

Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru

**Center za zaslužne profesorje in
upokojene visokošolske učitelje
Univerze v Mariboru**

2019–2023

Urednika
Lučka Lorber
Peter Glavič

Maribor 2023

Naslov <i>Title</i>	Center za zaslužne profesorje in upokojene visokošolske učitelje Univerze v Mariboru <i>Center for Emeritus Professors and Retired Higher Education Teachers of the University of Maribor</i>
Podnaslov <i>Subtitle</i>	2019–2023
Urednika <i>Editors</i>	Lučka Lorber (Univerza v Mariboru, Center za zaslužne profesorje in upokojene visokošolske učitelje) Peter Glavič (Univerza v Mariboru, Center za zaslužne profesorje in upokojene visokošolske učitelje)
Jezikovni pregled <i>Language editing</i>	Kornelija Sorger (Univerzitetna knjižnica Maribor)
Tehnični urednik <i>Technical editor</i>	Jan Perša (Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba)
Oblikovanje ovitka <i>Cover designer</i>	Jan Perša (Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba)
Grafika na ovitku <i>Cover graphics</i>	Bojan Golija: Brez naslova, iz cikla Kipuji, 2006, kombinirana tehnika (arhiv Umetnostne galerije Maribor, foto Jan Hecl, 2018)
Grafične priloge <i>Graphic material</i>	Likovna dela iz zapuščine zaslužnega profesorja Bojana Golije (1932–2014) so iz arhiva Umetnostne galerije Maribor (foto Jan Hecl, 2018); izbor Marjeta Ciglenečki, 2023 ostale grafike avtorji in Lorber, Glavič, 2023
Založnik <i>Published by</i>	Univerza v Mariboru Univerzitetna založba Slomškov trg 15, 2000 Maribor, Slovenija https://press.um.si , zalozba@um.si
Izdaja <i>Edition</i>	Prva izdaja
Vrsta publikacije <i>Publication type</i>	E-knjiga
Dostopno na <i>Available at</i>	http://press.um.si/index.php/ump/catalog/book/802
Izdano <i>Published at</i>	Maribor, oktober 2023

© Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba
/ University of Maribor, University Press

Besedilo/ Text © avtorji in Lorber, Glavič, 2023

To delo je objavljeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva 4.0 Mednarodna. / *This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License.*

Uporabnikom je dovoljeno tako nekomercialno kot tudi komercialno reproduciranje, distribuiranje, dajanje v najem, javna priobčitev in predelava avtorskega dela, pod pogojem, da navedejo avtorja izvirnega dela.

Vsa gradiva tretjih oseb v tej knjigi so objavljena pod licenco Creative Commons, razen če to ni navedeno drugače. Če želite ponovno uporabiti gradivo tretjih oseb, ki ni zajeto v licenci Creative Commons, boste morali pridobiti dovoljenje neposredno od imetnika avtorskih pravic.

<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Univerzitetna knjižnica Maribor

378.011.3-051(497.4Maribor)"2019/2023"(0.034.2)

UNIVERZA v Mariboru. Center za zaslužne profesorje in upokojene visokošolske učitelje

Center za zaslužne profesorje in upokojene visokošolske učitelje Univerze v Mariboru [Elektronski vir] : 2019-2023 / urednika Lučka Lorber, Peter Glavič ; [grafične priloge likovna dela iz zapuščine zaslužnega profesorja Bojana Golije ; foto Jan Hecl]. - 1. izd. - E-knjiga. - Maribor : Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba, 2023

Način dostopa (URL) : <https://press.um.si/index.php/ump/catalog/book/802>

ISBN 978-961-286-768-3 (PDF)

doi: 10.18690/um.3.2023

COBISS.SI-ID 161781251

Reprodukcije likovnih del iz zapuščine zaslužnega profesorja Bojana Golije (1932–2014) objavljamo z dovoljenjem družine Golija in fotografa Jana Hecla.

ISBN 978-961-286-768-3 (pdf)
978-961-286-769-0 (trda vezava)

DOI <https://doi.org/10.18690/um.3.2023>

Cena Brezplačni izvod
Price

Odgovorna oseba založnika prof. dr. Zdravko Kacič,
For publisher rektor Univerze v Mariboru

Citiranje Lorber, L., Glavič, P. (ur.). (2023). *Center za zaslužne profesorje in*
Attribution upokojene visokošolske učitelje Univerze v Mariboru: 2019–2023.
Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba. doi:
10.18690/um.3.2023

Kazalo

	Predgovor rektorja Zdravko Kačič	1
	Nagovor vodje Centra Peter Glavič	3
	Beseda urednice Lučka Lorber	7
E-učenje in e-izobraževanje		9
1	E-sodelovanje e-seniorjev <i>E-Seniors E-Colaboration</i> Jože Gričar	11
2	Dostopno e-izobraževanje za seniorje <i>Accessible E-Learning for Seniors</i> Matjaž Debevc	23
3	Starejši in družbena omrežja <i>The Elderly and Social Networks</i> Šime Ivanjko	37
4	Trije projekti akademske podpore miru, sodelovanju in demokratičnemu razvoju zahodnega Balkana in Armenije <i>Three Projects of Academic Support of Peace, Cooperation and Democratic Development of Western Balkans and Armenia</i> Silvo Devetak	47
5	Evolucija izobraževanja 1.0 do 4.0 <i>Evolution of Education 1.0 to 4.0</i> Rudolf Pušenjak	59
Starosti prijazna univerza		71
6	Za radovedne 55+: ZUF med leti od ustanovitve do danes <i>For the Curious 55+: ZUF During the Years From its Foundation to the Present</i> Danijela Lahe, Andrej Naterer	73

7	Poslanstvo delovanja starosti prijaznih univerz <i>The Mission of Age-friendly Universities</i> Lučka Lorber	87
8	Medgeneracijsko sodelovanje kot osnova solidarne družbe prihodnosti <i>Intergenerational Cooperation as the Basis for a Solidary Society of the Future</i> Nina Kotnik	99
9	Active Aging at the University of the Third Age: Experiences at the University of Rijeka Sanja Smojver-Ažić	109
10	Učenje v poznejših letih: kakšna je lahko vloga univerze? <i>Learning in Later Life: What Can Be the Role of the University?</i> Nives Ličen, Urška Gruden	119
Zdravstvo		131
11	Užitek je odkleniti vrata <i>It's a Pleasure to Unlock the Door</i> Matjaž Mulej	133
12	Zakon o pacientovih pravicah in vnaprej izražena volja pacienta <i>Law on Patient's Rights and Patients Advance Directive</i> Jelka Reberšek Gorišek	147
13	Bolečina v križu – epidemija zadnjih desetletij <i>Low Back Pain – Epidemic of the Recent Decades</i> Zmago Turk, Eva Turk	155
14	Nordijska hoja – nova oblika telesne dejavnosti v tretjem življenjskem obdobju <i>Nordic Walking – A New Form of Physical Activity in the Third Period of Life</i> Zmago Turk, Maja Šikić Pogačar, Dušanka Mičetić-Turk	169
Inovativen, trajnostni in družbeno odgovoren razvoj		177
15	Demografske spremembe in starosti prijazna družba <i>Demographic Changes and Age-friendly Society</i> Peter Glavič	179
16	Zorenje v modrosti ter sodobni pristopi k učenju za trajnostnost <i>Maturing in Wisdom and Modern Approaches to Learning for Sustainability</i> Darja Piciga, Anita Pirc Velkavrh	189

17	Pametna mesta - mesta prihodnosti <i>Smart Cities - Cities of the Future</i> Manca Zrinski, Bojan Rosi	201
18	Inštitut IRDO kot primer medgeneracijskega sodelovanja na področju razvoja družbene odgovornosti in trajnosti v Sloveniji <i>The IRDO Institute as an Example of Intergenerational Cooperation in the Field of Social Responsibility and Sustainability Development in Slovenia</i> Matjaž Mulej, Anita Hrast, Nomi Hrast	215
Kultura in zgodovina		225
19	Dostojanstvo in empatija v fazah življenjskega cikla <i>Dignity and Empathy in Life Cycle Stages</i> Jožica Knez Riedl	227
20	Kultura in umetnost v obdobju zrelosti <i>Culture and Art in the Golden Years</i> Marjeta Ciglencečki	237
21	Zgodovina odnosov med Slovenci in ZDA <i>American-Slovenian Relations in the Past and Present</i> Matjaž Klemenčič	247
22	Slovenski znanstveniki in znanstveniki na Slovenskem na znamkah in denarju <i>Slovenian Scientists and Scientists in Slovenia on Stamps and Money</i> Jože Nemeč	259
Spominski zapisi		279
	Vladimir Bračič, kot ga večina ne pozna Bojan Bračič	281
	Spomini na Univerzo v Mariboru: o izrednem študiju Jožica Knez Riedl	291
	Spomini na nastajanje Univerze v Mariboru Jože Nemeč	297
	Mednarodna mreža geografov GEOREGNET Lučka Lorber	303
O avtorjih in priloge		307
	O avtorjih	309
	Akt o ustanovitvi	327

	Članstvo v Globalni mreži starosti prijaznih univerz <i>Age-Friendly University Global Network</i>	331
	Seznam članov	333

Predgovor rektorja

PROF. DR. ZDRAVKO KAČIČ
Univerza v Mariboru

Častni doktor Univerze v Mariboru akademik Anton Trstenjak je v svoji monografiji *Med ljudmi: pet poglavij iz psihologije človeških odnosov* zapisal pomenljivo misel: *»Nadomestilo za izgubljeno ljubezen najde star človek le, ako more se za koga ali za kaj skrbeti. Nesrečen je, ako čuti, da ni več potreben. Zavedati se mora, da je še potreben ali vsaj koristen s svojim delom«.*

Z ustanovitvijo Centra za zaslužne profesorje in upokojene visokošolske učitelje Univerze v Mariboru kot posebne organizacijske enote, smo se pred štirimi leti pridružili univerzam v Evropi in svetu, ki so v zadnjih letih vzpostavile pogoje, da se lahko umestijo med institucije, prijazne do staranja. Zavedajoč se pomembnosti krepitve dobrih medosebnih odnosov, kulture dialoga in medgeneracijske povezanosti smo želeli odpraviti določeno medgeneracijsko vrzel ter se pridružiti tistim v svetu, ki »orjejo ledino na tem področju«.

Prav tako smo na ta način sledili tudi zapisu o pomenu aktivnega in zdravega staranja v dokumentu Svetovne zdravstvene organizacije z naslovom *Active Ageing – A Policy Framework* (Geneva 2002): *»Aktivno staranje krepí zdravje, vključenost in varnost posameznikov in skupin ter povečuje kakovost življenja v starosti. Posameznikom in družbi*

omogoča, da vse življenje uresničujejo svoje telesne, socialne in razumske sposobnosti in da sodelujejo v družbi, ki jim, kadar je potrebno, nudi potrebno zaščito, varnost in oskrbo.

V našem temeljnem strateškem dokumentu *Strategija Univerze v Mariboru 2021–2030* smo, med drugim, izpostavili: »Univerza v Mariboru smo v prvi vrsti ljudje, zato so ljudje tudi središče našega razvoja in edini, ki lahko strateške cilje Univerze dosežejo. Ob tem se zavedamo, da človek živi z drugimi ljudmi v družini, službi, osebni družbi in v širši skupnosti ter da je lepo sožitje z ljudmi največji kos njegove življenjske sreče in na drugi strani grdo sožitje največji kos človeških stisk.

Center za zaslužne profesorje in upokojene visokošolske učitelje je v tem, relativno kratkem, času svojega delovanja s številnimi dejavnostmi in prizadevanji, zlasti tudi preko delovnih skupin, postal vzor aktivnega povezovanja zaslužnih profesorjev in upokojenih visokošolskih učiteljev tako v nacionalnem prostoru kot v širši regiji ter je nedvomno okrepil prepoznavnost Univerze v Mariboru kot starosti prijazne univerze. Prav tako je s svojim delovanjem okrepil medgeneracijski dialog in povezanost v naši akademski skupnosti, za kar se zahvaljujem vodstvu ter vsem članicam in članom centra v želji, da s potrpežljivostjo, modrostjo in pogumom vsi po svojih močeh prispevamo k uveljavitvi desetih načel starosti prijazne univerze.

Želim vam še naprej zlasti zdravja in veliko druženj, ki pomembno krepijo medsebojne odnose in zaupanje v akademski skupnosti ter ustvarjajo dolgoletna prijateljstva.

Nagovor vodje Centra

ZASL. PROF. DR. PETER GLAVIČ

Center za zaslužne profesorje in upokojene visokošolske učitelje Univerze v Mariboru

Center za zaslužne profesorje in upokojene visokošolske učitelje Univerze v Mariboru (UM) je Senat UM ustanovil 24. 9. 2019 z Aktom o ustanovitvi. Akt je bil pripravljen na osnovi sestankov zaslužnih profesorjev in vodstva UM (19. 12. 2018 in 18. 2. 2019) ter mednarodne delavnice s področja aktivnega staranja in srebrne ekonomije (10. 4. 2019); ugledne strokovnjake s področja problematike starajoče se družbe je na delavnico pripeljal prof. dr. Jože Gričar. Z ustanovitvijo Centra so želeli odpraviti medgeneracijsko vrzel, v okolje pa prenesti sporočilo, da je UM starosti in staranju prijazna univerza – prva te vrste v Sloveniji. Za vzor so jim bile napredne univerze v ZDA in Evropi, Svetovno omrežje starosti prijaznih univerz (AFU GN) s sedežem v Dublinu in Evropska zveza zaslužnih profesorjev (EAPE).

Sprejeti Akt o ustanovitvi je predvidel, da Center:

- promovira in spodbuja interese članov Centra ter spodbuja družbene in intelektualne povezave med njimi,
- organizira strokovna posvetovanja in obravnava poročila o udeležbi na strokovnih posvetovanjih,

- pripravlja predloge raziskovalnih projektov za domače in mednarodne razpise s področij, ki sodijo v okvir delovanja Centra, in na katerih je predvideno sodelovanje treh ali več članov Centra,
- sodeluje z organizacijami in enotami istih ali sorodnih področij v okviru univerze in zunaj nje,
- izvaja programe vseživljenjskega učenja.

Konstitutivna seja Centra je bila sklicana 13. 11. 2019. Rektor UM, prof. dr. Zdravko Kačič, je predstavil aktivnosti, ki so vodile k nastanku Centra. Prorektorica UM prof. dr. Janja Hojnik se je zahvalila izr. prof. dr. Lučki Lorber in zasl. prof. dr. Jožetu Gričarju za njun prispevek k nastanku Centra. Za vodjo Centra je bil izvoljen zasl. prof. dr. Peter Glavič. Začelo se je prostovoljno vključevanje upokojenih profesorjev UM v Center, ki je že po letu dni imel 37 članov, letos pa jih ima že 55. Med njimi so tudi štirje ugledni, mednarodno uveljavljeni, zunanji člani iz Ljubljane.

Na prvi seji Centra 4. 2. 2020 je bil sprejet program dela in imenovan osemčlanski začasni odbor. Začel je pripravljati pravila delovanja, ki jih je rektor UM sprejel 2. 2. 2021. Imenovan je bil petčlanski izvršni odbor, ki se je sestajal mesečno. Skupščine članov Centra potekajo štirikrat letno.

Postopno je bilo organiziranih pet delovnih skupin: 1) za e-učenje in e-izobraževanje, vodja zasl. prof. dr. Jože Gričar in izr. prof. dr. Lučka Lorber, 2) za zdravstvo, vodja zasl. prof. dr. Zmago Turk, 3) za kulturo in umetnostno zgodovino, vodja izr. prof. dr. Marjeta Ciglencečki, 4) za trajnostni razvoj in družbeno odgovornost (raziskave, inovacije, izobraževanje), vodji zasl. prof. dr. Peter Glavič in zasl. prof. ddr. Matjaž Mulej, 5) za varstvo okolja, vodja je bil najprej red. prof. dr. Ludvik Trauner in nato dr. Darja Piciga, 6) za dostopnost univerzitetne informacijske tehnologije za upokojene visokošolske učitelje, vodja zasl. prof. dr. Jože Gričar; v pripravi je še delovna skupina za pravo, ki jo bo vodil zasl. prof. dr. Šime Ivanjko.

Center dobro sodeluje s članicami UM. V preteklih letih so bili na vseh članicah UM imenovani koordinatorji za delo s Centrom. Vodstvo Centra se je sestalo z vodstvi desetih fakultet in obravnavalo predloge sodelovanja. Organizirali smo vrsto predavanj, tudi v sodelovanju z Društvom visokošolskih profesorjev UM. Sodelujemo z IRDO (Inštitutom za razvoj družbene odgovornosti) pri organizaciji

mednarodnih konferenc, z Zrelo univerzo Filozofske fakultete UM (ZUF) in z Univerzo v Ljubljani. Dobre so tudi povezave s študenti (predavanja, medgeneracijsko sodelovanje) in prorektorico študentko. V okviru razvoja UM izvajamo tri projekte:

- program vseživljenjskega učenja za področje zelenega prehoda, okolja in trajnostnega razvoja,
- podnebno nevtralna Univerza v Mariboru (2050) po vzoru Tehniške univerze v Gradcu, skladna z Zelenim dogovorom EU in
- trajnostna in družbeno odgovorna Univerza v Mariboru, TDOUM – spodbudili smo njeno ponovno delo.

UM je bila 1. maja 2020 že sprejeta v Svetovno mrežo starosti prijaznih univerz in se s tem obvezala k spoštovanju načel starosti prijazne univerze.

Z vodstvom UM še nismo uspeli doseči dogovora o pravici upokojenih profesorjev do ohranitve spletnega naslova @um.si in dostopa do informacijsko-komunikacijske tehnologije UM – sprejela ga je le FKKT, Senat UM predloga skupščine Centra še ni obravnaval. Z vlado se nismo uspeli dogovoriti o odpravi obdavčenja potnih stroškov, nastalih v projektih upokojenih profesorjev.

Oktobra 2021 smo Center predstavili, na spletni konferenci Zveze upokojenskih organizacij v visokem šolstvu iz ZDA, AROHE (Association of Retirement Organisations in Higher Education). Na več svetovnih in evropskih posvetovanjih so člani sodelovali s prispevki s področja delovanja Centra. Več članov se je vključilo v Evropsko zvezo zaslužnih profesorjev, kjer sodelujejo s prispevki na posvetovanjih in v glasilu te zveze (The Bulletin of EAPE). Zasl. prof. dr. Jože Gričar je razvil spletne strani omrežij: Professors Emeriti Network, eSeniors 55+ Network, Active Ageing Network, Network of eCollaborating Retired eAcademics, Seniors eLearning & eEducation, Slovenia Professors Emeriti Network idr., ter jih povezal v Global Network of Associations & Networks: Retirees Developing Silver Economy. Redno se sestajamo s sorodnimi organizacijami v sosednjih državah in tudi širše.

V letu 2021 smo s svojimi prispevki sodelovali v javni razpravi Evropske komisije o Zeleni knjigi o staranju Spodbujanje solidarnosti in odgovornosti med generacijami. Organizirane so bile delavnice o prihodnosti Evrope (Demografske spremembe in vzdržnost javnih financ; Digitaliziranje življenjskega okolja seniorjev; Evropa prihodnosti in zelena Slovenija v njej; Preporod evropskega gospodarstva in srebrna ekonomija). Uvodni nagovor je imela ga. Dubravka Šuica, podpredsednica Evropske komisije. Aktivno smo sodelovali pri oblikovanju Resolucije Sveta EU o prenovljenem evropskem programu za izobraževanje odraslih. Naš prispevek je poudaril pomen izobraževanja in usposabljanja z vidika vseživljenjskega učenja (april 2021).

Za požrtvovalno delo se je potrebno zahvaliti vsem članom odbora, zlasti izr. prof. dr. Lučki Lorber, zasl. prof. dr. Jožetu Gričarju in dr. Darji Piciga. Žal smo se morali v teh letih posloviti od sedmih članov Centra: zasl. prof. dr. Boruta Belca, red. prof. dr. Milana Brumna, zasl. prof. dr. Valterja Dolečka, zasl. prof. dr. Jurija Juga, zasl. prof. dr. Alojza Paulina, zasl. prof. dr. Adolfa Šostarja, člana našega izvršnega odbora in zasl. prof. dr. Božidarja Hribernika.

Beseda urednice

IZR. PROF. DR. LUČKA LORBER

Monografija je rezultat štiriletnega dela (2019–2023) na Centru za zaslužne profesorje in upokojene visokošolske učitelje Univerze v Mariboru, ki je bil ustanovljen leta 2019. Področje našega delovanja je nadaljevanje prizadevanj za vzpostavitev trajnostne in družbeno odgovorne univerze, kar je strateški cilj Univerze v Mariboru vse od leta 2011. S svojimi dejavnostmi smo krepili prepoznavnost mariborske univerze kot starosti prijazne univerze. Pri svojem delu smo sledili poslanstvu Univerze v Mariboru, zlasti pri skrbi za človeka in trajnostni razvoj, krepitvi humanističnih vrednot, kakovosti aktivnega staranja in razvoju medgeneracijskega sodelovanja ter vseživljenjskega učenja.

Avtorji s svojimi prispevki predstavljamo tematska področja svojega interesnega delovanja. Veliko podporo našim aktivnostim so s svojim delom prispevali tudi zaposleni kolegi z Univerze v Mariboru in iz drugih visokošolskih institucij ter zunanji partnerji.

Prispevki so razvrščeni v tematske sklope, ki poudarjajo pomen vseživljenjskega učenja in izobraževanja, skrb za zdravje in družbeno odgovoren okoljski razvoj ter udejanjanje poslanstva starosti prijazne univerze. Prikaz našega dela vključuje tudi aktivnosti s področja kulture, zgodovine in umetnosti. Zahvaljujemo se družini

slikarja zaslužnega profesorja Bojana Golije, ki je omogočila likovno opremo publikacije z njegovimi deli. Poseben sklop prispevkov predstavljajo spominski zapisi naših članov.

Prav tako cenimo podporo vodstva Univerze v Mariboru, ki je podprlo ustanovitev Centra in izdajo publikacije pri Univerzitetni založbi Maribor. Posebna zahvala je namenjena mag. Dunji Legat, ravnateljici UKM in Janu Perši, tehničnemu uredniku publikacije.

Monografija je izšla v 150 tiskanih izvodih in v elektronski obliki.

E-učenje in e-izobraževanje

Bojan Golija: Brez naslova, 2001
kombinirana tehnika (arhiv UGM, foto Jan Hecl)

E-SODELOVANJE E-SENIORJEV

JOŽE GRIČAR

Univerza v Mariboru, Fakulteta za organizacijske vede, Kranj, Slovenija
joze.gricar@um.si

E-senior je oseba, ki za delo, učenje in zabavo pogosto uporablja internet, vključno z digitalnimi orodji vseh vrst. Usposobljena je za uporabo e-tehnologije in uspešno izrabljanje razpoložljivih e-storitev, ki jih nudijo organizacije v okolju. V procesu aktivnega staranja se e-seniorji povezujejo v omrežja, ki so sodobna organizacijska oblika odprte in prilagodljive združbe, ki temelji na izrabljanju e-tehnologije. E-sodelovanje e-seniorjev je pogoj za učinkovito in uspešno razvijanje srebrne ekonomije. Prikazani so primeri delovanja nekaterih takih omrežij in priporočila za smiselno pospešeno vključevanje e-seniorjev v razvijanje srebrne ekonomije, skladno z njihovimi potrebami, željami in možnostmi.

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.3.2023.1](https://doi.org/10.18690/um.3.2023.1)

ISBN
978-961-286-768-3

Ključne besede:
e-senior,
e-akademik,
srebrna ekonomija,
digitalna vključenost,
povezovanje spletnih strani

Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.3.2023.1](https://doi.org/10.18690/um.3.2023.1)

ISBN
978-961-286-768-3

Keywords:
e-senior,
e-academic,
silver economy,
digital inclusion,
websites interlinking

E-SENIORS E-COLLABORATION

JOŽE GRIČAR

University of Maribor, Faculty of Organizational Sciences, Kranj, Slovenia
joze.gricar@um.si

An e-senior is a person who often uses the Internet, including digital tools of all kinds, for work, learning and entertainment. She/he is trained in the use of e-technology and the successful use of available e-services provided by organizations in the environment. In the process of active aging, e-seniors connect to networks, which are a modern organizational form of an open and flexible society based on the use of e-technology. e-collaboration of e-seniors is a condition for efficient and successful development of the Silver Economy. Examples of the functioning of several such networks and recommendations for meaningfully accelerated inclusion of e-seniors in the silver economy development in accordance with their needs, wishes and possibilities are shown.

E-senior 55+

Starejši ljudje, seniorke in seniorji (v nadaljevanju **senior**) so integralna skupina družbe, ki je zelo heterogena in, v razmerah dolgožive družbe, vse večja. Njeni člani imajo različne potrebe in različne izobraževalne in učne izkušnje. Vsi pa imajo pravico pridobiti potrebna znanja in veščine, da postanejo **informacijsko pismeni** na svoj način, v svojem tempu in v skladu s svojimi cilji. Seniorji so tudi tisti, ki so stari 55 do 65 let in so še aktivni, se pa postopno pripravljajo na upokožitev pri starosti okoli 60 do 65 let. Posebna skupina seniorjev so odrasli otroci, ki skrbijo za starše, ki so 75+. Upokoženci so seniorji, če se tako vidijo.

Številne države so začele zviševati državno upokožitveno starost, ker dosedanji način zagotavljanja sredstev za pokojnine po predvidevanjih ne bo več deloval. Kajti pričakuje se, da se bo zaradi padajočega deleža delovno sposobnega prebivalstva v razvitih gospodarstvih znižala rast in posledično življenjski standard. Zato ob opaznem pomanjkanju delovne sile v razvitih državah zaposlovalci razmišljajo, kako **upokožene privabiti nazaj na delo**.

E-senior je oseba, ki za delo, učenje in zabavo pogosto uporablja **internet** vključno z digitalnimi orodji vseh vrst. Usposobljena je za uporabo e-tehnologije in uspešno izrabljanje razpoložljivih e-storitev, ki jih seniorjem nudijo organizacije v okolju (**eServices**). To je koristno iz vrste razlogov: z dostopom do podatkov na spletnih straneh je mogoče racionalizirati procese in postopke, skrajša se čas in zmanjšajo stroški, dostop do blaga in storitev je vse pogostejše na voljo samo na spletu, možno je sestankovanje na daljavo, odprto je e-povezovanje seniorjev v državi in po svetu, omogočeno je demokratizirano uporabljanje medijev. Pogosto se neutemeljeno predpostavlja, da so za »e« že usposobljeni vsi tisti, ki uporabljajo računalnik ali tablico. Vendar je potrebno razlikovati računalniško pismenost od pismenosti za uporabo e-storitev – **digitalne pismenosti**.

V obdobju pandemije covid-19 se je pokazalo, da je treba dostop do interneta obravnavati kot skupno dobro tako bistvenega pomena kot sta elektrika ali voda in da je **digitalna pismenost** kritično pomembna za komunikacijo ljudi. Potrebna tehnologija še ni na voljo vsem, ki jo potrebujejo, še posebej ne vsem starejšim osebam, ki pa jih je vse več. Povečana uporaba digitalnih orodij, ki je na eni strani pokazala koristnost digitaliziranja, je na drugi strani izpostavila ranljivost družbe in

nastajanje neenakosti nove vrste - digitalne. Zmanjševanje digitalne neenakosti lahko prispeva k izboljšanju življenja vseh.

Digitalna pismenost je ključ do aktivnega staranja, socialne vključenosti in sodelovanja. Zato je potrebno usposabljanju seniorjev za uporabo e-tehnologije posvetiti več pozornosti, kot so je bili deležni doslej, ker je taka usposobljenost pogoj za aktivno staranje, socialno vključenost in sodelovanje.

Starejše je potrebno obravnavati kot vir in bolj upoštevati raznolikost razmer in potreb v isti starosti. Zato je potrebno spremeniti pogled na starejše prebivalstvo zgolj skozi leta starosti. Izkušeni zaposleni so lahko zelo koristni za podjetja in državo, če zaposlovalci znajo ohraniti njihove sposobnosti, saj ustvarjajo vrednost za podjetja in državo. Sposobnosti starejših se lahko izražajo tudi v neformalnem ali prostovoljnem delu. Če naj bi imeli uspešne petdesetletnike in aktivne šestdesetletnike, moramo začeti pri štiridesetletnikih. Vsem je treba ponuditi prihodnost. Življenjski potek treh faz industrijske družbe, usposabljanje/zaposlitev/upokojitev, je bil prekinjen s podaljševanjem življenja in pojavom postindustrijske družbe. Zaporedje zaposlitve, izobraževanja, družinskega življenja in prostega časa je spremenjeno in brez vnaprej določenega vrstnega reda.

Iz teh razlogov je potrebno razlikovati več skupin seniorjev glede na njihove potrebe, interese, znanje in izkušnje ter pripravljenost za sodelovanje. Ne gre za število starostnih let neke osebe, ampak za njeno počutje, stanje, aktivnost. V dolgoživi (dolgozdрави) družbi je možno dolgo aktivno staranje, zato je razlikovanje in poimenovanje stopenj upokojenske dobe zelo aktualno. Pri poimenovanju teh skupin pa je težava tudi to, da ni na voljo podatkov, na primer o uporabnikih interneta 75+. Statistično raziskovanje Evropske statistične agencije Eurostat in tovrstnih ustanov v vseh državah EU je organizirano tako, da oseb, ki so starejše kot 75 let, v zbiranje in analiziranje podatkov ne vključuje. Najstarejša skupina, ki jo zajema Eurostat, je 65–74 let. Taka praksa ni skladna z deklaracijami o prijaznosti do starejših v dokumentih o digitaliziranju države in skrbi za starajoče se prebivalstvo.

Če so seniorji izključeni od dostopa do e-storitev, imajo omejene možnosti za aktivno in zdravo staranje, vključno z družbeno in ekonomsko udeležbo. Problem pa ni samo zagotavljanje dostopa do digitalnih tehnologij in povečanje digitalne

pismenosti. Seniorjem je treba zagotoviti tudi prijazno okolje in ustreznost digitalnih storitev ter etično in varno [digitalno okolje](#), ki upošteva različne potrebe vseh skupin seniorjev. Kritično je potrebno presojati, ali je okolje ([mesto](#), [podjetje](#), [univerza](#)) starosti prijazno.

Droben, vendar zelo nazoren znak starosti prijaznega okolja, je umestitev funkcijskega gumba »za seniorje« na prvo stran spletne strani organizacije. Na primer občine, zdravstvenega doma, banke, upravne enote, spletne trgovine, knjižnice, izobraževalne ustanove. Na spletni podstrani za seniorje so prikazani vsi tisti podatki, ki jih seniorji najpogosteje iščejo. [Slike na zaslonu so prilagojene seniorjem](#). Na primer, možnost izbiranja velikosti črk in barv, vključevanje glasovnih podatkov, povezava do telefona osebe v organizaciji, povezave na spletne strani drugih organizacij. Razpoložljivost spletne podstrani za seniorje je en izmed kazalnikov prijaznosti organizacije do starejših oseb.

Seniorje je potrebno spodbuditi, da se vključijo v e-sodelovanje, če v tem vidijo koristi za sebe, za družino in za skupnost. Vprašanje je, kako lahko vsi vpleteni - vlada, podjetja, organizacije civilne družbe, seniorji sami pomagajo ustvariti vključujočo, seniorjem prijazno družbo. Vsi naj bi upoštevali [načelo vključujočega razvijanja rešitev](#) »z njimi« in ne »za njih«.

E-seniorji bodo bolj dovzetni za prihajajoče tehnološke rešitve, ki izboljšajo ali olajšajo aktivno staranje. Gre za vse tiste tehnologije, ki so povezane s spremljanjem delovanja telesa, komunikacijami o nepredvidenih ali nevarnih stanjih in uporabo robotov za nekatera opravila. Pri tem velja spremljati in upoštevati [izkušnje na Japonskem](#). Dosežena raven rešitev v tej državi namreč napoveduje stanje v bližnji prihodnosti v vseh tistih državah, v katerih se delež seniorjev v strukturi prebivalstva hitro večja.

Omrežje e-seniorji

Šestega avgusta 2019 je bil sprožen nastanek [Omrežja e-seniorji](#). Sprožili so ga stanovalke in stanovalci Gabrščkove in Kantetove ulice na koncu Rožne doline v Ljubljani, na poletnem družabnem srečanju, v senci na otroškem igrišču ob Cesti na Brdo. V pogovorih so ugotovili, da večina sosedov uporablja internet za različne namene, za medsebojno povezovanje pa ne. Dogovorili so se, da vzpostavijo

skupino sosedov in si za začetek izmenjali e-naslove. Postopno se je število članic in članov skupine večalo in nastalo je omrežje. Omrežje se je širilo, se zaustavilo v času pandemije in nato ponovno širilo, s povezovanjem seniorjev tudi v drugih krajih Slovenije.

Februarja 2023 je Omrežje e-seniorji v naslednjih krajih po Sloveniji: Brežice, Celje, Cerklje na Gorenjskem, Črnomelj, Idrija, Karlovac, Kosovelje na Krasu, Kranj, Ljubljana, Maribor, Metlika, Mokronog & Šentrupert, Novo mesto, Pivka, Radovljica, Ravne na Koroškem, Slovenj Gradec, Slovenska Bistrica, Solkan, Nova Gorica, Škofja Loka, Trebnje, Vrhnika & Zaplana, Zagorje ob Savi, Žalec. Omrežje je odprto novim članom.

Ob spoznanju, da se e-seniorji povezujejo tudi drugje po svetu, so se odprle čezmejne povezave. Vzpostavljena je bila skupina Mednarodne kontaktne osebe (International Contact Persons). Seznam je objavljen na spletni strani Omrežja e-seniorji. Doslej pa kaj več kot vzpostavitev povezav še ni bilo narejeno.

Članice in člani [Omrežja e-seniorji](#) se občasno srečujejo na ZOOM sestankih. Po začetnih razpravah o možnih tematskih usmeritvah, ki bi bile zanimive za članstvo, se je oblikovalo več usmeritev. Prva je sodelovanje s knjižnicami v kraju, kjer seniorji živijo. Knjižnice namreč želijo vzpostaviti oddelek za delo z e-seniorji, ker želijo pomagati seniorjem pri uporabi e-storitev različnih vrst, ne samo knjižničnih. Sedaj sodeluje deset knjižnic po Sloveniji, t. i. Knjižnice za e-seniorje. Druga je spodbujanje seniorjev za uporabo dveh portalov v Sloveniji: [Kamra](#) in [Obrazi slovenskih pokrajin](#). Nekateri člani so s pomočjo urednic portala Kamra v knjižnicah pripravili objavo svojih podatkov. Tretja, urejanje spletnih strani. Nekateri e-seniorji so namreč uredniki spletnih strani svojega kraja, občine, kulturne dediščine. Četrta, sodelovanje občinskih svetnikov. V omrežju sodeluje več svetnic in svetnikov občine, ki so pomembna povezava z županjo/županom in lahko naredijo veliko koristnega za seniorje. Zlasti v občinah, kjer imajo ali pripravljajo svet seniorjev (svet starejših oseb).

Omrežje e-seniorji se v Sloveniji povezuje z omrežjem, ki je usmerjeno v usposabljanje seniorjev za uporabo e-storitev: *E-učenje in e-izobraževanje seniorjev: sodelovanje patronažnih služb, izobraževalnih zavodov, knjižnic, socialnih centrov in bank*. Vzpostavljeno je bilo 1. oktobra 2021, po konferenci ob mednarodnem dnevu

starejših oseb v Slovenj Gradcu. Članice in člani omrežja so 10. februarja 2022 na spletni strani objavili Predštudijo v obsegu 43 str. ([Seniorji E-učenje Predštudija 10. februar 2022](#)).

Omrežje e-učenje in e-izobraževanje seniorjev občasno organizira delavnice, ki so zelo praktično usmerjene in vključujejo tudi dijake ([prostovoljce](#)) [srednje zdravstvene šole](#), patronažne službe, knjižnice in [Združenje bank Slovenije](#). Med rezultati velja posebej omeniti nekajtedensko sodelovanje dijakinje/dijaka in seniorke/seniorja pri usposabljanju po [načelu »ena na ena«](#), ki se konča z zadovoljstvom obeh.

Vsi seniorji nimajo družine ali institucionalnega podpornega omrežja, ki bi jim pomagalo pri usposabljanju za uporabo e-tehnologije. Zato so potrebne organizirane skupnosti, ki lahko zagotovijo dodatno podporo. V njih naj raziskovalci in praktiki upoštevajo [raznolikost znanja in kompetenc v skupini seniorjev](#). [Usposabljanje seniorjev za uporabo e-storitev](#) je nujna, a zahtevna naloga.

Povezovanje spletnih strani Omrežij e-seniorjev

Razlikujemo notranje (interno) in zunanje (eksterno) povezovanje spletnih strani. Medtem ko prvo zadeva urednika in razvijalca spletne strani v organizaciji, je drugo odvisno od sodelovanja urednika spletne strani določene organizacije z uredniki spletnih strani drugih organizacij, ki so zainteresirane za e-povezovanje.

Zunanje povezave so tiste povezave v dokumentu, ki omogočijo dostop do neke druge spletne strani. Zunanje povezave koristijo tako bralcu kot spletni strani sami, saj bralec na obiskani spletni strani najde več podatkov o temah, ki jo/ga zanimajo. Spletna stran organizacije pa s povezavami kaže, da je odprta za spoznanja drugih, kar povečuje verodostojnost dokumenta, saj uporabnikom pomaga odkriti uporabne podatke, ki so na voljo na spletnih straneh drugih organizacij. Vzpostavljanje povezav je ena najboljših in najcenejših metod za doseganje ciljev spletne strani.

Koliko zunanjih povezav naj bo vključenih v dokument, je odvisno od narave dokumenta. Priporočljivo je, da se v vsak dokument vključi vsaj 4–5 povezav, ki pokažejo druge, dragocene in visokokakovostne vire. Dobre zunanje povezave so tiste, ki dodajajo vrednost vsebini spletne strani. Raziskave kažejo močno korelacijo

med povezavami in uvrstitvami v rang iskalnika. Kajti povezave na visokokakovostne spletne strani vplivajo na ugled spletne strani. Povezave z drugimi spletnimi stranmi pa niso koristne le zato, ker povečajo njeno prepoznavnost, temveč tudi zato, ker kažejo na priznavanje strokovnosti drugih. Uredniki nekaterih spletnih strani bodo to prijaznost verjetno vrnili. Zunanje povezave so ena tistih majhnih stvari, ki sčasoma lahko ustvarijo večjo vidljivost spletne strani in pritegnejo nove kupce, ki se zanimajo za tisto, kar organizacija ponuja.

Dodajanje notranjih in zunanjih povezav v dokument spletne strani je v skladu z osnovnim načelom – pomagati uporabnikom spletne strani. Algoritmi iskalnika (primer [Google](#)) so zasnovani tako, da dajejo prednost tistim spletnim stranem, ki zagotavljajo največje zadovoljstvo uporabnikov, kar sproti ugotavljanje v postopkih presoje z izbranimi sodili. Primeri sodil so: število obiskov spletne strani, trajanje obiska, sprožitev neke akcije med obiskom. Vsaka povezava, ki kaže nazaj na spletno stran proučevane organizacije, je kot glasovanje o zaupanju. Dobiti povezavo z desetimi različnimi spletnimi stranmi je boljše in učinkovitejše kot deset povezav z eno samo spletno stranjo.

Za spletne strani e-seniorjev je povezovanje spletnih strani podobno koristno, kot za vse druge organizacije. Pogoj za povezovanje pa je, da e-seniorji svojo spletno stran imajo. Sicer se ne morejo z ničemer povezovati. To odpira vprašanje o urejanju spletne strani. Zanimivo je, da se pojavljajo e-seniorji, ki kot prostovoljci urejajo spletno stran zainteresiranih organizacij.

Zamisel interneta in možnosti objavljanja ter povezovanja spletnih strani je velika stvar ([How Big Is the Internet?](#)) in velika pridobitev človeštva. Nečesa takega ljudje do pojava interneta, ki je poleg ostalega omogočil [razvoj spletnih strani](#), niso imeli. Naložba v vzpostavitev in vzdrževanje interneta je ogromna ([A Brief History of the Internet & Related Networks](#)). Osrednja in draga sestavina internetnih storitev so strežniki. Za Google se ocenjuje, da uporablja okoli [900 tisoč strežnikov](#). Za uporabnika interneta pa zadošča, da ve, da je bilo že vse plačano in je na voljo vsem.

Sedaj je internet odprt za uporabo vsem po vsem svetu, kar je izjemna priložnost, saj omogoča dostop do svetovnega bogastva podatkov. Cena uporabe je enaka ob manjši ali večji intenzivnosti uporabe, zato je mogoče priporočiti, da se ga uporablja v največji možni meri. V ZDA ocenjujejo, da je bila v letu 2022 poprečna cena

uporabe interneta za običajnega uporabnika 64,00 USD ([What is the average internet bill?](#)). To ni veliko glede na to, kar omogoča. To sploh ni primerljivo s stroški delovanja interneta, ki jih krijejo lastniki ([Who Owns the Internet?](#)).

E-seniorji kot sestavina srebrne ekonomije

Srebrna ekonomija ([Silver Economy](#)) ni samo nova, ampak je tudi velika in aktualna stvar. Zadeva ljudi vseh generacij, še posebej tiste, ki so stari 55+. V kanadski provinci [New Brunswick](#) (800.000 prebivalcev) srebrno ekonomijo razumejo kot vse tisto, kar se dotika starajočega se prebivalstva, kar je skoraj vse. In tega je vedno več za vse več ljudi.

Naraščajoče število seniorjev v sodobnem času je vzrok, da se je začelo govoriti o srebrni ekonomiji. Seniorji so tisti del prebivalstva, ki ga srebrna ekonomija najbolj zadeva. Nekateri srebrno ekonomijo preveč poenostavljeno enačijo s kupno močjo tega dela prebivalstva, kar je (pre)ozek pogled. Seniorji so tudi so-razvijalci srebrne ekonomije, zato jih upravičeno vidimo kot sestavino srebrne ekonomije. Zori spoznanje, da srebrna ekonomija spodbuja splošno gospodarsko rast, ustvarjanje delovnih mest in stabilnejše politične razmere.

Prispevek k razvoju srebrne ekonomije je ustvarjanje omrežja ([network](#)) vseh zadevnih omrežij in združenj po svetu. Povabljeni so, da se pridružijo zaslužnim in upokojenim profesorjem ter raziskovalcem ([Silver Economy & Circular Economy Campanella Gricar December 2022](#)). Zamisel upošteva veliko heterogenost, ki je značilna za ta združenja zaradi razlik v odnosu do tematike, kulturnih interesov (severne države EU bolj gledajo na varnost in okolje, južne države bolj na socialne vidike), demografske situacije. Ob siceršnjih razlikah pa imajo ta združenja vendarle veliko skupnega zaradi njihove vloge v vseživljenjskem učenju, v naprednih funkcijah za reševanje družbenih in znanstvenih problemov, v delovanju kot varuhi enotnosti kulture. To enotnost so v preteklosti ovirali posamični interesi akademske ali politične narave. Medtem ko mladi zaradi svojih kariernih potreb in obvez ne morejo delovati kot kordinatorji, to lahko počnejo emeriti, upokojeni profesorji in starejši kulturniki. V zadnjih 30-tih letih se je marsikaj spremenilo, začeniši z nenehnim povprečnim staranjem prebivalstva v razvitih državah, tako da tudi napredne socialne politike potrebujejo posodobitev in nove integracije. Povezovalno omrežje lahko pomaga pri izmenjavanju rezultatov eksperimentov, strokovnega

znanja in projektov, tako da bo mogoče deliti intelektualni kapital v korist splošnega dviga ravni znanja.

Pri tem bo koristno [sodelovanje z ministri seniorjev](#). Samo sedem držav na svetu ima doslej tako ministrico oz. ministra ([Avstralija](#), [Irska](#), [Kanada](#), [Malta](#), [Nova Zelandija](#), [Škotska](#), [Wales](#)). Ta minister je odgovoren za politični pristop, ki zagotavlja, da se upoštevajo potrebe po posebnih storitvah, varovanju zdravja in varnosti v pogojih postopnega povečevanja povprečne starosti prebivalstva. Po drugi strani pa kot član(-ica) vlade sodeluje z drugimi ministri, tako da se posebnosti v zvezi s starostjo lahko upošteva pri političnih odločitvah, ki jih slednji sprejemajo na svojih področjih vladne dejavnosti, kot so zdravstvo, sociala, gospodarstvo, okolje, izobraževanje, transport. Ministrici oz. ministru svetuje svet seniorjev pri vladi, katerega člani lahko iz prve roke predlagajo rešitve, ki so skladne s potrebami, željami in možnostmi seniorjev. Ta minister lahko zagotovi učinkovito in uspešno podporo razvijanju srebrne ekonomije, saj je zaveznik vseh starejših prebivalcev. Spodbuja izrabljanje priložnosti, ki jih ponuja srebrna ekonomija, začevši s stalnim izobraževanjem, ki prispeva, da se državljani lažje odgovorno odločajo. Zato je prav, da seniorji predlagajo imenovanje svojega ministra – ministra seniorjev. Imenovanje [Sveta ministrov Pakt seniorjev](#) v Italiji, v januarju 2023, je primer koraka v tej smeri.

Po analogiji izkušenj pri delu v omrežjih e-seniorjev je mogoče govoriti tudi o e-akademikih. [Akademik](#) je oseba, ki je bila zaposlena na visokošolski ustanovi. Tudi po upokojitvi veliko uporablja e-tehnologijo svoje institucije (univerze). S tem ji je omogočeno, da se uči od drugih in deli najboljše prakse z drugimi. S svojimi raziskovalnimi in izobraževalnimi izkušnjami lahko veliko pomaga pri razvijanju srebrne ekonomije. Še posebej zato, ker akademiki prihajajo iz zelo različnih znanstvenih področij, [interdisciplinarnost](#) pa je kritično pomembna za razvijanje srebrne ekonomije. Zato je bilo 16. novembra 2022 vzpostavljeno Omrežje e-sodelujočih upokojenih e-akademikov ([Network of eCollaborating Retired eAcademics](#)).

Priporočila:

- spodbujajmo seniorje za usposabljanje za uporabo e-tehnologije,
- pomagajmo seniorjem, da postanejo e-seniorji;

- razvijajmo spletno stran svoje organizacije seniorjev;
- povežemo svojo spletno stran s spletnimi stranmi drugih organizacij;
- razširjamo dobre izkušnje po načelu, če nekomu povemo vse, kar vemo, nam še vedno vse ostane;
- odpirajmo se za dobre ideje in prakse drugih,
- povežemo se z e-seniorji in e-akademiki v drugih državah, glede na spoznana skupna interesna področja,
- prispevajmo izkušnje k izdajanju kažipotov e-storitev za seniorje v krajih, kjer živimo,
- sodelujmo pri izdelovanju prototipnih e-rešitev za potrebe seniorjev,
- sodelujmo pri razvijanju srebrne ekonomije, z odkrivanjem problemov in predlaganjem povezanih akcij za njihovo reševanje.

DOSTOPNO E-IZOBRAŽEVANJE ZA SENIORJE

MATJAŽ DEBEVC

Univerza v Mariboru, Fakulteta za elektrotehniko, računalništvo in informatiko, Maribor, Slovenija

matjaz.debevc@guest.um.si

Pri razvoju informacijske in komunikacijske tehnologije se poudarja tudi razvoj novih metod izobraževanja, še posebej e-izobraževanja, prilagojenega potrebam in zahtevam seniorjev. Število seniorjev po vsem svetu hitro narašča, pri čemer se povečuje tudi njihova digitalna pismenost ter njihove potrebe po večji ponudbi e-izobraževanja. V prispevku so predstavljeni načini uporabe tehnologij s strani seniorjev in njihove zahteve in potrebe pri njihovi uporabi, predvsem na področju dodatnega izobraževanja in usposabljanja. Glede na podane vrste e-izobraževanja in glede na pregled literature so predstavljene tudi prednosti e-izobraževanja za seniorje, skupaj s primeri dobre prakse, ki se najpogosteje uporabljajo v svetu in tudi v Sloveniji. V zaključnem delu članka so opredeljene zahteve po dostopnosti e-izobraževanja glede na različne oblike oviranosti, pri čemer se izpostavljajo navodila WCAG za oblikovanje spletnih strani in aplikacij. Izkaže se, da glavna ovira za uporabo tehnologij ni v dostopnosti, temveč v splošnem prepričanju, da uporaba novih tehnologij ni primerna za seniorje. S pomočjo ustreznega ozaveščanja, omreževanja in usposabljanja s pomočjo e-izobraževanja bi tako lahko zagotovili potrebno ustrezno podporo in okolje za aktivne seniorje.

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.3.2023.2](https://doi.org/10.18690/um.3.2023.2)

ISBN
978-961-286-768-3

Ključne besede:

e-izobraževanje,
seniorji,
dostopnost,
izobraževanje odraslih,
navodila WCAG

Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.3.2023.2](https://doi.org/10.18690/um.3.2023.2)

ISBN
978-961-286-768-3

Keywords:
e-learning,
seniors,
accessibility,
adult education,
WCAG guidelines

ACCESSIBLE E-LEARNING FOR SENIORS

MATJAŽ DEBEVC

University of Maribor, University of Maribor, Faculty of Electrical Engineering and
Computer Science, Maribor, Slovenia
matjaz.debevc@guest.um.si

In the development of information and communication technology, the development of new methods of education, especially e learning adapted to the needs and requirements of seniors, is emphasized. The number of seniors around the world is growing rapidly, and their digital literacy and their need for a greater range of e learning is also increasing. The article presents ways of using technologies by seniors and their needs and requirements in their use, especially in the field of additional education and training. Based on the given types of e-education and based on the literature review, the advantages of e-education for seniors are also presented together with examples of good practice that are most often used in the world and in Slovenia. The final part of the article defines the requirements for the accessibility of e learning according to different types of disabilities, highlighting the WCAG guidelines for the universal design of websites and applications. It turns out that the main obstacle to the use of technologies is not in accessibility, but in the general belief that the use of new technologies is not suitable for seniors. With the help of appropriate awareness, networking, and training with the help of e-learning, we could thus provide the necessary support and environment for active seniors.

Uvod

Razvoj informacijske in komunikacijske tehnologije (IKT), predvsem storitev interneta in njeno aktivno vključevanje v vse družbene sfere, dajejo nove možnosti in priložnosti starejšim 60+ (seniorji) za aktivnejše vključevanje in sodelovanje v novem okolju (Quan-Haase, 2016). Še posebej pomembne so za seniorje priložnosti za pridobivanje dodatnega znanja in tudi možnosti, da lahko sami drugim posredujejo svoje izkušnje in znanja s področja, na katerem so delovali. Zato se kaže trend, da naj imajo vsi državljani možnost za dodatno, dopolnilno izobraževanje, kamor spada tudi izobraževanje s pomočjo IKT za seniorje.

V Sloveniji se število upokojencev močno dviguje. Po podatkih Statističnega urada Republike Slovenije je bilo 1. januarja 2022 med prebivalci, starimi 15 ali več let, skoraj 30% upokojencev. In to število se vztrajno povečuje, s čimer se število aktivnih prebivalcev tako tudi zmanjšuje. Po drugi strani pa se zvišuje delež višje- in visokošolsko izobraženih prebivalcev, ki je leta 2022 presegal 25 %. S tem se kaže tudi jasna tendenca, da bo vse več seniorjev tudi digitalno pismenih in bodo iskali možnosti za dodatno usposabljanje in izobraževanje s pomočjo IKT. To se kaže tudi v tem, da je internet v 1. četrtletju 2022 uporabljalo 89 % oseb, starih 16–74 let. Dostop do interneta od doma pa je imelo celo 93 % gospodinjstev (SURS, 2022). Zanimiva je tudi študija Ericsson Consumer & IndustryLab (Rinderud, 2021), v kateri ugotavljajo, da se je uporaba mobilnega pametnega telefona med mlajšimi seniorji (65–74 let) povečala od 50 % v letu 2016 na 81 % v letu 2020.

Ti podatki jasno kažejo, da se računalnik, mobilni telefon in storitve interneta v izobraževanju v Sloveniji vse pogosteje uporabljajo, zato je potrebno seniorjem ponuditi čim več možnosti, da se lahko enostavneje vključijo v procese izobraževanja s pomočjo IKT. Tega se zaveda tudi Evropska komisija, ki je leta 2020 izdala Strategijo za pametno, trajnostno in vključujočo rast (EK, 2020). S tem v zvezi je novembra 2021 Svet Evropske unije sprejel Resolucijo Sveta o novem evropskem programu za izobraževanje odraslih 2021–2030 (ULEU, 2021), ki izpostavlja potrebo po močnejši rasti udeležbe seniorjev v formalnem in neformalnem izobraževanju.

Izobraževanje seniorjev bi tako pomenilo ne samo dvigovanja znanja in potrebnih izkušenj temveč tudi predajanje svojih lastnih izkušenj drugim ne glede na starost in izobrazbo. Poleg tega izobraževanje s pomočjo IKT daje priložnost manj izkušenim seniorjem, da postanejo digitalno pismeni. S tem posredno tudi zmanjšajo svojo socialno izključenost, pomanjkanje znanja na določenih področjih in predvsem zmanjšajo svojo izolacijo in občutek osamljenosti.

Kako seniorji uporabljajo IKT?

Glede na študije (Rinderud, 2021), je razvidno, da seniorji uporabljajo IKT predvsem za izobraževanje, za povezovanje z družino, za izboljšanje njihovega vsakdanjega življenja, za iskanje novih hobijev in zabavo in tudi za telovadbo.

Izobraževanje. Vseživljenjsko izobraževanje postaja z IKT lažje dostopno za seniorje. Koristi jim za prevzemanje novih nalog, za učenje novih veščin ali za udejstvovanje v novih hobijih. Pri tem izobraževanje izboljša kognitivno zdravje, poveča pozitivna čustva, pomaga pri spodbujanju socialnih povezav in ohranja osebne aktivnosti na višji ravni (Szarleta, 2020).

Povezovanje z družino. Različne okoliščine pogosto prisilijo seniorje, da ostanejo v domačem okolju in so izolirani od okolice. Za povezavo pa se lahko uporabijo videokonferenčne aplikacije, kot so ZOOM, MS Teams in Skype. Tudi zavod Akademska in raziskovalna mreža Slovenije – Arnes je dala na voljo videokonferenčno storitev »Arnes VID«.

Izboljšanje vsakdanjega življenja. IKT se lahko uporablja tudi za naročanje živil prek svetovnega spleta. Glede na študijo v ZDA se ugotavlja, da se je v enem letu število ljudi, starejših od 50 let, ki so naročali živila prek spleta, povečalo s 6 % na 24 %. Uporaba tehnologije za osebno zdravje pa se je povečala z 28 % na 40 % za dejavnosti, kot so telezdravstveni obiski (Kakulla, 2021). V Sloveniji so se veliki trgovci, kot so Mercator, Spar in Tuš prilagodili temu trendu in ponujajo tudi dostavo na dom.

Iskanje novih hobijev in zabave. Upokojitev je odlična priložnost, da seniorji čas posvetijo trenutnim zanimanjem in odkrivajo nova. V to lahko vključimo e-knjige, zvočne knjige, obiskovanje virtualnih tečajev o hobijih, kot sta pletenje in kuhanje

ter možnosti za spletno zabavo, kot so spletno igranje igrlic (šah, igre s kartami, akcijske igre, igre za spodbujanje spomina in druge).

Telovadba. Pandemija covid-19 je povzročila, da so seniorji začeli izkoriščati spletne zdravstvene tečaje in vadbe. Pravzaprav trije od 10 seniorjev menijo, da bi spletne zdravstvene dejavnosti lahko nadomestile ali vsaj dopolnile obiskovanje telovadnice (Rinderud, 2021).

Hiter napredek tehnologije tako utira pot seniorjem, da izboljšajo sedanje in se naučijo novih veščin. Seniorji so bolj povezani s tehnologijo kot kadar koli prej, kar jim omogoča, da tudi lažje sprejmejo nove tehnologije in številne prednosti.

E-izobraževanje

Izobraževanje odraslih je definirano s strani UNESCO (UNESCO, 2022) kot izobraževanje s ciljem, da odrasli (tudi seniorji) izboljšajo svoje tehnične ali strokovne kvalifikacije, dodatno razvijejo svoje sposobnosti, obogatijo svoje znanje z namenom dokončanja stopnje formalne izobrazbe ali pridobitve znanja, veščin in kompetenc na novem področju. Poti do zajemanja znanja so različne, ena od njih, ki prihaja v ospredje za potrebe seniorjev, je e-izobraževanje.

E-izobraževanje je po definiciji učni sistem, ki temelji na formaliziranem poučevanju, vendar s pomočjo IKT (Malik, 2020). Čeprav lahko poučevanje poteka v učilnicah ali izven njih, je uporaba računalnikov, pametnih telefonov in interneta glavni sestavni del e-izobraževanja. Knjige postopoma nadomeščajo elektronski izobraževalni materiali, kot so na primer e-bralci (Ballatore, 2016). V tem učnem sistemu se poudarja prostorsko ločenost predavatelja in udeleženca, kar je sicer osnova za učenje na daljavo, s to razliko, da se v tem primeru uporabljajo storitve interneta za distribucijo izobraževalnih vsebin in za komunikacijo na daljavo (Florjančič, 2021).

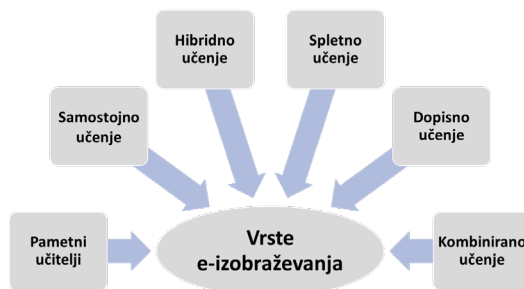
Trg e-izobraževanja je v stalnem porastu, še posebej na področju množičnih odprtih spletnih tečajev (angl. Massive Open Online Courses – MOOC), katerih večji zastopniki so Coursera, edX, FutureLearn in Swayam (Alyoussef, 2021). Na globalni ravni imamo na voljo v teh sistemih skoraj 20.000 učnih predmetov na 950 univerzah sveta. V Sloveniji imamo podoben sistem za e-izobraževanje z naslovom Skupnosti

SIO - Slovensko izobraževalno omrežje, ki temelji na odprtokodnem spletnem sistemu Moodle in ponuja brezplačne spletne učilnice za različne skupnosti in namene.

Obstaja več vrst e-izobraževanja, kot sledi (slika 1):

- **Spletno učenje (angl. online learning).** Je najpogostejša oblika e-izobraževanja, kjer udeleženci dostopajo do gradiva tečaja in sodelujejo pri predavanjih prek sistema za upravljanje učenja (angl. Learning Management Systems - LMS) na internetu.
- **Dopisno učenje (angl. correspondence learning).** Pri tej vrsti e-izobraževanja udeleženci prejmejo elektronska gradiva za tečaj in komunicirajo s svojimi predavatelji po pošti ali elektronski pošti.
- **Kombinirano učenje (angl. blended learning).** To je kombinacija spletnega in osebnega učenja, kjer udeleženci nekatere ure obiskujejo osebno, druge pa prek spleta.
- **Samostojno učenje (angl. self-paced learning).** Ta vrsta e-izobraževanja udeležencem omogoča, da delajo v svojem tempu in dokončajo naloge, ko jim ustreza.
- **Pametni učitelji (angl. smart teachers).** V tem primeru udeleženci uporabljajo sisteme, ki delujejo na osnovi umetne inteligence in delujejo v obliki interakcije.
- **Hibridno učenje (angl. hybrid learning).** Ta vrsta e-izobraževanja predstavlja razširjeno obliko sinhronega kombiniranega učenja, pri čemer so nekateri udeleženci v živo, na instituciji, drugi udeleženci pa so istočasno udeleženi na daljavo, s pomočjo videokonference in spletnih sistemov.

V zadnjem času se izobraževalne institucije, poleg klasičnega izobraževanja, poslužujejo tudi hibridnega učenja za primer, ko večje število udeležencev iz zdravstvenih ali drugih razlogov ne more priti na samo institucijo, pa bi se vseeno radi udeležili predavanj ali vaj na daljavo (Raes, 2020). Pri tem je potrebna dobra IKT podpora ter dobro poznavanje uporabe tehnologij, tako s strani predavateljev, kot tudi udeležencev.

Slika 1: Vrste e-izobraževanja

Vir: lasten.

Prednosti e-izobraževanja za seniorje

Razumevanje prednosti in obsega e-izobraževanja zahteva globlji vpogled v to, kako sistem deluje in kaj to pomeni za seniorje. Če strnemo, so glavne prednosti krajevna dostopnost, časovna prilagodljivost, raznolikost ponudbe, stroškovna učinkovitost, spodbujanje socializacije in podpiranje kognitivnih funkcij (slika 2).

Krajevna dostopnost. E-izobraževanje omogoča seniorjem, da se učijo in pridobivajo znanje iz udobja lastnega doma ali tudi iz drugih institucij, kot so knjižnice ali podporni centri. Vse kar potrebujejo je dostop do interneta in ustrezno računalniško opremo.

Časovna prilagodljivost. E-izobraževanje seniorjem omogoča, da se učijo s svojim lastnim tempom, individualnimi potrebami in zmogljivostmi in si lahko tudi razporedijo svoj čas za učenje glede na druge obveznosti. Pomembno je, da se učna aktivnost izvede in usvoji, ne glede na porabljeni čas.

Raznolikost ponudbe. E-izobraževanje ponuja seniorjem izjemno široko paleto izobraževalnih tečajev, učnih predmetov, kar jim olajša iskanje učnega gradiva, ki jih še posebej zanima in veseli. E-izobraževanje omogoča seniorjem, da lahko tudi spoznajo ljudi različnih kultur, zaradi česar je učenje še bolj poučno in zanimivo. Poleg tega lahko seniorji delujejo kot spletni mentorji mladim, ki so šele začeli na svojem področju.

Stroškovna učinkovitost: E-izobraževanje je pogosto stroškovno učinkovitejše od tradicionalnih oblik izobraževanja, saj običajno ni potnih stroškov ali drugih stroškov, povezanih z obiskovanjem predavanj, saj so predavanja na voljo na internetu. V kolikor so v ponudbi plačljivi tečaji so običajno takšni tečaji cenovno ugodnejši kot tečaji v živo.

Spodbujanje socializacije: E-izobraževanje seniorjem nudi boljše priložnosti za interakcijo z vrstniki, tako na spletu kot tudi zunaj njega, kar lahko pomaga pri boju proti občutkom izoliranosti in osamljenosti.

Podpiranje kognitivnih funkcij: E-izobraževanje ima veliko korist za ohranjanje aktivnega uma. S svojo zahtevano kognitivno dejavnostjo in angažiranostjo lahko seniorjem pomaga ohraniti ali celo izboljšati njihove kognitivne sposobnosti, vključno s spominom in reševanjem problemov.

Življenje je tako neskončen proces učenja. V študiji raziskovalcev iz univerze Brock (Narushima, 2018) se ugotavlja, da je vpis starejših v neformalne tečaje splošnega pomena pozitivno povezan tudi z njihovim psihološkim blagostanjem. Dodatno so v drugi študijah (Lipphardt, 2016) pokazali, da vseživljenjsko učenje, ne glede na to, ali se izvaja samostojno ali po navodilih predavatelja v učilnici e-izobraževanja, pomaga zmanjšati kognitivni upad zaradi staranja in depresije ter izboljšuje posameznikovo neodvisnost, samozavest in samopodobo.

Slika 2: Prednosti e-izobraževanja za seniorje

Vir: lasten.

Primeri e-izobraževalnih tečajev za seniorje

Seniorji imajo na voljo veliko različnih možnosti za izobraževanje na spletu. Vendar morajo biti za uporabo teh e-izobraževalnih sistemov izpolnjene določene zahteve (Thalhammer, 2014), saj je ciljna skupina seniorjev zelo raznolika. Še posebej se v tej kategoriji lahko pojavijo tudi zahteve po večji dostopnosti glede na različne oblike oviranosti (sluh, vid, motorika, spomin). Na internetu, tudi v Sloveniji, lahko že najdemo posebej usmerjena e-izobraževanja za seniorje. Primera sta Slovenska univerza za tretje življenjsko obdobje (UTZO) s svojim naborom študijskih programov za seniorje, ki potekajo tudi na daljavo (Bizovičar, 2017) in Andragoški center Slovenije s svojimi programi e-izobraževanja.

Dodatno so na voljo za e-izobraževanje univerzitetni tečaji, splošni spletni tečaji, TEDx in Videlectures predavanja, e-knjige in zvočne knjige, športne aplikacije in pametni pogovorni klepetalniki (slika 3).

Univerzitetni tečaji. Univerze po vsem svetu, tudi v Sloveniji (Slovenska univerza za tretje življenjsko obdobje - UTZO), ponujajo različne študijske programe, prilagojene tudi seniorjem. Ponujajo tako formalne, akreditirane, kot tudi neformalne študijske programe. Nekateri študijski programi se izvajajo tako, da je prisoten predavatelj in se ga opazuje po videokonferenci na daljavo. Večina študijskih programov, ki so tipa MOOC, pa ponujajo način spremljanja, ki je neodvisen od časa in prostora. Nekateri so prosto dostopni, nekateri pa so plačljivi. Primeri, poleg slovenske UTZO, so v svetu (Chong, 2022) še Khan Academy, HarvardX, Coursera, MIT OpenCourseWare, LinkedIn Learning in Udemy. Vendar nekatere študije opozarjajo (Chong, 2022), da ti študijski programi pogosto razočarajo udeležence zaradi pričakovane interaktivnosti in zajemanja učnega gradiva. Zato se v zadnjem času vse bolj vgrajujejo tudi socialni elementi, ki močneje podpirajo povezovanje med udeleženci in predavatelji.

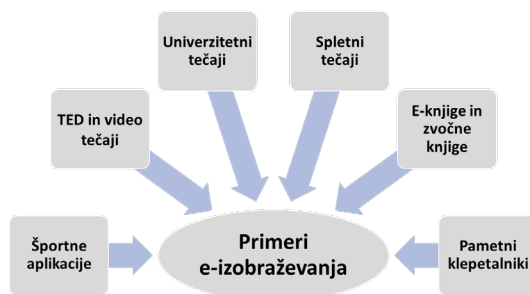
Spletni tečaji. Seniorji pa se za pridobivanje novih izkušenj lahko udeležijo tudi neformalnih, krajših oblik e-izobraževanja. Te ponujajo v Sloveniji različne organizacije, kot so Andragoški center Slovenije, Cene Štupar, Slovenska univerza za tretje življenjsko obdobje, Slovenska filantropija, Borza znanja, Dnevni centri aktivnosti, Zveza društev za socialno gerontologijo Slovenije, Ljudska univerza Celje in druge.

TEDx in Videlectures predavanja. Že od leta 1980 so na svetovni ravni na voljo različna predavanja znanih ekspertov v obliki TED predavanj (angl. TEDTalks). Tudi v Sloveniji obstaja prostovoljna organizacija TEDx Ljubljana, ki že od leta 2009 ustvarjajo samostojne dogodke TEDx v slovenskem jeziku. Druga možnost spremljanja predavanj je uporaba sistema slovenskega Videlectures.net, ki ponuja spremljanje vrhunskih znanstvenih konferenc ali poslušanje določenega predavanja.

E-knjige in zvočne knjige. S pomočjo ustreznih tehničnih pripomočkov seniorji lahko dostopajo do različnih elektronskih knjig (npr. Biblos v Sloveniji) in tudi do zvočnih knjig (npr. AudiBook v Sloveniji). Knjige za samopomoč, avtobiografije in biografije, leposlovna literatura so primeri, ki omogočajo seniorjem iskanje ustreznih informacij in za dodatno kulturno osebno rast. Knjižnica slepih in slabovidnih v Sloveniji nudi tudi dostop do leposlovnih in drugih del, ki so natisnjena v brajici.

Športne aplikacije. Za večino seniorjev je pomembno, da ostanejo aktivni in zdravi ter da ohranjajo ustrezno kondicijo. Na spletu je na voljo veliko različnih aplikacij za fitness in spremljanje osebnega zdravja, ki so namenjene tako za računalnike, mobilne pametne telefone, pametne ure in druge pametne naprave, ki jih lahko imajo seniorji pri sebi.

Pametni pogovorni klepetalniki. Umetna inteligenca (angl. Artificial Intelligence – AI) je napredovala do te mere, da se lahko s klepetalnimi aplikacijami pogovarjamo, ustvarjamo poezijo, recepte, grafične risbe, pišemo programsko kodo, ugotavljamo nova spoznanja in celo pišemo članke ali seminarske naloge. Primer za takšen klepetalni sistem je ChatGPT, ki dokazuje izjemno moč umetne inteligence (Zhai, 2022). Vendar je pri uporabi teh orodij potrebna še vedno previdnost, saj lahko predstavi včasih tudi napačne ali zavajajoče informacije.

Slika 3: Primeri e-izobraževanja za seniorje

Vir: lasten.

Iz navedenega lahko sklenemo, da je e-izobraževanje najpogostejša oblika učenja na spletu. Izbira je praktično neomejena. Vendar je za seniorje pomembna tudi ustrezna dostopnost, glede na njihove možne različne oblike oviranosti, kot so ovire zaradi slabšega vida, sluha, spomina ali motoričnih sposobnosti.

Dostopnost e-izobraževanja za seniorje

Zahteve seniorjev lahko razdelimo na dva osnovna koncepta, na zahtevo po digitalni pismenosti in na zahtevo po dostopnosti (Vilpponen, 2020). Digitalna pismenost zahteva pridobivanje znanja, izobraževanje in trening za uporabo novih tehnoloških pripomočkov in storitev. Digitalne storitve morajo zato biti oblikovane tako, da so storitve prilagojene tudi njihovim potrebam in znanju. Nekateri starejši tudi neradi vlagajo potreben čas in trud, da bi se naučili uporabljati nove tehnološke rešitve, še posebej, če imajo slabe izkušnje z uporabo drugih izdelkov ali storitev. Takšne izkušnje namreč lahko seniorjem povzročijo tesnobo sredi vse večje digitalizacije, čeprav je jasno, da tehnologija lahko izboljša življenja seniorjev (Keränen, 2017).

Zaradi zahtev uporabnikov se morajo pri oblikovanju upoštevati navodila za oblikovanje dostopnih produktov (angl. Web Content Accessibility Guidelines – WCAG) (Debevč, 2021). Navodila WCAG so osredotočena na oblikovanje dostopnih vsebin na internetu za osebe z različnimi oblikami oviranosti, kamor lahko uvrščamo tudi seniorje, v kolikor se srečujejo z različnimi osebnimi ovirami. Izmed vseh zahtev za seniorje lahko izpostavimo nekaj ključnih elementov oblikovanja, ki jih je priporočljivo omogočiti za dostopnost e-izobraževanja:

- jasne in lahko berljive pisave,
- barve z visokim kontrastom v razmerju vsaj 4,5:1 med besedilom in ozadjem besedila,
- preprost in razumljiv jezik, ki omogoča lahko branje,
- možnost prilagajanja velikosti besedila in postavitve na zaslonu,
- dodajanje zvočnih in vizualnih elementov, kot so videoposnetki s podnapisi in besedilni opis slik,
- uporaba podpornih tehnologij, kot so bralniki zaslona in aplikacije za pretvorbo besedila v govor.

Dostopnost glede na različne oblike oviranosti je tako pomemben ključ, ki omogoča seniorjem, da imajo boljše možnosti za uporabo e-izobraževanja, pa tudi za sodelovanje v socialnem, kulturnem in ekonomskem okolju. Dostopno okolje nudi tudi lažjo povezavo do prijateljev, družine in širše skupnosti, predvsem pa jim pomaga pri njihovi večji samostojnosti in neodvisnosti.

Zaključek

Pri prehodu v informacijsko družbo se poudarja tudi pomen e-izobraževanja in enakopravni dostop vseh uporabnikov, vključno s seniorji, do informacijskih tehnologij (Bakaev, 2008). Število seniorjev po vsem svetu narašča in v mnogih državah so opredeljeni kot skupina, ki le obrobno uporablja IKT ter internet. Vendar študije dokazujejo, da imajo seniorji pomembne koristi od uporabe IKT in dostopa do e-izobraževanja, saj jim to zagotavlja večjo neodvisnost in samostojnost ter zmanjšuje stiske zaradi osamljenosti. Poleg tega uporaba IKT pomaga seniorjem pri premagovanju omejitev v smislu nakupovanja in iskanja informacij, povezanih z zdravjem, ohranjanje sposobnosti učenja novih stvari in s tem ohranjanje stika s sodobnim svetom ter ohranjanje kognitivnega zdravja.

Najpomembnejše ovire, ki so jih pokazale tudi druge študije (Bakaev, 2008) so pokazale, da glavne ovire za ukvarjanje seniorjev z IKT niso dostopnost ali finančni vidik, temveč obstoječe prepričanje, da uporaba novih tehnologij, kamor spadajo tudi računalniki in pametni telefoni niso za seniorje. Da bi to spremenili, se predlaga širše uvajanje tečajev usposabljanja za digitalno pismenost, s čimer bi zagotovili podporo in ustrezno okolje za seniorje.

Ugotavljamo, da seniorji največ posegajo po univerzitetnih in spletnih tečajih, poslušajo predavanja na Youtube, TED in Videlectures, uporabljajo e-knjige in zvočne knjige, športne aplikacije za ohranjanje ustrezne osebne kondicije in zdravja ter v zadnjem času tudi pametne pogovorne klepetalnike, kjer v ozadju deluje umetna inteligenca.

Pri tem pa je za uspešno in širšo rabo e-izobraževalnih gradiv pomembno upoštevati tudi načela dostopnosti spletnih strani in aplikacij WCAG, s čimer se podajajo osnove za ustrezno dostopnost ne glede na obliko oviranosti, kot so sluh, vid, motorika in spomin.

Glede na dejstvo, da je vse več digitalno pismenih prebivalcev lahko tudi sklepamo, da bodo zahteve po e-izobraževanju temu ustrezno tudi sledile in bodo ponudniki tako morali v vse večji meri upoštevati tudi zahteve in potrebe seniorjev.

Zahvala

Članek je nastal v okviru projekta Evropski center za vire za dostopnost (angl. European Accessibility Resource Center) – AccessibleEU ” (VT/2022/027).

Literatura

- Alyoussef, I. Y. (2021). Massive open online course (MOOCs) acceptance: The role of task-technology fit (TTF) for higher education sustainability. *Sustainability*, 13(13), 7374. <https://doi.org/10.3390/su13137374>
- Ballatore, A., & Natale, S. (2016). E-readers and the death of the book: Or, new media and the myth of the disappearing medium. *New Media & Society*, 18(10), 2379-2394. <http://dx.doi.org/10.1177/1461444815586984>
- Bizovičar, M., Krajnc, A. (2017) Izobraževanje starejših v Sloveniji : zakaj in kako : nacionalna mreža nevladnih organizacij izobraževanja starejših. Ljubljana : Slovenska univerza za tretje življenjsko obdobje, združenje za izobraževanje in družbeno vključenost, 2017
- Chong, S. W., Khan, M. A., & Reinders, H. (2022). A critical review of design features of LMOOCs. *Computer Assisted Language Learning*, 1-21. <https://doi.org/10.1080/09588221.2022.2038632>
- Debevč, M. (2021). Dostopnost digitalnih produktov za vse. Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba. <https://doi.org/10.18690/978-961-286-426-2>
- Evropska komisija – EK (2020). EVROPA 2020, Strategija za pametno, trajnostno in vključujočo rast. Poročilo komisije. https://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_SL_ACT_part1_v1.pdf
- Florjančič, V. (2021). Koronaizziv visokega šolstva. <https://www.hippocampus.si/ISBN/978-961-293-111-7.pdf>
- Kakulla, B. 2021 Tech Trends and the 50-Plus: Top 10 Biggest Trends. Washington, DC: AARP Research, April 2021. <https://doi.org/10.26419/res.00420.001>
- Keränen, NS., Kangas, M., Immonen, M., Similä, H., Enwald, H., Korpelainen, R., & Jämsä, T. (2017). Use of information and communication technologies among older people with and

- without frailty: A population-based survey. *J Med Internet Res* 2017; 19(2):e29.
<https://doi.org/10.2196/jmir.5507>
- Lipphardt, A. M., & Slysck, A. (2016). EHLSSA: Europe-Wide Online Learning for Seniors.
<http://hdl.handle.net/10234/165363>
- Malik, S., & Rana, A. (2020). E-Learning: role, advantages, and disadvantages of its implementation in higher education. *JIMS8I-International Journal of Information Communication and Computing Technology*, 8(1), 403-408. <http://dx.doi.org/10.5958/2347-7202.2020.00003.1>
- Narushima, M., Liu, J., & Diestelkamp, N. (2018). Lifelong learning in active ageing discourse: Its conserving effect on wellbeing, health and vulnerability. *Ageing & Society*, 38(4), 651-675.
<https://doi.org/10.1017/S0144686X16001136>
- Quan-Haase, A., Martin, K., & Schreurs, K. (2016). Interviews with digital seniors: ICT use in the context of everyday life. *Information, Communication & Society*, 19(5), 691-707.
<https://doi.org/10.1080/1369118X.2016.1140217>
- Raes, A., Detienne, L., Windey, I., & Depaep, F. (2020). A systematic literature review on synchronous hybrid learning: gaps identified. *Learning Environments Research*, 23(3), 269-290. <https://doi.org/10.1007/s10984-019-09303-z>
- Rinderud, P. (2021). Seniors and technology during Covid-19: The latest insights.
<https://www.ericsson.com/en/blog/2021/1/seniors-and-technology-during-covid>
- Szarleta, E. (2020). Lifelong Learning: A community-university partnership advancing collaboration and community capacity building. *ENGAGE! Co-created Knowledge Serving Communities*, 1(2).
- Thalhammer, V. (2014). E-learning: an opportunity for older persons. In *Learning across generations in Europe: contemporary issues in older adult education* (pp. 47-58). Brill.
<https://www.jstor.org/stable/10.1163/j.ctv2gjwx8p.10>
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization – UNESCO (2022). Definition – Adult education. <http://uis.unesco.org/en/glossary-term/adult-education>
- Uradni list Evropske unije – ULEU (2021). Resolucija Sveta o novem evropskem programu za izobraževanje odraslih 2021–2030 (2021/C 504/02). Svet Evropske unije.
[https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/HTML/?uri=CELEX:32021G1214\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/HTML/?uri=CELEX:32021G1214(01)&from=EN)
- Vilpponen, H., Leikas, J., & Saariluoma, P. (2020, June). Designing digital well-being of senior citizens. In *2020 13th International Conference on Human System Interaction (HSI)* (pp. 40-44). IEEE. <https://ieeexplore.ieee.org/stamp/stamp.jsp?arnumber=9142655>
- Zhai, X. (2022). ChatGPT User Experience: Implications for Education. Available at SSRN 4312418. https://www.researchgate.net/profile/Xiaoming-Zhai/publication/366463233_ChatGPT_User_Experience_Implications_for_Education/links/63a2817aca6a9d254f8de010/ChatGPT-User-Experience-Implications-for-Education.pdf

STAREJŠI IN DRUŽBENA OMREŽJA

ŠIME IVANJKO

Univerza v Mariboru, Pravna fakulteta, Maribor, Slovenija
sime.ivanjko@um.si

V prispevku *Starejši in družbena omrežja* avtor izhaja iz lastnega aktivnega ukvarjanja s problematiko starejših na družbenih omrežjih, kjer objavlja svoja raznolika razmišljanja o življenju v starosti, ki nam še ponuja možnost aktivne prisotnosti v življenju. Starost ni bolezen, temveč priložnost za nadaljevanje aktivnega življenja v novih okoliščinah, ki so posledica staranja. Zaveda se, da je starost neznanka, a je vseeno človeku omogočeno, da to obdobje lahko preživi brez pretresov in strahu pred življenjem na obrobju družbe. Opozarja, da je potrebno tudi v starosti, tako kot v vseh drugih življenjskih obdobjih, osmisliti svoje življenje. Pozornost posveča družbenim omrežjem, ki s pomočjo komuniciranja drugimi, pomenijo za starejše možnost ostati aktivno prisotni v življenju. Predlaga tudi nujno potrebno izobraževanje ljudi, kot pripravo na starost in srečanje z novimi tehnologijami. Kljub koristi družbenih omrežij, pa je njihova uporaba, kadar jih uporabljajo starejši, ki nimajo potrebnih znanj, lahko polna pasti, na katere morajo biti pozorni. Okolje mora starejšim nuditi možnosti za izobraževanje in uporabo digitalnih storitev.

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.3.2023.3](https://doi.org/10.18690/um.3.2023.3)

ISBN
978-961-286-768-3

Ključne besede:

starost,
družbena omrežje,
življenjsko dozorevanje,
digitalizacija,
starizem,
izobraževanje starejših,
starostnik

Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.3.2023.3](https://doi.org/10.18690/um.3.2023.3)

ISBN
978-961-286-768-3

Keywords:

age,
social network,
maturing in life,
digitization,
olds,
education of the elderly,
elderly

THE ELDERLY AND SOCIAL NETWORKS

ŠIME IVANJKO

University of Maribor, University of Maribor, Faculty of Law, Maribor, Slovenia
sime.ivanjko@um.si

In the present paper the author starts from his active engagement with the issue of the elderly on the social network, where he publishes his various reflections on life in old age, which offers us the possibility of an active presence in life. Old age is not a disease but an opportunity to continue an active life within the new circumstances resulting from aging. He is aware that old age is unknown, but it allows a person to spend this period without turmoil and fear on the outskirts of society. He points out that even in old age, as in all other periods of life, giving meaning to one's life is necessary. It pays particular attention to the benefits and possibilities that allow older people to remain present in life through communication with others using a social network. In doing so, he also suggests the necessary education of people as a preparation for meeting old age and new technologies. Despite the benefits of the social network, their use by the elderly who do not have the necessary knowledge threatens pitfalls that need to be watched out for. In this regard, the social environment should also offer assistance to the elderly through systematic education and training for the provision of digitized services.

Znati se starati, je višek modrosti in eno najtežjih poglavij v umetnosti življenja.

H.F.Amiel

Uvod

Cicero, starorimski pravnik in filozof je zapisal: „Senectus, quam ut adipiscantur omnes optant, eandem accusant adeptam.“¹

V otroštvu in mladosti si želimo biti čimprej starejši, v polnosti aktivnega življenja pa običajno ne razmišljamo veliko o starosti, saj se starost takrat še ne dogaja nam, ampak drugim. Ko pa se s starostjo soočimo, nas ta praviloma preseneti in nismo sposobni dojeti, kaj se nam dogaja. Starost ni bolezen, a ima pogosto znake neozdravljive bolezni. Ne glede na spremembo družbenega okolja in sodoben način življenja nekateri stereotipi o starosti ostajajo nespremenjeni. Starejše osebe se označuje kot »nesposobne za delo in fizično nemočne ter senilne in za časom«.² Praktično so izključene iz družbenih, političnih, ekonomskih, kulturnih, duhovnih pa tudi iz državljanskih aktivnosti, čeprav bi lahko tudi starejši, v svojem tretjem življenjskem obdobju, koristno prispevali v družbi. Življenje starejših je kvalitetnejše, s pomočjo zdravstvenih storitev mnogi ohranjajo mentalne sposobnosti in zmožnost učenja. Starostniki niso nemočni, so pa ranljivejši, zlasti v kriznih situacijah, so manj produktivni, imajo pa več izkušenj in življenjske modrosti. Določene lastnosti se v starosti še izboljšajo. Bolezni, ki spremljajo starostnike, le-te obremenjujejo, vendar jih bistveno bolj moti zavest, da so odmaknjeni na obrobje družbe in drugim niso več potrebni.

Starost kot neznanka

Proces staranja je še vedno neznanka, čeprav se ljudje od nekdaj soočajo z njim. Srečanje s starostjo je hkrati presenečenje, da še nismo umrli, kot je to lepo izrazil pesnik Hermann Hesse; "Imel sem dve trajni ljubezni in bil sem prepričan, da se bosta končali le s smrtjo. Ljubezni so končale, jaz pa nisem mrtev«.

¹ »Starost, ki si jo vsi želijo pridobiti, jo obtožujejo, ko je dosežena«.

² Pe.M.Starost ni bolezen!

<https://www.google.com/search?q=Starost+ni+bolezen!+Avtor%3A+Pe.+M.&oq=Starost+ni+bolezen!+Avtor%3ht>

V starosti običajno tisto, kar nam je do tedaj predstavljalo bistvo in smisel življenja, kar nas je skrbelo, za kar smo se trudili misleč, da nas bo osrečevalo, postane manj pomembno. Potek starosti je podoben lupljenju čebule, ko jemljemo eno rezino za drugo in na koncu v roki ne ostane nič, razen tolažbe, da se naše življenje počasi, z neznosno lahkotnostjo, preliva v življenja drugih.

Človek želi uživati v večeru življenja in čakati, da vlak življenja, po dolgem in napornem potovanju, mirno pripelje na končno postajo ter dostojanstveno sestopi z njega, karkoli že to pomeni.

Družba mora s starejšim človekom, zavedajočim se lastne minljivosti, dostojno ravnati, ker ima ta pravico izkoristiti življenjsko zadovoljstvo, ki ga še omogoča starost, živeti z drugimi v prijaznem okolju ter prejeti pomoč pri hoji po poti, ki vodi k srečanju smrtjo oz. doživeti »umetnost gracioznega staranja«, kot je to nekdo lepo zapisal.

Starost je čas odličnosti in znanja

Vprašanje, kaj je starost pri človeku, ima mnogo različnih odgovorov, a najbrž nobeden od njih ni edini pravi. Govorimo o dveh starostih, notranji in zunanji. Nobene se ne da ustaviti, čeprav se lahko zunanja starost upočasni z različnimi ukrepi in zdravili, ki pa so lahko le placebo efekt notranji starosti. Starost je določena stopnja zrelosti, sklep celotnega življenja, ki vsebuje veliko znanja in izkušnj, predvsem pa je to proces odpuščanja tujih in svojih napak, počasno prekinjanje prijateljskih odnosov ter zmanjševanje interesa za ljudi in stvari, ki smo jih v življenju visoko cenili ali imeli radi.

Problem starosti v naši družbi je, da se starejšim vsiljuje življenjske standarde ki veljajo za mlajše. Zanikanje starosti je v resnici podzavestni strah pred smrtjo. Tudi starost je lepa, če jo sprejmemo z vedrino in radovednostjo, razmišljanjem o sebi, vendar ne za druge in naše okolje, kar smo praviloma zanemarjali v življenju.

Kako si osmislimo življenje v starosti?

Doživljanje starosti in iskanje smisla življenja starostnika je predmet številnih raziskav, pri čemer so v ospredju vprašanja demografije staranja, medgeneracijskega povezovanja, zdravega načina življenja in osmišljenosti življenja v starosti. Raziskave kažejo, da starostniki, ki živijo v domovih za ostalere, kažejo višjo prisotnost bivanjskega vakuuma in doživljanja smiselnosti svojega življenja, za razliko od živečih v domačem okolju, ki imajo jasnejše in bolj zadovoljujoče cilje v življenju, to je družina in ohranjanje socialnih stikov.³ Velik pomen starostniki pripisujejo medgeneracijskemu povezovanju z mlajšimi generacijami. Zanimajo jih bistveno drugačni pogledi mladih na to, kaj pričakujejo od življenja. Skozi spoznavanje mlajših generacij starejši poskušajo bolje razumeti sorodstveno povezane mlajše generacije pa tudi ostale, je pa neposredni dialog z mlajšimi ali npr. odraslimi vnuki težko izvedljiv, zaradi razlik v dojemanju nekaterih novih pojavov pri mlajših generacijah (npr. odnosi med spoloma, religija, družina itd.)

Socialna teorija, ki govori o staranju kot pojavu, ko se človek umakne iz dotedanega aktivnega življenja in postane pri zadovoljevanju svojih potreb vedno bolj odvisen od pomoči drugih, je danes deležna številnih razprav. Proces upadanja aktivnosti je viden v zmanjšanju interakcij med starejšimi in družbo, kar je značilno za večino ljudi. Pri tem se starostnik z leti vse bolj umika v zasebnost. Kot nasprotje tej teoriji pa obstajata teorija aktivnosti ali pa teorija o kontinuiteti v starosti, po kateri se veliko število, večinoma zdravih starih ljudi odloča, da ostanejo dejavni znotraj danih ekonomskih okoliščin in vzdržujejo in razvijajo telesne, mentalne in socialne aktivnosti.⁴

Potreba po socialnih stikih

S problematiko socialnih stikov starostnikov so se posebej ukvarjale diplomantke Fakultete za socialno delo v svoji raziskavi iz leta 2007⁵. Omenjena raziskava je zanimiva, ker v času le-te družbena omrežja niso bila toliko prisotna, kot so danes.

³ KOSI, Dora, 2021, *Osmišljanje življenja v starosti* : magistrsko delo [na spletu]. Magistrsko delo. Ljubljana : Univerza v Ljubljani. [Dostop 29 maj 2023]. Pridobljeno s: <https://repozitorij.uni-lj.si/IzpisGradiva.php?lang=slv&cid=127467>

⁴ Podrobneje; Milošević - Arnold V. *Socialno delo s starimi ljudmi*, Fakulteta za socialno delo, Ljubljana, 2003.

⁵ Urška Fonda in Darinka Panič, *Primerjava socialnih stikov starostnikov v institucionalnem okolju in lokalni skupnosti*, diplomska naloga 2007, Fakulteta za socialno delo, mentorica dr. Jana Mali.

Zlasti je to veljalo za takratno starejšo generacijo, saj v omenjeni nalogi družbena omrežja sploh niso predmet obravnave, kot možnost starejših pri vzpostavljanju in vzdrževanju socialnih stikov, ki so v tej nalogi dokaj obsežno obdelani.⁶

Nesporno dejstvo in temeljni problem starejših v sodobni družbi je v njihovem odnosu do širšega okolja: starejše moti marsikaj, a ne vedo, kako in komu to povedati. Čeprav je starost obdobje, ko človek dozori do polne človeške uresničitve in ima težave z vzpostavljanjem socialnih stikov raziskave kažejo, da starejši, zlasti tisti, živeči znotraj institucij, navajajo osamljenost in pogrešajo dodatne stike. Tu so mišljeni stiki tako s srednjo kot mlajšo generacijo, želijo si ljudi okoli sebe. Prenehanje aktivnega poklicnega življenja in upokožitev predstavljata za ljudi veliko spremembo v življenjskem ciklu, ki se odraža zlasti v zmanjševanju komunikacije z družbenim okoljem. Osamljenost je pogost pojav pri starejši generaciji, ki ga spremlja občutek izključenosti iz družbenega okolja. Sodobna tehnologija omogoča komuniciranje z družbenim okoljem, ne glede na status posameznika in ne glede na to, ali je poklicno oziroma drugače aktiven ali ima status upokojenca. Družbena omrežja tudi v visoki starosti posamezniku omogočajo vzdrževanje stikov z ožjo ali širšo družbeno skupnostjo. Gre za komuniciranje na družbenih omrežjih, ki ne omogoča samo pasivnega spremljanja informacij, temveč tudi aktivno udeležbo v dialogu z drugimi. Občutek izključenosti je zlasti prisoten pri izobražencih, ki so bodisi po naravi ali pa zaradi svojega poklica v aktivnem razmerju do drugih, praviloma sodelavcev oziroma sodelavk. Družbena omrežja, ki so fenomen sodobnega življenja, omogočajo starejšim, potem ko opustijo poklicno delo, da nadaljujejo komunikacijo o strokovnih in osebnih vprašanjih, kot e-aktiven in tudi kreativen ter enakopravni sogovornik v nastopanju na družbenih omrežjih. Zlasti poklici, ki so navezani na ljudi, kot na primer poklic visokošolskega učitelja; temu družbena omrežja omogočajo, da nadaljuje dialog na različnih ravneh, z različnimi strukturami v družbi. Sklepanje posebne vrste prijateljstev na družbenih omrežjih omogoča posamezniku spoznavanje določenega kroga ljudi, kar ni omejeno časovno pa tudi ne lokacijsko. Nekatera omrežja kot npr. Facebook so zlasti primerna za starejše, in jim pomagajo pri vzpostavljanju oziroma vzdrževanju odnosov med

⁶ Za potrebe tega zapisa sem uporabil ugotovitve iz omenjene raziskave o potrebi vzpostavljanja medsebojnih stikov in obveščanja starejših, z uporabo raznih objav v medijih in posebnih specializiranih publikacij. Večino ugotovitev in predlogov, ki so jih avtorice navedle, se danes lahko brez težav udejanji v okviru možnosti, ki jih ponujajo družbena omrežja.

njimi in med različnimi generacijami. Prav na Facebooku najdemo množico ljudi, starejših od 55 let.

Demografska sestava uporabnikov največjega družbenega omrežja se že nekaj časa spreminja, ker se povečuje število starejših, ki so tu prisotni. Različne raziskave ugotavljajo poziven vpliv socialnih omrežij na zdravje starejše populacije. V tej smeri je treba nadalje proučevati vlogo socialnih omrežij v primeru bolezni in vključevanja starejših v aktivni del družbe, saj ne samo da omrežje obvešča starejše o dogajanjih v družbi, omogoča jim tudi, da se vključujejo v določene družbene dejavnosti, in da so prisotni pri oblikovanju javnega mnenja o položaju starejši v družbi. Pomembna je čustvena opora socialnih omrežij starejših oseb ter informacijska podpora mlajših pri tem. Ni mogoče spregledati dejstva, da družbena omrežja prispevajo h krepitvi socialne mreže med starejšimi, pa tudi med njimi in mlajšo generacijo. In so na ta način pomemben dejavnik pri zagotavljanju kakovostnega medgeneracijskega povezovanja. Družbena omrežja so nadomestek osebnih povezovanj v živo, ne glede na razdaljo in čas.

Starejšim omogočajo, da se povežejo z drugimi ter s tem razširijo in okrepijo svojo osebno mrežo in interakcije. Družbena omrežja so varen prostor za ljudi, da se izrazijo in razkrijejo svoje osebne izkušnje s težavami pri telesnem in duševnem zdravju in v odnosih z drugimi. Aktivna prisotnost na družbenih omrežjih omogoča starejšim generacijam samoizražanje in samorazkritje, brez nevarnosti stigme v družbenem okolju, saj lahko svojo identiteto tudi zakrijejo in s tem bolj odkrito spregovorijo o zadevah, ki so širšega družbenega pomena.⁷

Pasti za starejše na družbenih omrežjih

Kljub koristim, ki jih starejšim nudijo in omogočajo družbena omrežja, pa je to področje tudi nevarno, saj so starejši lahko žrtve raznih goljufij in napačnih oz. neresničnih informacij, ki se pojavljajo na teh omrežjih. Predvsem je potrebno opozoriti na lažne spletne trgovine, ki nimajo namena omogočiti nakupa določenega blaga oz. storitve, temveč predvsem izkoristiti nevednost in pomanjkljivo znanje

⁷ Podpisani avtor se po upokojitvi aktivno ukvarja z objavami na družbenih omrežjih (Facebook, Linkendlin) in na spletni strani IZOP-Inštitut zavarovalništvo in pravo v Mariboru. Objavlja različna razmišljanja o življenju, pravo, lastnih izkušnjah v 50-letnem delu s študenti in svetovanjem na področju podjetništva. Z omenjenimi objavami, ki mu omogočajo dialog z velikim številom bralcev le-teh, nadomešča razprave s študenti, ki jih pogreša.

starejših na področju poslovanja preko spleta. To so zlasti lažne ponudbe blaga ali storitev in ponudniki teh so občutno cenejši od ostalih na trgu. Ob tem se pojavljajo različne igre, ki nudijo nagrade ob nakupu določenega blaga. Preprosto gre za ponudbe, ki zvenijo »preveč dobro« in so posredovane starejšim na družbenih omrežjih in jih običajno spremljajo nejasna sporočila. Starejši se srečujejo z nepoštenimi pogodbenimi določili in z nepošteno poslovno prakso na družbenih omrežjih (brezplačne ponudbe, lažne ocene potrošnikov, kratki roki za odgovor itn.) Nepošteni ponudniki storitev na spletu se zavedajo pomanjkljive digitalne pismenosti starejših in pomanjkljive sposobnosti ločevanja resničnih od lažnih sporočil. Posebej so starejši ogroženi na področju finančnega poslovanja, saj je digitalna finančna pismenost pri starejših na relativno nizki ravni. V praksi so znani poskusi finančnih prevar, zlasti z lažnim predstavljanjem davčnih, policijskih in drugih državnih organov. V našem okolju se pojavljajo tudi »prevare starih staršev« (the grandparent scam), kjer prevaranti, pod pretvezo, da so vnuki oz. pravnuki, stare starše prosijo za pomoč ali denar.

Prevare se pojavljajo tudi pri bančnem poslovanju in na področju zavarovalništva. V novejšem času so pogoste prevare pri iskanju življenjskih partnerjev, kjer so žrtve oškodovanje ne samo na emocionalnem temveč tudi na premoženjskem področju, zaradi pošiljanja denarja neznani osebi, v katero so domnevno »zaljubljene«. Starejši so posebej primerna populacija tudi za pritegnitev v različne oblike verskih skupnosti oz. sekt, katerih namen je dobiti njihovo premoženje, ne pa verske pobude. Na družbenih omrežjih se pojavljajo tudi razni prosilci za pomoč osebam v težkih zdravstvenih situacijah (ponudbe na družbenih omrežjih o nasledstvu sorodnika, ki je umrl, brez dedičev in zahteve za predhodno plačilo odvetniških in drugih stroškov, da se »izmišljenemu dediču« zagotovi dediščina).

Skratka današnja starejša populacija nima strokovnih znanj in sposobnosti, da se sama varuje pred poskusi prevar s strani nepoštenih ponudnikov spletnih storitev ali blaga in zaradi tega je nujno potrebno storiti vse, da se starejša generacija z usposabljanjem o prepoznavanju zavajajočih obvestil in obveščanjem (tudi medsebojnim) o tovrstnih prevarah zavaruje pred škodo, ki je ni mogoče naknadno sanirati.

Študijski program za starost

Danes imamo tisoče različnih učnih in študijskih programov, namenjenih obvladovanju znanj in kompetenc za različna področja dela in življenja. Ni mi znano (razen študija gerontologije na »Alma Mater Europaea - ECM v Mariboru), da bi kdo izobraževal in usposabljal ljudi za starost v najširšem pomenu besede in starejšim pomagal sestopiti iz življenja oziroma jih pripraviti na to, kako se prilagoditi hoji na slabo osvetljeni poti navzdol; kako sprejeti občutek vsiljene pasivnosti, razcepljenosti, odtujenosti ob sočasni odvisnosti od drugih, zlasti lastne šibkosti in omejenosti ter neodločnosti in popustljivosti; kako se sprijazniti, da nam v starosti izginjajo gradovi v oblakih, ki smo jih v preteklosti tako skrbno gradili. Obrambna življenjska usmeritev nam kaže vedno na slabše. Življenjske bilance kažejo minuse in sentimentalni spomini ne nudijo nobenega upanja, da bi lahko nonšalantno rekli, da imamo še čas. Ob prebiranju osmrtnic ugotavljamo, kdaj bo približno Bogu ljubo, da nas pokliče, saj se vrsta pred nami hitro skrajšuje.

Če bi imel priložnost sodelovati pri sestavljanju študijskega programa za starost, bi vsekakor predlagal študij Shakespearovega Kralja Leara o položaju starega človeka, ki se želi umakniti življenjskim težavam in tekmovalnosti; kako opustiti obrambno strategijo in ohraniti to, kar še imamo in začnemo iskati nove možnosti za osebno srečo; kako opustiti strah pred jutrišnjim dnevom; kako dokončati Jungov »individualizacijski proces« človeškega zorenja; kako se srečati s svojo temno in skrito družbeno preteklostjo; kako sprejeti neizogibno nepopolnost in napake preteklosti ter oblikovati zavest, da ni več nujno, da je delo starejših vedno popolno in brezhibno. Posebna pozornost naj bo posvečena temu, da se stvari v starosti sprejmejo takšne, kot so. Nujno bi bilo ljudi v starosti pripraviti, da se zabavajo in humorno pogovarjajo o svojih življenjskih neuspehih. Študijski program bi obvezno vseboval tudi spoznavanje večjih uspehov starejših, ki so s svojim znanjem in delom v starosti vplivali na svoj narod. Bistveno bi bilo, da bi bila v času študija poudarjena potreba po pripravljenosti na spremembe vrednot, saj je treba v starosti opustiti kriterije, na podlagi katerih smo v aktivnem življenju dajali višjo stopnjo pomembnosti vsebinam, ki v starosti sploh niso pomembne.

Za naše razmere bi bilo treba posebej opredeliti vsebino predmeta, kako preprečiti, da zaradi dolgočasje po upokojitvi starejši ne bi odhajali v »politiko«, saj po naravi ti več nimajo vizij za vodenje ljudstva v lepšo bodočnost.

Prepričan sem, da bi strokovnjaki različnih področij imeli še vrsto zanimivih idej za oblikovanje nujno potrebnega študija, ki bi usposabljal le tiste, ki želijo tudi v starosti živeti, ne pa životariti in čakati na zadnji klic, ki ga družbena okolja pogosto le simbolno obžalujejo.⁸

Zaključek

Ne glede na to, kako je dolgo naše življenje, ne iščimo samo slabih strani starosti, temveč je treba to obdobje preživeti na podoben način, kot smo živeli do srečanja z njo in se prilagoditi novonastalim okoliščinam. Pri tem nam tehnološke novosti na področju komuniciranja z drugimi omogočajo, da kljub nevarnostim, ki te novosti spremljajo, z njimi starost popestrimo in dodamo novo dimenzijo naši kreativnosti tudi v tem obdobju življenja.

⁸ Šime Ivanjko, iz zapisa na Facebook 27.8 2020

TRIJE PROJEKTI AKADEMSKE PODPORE MIRU, SODELOVANJU IN DEMOKRATIČNEMU RAZVOJU ZAHODNEGA BALKANA IN ARMENIJE

SILVO DEVETAK

Univerza v Mariboru, Pravna fakulteta, Maribor, Slovenija
silvo.devetak@um.si

1. Evropska komisija (program Erasmus+) je leta 2019 zaupala ISCOMET Inštitutu za etnične in regionalne študije iz Maribora izvedbo akademskega projekta z naslovom »Akademska mreža v podporo politiki EU do Zahodnega Balkana – ANETREC«. V »mreži« sodeluje 8 univerz in 2 raziskovalna inštituta iz Albanije, Bosne in Hercegovine, Hrvaške, Kosova, Črne Gore, Severne Makedonije, Srbije in Slovenije. Ta projekt se bo končal septembra 2023, z sklepno konferenco v Mariboru. 2. Partnerji ANETREC projekta so prišli do ugotovitve, da sta vzgoja mlade generacije v duhu miru in sodelovanje bistvena za demokratični razvoj držav Zahodnega Balkana in nujna podlaga za učinkovito udejanjenje politike EU do te regije. Zato so leta 2023 predlagali Evropski komisiji (Erasmus+) visokošolski program z naslovom »Podpora miru in stabilnosti Zahodnega Balkana v skladu s politiko EU - PESTAWEB«. 3. V projektu »Promocija evropskih študij v Armeniji – PROMOEU« (2020–2023) sodelujejo 4 armenske univerze in nevladna organizacija za kulturna in izobraževalna vprašanja ELEGIA. Splošni cilj projekta PROMOEU je širjenje zavesti armenskih akademikov in mlade generacije o pomenu sodelovanja države z EU in o nujnosti razvoja novih študijskih in raziskovalnih programov ter, seveda, ustrezne politike razvoja visokošolskega izobraževanja v ta namen.

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.3.2023.4](https://doi.org/10.18690/um.3.2023.4)

ISBN
978-961-286-768-3

Ključne besede:
Armenija,
Zahodni Balkan,
politika EU,
mir,
sodelovanje,
demokratični razvoj

Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru

DOI

[https://doi.org/
10.18690/um.3.2023.4](https://doi.org/10.18690/um.3.2023.4)

ISBN

978-961-286-768-3

THREE PROJECTS OF ACADEMIC SUPPORT OF PEACE, COOPERATION AND DEMOCRATIC DEVELOPMENT OF WESTERN BALKANS AND ARMENIA

SILVO DEVETAK

University of Maribor, University of Maribor, Faculty of Law, Maribor, Slovenia
silvo.devetak@um.si

Keywords:

age,
social network,
maturing in life,
digitization,
olds,
education of the elderly,
elderly

1. In 2019, the European Commission (Erasmus + program) entrusted the ISCOMET Institute for Ethnic and Regional Studies from Maribor with the implementation of academic project entitled "Academic network in support of EU policy towards the Western Balkans - ANETREC". 8 universities and 2 research institutes from Albania, Bosnia and Herzegovina, Croatia, Kosovo, Montenegro, North Macedonia, Serbia and Slovenia participate in the "network". This project will end in September 2023, with a final conference in Maribor. 2. The partners of the ANETREC project concluded that the education of the young generation in the spirit of peace and cooperation is essential for the democratic development of the countries of the Western Balkans and a necessary basis for the effective implementation of EU policy towards this region. Therefore, in 2023, they proposed to the European Commission (Erasmus+) the higher education program entitled "Support for the peace and stability of the Western Balkans in accordance with the EU policy - PESTAWEB". 3. In the project "Promotion of European Studies in Armenia - PROMOEU" (2020–2023), 4 Armenian universities and the non-governmental organization for cultural and educational issues ELEGIA participate. The general goal of the PROMOEU project is to spread the awareness of Armenian academics and the young generation about the importance of the country's cooperation with the EU and the necessity of developing new study and research programs and, of course, the appropriate policy for the development of higher education for this purpose.

University of Maribor Press

Inštitut za etnične in regionalne študije – ISCOMET s sedežem v Mariboru v letu 2023 zaključuje dva mednarodna akademska projekta, katerih cilj je krepitev EU politike do Zahodnega Balkana (v nadaljevanju ZB) in do Armenije. V okviru ERSAMUS+ programa pa je letos prijavil projekt, katerega namen je na sodelujočih univerzah iz ZB, Hrvaške in Slovenije oblikovati t. i. mirovne študije. V nadaljevanju sledi kratek opis projektov.

I Podpora politiki EU s poudarkom na spravi in regionalnem sodelovanju

Sistematična integracija držav ZB v Evropsko unijo je najpomembnejše, če ne edino orodje socialnega in gospodarskega napredka teh držav ter izboljšanja stabilnosti in varnosti te regije ter celotne Evrope. Države bivše Jugoslavije, tj. Bosna in Hercegovina, Kosovo, Črna Gora, Severna Makedonija in Srbija, imajo dolgo tradicijo sodelovanja z Evropsko skupnostjo, že od sprejetja Deklaracije o odnosih med SFR Jugoslavijo in Evropsko gospodarsko skupnostjo (EGS) leta 1967, medtem ko je bila takrat Albanija izolirana avtoritarna država. Regija ZB je danes otok znotraj prostora Evropske unije, ki ga obdajajo države članice EU, in sicer Hrvaška, Madžarska, Romunija, Bolgarija, Grčija in Italija na drugi strani Jadranskega morja.

Pot teh držav k evropski integraciji in sistemu vrednot se je izkazala za bolj obremenjujočo in daljšo, kot so številni pred leti upali. Že pred skoraj dvajsetimi leti, leta 2003, je Svet EU na zasedanju v Solunu slovesno izrekel »neomajno podporo evropski perspektivi državam Zahodnega Balkana«. Od takrat je EU sprejela številne »strateške« in »operativne« dokumente, »poročila o napredku« ter podobno, s čemer naj bi našli pot do evropske integracije teh držav. Največ je obetala evropska iniciativa »Berlinski proces«, pobuda Nemčije, ki naj bi spodbujala regionalno sodelovanje med šestimi državami ZB, z namenom pomagati tem državam pri izpolnjevanju meril za članstvo v Evropski uniji.

Srečanje voditeljev na vrhu EU–Zahodni Balkan, ki je potekalo 23. in 24. junija 2022 v Bruslju, je znova razočaralo države ZB. Evropska unija z Albanijo in Severno Makedonijo ne bo začela pristopnih pogajanj, Kosovu ni odobrila odprave vizumskega režima, Bosni in Hercegovini ni podelila statusa kandidatke za članstvo. Ukrajini in Moldaviji pa so v istem času, na zasedanju Sveta EU, po hitrem postopku,

podelili status kandidatke za članstvo. Takšno stanje je potrdila tudi kasnejša razprava o »evropski integraciji« ZB v Evropskem parlamentu. Kasnejši sprejem t. i. francoskega predloga, s katerim naj bi rešili pogojevanje Bolgarije v makedonskem Sobranju je sicer odprl pot za začetek pogajanj z Albanijo in Severno Makedonijo. Nadaljnji potek pogajanj pa je zaenkrat še nejasen, saj politični protesti v Skopju postavljajo pod vprašaj ali bo mogoče v Sobranju doseči dve tretjinsko večino, ki je potrebna, da bi v ustavo vnesli pogoj Bolgarije o bolgarski manjšini, kot konstitutivnem subjektu države.

Regijo ZB še vedno pestijo različne težave, kot so nerešeni vojni zločini, korupcija, pomanjkljivo sodstvo, pomanjkljivosti na področju pravne države, pomanjkanje sodelovanja, sumljivi politični in medijski diskurzi, odprte meje in druge težave, kakor tudi nezaupanje, sovražnost, sovražni govor ter razdvojenost in sovraštvo med ljudmi (zlasti na podlagi etnične in verske pripadnosti). Zaskrbljujoče narašča izseljevanje mlajših generacij, večinoma v državah članicah EU. Ta trend se bo v prihodnje še povečeval, kar resno ogroža potencial napredka regije.

Ob upoštevanju zgoraj omenjenih okoliščin je Inštitut ISCOMET iz Maribora leta 2019 pripravil predlog, da bi EU sofinancirala ustanovitev in delovanje Akademске mreže v podporo politiki EU do Zahodnega Balkana (dalje ZB) – ANETREC. Evropska komisija (program Erasmus+) je konzorciju osmih univerz in dveh raziskovalnih inštitutov iz Albanije, Bosne in Hercegovine, Hrvaške, Kosova, Črne Gore, Severne Makedonije, Srbije in Slovenije zaupala izvedbo štiriletnega projekta (2019–2023).

Projekt je združil več kot 80 profesorjev in raziskovalcev iz omenjenih držav, ki pri projektu sodelujejo predvsem z velikim entuziazmom, saj skromna sredstva projekta ne omogočajo, da bi njihovo sodelovanje ustrezno nagradili. Projekt ANETREC je trenutno edini skupni projekt, ki združuje tako veliko število univerz in posameznikov iz držav ZB, Slovenije in Hrvaške.

Cilj projekta ANETREC je akademska podpora postopku implementacije evropskih politik do ZB s poudarkom na regionalnem sodelovanju, ki temelji na spravi kot predpogoju za mir, stabilnost in splošni razvoj regije.

Glavni cilji projekta ANETREC, med katerimi so nekateri že bili realizirani, so:

Prvič, razvoj skupnega učnega programa, ki ga sestavlja šest med seboj povezanih predmetov. Za uresničitev tega učnega programa je vodstvo ANETREC-a posnelo 79 predavanj 45 profesorjev iz vseh sodelujočih univerz. Ta predavanja so del zbirke podatkov ANETREC, ki jo upravlja inštitut ISCOMET v Mariboru, in so vsem sodelujočim univerzam na voljo kot predavanja »na daljavo« od zimskega semestra 2022/23 dalje. Predmeti se bodo izvajali samostojno ali kot del obstoječih študijskih programov. Prav tako bodo univerze lahko učni načrt akreditirale kot celoto. Partnerji projekta ANETREC upajo, da bo imela izvedba tega izobraževalnega programa dolgoročen pozitiven vpliv na širjenje duha sprave, strpnosti in sodelovanja med državami ZB, Slovenije in Hrvaške.

Poleg tega bo zbrano študijsko gradivo, po zaključenem projektu ANETREC, dobra osnova za prihodnji razvoj različnih oblik skupnih študijskih in raziskovalnih programov v državah ZB. Več kot 80, zlasti mlajših profesorjev in raziskovalcev, ki so bili posredno vključeni v projekt ANETREC, je izrazilo pripravljenost za sodelovanje pri predlaganih ali bodočih podobnih temah na področju izobraževanja in raziskovanja. Vsekakor bi morala EU odločno podpirati takšna skupna prizadevanja.

Drugič, da bi povečali vedenje študentov sodelujočih univerz in spodbudili njihovo raziskovanje različnih vidikov politik EU do ZB, težav teh držav v odnosu do EU in ustreznega stanja v njihovih družbah, smo z javnim razpisom pozvali študente, da na te teme napišejo esej.

Vodstvo projekta je avtorje 42 nagrajenih esejev, ki so objavljeni v posebni publikaciji, povabilo na poletno univerzo ANETREC, ki je bila od 4. do 11. septembra leta 2022 v Bitoli v Severni Makedoniji. Poletna univerza je bila edinstveno druženje študentov iz vseh držav ZB, Slovenije in Hrvaške, ki so ob tej priliki prvič v svojem življenju srečali s svojimi vrstniki iz drugih držav nekdanje Jugoslavije in Albanije. Po predavanjih profesorjev so tekle razprave o različnih temah, ki se tičejo politike EU do ZB ter »o odprtih vprašanjih«, s katerimi se te države srečujejo na poti evropskega vključevanja. Povabljeni študenti so na poletni univerzi predstavili svoja osebna stališča o vprašanjih, ki so izjemnega pomena za postopek evropskega vključevanja in razvoja njihovih držav ter celotne regije.

Olivér Várhelyi, Evropski komisar za sosedsko politiko in širitev EU je v pisnem nagovoru udeležencem šole med drugim poudaril, da je »EU bolj kot kdaj koli prej zavezana, da čim prej bo mogoče vključiti celotno regijo v EU«. Povedal je, da bo v prihodnjih sedmih letih vložila 30 milijard evrov v razvoj transporta, energije in digitalne infrastrukture držav ZB. Vodstvu akademske mreže ANETREC se je zahvalil »za napore, da ne bi boleča preteklost bila prepreka na poti uspešne bodočnosti«. Udeležence poletne šole je nagovoril tudi veleposlanik David Geer, vodja delegacije EU v Severni Makedoniji. Govoril je o dosednji podpori EU državam ZB, poudaril pa je zlasti pomembno vlogo, ki jo imajo študentje iz v ANETREC projektu sodelujočih univerz, kot bodoči »odločevalci« v procesu sprave in sodelovanja v regiji.

Slika 1: »Sklepna prireditve ANETREC poletne univerze – podelitev spričeval o sodelovanju«
Vir: lasten.

Tretjič, poleg razvijanja študijskih programov se projekt ANETREC osredotoča tudi na dve politični vprašanji:

- v Bosni in Hercegovini vodstvo projekta dokončuje analizo segregacije (ločenih šol na etnični podlagi) v izobraževalnem sistemu s predlogi za postopno izboljšanje trenutnega stanja, ki pogloblja etnični in verski razkol v bosansko-hercegovski družbi,
- skupina profesorjev iz Prištine in Beograda s pomočjo drugih kolegov, ki sodelujejo v projektu, pripravlja možen akademski program skupnih akcij in sodelovanja med akademiki in študenti iz Srbije in Kosova, s ciljem

prispevati k oblikovanju pozitivnega vzdušja za iskanje rešitev, ki bi prispevale k postopni in dolgoročni normalizaciji odnosov med državama.

Četrtrič, dolgoročni cilj projekta ANETREC je priprava predloga za vzpostavitev referenčnega centra EU za vprašanja ZB, ki bi strukturam EU nudil informacijsko podporo pri reševanju težav povezanih z ZB in bi bil hkrati središče za izobraževanje, raziskovanje in srečanja vseh, ki se ukvarjajo z izzivi vključevanja te regije v evropske tokove. Uspeh pri uresničevanju tega predloga je, seveda, odvisen predvsem od pripravljenosti in sodelovanja vlade države, ki bi tak referenčni center želela gostiti.

Petič, zaključna mednarodna konferenca, ki bo 11. in 12. septembra 2023 potekala v Mariboru, bo poleg priložnosti za predstavitev in razpravo rezultatov projekta omogočila tudi globljo oceno politik EU do ZB in izdelavo predlogov za iskanje rešitev za obstoječe težave. Več informacij o projektu je na www.anetrec.eu.

II Izobraževanje mlade generacije v duhu kulture miru in medsebojnega spoštovanja

Doseganje in zagotavljanje stabilnega miru, varnosti in demokratičnega razvoja Zahodnega Balkana (v nadaljevanju ZB), ki temelji na spravi in dobrososedskih odnosih, je predpogoj za razvoj in izvajanje reform v procesu evropske integracije držav ZB, potrebnih za njihovo vključitev v evropske tokove. S tega vidika so mlade generacije, večinoma rojene po balkanskih vojnah, bistvene v prizadevanjih za izgradnjo prihodnjih mirnih in stabilnih demokracij na ZB. Njihovo vlogo v teh procesih bi lahko dosegli predvsem z njihovim izobraževanjem in vzgojo. Mlado generacijo je treba izobraževati ne le o tem, kako preprečiti vojno in kako rešiti konfliktno situacijo, ampak tudi, kako razvijati post konfliktne družbe, ki temeljijo na varnosti, stabilnosti, medsebojnem razumevanju in razvoju demokratičnega trajnostnega razvoja.

Svoboda akademskega kroga in svoboda izobraževanja sta potrebni, da bi bili mladi sposobni izpolnjevati te odgovornosti. Univerze morajo biti varen in odprt prostor za kroženje in izražanje idej, tudi kontroverznih in nasprotnih politični liniji vlade ali celo v primeru pritiska za zatiranje stališč, ki nekaterim deležnikom niso všeč. Največji izziv EU v zvezi s tem je torej, kako podpreti razvoj kulture miru med

mladimi generacijami v družbah ZB. Program sprave med Francijo in Nemčijo bi lahko dal nosilec teh prizadevanj na ZB veliko hvale vrednih zgledov.

V ta namen je ISCOMET Inštitut s partnerji iz osmih Univerz in dveh raziskovalnih institucij s področja ZB ter Hrvaške in Slovenije pripravil predlog projekta z naslovom "Podpora miru in stabilnosti Zahodnega Balkana v skladu s politiko EU–PESTAWEB". Splošni cilji predlaganega projekta so podpora celotnemu procesu integracije držav ZB v EU s spodbujanjem inovacij in reform v visokem šolstvu s povečanim znanjem, spretnostmi in ozaveščenostjo učiteljev, študentov in drugih članov projektnih ciljnih skupin o temah, ki so nujna podlaga za učinkovito izvedbo tega procesa. Te teme se nanašajo na preprečevanje vojne, reševanje konfliktov in zagotavljanje miru, varnosti, stabilnosti in demokratičnega razvoja držav ZB ter širjenje temeljnih evropskih vrednot med visokošolskimi ustanovami ZB in javnostjo nasploh.

Najpomembnejši specifični cilj PESTAWEB konzorcija je oblikovati, razviti in implementirati inovativen digitalni dvoletni visokošolski program, ki bo še posebej:

- spodbujal mir, varnost, stabilnost in trajnostni razvoj demokracije v ZB, v skladu s politiko EU,
- razvijal kulturo miru, zlasti med mlado generacijo,
- izboljšal kakovost visokošolskega izobraževanja v ZB, v skladu s standardi EU,
- širil vrednote EU med mladimi in povečeval njihovo državljansko angažiranost ter
- okrepil povezave med akademskim svetom, nevladnimi organizacijami in institucijami ter specifičnim delom trga dela na ZB.

Program digitalnega visokošolskega izobraževanja, ki ga je predlagal projekt PESTAWEB, presega obstoječe in prejšnje klasične mirovne študijske programe. Mlade iz ZB bo izobraževal ne le o razumevanju in sprejemanju miru in njegovih vrednot kot takih temveč tudi o tem, da bo mir postal bistvena vsebina njihovega življenja. Mir mora postati sestavni del njihove življenjske filozofije, torej dejanska oblika vsakdanjega življenja zahodno-balkanskih družb. Predlagani program ponuja izobraževanje o širokem spektru mirovne teorije, raziskav in prakse. Študentom želi

ponuditi znanje in veščine ne le o tem, kako preprečiti vojno in pristopiti k reševanju konfliktnih situacij v specifičnih situacijah ZB, temveč tudi, kako zagotoviti mir, varnost, stabilnost in trajnostni demokratični razvoj svojih držav v skladu z standardi politike EU.

Mlade generacije ZB bodo tako lahko postale aktivnejši družbeni in politični dejavnik v družbah ZB, zmožne prenašati na druge ideje in znanja, potrebna za zagotavljanje miru in demokratičnega razvoja svojih držav in ozaveščati o vrednotah EU. Njihov prispevek k trajnostnemu razvoju demokratičnih družb ZB bo omogočil tudi zmanjšanje milijonskih migracij večinoma v države EU (tj. reševanje »bega možganov« večine izobražene mladine iz držav ZB). Vse to je nepogrešljivo za nadaljnje izboljšanje učinkovitosti celotnega evropskega širitvenega procesa v regiji, vključno s podporo demokraciji, pravni državi in gospodarskim reformam ter usklajevanju s temeljnimi evropskimi vrednotami, ki so bistvenega pomena za uspeh na poti v EU.

Predlagani projekt PESTAWEB je edinstven predvsem zaradi treh elementov, ki predstavljajo dodano vrednost v skladu s standardi EU:

- je prvi projekt, ki ne vključuje le teorij reševanja konfliktov in izgradnje miru, ampak tudi, kako organizirati stabilno in demokratične postkonfliktne družbe, ob upoštevanju specifičnih okoliščin na ZB,
- je prvi transnacionalni skupni projekt tovrstnih držav ZB, Slovenije in Hrvaške in
- je prvi projekt, ki bo ustvaril vozlišče nevladnih organizacij, organizacij civilne družbe iz ZB in EU.

Dela na tem novem mednarodnem akademskem projektu - če ga bo EACEA v Bruslju odobrila, seveda - se bodo začela letos jeseni in bi se sklenila leta 2026.

III Podpora Evropskim študijskim programom na univerzah v Armeniji

Armenija se nahaja na občutljivem razpotju saj mora oblikovati ustrezne politike do EU, v skladu s Partnerskim sporazumom med EU in Armenijo (CEPA) iz leta 2017 in svojim angažmajem v okviru članstva države v Evro-azijski gospodarski uniji, v kateri so še Rusija, Belorusija, Kazahstan in Kirgizija.

Najti pravo pot na tem razpotju je precej zapletena zadeva. Rusija je daleč največji trgovinski partner Armenije, saj je trgovina z njo dvakrat večja od trgovine z EU in skoraj trikrat večja od tiste s Kitajsko. V letu 2022 je 40 odstotkov zunanjih direktnih investicij prišlo iz Rusije. Armenski bančni sistem je v tem letu procesiral 3,2 milijarde dolarjev plačil iz Rusije (štirikratno povečanje v primerjavi z letom 2021). Ta dejstva v veliki meri pojasnjujejo politične izbire Armenije in njeno željo, da ostane tesno povezana z Rusijo, kljub zapletom, ki so nastala v zvezi z zadnjo vojno z Azerbajdžanom. Poleg tega je Armenija tudi članica Pogodbene organizacije kolektivne varnosti (CSTO), v kateri so poleg nje še Belorusija, Kazahstan, Kirgizija, Rusija in Tadžikistan. Rusija ima v Armeniji, v mestu Gyumri, vojaško bazo. Po sporazumu o prijateljstvu iz leta 1997 ruske obmejne enote varujejo mejo z Turčijo in Iranom.

Upoštevaloč tudi navedene geopolitične okoliščine je ISCOMET Inštitut leta 2019 - v okviru ERASMUS+ (Jean Monet) programa - oblikoval in leto kasneje dobil triletni mednarodni akademski projekt z naslovom »Promocija evropskih študij v Armeniji – PROMOEU«. V njem sodelujejo 4 armenske univerze in nevladna organizacija za kulturna in izobraževalna vprašanja ELEGIA.

Splošni cilj projekta PROMOEU je širjenje zavesti armenskih akademikov in mlade generacije o pomenu sodelovanja države z EU in o nujnosti razvoja novih študijskih in raziskovalnih programov ter politike razvoja visokošolskega izobraževanja v ta namen. Konkretni namen je spodbujati znanje in zavedanje o pomenu študija, povezanega z EU, v Armeniji ter prispevati k izobraževanju in usposabljanju ustreznega kadra ter k pripravi ustreznih programov v zvezi s tem. Kljub zelo skromnim finančnim sredstvom, ki jih je projektu namenila Evropska komisija, smo v okviru projekta izvedli naslednje stvari:

- Pripravili smo obsežno analizo stanja na armenskih partnerskih univerzah, kar zadeva njihove učne programe o različnih vidikih delovanja EU, obseg literature o tej problematiki v njihovih knjižnicah in usposobljenost njihovih kadrov za delo na tem področju. Analiza je bila podlaga za podrobno oblikovanje projektnega programa.
- Na daljavo smo organizirali strokovne seminarje s profesorji partnerskih univerz, na katerih smo posredovali naše videnje vsebine in didaktično-metodoloških in organizacijskih vidikov tako t. i. visokošolskih »Evropskih

študijev«, ki bi po našem mnenju prišli v poštev glede na analizirano stanje na njihovih univerzah. Armenski kolegi so na teh seminarjih posredovali svoje poglede na to problematiko in seveda svoje poglede glede bodočih možnosti na tem področju.

- Na daljavo smo organizirali tudi seminar za predstavnike armenskih nevladnih organizacij, ki se ukvarjajo z v projektu PROMOEU zajeto problematiko. Obravnavali smo vlogo, ki jo lahko nevladni sektor odigra pri popularizaciji prednosti, ki jih prinaša sodelovanje z EU in pri širjenju zavesti mlade generacije o pomenu izobraževanja o različnih vidikih delovanja EU in o razvijanju sodelovanja Armenije z EU.
- Organizirali smo študijski obisk štirinajstih profesorjev partnerskih univerz na Univerzi v Mariboru. Na rektoratu in po interesnih skupinah so imeli delovne stike s kolegi na Ekonomsko-poslovni, Filozofski in Pravni fakulteti, kot tudi z vodstvom Univerzitetne knjižnice in fakultetnih knjižnic. Rezultat teh delovnih razgovorov so bili tudi predlogi za bodoče sodelovanje na posameznih področjih.

Slika 2: »Delovni sestanek na rektoratu Univerze v Mariboru«

Vir: lasten.

- V posebni PROMOEU spletni publikaciji smo objavili izbrane eseje 14-tih študentov partnerskih univerz o različnih vprašanjih, ki zadevajo predvsem različne vidike sodelovanja Armenije z EU.
- Na podlagi izraženih želja armenskih kolegov smo pripravili spisek že posnetih predavanj, ki se nahajajo na spletni strani ISCOMET, ki jih bodo lahko armenski kolegi koristili za prezentacijo teh tem študentom na svojih univerzah; pri čemer bo mogoča tudi udeležba predavatelja (na daljavo). Na tem spisku je 18 predavanj sodelavcev ISCOMET Inštituta iz osmih univerz držav ZB, Hrvaške

in Slovenije in 3 predavanja profesorjev Filozofske in Ekonomsko-poslovne fakultete Univerze v Mariboru. Ta predavanja bodo lahko podlaga za navezavo stikov in bodoče sodelovanje s temi univerzami.

- Sodelavci ISCOMET Inštituta so pripravili vzorčni predlog možnega magistrskega izobraževanega programa o problematiki EU, ki bo lahko podlaga za bodoče oblikovanje podobnih skupnih programov armenskih in naših univerz.
- Univerzitetna knjižnica Maribor je, v dogovoru s knjižnicami armenskih partnerjev, pripravila predlog sodelovanja, ki bi bilo podlaga za organizacijo t. i. Evropskih študijev na armenskih univerzah.
- Na poletni univerzi, ki smo jo organizirali v Erevanu so sodelovali študenti iz armenskih partnerskih univerz. Predavatelji, sodelavci ISCOMET Inštituta in armenski profesorji so predstavili različne teme, ki zadevajo delovanje EU in možnosti za sodelovanje Armenije z EU. Študenti, pisci esejev, pa so imeli možnost, da kolegom predstavijo svoje poglede na ta vprašanja.
- Na sklepni konferenci v Erevanu smo povzeli rezultate projekta in obravnavali možnosti za bodoče sodelovanje armenskih univerz z nami pri organizaciji izobraževalnih programov o različnih vidikih delovanja EU in še posebej možnosti za povečanje izmenjave njihovih študentov z evropskimi univerzami. V priporočilih PROMOEU projekta smo povzeli vse te predloge in jih posredovali pristojnim službam Evropske komisije.

Konzorcij PROMOEU projekta

- ISCOMET Inštitut za etnične in regionalne študije, Maribor, Slovenija – koordinator
- Public Administration Academy of the Republic of Armenia, Yerevan, Armenia
- Armenian State Pedagogical University, Yerevan, Armenia
- Gladzor University, Yerevan, Armenia
- Vanatzor State University, Vanatzor, Armenia
- "Elegia" Educational-Cultural NGO, Yerevan, Armenia

Več informacij je na voljo na spletni strani projekta: www.promoeu.eu .

Zasl. prof. dr. Silvo Devetak, predsednik inštituta ISCOMET in koordinator treh opisanih projektov.

EVOLUCIJA IZOBRAŽEVANJA

1.0 DO 4.0

RUDOLF PUŠENJAK

Univerza v Mariboru, Fakulteta za logistiko, Celje, Slovenija
rudolf.pusenjak@um.si

Prispevek obravnava evolucijo izobraževanja in učenja (izobraževanje 1.0 - 4.0) ter razčlenjuje prednosti in slabosti izvedbe izobraževalnih procesov z uporabo informacijsko komunikacijskih tehnologij. Predstavljena so virtualna učna okolja za izvajanje elektronskega e-izobraževanja in e-učenja, v katerih so izobraževalni procesi upravljani na daljavo (online) v okviru e-platfom. V prispevku je podrobneje predstavljena prosto dostopna in odprtokodna e-platfoma Moodle, ki omogoča ustvarjanje (kreacijo) zmogljivih, prilagodljivih in privlačnih spletnih izobraževalnih tečajev in študentom nudi raznovrstne učne izkušnje tekom izobraževalnega procesa. Odprtokodni sistem Moodle je mogoče nadgrajevati in, z zbiranjem ter obdelavo velikih količin informacij (podatkov) na osnovi različnih računalniških paradigem, samodejno odkrivati vzorce učenja, pridobivati koristne povratne informacije za učitelje in, s podajanjem priporočil in predlogov vzpodbujati študente, da izboljšujejo lastno učno izkušnjo.

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.3.2023.5](https://doi.org/10.18690/um.3.2023.5)

ISBN
978-961-286-768-3

Ključne besede:
evolucija izobraževanja,
virtualna učna okolja,
E-platfoma Moodle,
tipični izobraževalni
proces,
podatkovno rudarjenje v
učnih okoljih

Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.3.2023.5](https://doi.org/10.18690/um.3.2023.5)

ISBN
978-961-286-768-3

Keywords:

evolution of education,
virtual learning
environments,
E-platform Moodle, typical
educational processes,
data mining in learning
environments

EVOLUTION OF EDUCATION

1.0 TO 4.0

RUDOLF PUŠENJAK

University of Maribor, Faculty of Logistics, Celje, Slovenia
rudolf.pusenjak@um.si

The paper treats the evolution of education and learning and analyses the advantages and disadvantages of implementing educational processes using Information Communication Technologies. Virtual learning environments for the implementation of electronic e-education and e-learning are presented, in which educational processes are managed remotely (online) within the framework of e-platforms. The paper presents in more detail the freely accessible and open source e-platform Moodle, which enables the creation of powerful, flexible and attractive online educational courses and provides students with a variety of learning experiences during the educational process. The open source Moodle system can be upgraded and, by collecting and processing large amounts of information (data) based on different computing paradigms, learn patterns can be automatically discovered, useful feedback for teachers can be obtained, and students can be encouraged to improve their own learning experience by providing recommendations and suggestions.

1 Uvod

Preskok od rokodelstva v industrijsko proizvodnjo in ves njen nadaljnji razvoj so zaznamovale industrijske revolucije (I.: 1760 - izum parnega stroja, mehanizacija proizvodnje, II.: 1870 - uvedba tekočega traka v proizvodnjo, III.: 1969 - delna avtomatizacija s programiranimi krmilniki in računalniki). Danes živimo v naglo spreminjajočem se svetu, ki ga zaznamuje industrijska revolucija 4.0 (uvedba informacijskih in komunikacijskih tehnologij v industrijo), na obzorju pa se napoveduje že prehod v industrijsko revolucijo 5.0 (intenziviranje sodelovalnega pristopa, zlasti na relaciji človek-robot), (Demir idr., 2019). V izobraževanju raje uporabljamo pojem evolucija izobraževanja, ker o časovnih vzporednicah ne moremo govoriti, lahko pa govorimo o paradigmah, ki so za izobraževanje 1.0 pa vse do izobraževanja 4.0 značilne. Evolucijo izobraževanja od 1.0 do 4.0 je marsikdo doživel v času ene same generacije. Za izobraževanje 1.0 je značilen avtoritativni pristop, v katerem ima učitelj v učilnici osrednjo, voditeljsko vlogo in je izvor znanja, medtem ko je študent (učenec) pasivni udeleženec, ki znanje v odvisnosti od svojih kognitivnih sposobnosti sprejema. Tehnologija v učilnici 1.0 je tako rekoč prepovedana. V izobraževanju 2.0 se razvijajo zametki komunikacije in sodelovalnega učenja, izobraževalni proces pa rezultira v izpitnem preverjanju zapomnjene znanja. Izobraževalna politika je usmerjena v raznovrstnost izobraževalne ponudbe in njihove zastopanosti v učnem procesu na račun utrjevanja znanja. V učilnico 2.0 pričnejo vstopati tehnologija in socialna omrežja, vendar učenec tehnologijo pogosto bolje obvlada kot njegov učitelj. V izobraževanju 3.0 je študentu (učencu) dodeljena osrednja vloga: študent (učenec) se ne samo izobražuje in uči, temveč tudi raziskuje. Vloga učitelja je transformirana v usklajevanje, svetovanje, nadzorovanje in vodenje učnega procesa. Tehnologija je prisotna povsod in študent (učenec) se izobražuje samostojno in na daljavo. Klasična učilnica v izobraževanju 3.0 ne obstaja več, uveljavi se koncept obrnjene učilnice. V obrnjeni učilnici študent prejme problemske naloge po internetu, v učilnici pa pod vodstvom in nadzorstvom učitelja rešuje naloge in razvija spretnosti. Osrednji cilj izobraževanja 4.0 je soustvarjanje študenta (učenca) skupaj z učiteljem in spodbujanje inovativnosti. Velik poudarek je namenjen poučevanju in učenju posameznikov. Učni proces poteka izven šole ali v domačem okolju, medtem ko v šoli študentje (učenci) razvijajo praktične spretnosti. Tehnologija je prosto dostopna in zlahka dosegljiva. Učni procesi so podvrženi stalni evoluciji in inovacijam, narašča uporaba virtualne resničnosti in umetne inteligence.

Izobraževalni sistemi v večini držav sveta imajo danes karakteristike izobraževanja 2.0 in le malo držav je izvedlo reforme, ki ustrezajo izobraževanju 3.0. Slovenija je med državami, ki so v veliki meri uveljavile koncepte izobraževanja 3.0, uveljavitev konceptov izobraževanja 4.0 s poudarkom na virtualni resničnosti, umetni inteligenci, obdelavi velikih količin podatkov in infrastrukturi z novimi arhitekturnimi rešitvami pa je še odmaknjena v prihodnost. Izobraževanje 4.0 je izjemnega pomena zaradi potreb trga dela, kjer bodo v prihodnosti nastajali novi poklici, ki jih danes še ne poznamo in bo vseživljensko učenje nujnost.

Cilj prispevka je predstaviti vlogo e-platforme Moodle v izobraževanju na daljavo, njen globalni pomen in perspektive, ki jih Moodle omogoča v izobraževanju 3.0 in 4.0.

2 E- izobraževanje in e-učenje

Evolucija izobraževanja, kakor jo lahko deloma zaznamo že v izobraževanju 2.0, vključuje informacijsko-komunikacijske tehnologije (IKT). IKT po eni strani izboljšujejo pretok in izmenjavo informacij, po drugi strani pa procese izobraževanja in učenja.

Internet je izvor množice vsakovrstnih informacij, ki so globalno vsem na razpolago ob vsakem času. Na njem obstajajo aplikacije, temelječe na svetovnem spletu, ki so kot učna orodja prvenstveno namenjene izobraževanju in učenju. Te aplikacije imenujemo **e-platforme** in jih uporabljamo za izvajanje izobraževalnih tečajev na spletu oziroma za e-učenje, pri katerem ni neposrednega soočenja med učiteljem in študentom (učencem), temveč se izobraževanje odvija na daljavo. Ta vrsta izobraževanja ima pred tradicionalnim izobraževanjem vrsto prednosti, ker (i) niti učitelj(-i), niti študent(-je) nista več vezana na specifično lokacijo (učilnico), s čimer odpade potreba po vsakodnevem potovanju na lokacijo izobraževalne ustanove ali bivanja daleč od doma, (ii) ker je študentu omogočeno, da študijske dejavnosti izvaja v času, ki mu je na razpolago, poleg tega pa mu je omogočeno neomejeno število ogledov posnetih predavanj in vaj, (iii) e-izobraževanje je dostopno vsem starostnim skupinam in osebam s posebnimi potrebami in (iv) e-izobraževanje omogoča izvajanje učnega procesa v izrednih (epidemioloških) razmerah, ko je potrebno tradicionalno poučevanje omejiti. Z ozirom na cilje izobraževanja 3.0 in 4.0 predstavljajo e-platforme perspektivno obliko izvajanja vseživljenskega

izobraževanja in učenja. Te aplikacije lahko uporabljamo tudi kot dopolnilo k tradicionalnim predavanjem v kombiniranem modelu učnega procesa (angl. blended learning). Kombinirano izobraževanje in učenje je sekvencialni način izvajanja učnega procesa, ki ga ne smemo zamenjati s hibridnim izobraževanjem, v katerem realna in virtualna izvedba učnega procesa s pomočjo tehnologije potekata istočasno (paralelno) in v katerem se udeležencem v predavalnici kot tudi udeležencem, ki so v izobraževanje vključeni na daljavo, zagotavlja enaka učna izkušnja.

E-izobraževanje ima nekaj pomanjkljivosti, med katerimi je na prvem mestu odsotnost socialnih stikov med študentom (učencem) in učiteljem kot tudi med študenti (učenci) samimi. Izkušnje kažejo, da lahko spreminjanje različnih platform e-izobraževanja, ki jih omogoča razvoj IKT tehnologij, uporabnike odvrča zaradi kognitivnih obremenitev pri usposabljanju, po drugi strani pa lahko opazimo, da se uporabniki hitro priučijo uporabe novih aplikacij, če so v to prisiljeni¹. Omeniti je potrebno, da je e-izobraževanje omejeno pri izvajanju laboratorijskih vaj, ki jih ni mogoče izvajati na daljavo, razen če izobraževalna ustanova razpolaga z laboratoriji z oddaljenim upravljanjem (angl. remote laboratories). Prisoten je tudi skepticizem zaradi vprašljivega zagotavljanja verodostojnega opravljanja izpitov oz. spraševanj na osnovnih in srednjih šolah na daljavo. Čeprav so se IKT tehnologije izjemno razvile, neoporečnega nadzorstva pri opravljanju izpitov na daljavo ne zagotavljajo. Glede opravljanja izpitov na daljavo obstaja pomemben zadržek zaradi pomanjkanja enotnih standardov.

Ne glede na te pomisleke lahko pri doseganju ciljev izobraževanja 3.0 in 4.0 z opravljanjem različnih aktivnosti učiteljev in študentov na daljavo (online) dosežemo aktivnejšo vlogo študentov (učencev) v učnem procesu in motivacijo manj samostojnih posameznikov, učitelju pa omogočimo nadzor pri opravljanju študentovih aktivnosti, pomoč študentu med učnim procesom in spremljanje odziva študentov s pomočjo povratnih informacij.

¹ Nekateri učitelji so pred izbruhom pandemije covid-19 v poučevanju na daljavo namesto platform ZOOM ali MS Teams radi uporabljali platformo VOX, za katero je skrbel Arnes. Arnes je ob začetku pandemije platformo VOX ukinil, kar je pomenilo, da so se uporabniki morali preusmeriti na uporabo platform ZOOM ali MS Teams, ki sta bili na razpolago. Ta primer potrjuje mnenje, da se uporabniki uspešno in hitro sprijemajo z novimi aplikacijami, kadar so te nujne.

3 Platforme za izvajanje e- izobraževanja in e-učenja

Elektronsko učenje (ali e-učenje) je vrsta tehnološko podprtega izobraževanja/učenja (angl. TSL), pri katerem se poučevanje izvaja na takoimenovanih **e-plattformah** z uporabo računalniških tehnologij in še posebej z vključevanjem digitalnih tehnologij (IKT tehnologij).

Platforme za izvajanje e-izobraževanja in e-učenja so **virtualna** učna okolja, ki so zasnovana za izvedbo izobraževalnih tečajev na spletu, tako, da omogočajo interakcije med učiteljem in študentom in med študenti samimi ter sodelovanje študentov v učnem procesu z namenom, da je študent aktivni udeleženec in sam prispeva k uspešnosti izobraževalnega procesa.

E-platforme kot virtualna učna okolja v angleškem jeziku imenujejo tudi Virtual Learning Environments (kratica VLE). Značilnost teh platform je, da omogočajo online upravljanje celotnega izobraževalnega procesa (Learning management system - LMS). Med E- platformami najdemo komercialne platforme (npr. Blackboard, WebCT, TopClass) in prosto dostopne platforme (Moodle, Ilias, Claroline, itd.). Med najbolj razširjenimi prosto dostopnimi e-plattformami je Moodle (Modular Object Oriented Developmental Learning Environment), ki omogoča ustvarjanje (kreacijo) zmogljivih, prilagodljivih in privlačnih spletnih izobraževalnih tečajev in študentom nudi raznovrstne učne izkušnje tekom izobraževalnega procesa.

3.1 Tipični izobraževalni (učni) procesi

V izobraževanju 1.0 in večinoma tudi v izobraževanju 2.0 se izvaja tradicionalno izobraževanje, ki sestoji iz učiteljevih predavanj z neposredno prisotnostjo udeležencev, tj. predavanj v "živo", avditornih in laboratorijskih vaj (po potrebi tudi terenskih vaj), tutorskih oblik poučevanja in izpitov. Opisana shema ni popolna, ker ne upošteva posebnih oblik tradicionalnih izobraževalnih procesov, ki se izvajajo na posameznih izobraževalnih ustanovah, na primer praktičnega pouka v delavnicah ali v naravnem okolju, strokovne prakse, hospitalizacij ipd. Prednosti tradicionalnega načina izobraževanja so splošno znane, pri čemer velja poudariti sociološki vidik in pridobivanje praktičnih izkušenj. Razen tega v tradicionalnem izobraževanju odpadejo pomisleki glede objektivnega ocenjevanja znanja in pridobivanja kompetenc.

Kot je bilo predstavljeno že v 2. poglavju, se elektronsko učenje oziroma izobraževanje izvaja na **E-plattformah**. **E-platforme** nudijo številne različne kanale in različna delovna področja, s katerimi sta olajšani **izmenjava informacij** in **komuniciranje** med udeleženci izobraževalnega tečaja. V okviru teh kanalov je učiteljem omogočena **distribucija učnih vsebin** študentom z izvedbo spletnih predavanj, **izdelava učnih gradiv, priprava nalog in testov**, sodelovanje v **razpravah** in **upravljanje pouka na daljavo**. E-platforme so zasnovane tako, da študente vzpodbujajo k **sodelovalnemu učenju** z reševanjem problemskih nalog in vaj, uporabo **forumov** in **klepetov** ter samoevalvacijskimi kvizi. E-platforme vsebujejo podporno okolje za **shranjevanje datotek** (tako študentov kot učiteljev) in omogočajo **objavljanje splošnih informacij in novic**.

Prednosti, ki jih nudi e-izobraževanje (e-učenje) so se zlasti izkazale v času pandemije covid-19, zaradi česar se, k povsem tradicionalnim oblikam izobraževanja, ne bomo več vrnili. Kljub temu je umestna kritična presoja sposobnosti, ki jih e-izobraževanje zagotavlja, ker vseh aktivnosti kljub izjemnemu napredku IKT v njenem okviru ne moremo izvesti, ali pa vsaj ne moremo zagotoviti primerljivih rezultatov v pogledu kvalitete in objektivnosti, prav tako pa ne moremo zagotoviti vseh učnih izkušenj tradicionalnega izobraževanja. Za odpravo nekaterih pomanjkljivosti tako tradicionalnega kot e-izobraževanja se je uveljavilo kombinirano izobraževanje (angl.: b- learning, blended learning). O kombiniranem izobraževanju govorimo, če na primer, v okviru tradicionalnih izobraževalnih tečajev, preko spleta organiziramo samoevalvacijske kvize ali oddajanje problemskih in seminarskih nalog ter vaj v spletno ocenjevanje. Po drugi strani imamo primer kombiniranega izobraževanja tudi v okviru online izobraževalnega tečaja, če laboratorijske vaje izvajamo neposredno v laboratorijih, ali če zaradi zagotavljanja objektivnosti izvedemo pisne in/ali ustne izpite v neposredni prisotnosti učitelja na izobraževalni ustanovi.

Razvoj računalništva in komunikacijskih tehnologij je omogočil nastanek izobraževalnega modela z značilno strategijo hibridnega izobraževanja. S hibridnim izobraževanjem študent pridobi večji nadzor nad lastno učno izkušnjo, ker si lahko sam izbira, ali bo prisostvoval predavanjem v "živo", ali pa bo v izvedbo predavanja vključen na daljavo. Cilj hibridnega izobraževanja je na splošno zagotavljanje enake učne izkušnje skupini študentov, ki neposredno prisostvuje predavanjem učitelja v predavalnici kot tudi skupini študentov, ki se iz tega ali onega razloga vključuje v učni proces na daljavo, pri čemer ima možnost, da istočasno aktivno sodeluje v

predavanjih preko spleta (aktivno sodelovanje pomeni, da študentje iz obeh skupin izvajajo aktivnosti, ki zajemajo reševanje kvizov, izpolnjevanje anket, interaktivno udeležbo v razpravah, itd.) Ker je za oddaljene študente potrebno zagotoviti sinhroni prenos predavanj, vzpostavitev sistema upravljanja (LMS) e-izobraževanja (z izbiro programske opreme - software) ne zadošča, temveč mora biti predavalnica opremljena z videokonferenčnim sistemom (strojna oprema - hardware). Modelu hibridnega izobraževanja se v obdobju od leta 2020 dalje posveča vse več pozornosti (Raes, 2022).

4 Virtualno učno okolje Moodle (E- platforma Moodle)

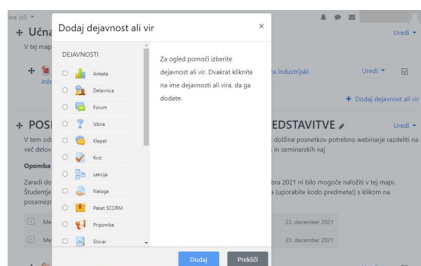
Ustvarjalec Moodla je Martin Dougiamas, ki je Moodle kreiral v letu 2003 kot del raziskovalnega projekta *Learning Management Systems for the Workplace: a Research Report* (avtor raziskovalnega poročila je M. Winter (2006)).

Moodle (2006) je odprtokodni sistem za organizacijo in upravljanje izobraževalnih tečajev, ki učiteljem (pedagoškim delavcem) nudi pomoč v ustvarjanju učinkovitih učnih skupnosti na spletu. Moodle je alternativna e-platforma nekaterim komercialnim (plačljivim) spletnim orodjem (platformam), ki se, za razliko od komercialnih platform, brezplačno distribuira v okviru odprtokodne licence. Nameščen je na univerzah in izobraževalnih ustanovah po vsem svetu ter ima veliko in raznoliko skupnost uporabnikov s popolnim dostopom do izvorne kode in možnostjo, da se po potrebi koda spremeni ali dopolni. Moodle je zmogljiv sistem upravljanja izobraževalnih tečajev, ki lahko podpira spletno mesto za enega samega učitelja pa vse do univerz s 40000 študenti. Razširjenost virtualnega učnega okolja Moodle po svetu kažejo statistični podatki <https://stats.moodle.org>, ki so dostopni na spletnem iskalniku Google. Ti podatki se neprestano posodablajo in po pandemiji covid-19 je na spletu trenutno dostopna posodobljena platforma Moodle 4.1 z vrsto atraktivnih možnosti. V Sloveniji je Moodle v uporabi na vseh javnih univerzah, mnogih privatnih visokošolskih ustanovah in srednjih šolah.

Spletno učno okolje Moodle je zasnovano modularno in omogoča preprosto ustvarjanje novih izobraževalnih tečajev z dodajanjem atraktivnih vsebin, ki pritegnejo potencialne študente. Njegov osnovni koncept se odraža v podpori **socialni konstrukcionistični pedagogiki** (Richardson, 2003), ki izhaja iz domneve, da študentje učni proces najbolje obvladajo (in se zato najbolje učijo), če

so v interakciji z učnim gradivom, če aktivno sodelujejo in ustvarjajo novo snov za svoje vrstnike in o učnem gradivu komunicirajo med seboj. Ne glede na to usmeritev Moodle ne zahteva, da sledimo temu konceptu, vendar ga najbolj podpira. Modularna zgradba te e-platforme se odraža v prilagodljivem naboru modularnih dejavnosti in virov, ki omogočajo ustvarjanje petih vrst statičnega gradiva za posamezni izobraževalni tečaj (besedilna stran, spletna stran, povezava na poljubno spletno mesto, pogled v enega od imenikov tečaja in oznaka (labela) za prikaz poljubnega besedila ali slike), šest vrst interaktivnega gradiva izobraževalnega tečaja (naloge, izbira, dnevnik, lekcija, kviz in anketa) in pet vrst dejavnosti, kjer študentje komunicirajo med seboj (klepet, forum, glosar, wiki in delavnica).

Prijava uporabnika v učno okolje Moodle je, ne glede na njegovo vlogo (učitelj ali študent), zelo preprosta in sestoji iz vnosa uporabniškega imena in gesla, ki ga uporabnik prejme od skrbnika e-platforme. Uporabniku je omogočeno, da si računalnik tako uporabniško ime kot geslo zapomni.

Slika 1: Urejanje e-učilnice z dodajanjem dejavnosti ali vira

Vir: lasten.

Najpomembnejša dejavnost pri ustvarjanju izobraževalnega tečaja v učnem okolju Moodle je za učitelja kreacija e-učilnice. V ta namen Moodle predvideva preprosto urejanje posameznih sestavin učnega procesa. Na sliki 1 je prikazan postopek dodajanja dejavnosti in virov v module (poglavja) e-učilnice. (Slika prikazuje zgolj nabor dejavnosti, vendar lahko s premikanjem drsnika izbiramo tudi vire kot so: datoteka, knjiga, mapa, nalepka, stran, URL in vsebinski paket IMS). Za izbiro neke dejavnosti, na primer ankete, ki je pomemben element spodbujevalnega učenja, moramo klikniti polje "Dodaj dejavnost ali vir" v osenčenem delu e-učilnice, s čimer odpremo okno z istim imenom in ponudbo različnih dejavnosti. S potrditvijo krožca

pred dejavnostjo "Anketa" in klikom okenca "Dodaj" lahko pričnemo z izvajanjem dejavnosti.

5 Podatkovno rudarjenje v učnih okoljih

Sistemi za e-izobraževanje in e-učenje zbirajo velike količine informacij, ki so zelo koristne za analizo vedenja študentov in bi v perspektivi lahko ustvarile bogat vir izobraževalnih podatkov (Mostow in Beck, 2006). Sistemi za upravljanje učenja dnevno zbirajo veliko podatkov o posameznih dejavnostih študentov kot so branje, pisanje, testiranje, opravljanje različnih nalog in celo komuniciranje z vrstniki (Mostow idr., 2005). Običajno nudijo tudi bazo podatkov, v kateri so shranjeni vsi podatki sistema: osebni podatki o uporabnikih (profil), akademski rezultati, podatki o interakcijah uporabnikov, itd. Zaradi velikih količin podatkov, ki jih ti sistemi lahko dnevno ustvarijo, je ročno upravljanje s temi podatki zelo oteženo, zato avtorji potrebujejo orodja, ki jim pri tej nalogi lahko pomagajo in to neprekinjeno, če je le mogoče. Čeprav nekatere platforme ponujajo posamezna orodja za izdelavo poročil, mentorji ob velikem številu študentov težko izluščijo koristne informacije. Te platforme ne nudijo posebnih orodij, ki bi učiteljem omogočila, da bi temeljito spremljali in ocenili vse dejavnosti, ki jih študentje izvajajo, ter da bi lahko ocenili strukturo in vsebino predmeta in njegovo učinkovitost v učnem procesu (Zorrilla idr., 2005). Zelo obetavno področje za doseganje tega cilja je uporaba podatkovnega rudarjenja (Zaiane in Luo, 2001). Podatkovno rudarjenje ali odkrivanje znanja v bazah podatkov (KDD) je samodejno izločanje implicitnih in zanimivih vzorcev iz velikih zbirk podatkov (Klosgen in Zytkow, 2002). Podatkovno rudarjenje je multidisciplinarno področje, na katerem se steka več računalniških paradigem: konstrukcija odločitvenih dreves, indukcija pravil, umetne nevronske mreže, učenje na podlagi instanc, Bayesovo učenje, logično programiranje, statistični algoritmi itd. Nekatere najbolj uporabne naloge in metode rudarjenja podatkov so: statistika, vizualizacija, združevanje v skupine (klastre), klasifikacija, rudarjenje asociativnih pravil, rudarjenje zaporednih (sekvenčnih) vzorcev, rudarjenje besedil itd.

V zadnjih nekaj letih so raziskovalci začeli raziskovati različne metode rudarjenja podatkov, da bi učiteljem pomagali izboljšati sisteme e-učenja (Romero in Ventura, 2006). Podatkovno rudarjenje se lahko uporablja za raziskovanje, vizualizacijo in analizo podatkov e-učenja (Mazza in Milani, 2005), da se identificirajo uporabni vzorci (Talavera in Gaudioso, 2004), za vrednotenje spletne dejavnosti, da se pridobi

bolj objektivna povratna informacija za navodila učiteljev in da izvemo več o tem, kako se učenci učijo (Mor in Minguillon, 2004) itd. Te metode nam omogočajo odkrivanje novega, zanimivega in uporabnega znanja na podlagi podatkov o vedenju študentov med učnim procesom. E-izobraževanje in e-učenje imata posebne značilnosti, ki zahtevajo specifično obravnavo oziroma reševanje problema spletnega rudarjenja.

Prosto dostopno znanje (Open knowledge) ni uporabno le za ponudnike e-izobraževanja (pedagoške delavce), temveč je koristno za uporabnike same (študente), zato ga lahko v odvisnosti od posameznega gledišča usmerjamo za različne namene (Zorrilla idr., 2005). Lahko je namenjeno študentom v obliki priporočanja študijskih dejavnosti, učnih virov, predlogov za skrajšanje procesa učenja ali preprosto predlogov povezav za spodbujanje in izboljšanje njihovega učenja. Prav tako pa je lahko usmerjeno k učiteljem, da bi ti dobili bolj objektivne povratne informacije o svojih predavanjih, ocenili strukturo vsebine predmeta in njeno učinkovitost v učnem procesu, razvrščali učence oziroma študente v skupine glede na njihove potrebe po vodenju in nadzorovanju, poiskali regularne in nepravilne vzorce študentskega dela, da bi na eni strani poiskali najpogosteje storjene napake, na drugi strani pa učinkovitejše dejavnosti, itd. To znanje je lahko namenjeno tudi vodstvu izobraževalnih ustanov in administratorjem, da bi pridobili parametre, s pomočjo katerih je mogoče izboljšati učinkovitost spletnega mesta in ga prilagoditi vzorcem obnašanja njihovih uporabnikov (določitev optimalne velikosti strežnika, porazdelitev omrežnega prometa itd.), pa tudi za to, da bi imeli na razpolago ukrepe, kako bolje organizirati institucionalne (človeške in materialne) vire in izboljšati ponudbo izobraževalnih programov.

6 Zaključek

V prispevku je predstavljena evolucija izobraževanja od izobraževanja 1.0 do 4.0 in razlike med tradicionalnim, elektronskim (izobraževanjem na daljavo), kombiniranim in hibridnim izobraževanjem. V okviru izobraževanja 3.0 in 4.0 so opisane prednosti in posamezne slabosti e-izobraževanja in e-učenja, ki ga izvajamo s pomočjo e-platform. Podrobneje je predstavljeno virtualno učno okolje Moodle, njegov globalni pomen, modularna odprtokodna struktura in način njegove uporabe. Zaradi možnosti dograjevanja odprtokodne strukture učnega okolja Moodle je v prispevku obravnavano podatkovno rudarjenje, ki v okviru izobraževanja 3.0 in 4.0

omogoča sistematično izboljševanje učnih procesov pri študentih in učiteljih in je lahko podlaga za optimiziranje in učinkovito organizacijo izobraževalnih programov tudi na vodstvenem nivoju izobraževalnih ustanov.

Literatura

- Demir, K. A., Döven, G., Sezen, B. (2019). Industry 5.0 and Human-Robot Co-working. *Procedia Computer Science*, 158, 688-695.
- Raes, A. (2022). Exploring Student and Teacher Experiences in Hybrid Learning Environments: Does Presence Matter? *Postdigital Science and Education*, 4, 138-159.
- Richardson, V. (2003). Constructivist Pedagogy. *Teachers College Record*, 105(9), 1623-1640.
- Mostow, J., Beck, J., Cen, H., Cuneo, A., Gouvea, E., Heiner, C. (2005). An educational data mining tool to browse tutor-student interactions: Time will tell! V: *Proceedings of the Workshop on Educational Data Mining, Pittsburgh, USA*, 15–22.
- Zaiane, O., & Luo, J. (2001). Web usage mining for a better web-based learning environment. V: *Proceedings of conference on advanced technology for education, Banff, Alberta*, 60–64.
- Klosgen, W., & Zytrow, J. (2002). *Handbook of data mining and knowledge discovery*. New York: Oxford University Press.
- Romero, C., & Ventura, S. (2006). *Data mining in e-learning*, Southampton, UK: Wit Press.
- Mazza, R., Milani, C. (2005). Exploring usage analysis in learning systems: Gaining insights from visualisations. V: *Workshop on Usage analysis in learning systems at 12th International Conference on Artificial Intelligence in Education, New York, USA*, 1-6.
- Talavera, L., Gaudioso, E. (2004). Mining student data to characterize similar behavior groups in unstructured collaboration spaces. V: *Workshop on Artificial Intelligence in CSCL, Valencia, Spain*, 17–23.
- Mor, E., & Minguillon, J. (2004). E-learning personalization based on itineraries and long-term navigational behavior. V: *Proceedings of the 13th international world wide web conference*, 264–265. <https://stats.moodle.org>

Starosti prijazna univerza

Bojan Golija: Brez naslova, iz cikla Ropotarnica mojih spominov in spoznanj, 2002
kombinirana tehnika (arhiv UGM, foto Jan Hecl)

ZA RADOVEDNE 55+: ZUF MED LETI OD USTANOVITVE DO DANES

DANIJELA LAHE, ANDREJ NATERER

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Maribor, Slovenija
danijela.lahe@um.si, andrej.naterer@um.si

Prispevek analizira delovanje ZUF kot oblike vseživljenjskega učenja za vse tiste odrasle nad 55 let, ki želijo poglobiti svoje znanje in se še naprej intelektualno razvijati ter s tem ohranjati aktivno vlogo v družbi. V ta namen avtorja predstavljata vse že izvedene programe ZUF, ki so ciljno oblikovani glede na relevantne teme v lokalnem, nacionalnem in globalnem okolju in pokrivajo večino disciplinarnih področij znotraj Univerze v Mariboru. Avtorja ugotavljata, da program ZUF dosega svoje temeljne cilje, kar potrjujejo tako mnenja slušateljev kot tudi predavateljev.

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.3.2023.6](https://doi.org/10.18690/um.3.2023.6)

ISBN
978-961-286-768-3

Ključne besede:
starejši,
vseživljenjsko učenje,
znanje,
univerza,
aktivno staranje

Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.3.2023.6](https://doi.org/10.18690/um.3.2023.6)

ISBN
978-961-286-768-3

Keywords:

elderly,
life long learning,
knowledge,
university,
active ageing

FOR THE CURIOUS 55+: ZUF DURING THE YEARS FROM ITS FOUNDATION TO THE PRESENT

DANIJELA LAHE, ANDREJ NATERER

University of Maribor, Faculty of Arts, Maribor, Slovenia
danijela.lahe@um.si, andrej.naterer@um.si

The paper analyses the functioning of ZUF as a form of lifelong learning for all those adults over 55 who want to deepen their knowledge and continue to develop intellectually, thus maintaining an active role in society. For this purpose, the authors present all already implemented ZUF programs, which are purposefully designed according to relevant topics in the local, national, and global environment and cover most disciplinary areas within the University of Maribor. The authors note that the ZUF program achieves its fundamental goals, which are confirmed by the opinions of both listeners and lecturers.

Zrela univerza Filozofske fakultete Univerze v Mariboru (ZUF) deluje v okviru Centra za vseživljenjsko izobraževanje Filozofske fakultete Univerze v Mariboru. Program ZUF je oblikovan za populacijo vedoželjnih, ki so stari najmanj 55 let in jih (ponovni) vstop v univerzitetne prostore ne prestraši. Program je izjemno razgiban in vsako leto ciljno oblikovan glede na relevantne teme v lokalnem, nacionalnem in globalnem okolju ter orientiran glede na želje slušateljev. Predavatelji in predavateljice prihajajo iz različnih fakultet in inštitutov, ki praviloma delujejo pod okriljem Univerze v Mariboru, predavanja pa se odvijajo v prostorih Filozofske fakultete Univerze v Mariboru (FF UM), in sicer vsak drugi torek v mesecu.

Sama ideja oblikovanja programa, ki bi naslavljal to populacijo na Univerzi v Mariboru ni nova, je pa ZUF prvi in zaenkrat edini program, ki deluje kontinuirano in celostno pokriva praktično vsa disciplinarna področja, ki so zajeta v kontekstu Univerze v Mariboru. Motivi za oblikovanje so bili številni in dobro utemeljeni, med njimi je prevladovala želja ponuditi vsebine tistim, ki ostajajo radovedni in jih ponudniki, ki so dostopni v lokalnem okolju, ne morejo zadovoljiti.

»Ugotovili smo, da imamo v Mariboru starejše odrasle, ki so še vedno zaposleni, a bi si želeli širiti obzorja in se dodatno izobraževati. Prav tako imamo ljudi, ki so se upokojili pri npr. šestdesetih letih. Si predstavljate, da ste še do včeraj delali z ljudmi, izobraževali mladino, sodelovali v kolektivih, morda vodili le-te, nenadoma pa se znajdete v vsej svoji vitalnosti, polni fizične in mentalne kondicije 24 ur na dan doma, dan za dnem, mesec za mesecem. Tukaj so še starejši odrasli, ki imajo po upokojitvi končno čas, da spoznajo stvari, ki jih tekom službenega obdobja niso uspeli zaradi časovne stiske.

Vsi ti so si različni, vendar jim je skupna želja, da se intelektualno razvijajo in razvijajo, pri tem pa spoznavajo nove ljudi, menjajo okolje, se družijo in si želijo svojo energijo usmeriti v ohranjanje aktivne vloge v družbi, v mestu. Zato smo se odločili, da jim to tudi ponudimo« (dr. Smiljana Gartner, snovalka in prva vodja programa ZUF v časniku Večer: priloga Zlata Jesen, 2014).

Snovanje programa je potekalo v ekipi, ki so jo sestavljali profesorji na FF UM skozi celotno leto 2012. Kakšne okoliščine so botrovale inkarnaciji programa, je opisala red. prof. dr. Alja Lipavac Oštir, članica ekipe ZUF:

»Ustanovitev ZUF-a je tesno povezana z začetkom delovanja prve univerze za otroke v Sloveniji, MUF-om (Mini Univerza Filozofske fakultete). Osnovna ideja MUF-a je približanje znanosti otrokom (ožji pomen) in povezovanje univerze z okoljem (širši pomen). Koncept univerz za otroke smo prenesli iz nemško govorečih dežel in v MUF ekipi zbrali ljudi, ki so imeli otroke v starosti mini študentov, s čimer smo zagotovili zanimiv in otrokom primeren izbor tem za predavanja. Ker je MUF tako uspešno deloval, je dr. Smiljana Gartner nekega dne prišla z idejo, če bi lahko naredili nekaj podobnega za starejše odrasle. Pri tem nismo hoteli ponavljati konceptov univerz za tretje življenjsko obdobje, kot jih po Sloveniji poznamo že vrsto let. Zakaj? Izhajali smo iz tega, da mora ZUF pomeniti most med znanostjo, kot se razvija na UM, in okoljem, torej ljudmi nad 55 let. V času, ko smo koncipirali ZUF, je bilo v javnosti precej govora o medgeneracijskem sodelovanju in tisti, ki smo imeli osnovnošolske otroke, smo se pritoževali nad tem, da na osnovnih šolah ne zaznamo (dovolj) medgeneracijskega sodelovanja. Zakaj šole ne izkoristijo znanja, kompetenc, izkušenj, modrosti najstarejše generacije, če pa je le-ta hvaležna, ko se jo vključi v dogajanja in poveže z mladimi. Iz tega nezadovoljstva nad delovanjem osnovnih šol, je zrastle ideja o Medgeneracijskih delavnicah, ki smo jih nekaj let izvajali na UM vzporedno z MUF-om. Že sama izvedba predavanj na MUF-u je velik izziv za predavatelje, te medgeneracijske delavnice pa so bile še precej večji zalogaj. Potekale so vse leto in včlanjenih je bilo vedno nekje od 10-17 parov babice/dedka + vnukinje/vnuka. Predavanja oz. delavnice se seveda niso prekrivala z MUF-om in predavatelji so sledili ideji, da s svojo temo nekako povežejo obe generaciji in v okviru svojega izvajanja pokažejo obema generacijama, kako si lahko med seboj pomagata. To pomeni, da so bile aktivnosti zasnovane vedno z upoštevanjem kompetenc vsake generacije posebej in načrtovane tako, da je uporaba obojih kompetenc peljala v neko vrsto sožitja in do uspešnega reševanja nalog. Zato je bilo v delavnicah precej problemsko orientiranega pouka. Seveda je ta težka naloga uspevala nekaterim predavateljem bolj, drugim manj. Mogoče nismo znali razviti te medgeneracijske pedagogike ali pa nismo znali dobro promovirati ideje o njej, saj smo Medgeneracijske delavnice po nekaj letih opustili.«

Sam program prinaša izjemne učinke, tako za slušatelje, kot tudi za širšo skupnost in sicer na način, ki je enkraten in nenadomestljiv z drugimi vsebinami. Na tej točki igra univerzitetni format in institucionalna umeščenost programa izjemno pomembno vlogo:

»Vedoželjnost lahko potešimo v knjigah, na televiziji, na spletu, pa vendar vam univerza, za razliko od omenjenih, ponuja dvosmerno komunikacijo. Predavanja potekajo namreč tako, da omogočajo tistim, ki si to želijo, postavljanje vprašanj znanstvenikom in strokovnjakom. Torej, na ZUF-u izvajajo predavanja prvovrstni znanstveniki, raziskovalci, predvsem pa vrhunski predavatelji Univerze v Mariboru, ki znajo svoje znanje podati strokovno, hkrati pa na zanimiv in razumljiv način. Naš program, skupaj s programom MUF, pomeni popolno zlitje univerze z mestom in mesta z univerzo. S tem se je univerza končno odprla, postala dostopna vsem občankam in občanom, slednji pa so jo sprejeli za svojo, kot del mesta, ki ga poznajo in v njem aktivno sodelujejo« (dr. Smiljana Gartner, snovalka in prva vodja programa ZUF v časniku Večer: priloga Zlata Jesen, 2014).

Ob tem gre izpostaviti, da takšna umeščenost nikakor ni samoumevna. Zraven organizacijskih preprek je pri njegovi formalni vzpostavitvi bilo potrebno urediti tudi ustrezno kadrovske zasedbo predavateljev, ki bodo lahko izvajali predvidene vsebine, vse skupaj pa je tesno povezano s financiranjem. ZUF program se v celoti financira iz šolnine, ki jo ob vpisu plačajo slušatelji in je v celotni meri prilagojena tudi nižjemu socio-ekonomskemu statusu slušateljev. Ker gre za relativno nizke šolnine, se program zanaša tudi na občasne donacije, dobro voljo predavateljev, ki kljub minimalnim honorarjem z veseljem sodelujejo ter na izjemno visoko stopnjo entuziazma ZUF ekipe, ki delo opravlja v celoti prostovoljno. To je predstavljalo še posebno težavo ob zagonu programa:

»ZUF smo prva leta financirali iz dobička MUF-a, saj smo potrebovali kar nekaj let, da ZUF uveljavimo na trgu. Vedeli smo, da bo tudi ZUF našel svoje mesto v hudi konkurenci na trgu (univerze za tretje življenjsko obdobje z vsebinami, ki so primerne za širše množice kot ZUF) in da moramo vztrajati.« (red. prof. dr. Alja Lipavic Oštir, članica ZUF ekipe).

V ekipi, ki je zasnovala in zagnala ZUF so sodelovali dr. Alja Lipavic Oštir (jezikoslovka), dr. Mateja Pšunder (pedagoginja), dr. Andrej Naterer (antropolog), dr. Igor Žiberna (geograf), dr. Milka Enčeva (lektorica) in doc. dr. Smiljana Gartner (filozofinja), tehnično in organizacijsko pomoč pa sta pri tem ponudila Jani Cerar in Agata Glaz, predvsem glede skrbi za spletno stran, finance in obveščanje udeležencev. Ekipa se je skozi čas spreminjala v skladu s potrebami programa in zmožnostmi članov ter je v šolskem letu 2022/2023 vključevala dr. Danijelo Lahe

kot vodjo programa, kot člane pa dr. Mirana Lavriča, dr. Andreja Natererja, dr. Aljo Lipavic Oštir, dr. Igorja Žiberno in dr. Smiljano Gartner in Urško Martinc in dr. Milko Enčevo.

V nadaljevanju navajamo celoten program ZUF od začetka delovanja do danes. Praviloma se je izvedlo osem predavanj v posameznem študijskem letu, z izjemo študijskega leta 2020/21, ko zaradi epidemioloških razmer to ni bilo mogoče.

ZUF programi

Pod okriljem programa ZUF se izvajajo redna predavanja in posebni dogodki. Med leti 2013 in 2023 je bilo v rednem programu izvedenih 71 predavanj.

Tabela 1: Predavanja.

Študijsko leto	NASLOV PREDAVANJA	PREDAVATELJ
2013-2014	Kdo me razume v štetlu?	dr. Alja Lipičnik Oštir (FF)
	Zakaj je latinski dinosaver tako nenavadno živ	dr. Aleš Maver (FF)
	Ja, Sinatra, ta je znal peti!	dr. Andrej Naterer (FF)
	Ali obstaja šola za babice in dedke?	prof. dr. Majda Pšunder (FF)
	Kam pa naj dam plenice?	dr. Martina Rajšp (PeF)
	Ali smo bili res na Luni?	dr. Rober Repnik (FNM)
2014-2015	Kakšna je naša zemlja?	ddr. Ana Vovk Korže (FF)
	Kaj nam preprečuje, da bi sprejeli gensko spremenjene organizme?	dr. Andrej Šorgo (FNM)
	»Aul« je rekla moja Pelargonija	dr. Jana Ambrožič Dolinšek (FNM)
	Mobilec, tablica – kam bo šlo naprej?	dr. Ivan Gerlič (FNM)
	Štrudelj, šmoren in šabesa ali kaj nam odkriva leksikologija?	dr. Vida Jesenšek (FF UM)
	Forenzična psihologija	dr. Peter Umek (FVV)
	Zakaj zbiramo stvari?	dr. Andrej Naterer (FF)
2015-2016	Dogodivščine iz ribičevih škornjev	dr. Aleš Maver (FF)
	Luna	dr. Igor Žiberna (FF)
	Skrivnost Mozartovega učinka	dr. Katarina Habe (PeF)
	Mobilec, tablica – kam bo šlo naprej?	dr. Ivan Gerlič (FNM)
	Pasti spletnega nakupovanja	dr. Simona Strnad Zabukovšek (EPF)
	Matematični utrinki iz ozadja treh odmevnih svetovnih romanov	dr. Bojan Hvala (FNM)
	Spremembe tlorisov stanovanj v 20. st.	dr. Vladimir Drozg (FF)
	Kako si ogledujemo umetnine?	dr. Matjaž Duh (PeF)
Vpliv topljenja ledenikov na pristanišča Sredozemlja	dr. Tomaž Kramberger (FL)	

Študijsko leto	NASLOV PREDAVANJA	PREDAVATELJ
2016-2017	Izdelava in uporaba vrtljive zvezdne karte in orientacija na nočnem nebu	doc. dr. Igor Žiberna (FF)
	Kako lahko v trenutku pridobim zaupanje ptičjega pajka?	mag. Bojana Mencinger Vračko (FNM)
	Poetika slikanice	dr. Dragica Haramija (FF, PeF) in doc. dr. Janja Batič (PeF)
	Od pik na strani do glasbe, ki jih dajo/ From dots on the page to the music they make. red.	mag. Simon Robinson OBE (PeF)
	Računalništvo in kako pomembna so natančna navodila	dr. Igor Pesek (FNM)
	Moj dom je kartonasta škatla: problem cestnih otrok v medkulturni perspektivi	dr. Andrej Naterer (FF)
	Pravo kot umnost, pravo kot spretnost in pravo kot čednost	mag. Aleksander Karakaš (PF)
2017-2018	Kako se slini trebušna slinavka in v kakšni zvezi je to s sladkorno boleznijo?	dr. Andraž Stožer (MF)
	Zakaj morajo tudi možgani telovaditi?	dr. Vojko Kaučič (FUDŠ)
	Optimizacijski problemi v teoriji grafov in njihova zahtevnost	dr. Andrej Taranenko (FNM)
	Poti v nebesa in njih tuzemski učinki	dr. Miran Lavrič (FF)
	Pripoveduj, podstrešje	dr. Aleš Maver (FF)
	Moje telo je lahko bivališče za druga živa bitja	dr. Jana Ambrožič Dolinšek (PeF/FNM)
	Je "nano" naša prihodnost?	dr. Aleš Fajmut (FNM)
	Naj ... most na svetu	Rok Mlakar (Ponting inženirski biro d.o.o.)
Zgodovinski spomin na Prokrustovi postelji	dr. Maca Jogan (FF UL, FF UM)	
2018-2019	Kurkuma – zdravilna začimba, a z napako	dr. Aleš Fajmut (FNM)
	Ptiči med mitologijo in znanostjo	dr. Franc Janžekovič (FNM)
	Kulturna raznolikost v našem življenju	dr. Welzer Družovec (FERI)
	Od Očeta do Sina v srednjeveški ikonografiji	dr. Gorazd Bence (FF)
	O marmeladi in sendviču ter fuksiji in begoniji	dr. Alenka Valh Lopert (FF)
	Ekološki prostori v Cankarjevi kratki prozi	dr. Jožica Čeh Steger (FF)
	Ali se znamo starati?	dr. Jana Goriup (FF)
Johann Kaspar von Seiller (1802– 1888) – od meščana Maribora do prvega svobodno izvoljenega župana Dunaja	Stane Kocutar (Radio Maribor)	
2019-2020	Filozofija duha med ljudmi in umetnimi oblikami življenja	ddr. Boris Aberšek (FNM/FS)
	Podnebni migranti	dr. Danijel Ivajnsič (FNM)
	Fotografija v digitalni dobi	dr. Marjan Družovec (FERI)

Študijsko leto	NASLOV PREDAVANJA	PREDAVATELJ
	Turizem nekoč in danes – mešanica tradicionalnosti in trendov 21. Stoletja	mag. Nuša Basle (EPF)
	»Narečje je njihov jezik!« ali Vsakdanjik dnevnih migrantov iz Slovenije v Avstrijo	dr. Alja Lipavc Oštir (FF)
	O mestih, kolesarjih, županih in umetni inteligenci	dr. Kaja Pogačar (FGPA)
	Uporaba družbenih omrežij za povezanost in promocijo ter varovanje svoje zasebnosti	dr. Lili Nemeč Zlatolas (FERI)
	Superhrana med gredicami domačega vrta	Meta Šepič Pivec (Botanični vrt Univerze v Mariboru)
2020-2021	Zakaj je Beethovnova glasba nesmrtna?	dr. Adrijana Magdovski (PeF)
2021-2022	Vloga spolov v arabskem svetu	dr. Suzana Košir (FF)
	Gibalna dejavnost kot pomemben dejavnik telesne sestave	dr. Črtomir Matejek (PeF)
	Kako do znanja, skritega v podatkovnih shrambah?	dr. Aida Kamišalić Latifć (FERI)
	Srce razbija, kriči in strelja!	dr. Andraž Stožer (MF)
	"Ne smeš napisati emper, ker se reče ajmer"	dr. Alja Lipavc Oštir (FF)
	Maribor, mesto neizpoljenih pričakovanj	dr. Andrej Naterer in dr. Miran Lavrič (FF)
	Matematika	dr. Alenka Lipovec (PeF)
2022-2023	Dobro spanje niso nedosegljive sanje	dr. Vita Štukovnik (FF)
	Sladki in manj sladki vidiki sladkorne bolezni: od prvih opisov bolezni do koncepta ozdravljivosti	dr. Andraž Stožer (MF)
	Mariborska dvorišča	dr. Jerneja Ferlež (UKM, FF)
	Barve kot direktni jezik čustev	dr. Vojko Pogačar (FS)
	Pametna mesta in skupnosti: naša sedanost in prihodnost	dr. Bojan Rosi (FL)
	Naši domači tujci: mariborski župani od 1850 do 1918	dr. Aleš Maver in dr. Martin Bele (FF)
	Planeti zunaj našega osončja	dr. Igor Žiberna (FF)
	Doseže demenca tudi spiritualne globine?	dr. Nataša Mlinar Reljič (FZV)
Mladi v primežu stresa, osamljenosti in individualizma	dr. Andrej Naterer (FF)	

Zraven letnega programa je bila udeležencem ponujena tudi serija vzporednih dogodkov, ki so bili oblikovani v skladu s pričakovanji udeležencev in vsebinami, ki jih je ZUF ekipa bila sposobna organizirati v kontekstu Univerze v Mariboru.

Tabela 2: Dogodki.

Študijsko leto	NASLOV	IZVAJALEC
2015 – 2016	Ekskurzija: Sv. Rok in Lemberg	dr. Marjeta Ciglencečki (FF)
	Javno opazovanje navideznega prehoda Merkurja čez Sončevo ploskev	dr. Igor Žiberna (FF)
	Vpliv topljenja ledenikov na pristanišča Sredozemlja	dr. Tomaž Kramberger (FL)
2016 – 2017	Ekskurzija: Ptuj	dr. Marjeta Ciglencečki (FF)
	Orientacija na nočnem nebu in opazovanje Jupitra	dr. Igor Žiberna (FF)
	Prednosti tretjega življenjskega obdobja in kako se starejši učimo	Dr. Ana Krajnc (FF UL, PeF)
2017 – 2018	ZUF sreča MUF – Zanimivi otoki v človeškem telesu	dr. Andraž Stožer (MF)
	Skozi igro do besed – na primeru nemščine	dr. Brigita Kacjan (FF)
	Ekskurzija: Grad Bogenšperk	dr. Marjeta Ciglencečki (FF)
2018 – 2019	Javno opazovanje Jupitra in Saturna	dr. Igor Žiberna (FF)
	ZUF sreča MUF – Živali se učijo	dr. Vesna Klokočovnik (FF)
	Ekskurzija: Haloze	dr. Alja Lipavac Oštir (FF), dr. Melita Zemljak Jontes (FF), dr. Marjeta Ciglencečki (FF), dr. Franc Janžekovič (FNM)
2020 – 2021	Ko cvetje spregovori jezikoslovcu	dr. Irena Stramlič Breznik (FF)
	Koronavirus, zakaj je tvoje ime še kar v dnevnikih novicah?	dr. Valerija Tkalec (MF, NLZOH)

Na koncu je mogoče skleniti, da je ZUF program, ki v celoti dosega svoje temeljne cilje, kar potrjujejo tako mnenja slušateljev, kot tudi predavateljev:

»Na ZUF sem sodelovala kot predavateljica dvakrat, pri dveh različnih skupinah. Gre za specifične slušatelje, ki so izjemno aktivni in angažirani, zanimajo jih področja, ki so morda pri drugih populacijah sprejeta včasih z negativno konotacijo (moje področje je matematika). V obeh izvedbah so slušatelji prišli pripravljeni, pregledali so gradiva in pokazali visoko stopnjo kritičnega mišljenja. Priprava je bila sicer nekoliko bolj zahtevna kot sicer, saj sem se posebej posvetila inkluzivnem vključevanju digitalnih vsebin. S slušatelji smo se strinjali, da smo dosegli tri temeljne cilje: ohranjanje kognitivnih sposobnosti, uporaba matematike za vsakodnevno življenje in povezovanje z mlajšimi generacijami (na primer z vnuki). Ker tudi sama počasi prehajam v tretje življenjsko obdobje, upam, da se bodo starosti prijazne univerze nadgrajevale in širile. Kot predavateljica pa si želim, da bi vsi moji slušatelji

(tudi mlajši od 55 let) sledili vzoru aktivnih udeležencev na ZUF UM« (red. prof. dr. Alenka Lipovec, predavateljica v programu ZUF).

»Pri Zreli univerzi FF sodelujem že kar dolgo. To počnem rad, ker kot predavatelj verjetno še nikjer nisem imel hvaležnejšega občinstva, kot je tisto na dogodkih ZUF-a v Mariboru ali v Šmarju pri Jelšah. Veselijo me sproščeni pogovori s "študentkami" in "študenti", čeprav se ob kakšnem zelo pronicljivem vprašanju tudi zdrznem, ker nanj ne znam odgovoriti. Predvsem pa me bogate življenjske izkušnje in pristna radovednost udeleženk in udeležencev silijo, da premislim o mejah in gotovosti lastnega znanja, pa tudi o tem, kaj od njega je za današnji vsakdan res pomembno in zanimivo. Kot posebno pozitivno izkušnjo bi nazadnje omenil še svoje zadnje predavanje v okviru ZUF-a, ko sva nastopila v paru s sodelavcem, s katerim se res dobro razumeva. Nastala je res neverjetna energija, kot je danes modno reči« (izr. prof. dr. Aleš Maver, predavatelj v programu ZUF).

Zraven tehničnega doseganja ciljev pa je pomembno izpostaviti tudi zadovoljstvo na strani slušateljev, še posebno tistih, ki se že vrsto let zaporedoma vpisujejo v program in lahko podajo svojo oceno vsebine, izvedbe in učinkov v longitudinalni perspektivi:

»Na predavanja na ZUF sva z možem pričela hoditi po priporočilu znancev, ki so obiskovali ta predavanja že prvo leto in so se njim in nama zdela zanimiva. Prav raznolikost tem in odlični predavatelji so tisto, kar me pritegne in vedno znova se veselim naslednjega predavanja. Vse teme mi sicer niso enako zanimive (kar je verjetno tudi razumljivo), ampak v večini pa so.

Udeležba na teh predavanjih je osvežitev določenih znanj, še več pa je takšnih, o katerih ne vem kaj dosti. Moramo se zavedati, da je znanost v teh letih, od kar smo v pokoju in razvoja ne spremljamo več toliko, zelo napredovala in tako lahko s pomočjo ZUF-a vsaj na nekaterih področjih vidimo, kaj je novega. Upam, da boste še naprej pripravljali takšna predavanja in skrbeli, da ne bomo povsem izgubili vpogleda v dogajanje« (Radejka Čuček Remic, slušateljica od leta 2014).

»Odločitev za vpis v ZUF ni bila težka predvsem zaradi vedoželjnosti, ki je seveda prisotna tudi še v zrelih upokojenskih letih. Zagotovo je dodatno prepričal ponujen program s pestrimi vsebinami predavanj iz najrazličnejših tematskih področij.

Pohvalno je, da FF Maribor razmišlja, kako poskrbeti za ljudi v starejšem obdobju, ki se želijo še vedno naučiti česa novega in aktualnega. Organizacija predavanj je bila več kot odlična in vsa pohvala organizatorici ZUF-a. Teme predavanj so izbrane zelo aktualno in pestro ter obsegajo bogat spekter različnih vsebin, ki presegajo strokovno področje, s katerim sem se poklicno ukvarjala. Skrbno so izbrane tudi predavateljice in predavatelji, ki znajo vsebine andragoško primerno približati generaciji starejših ljudi različnih znanj in strok. Zanimiva je pisana populacija študentk in študentov tako po spolu kot tudi starosti ter stažu obiskovanja ZUF. Organizacijo ZUF in komunikacijo s slušatelji ponovno izpostavljam kot odlično. Zelo simpatičen je bil tudi zaključek s svečanim dekanovim nagovorom, podelitvijo priznanj in zakusko.

Predavanj sem se veselila vsak mesec posebej iz več razlogov:

- radovednosti, kaj bom novega, zanimivega in aktualnega izvedela in se naučila,
- zaradi druženja z ostalimi slušateljicami in slušatelji,
- občutka, da intelektualno tudi na takšen način narediš nekaj zase,
- hvaležnosti, da sploh obstaja takšen program ZUF in
- da pripadam skupini starejših, ki jo družijo podobni cilji.

Vsakič je bil po predavanju prijeten občutek, da sem uro in pol namenila kvalitetnemu doživetju. Nenazadnje je v upokojenskih letih tudi simpatično slišati, da te nekdo še nagovori z nazivom študentka. Hvala vam za to pestro, zanimivo in dragoceno izkušnjo» (Maja Čebulj, slušateljica od leta 2022).

»Za ZUF sem se odločila, ker sem želela ostati učno aktivna ter se na zanimiv in visoko strokoven način seznanjati z novimi, za življenje bogatimi in koristnimi temami, ki jih podajajo vrhunski strokovnjaki in aktivni predavatelji. Moj cilj je ostati miselno aktivna in še kaj dobrega narediti tudi za generacije v tretjem življenjskem obdobju. Kot dobro bi izpostavila, da so teme na ZUF zelo različne, aktualne in koristne in da predavajo vrhunski strokovnjaki iz različnih fakultet. Dober je tudi občutek, da je nekomu mar tudi za starejše, da se je vredno potruditi in mlajšim dati zgled, da se celo življenje učimo in da »treniramo« svoje možgane ter jih ohranjamo v dobri kondiciji. Udeležba na ZUF mi veliko pomeni. Širi mi obzorja duha, daje mi možnost aktivnosti in izobraževanja, druženja in povezovanja ter spoznavanja novih

tem in različnih možnosti, da svoje znanje in izkušnje bogatim z novimi vsebinami. Ker ZUF obiskujeva oba z možem, povezujeva prijetno s koristnim, hkrati krepiva družinske vezi in se vsak mesec podava na novo pot »raziskovanja« na Univerzo v Mariboru!« (mag. Marija Horvat, slušateljica od leta 2021).

»Sinova že vrsto let obiskujeta Mini univerzo FF UM (MUF) in vsakič z navdušenjem razlagata kaj sta se novega, predvsem pa zanimivega naučila. To razlagata s takšnim žarom in navdušenjem, da ju je pravo veselje poslušati, saj mini študentom predavajo izvrstni predavatelji o zelo zanimivih in aktualnih temah.

Kot bivša študentka Filozofske fakultete Univerze v Mariboru ter zaposlena na Pedagoški fakulteti se zavedam pomena vseživljenjskega učenja in vpliva učenja na agilnost možganov, upočasnjevanje staranja možganov in razvoja demence.

Ko sem zasledila, da obstaja ob Mini univerzi tudi Zrela univerza FF UM oz. ZUF, sem preverila program in bila navdušena. Ekipa ZUF vsako leto tudi za starejšo generacijo "radovednežev" pripravi zanimive teme s področja zdravja, naravoslovja, tehnike...

Čeprav sem nekoliko mlajša od ostalih udeležencev Zrele univerze, so me ostali poslušalci lepo sprejeli. Navdušujejo me s svojo pozitivno energijo ter bogatimi izkušnjami. To medgeneracijsko sodelovanje med nami se mi zdi zelo dobro, saj sem ob vsakem predavanju deležna strokovnosti predavateljev na eni strani ter praktičnih pogledov na obravnavano temo s strani sopollušateljev. Če pa povzamem spodaj napisano: Super ste. Predavanja so zanimiva in strokovna, sopollušalci pa zelo prijazni, polni praktičnih izkušenj in različnih mnenj, kar je odlično za naše debate in pogovore« (Evelina Turk, slušateljica od leta 2020).

»Od prijateljev sem slišal, da so na ZUF zanimiva mesečna predavanja z izbranimi temami in predavatelji. In sva se z ženo odločila, da greva za probo poslušat eno predavanje in tako sva ostala vse do danes. Kot dobro izpostavljam pestrost tem in kvalificiranost predavateljev. Glede na moja leta 76 bi rekel, da imam občutek, da si širim obzorje v temah, ki sem jih včasih preslišal ali pa nisem imel priložnosti in časa poslušati. Vsekakor imam namen še obiskovati srečanja. Mi tudi pestrijo moje doživljanje in druženje tudi s starejšimi osebami in opazovanje njihovega spremljanja predavanj« (Vanja Remic, slušatelj od leta 2014).

Literatura

Šulek, K. (2014). Kaj pa dela ta starejša gospa tukaj? Večer: priloga Zlata Jesen, letnik 6, št. 5.

POSLANSTVO DELOVANJA STAROSTI PRIJAZNIH UNIVERZ

LUČKA LORBER

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Maribor, Slovenija
lucka.lorber@guest.um.si

Starosti prijazne univerze so dolgoročna vizija v trajnostni razvoj usmerjenih sodobnih družb. Njihovo poslanstvo je enakopravno vključevanje starejših v izobraževalne in raziskovalne dejavnosti univerz. Spoznanje, da sta človeški kapital in inovativnost ključna za razvoj je vloga akademskih visokošolskih institucij. Uspešno izvajanje strategij na ravni visokošolskih ustanov zahteva ne le vključevanje navdušenih posameznikov temveč celotne institucionalne strukture, da bi podprli trajnost in vključevanje pobud vseživljenjskega učenja. S svojo dejavnostjo in organiziranostjo naj bi starosti prijazne univerze zagotavljale kakovost doseženih kompetenc znanja in odprt dostop do izobraževanja vsem generacijam in skupinam, ki se soočajo z dodatnimi ovirami. Zmožnosti digitalizacije, da spremeni način izvajanja izobraževanja prebivalstva in njihovega učenja v različnih življenjskih obdobjih, so ključne. Različni medgeneracijski pogledi so velikega pomena za razvoj humane, demokratične družbe, kar je osnovno poslanstvo akademskih institucij pri zagotavljanju trajnostnega razvoja.

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.3.2023.7](https://doi.org/10.18690/um.3.2023.7)

ISBN
978-961-286-768-3

Ključne besede:

starosti prijazna univerza,
kreativno staranje,
medgeneracijsko
sodelovanje,
ustvarjalni kapital,
družbene inovacije,
vseživljenjsko in
medgeneracijsko
izobraževanje,
inovativni pristopi

Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.3.2023.7](https://doi.org/10.18690/um.3.2023.7)

ISBN
978-961-286-768-3

Keywords:
age-friendly university,
creative aging,
intergenerational
cooperation,
creative capital,
social innovation,
lifelong and
intergenerational education,
innovative approaches

THE MISSION OF AGE-FRIENDLY UNIVERSITIES

LUČKA LORBER

University of Maribor, Faculty of Arts, Maribor, Slovenia
lucka.lorber@guest.um.si

The ages of the friendly university are a long-term vision of modern societies oriented towards sustainable development. Their mission is the equal inclusion of the elderly in the educational and research activities of universities. Realizing that human capital and innovation are key to development is the role of academic higher education institutions. Successful implementation of strategies at the level of higher education institutions requires the involvement not only of enthusiastic individuals, but of entire institutional structures to support the sustainability and mainstreaming of lifelong learning initiatives. With their activities and organization, age-friendly universities are supposed to ensure the quality of acquired knowledge competencies and open access to education for all generations and groups that face additional obstacles. The capabilities of digitization to change the way the population's education is carried out and their learning at different stages of life are crucial. Different intergenerational views are of great importance for the development of a humane, democratic society, which is the basic mission of academic institutions in ensuring sustainable development.

Uvod

Podaljšanje življenjske dobe je eden najpomembnejših družbenih dosežkov. V času demografskih sprememb staranje pogosto razumemo kot breme za družbo, ki vključuje opravila, povezana z naraščajočim povpraševanjem po pokojninah, zdravstvenih storitvah in storitvah dolgotrajne oskrbe. Svetovna zdravstvena organizacija (SZO) je ta večplastni družbeni pojav označila kot starost: "stereotipi (kako razmišljamo), predsodki (kako se počutimo) in diskriminacija (kako ravnamo) se nanašajo na del prebivalstva glede na starost". Pred nami je izziv, kako starost sprejeti kot naravno fazo človekovega življenja, ne da bi jo v družbi stigmatizirali in označevali z negativnim pojmom »starizem«. Izobraževalne institucije imajo ključno vlogo pri zagotavljanju formalne in neformalne izobrazbe z upoštevanjem enakega dostopa vsem generacijam. Priznavanje heterogenosti in raznolikosti znotraj in med starostnimi skupinami spodbuja medgeneracijsko solidarnost, sodelovanje ter socialno kohezijo. Večina držav je že sprejela ukrepe usposabljanja za digitalne veščine v svojih izobraževalnih ustanovah na vseh stopnjah izobraževanja, vključno z osnovnimi in srednjimi šolami, tehničnimi in poklicnimi ustanovami, fakultetami in univerzami (UN, 2021).

Koncept starosti prijazne univerze ima svojo genezo v starosti prijaznih mestih. Program, ki ga je SZO (WHO) začela leta 2010, s poudarkom kako institucije visokega šolstva lahko prispevajo k programu.

S skupnim delom in usmerjanjem razpoložljivih virov, lahko univerze:

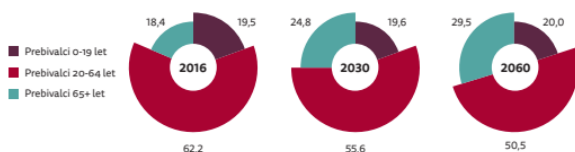
- skozi vseživljenjsko in medgeneracijsko učenje spodbujajo priložnosti in delijo najuspešnejše multidisciplinarne prakse v spodbijanje stereotipov o starostnikih,
- razvijajo trajnostne, cenovno dostopne rešitve z digitalnimi tehnologijami v podporo neodvisnega življenja starostnikov, uvajajo in v praksi preizkušajo nove tehnologije za pametno staranje.
- zagotavljajo inovativno učenje in možnosti pri kariernih prehodih iz aktivnega obdobja v obdobje kreativnega življenja starostnikov.
- inovirajo nove delovne prakse za prilagajanje medgeneracijskega sodelovanja delovne sile in možnosti izkoriščanja srebrnega gospodarstva za odpiranje novih

- vrst zaposlitev v nastajajočih tehnologijah robotike, wellnesa, mobilnosti, turizma, osebne nege, bančništvo in pri znanstveni in medicinski inovativnosti.
- podprejo širše skupnosti pri izkoriščanju priložnosti staranja na pozitiven in zdrav način.

Diskurz politike aktivnega staranja se veže na družbeno staranje, za katerega je pomembno uresničevanje potencialov starejših ljudi. To pa je moč doseči tako, da se jim omogoči kontinuirano vključenost na trgu dela, pa tudi pri drugih produktivnih družbenih aktivnostih in da ostanejo čim dalj časa samostojni ter zdravi. Naša prizadevanja so usmerjena v aktivno vključevanje upokojenih visokošolskih delavcev v aktivno družbeno dogajanje in njihov prispevek k razvoju trajnostne družbe.

Podaljšanje življenjske dobe

»Starostim prijazen svet omogoča ljudem vseh starosti, da aktivno sodelujejo v dejavnostih skupnosti, in vse obravnava spoštljivo, ne glede na njihovo starost« (Opredelitev SZO o starosti prijaznem svetu). Hiter gospodarski razvoj prinaša spremembe v starostni strukturi prebivalstva. Gibanja v pričakovanem trajanju življenja in rodnosti se bodo v Sloveniji pokazale predvsem kot zmanjševanje števila prebivalstva v starosti 20–64 let in povečevanje števila prebivalstva, starega 65 in več let.

Slika 1: Gibanje števila prebivalcev po starostnih skupinah

Vir: SURS, EUROPOP 2013 za 2030 in 2060.

Da bi lahko dobro razumeli strategijo aktivnega staranja, je treba ločevati med individualnimi in kolektivnimi oblikami populacijskega staranja, prav tako pa tudi med demografskim in družbenim staranjem. Demografsko staranje je lahko kronološko (tudi retrospektivno) ali prospektivno staranje (koliko let življenja še lahko pričakujemo). Družbeno staranje je družbeni konstrukt, ki vključuje

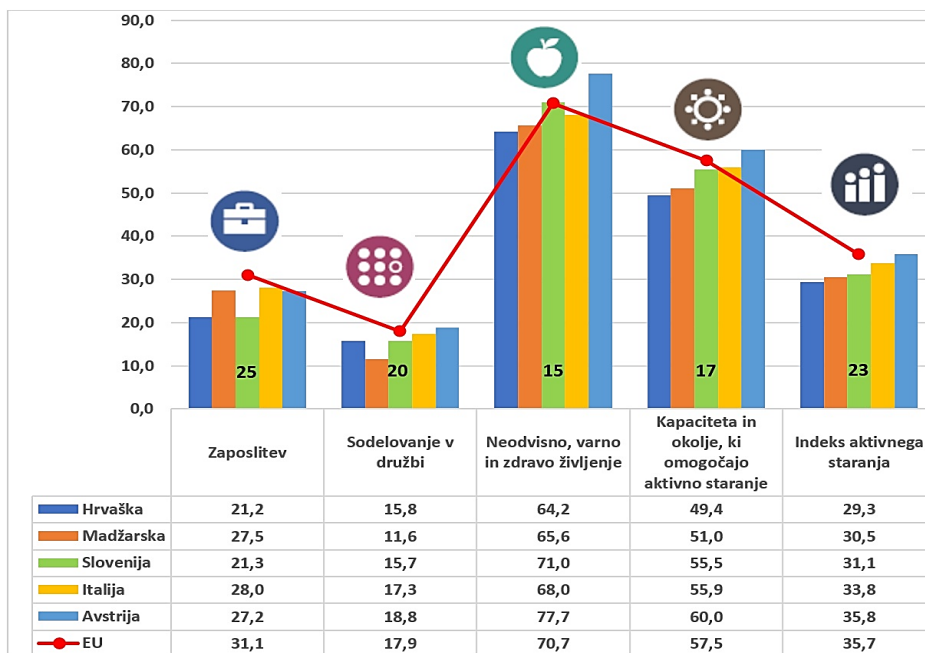
pričakovanja in tudi institucionalne omejitve glede tega, kako starejši ljudje živijo, ko se starajo. Upošteva prospektivno staranje, spremembe v zdravju, pričakovano življenjsko dobo, preživetje, umrljivost, obolevnost, kognitivno kapaciteto, (ne)zmožnost, delazmožnost itd. Te spremembe bodo močno vplivale na posameznike in družbo ter zahtevale spremembe na številnih področjih. Družba se bo morala prilagoditi novi stvarnosti z ukrepi kot so:

- ozaveščenost o spremenjenih medgeneracijskih razmerjih v družbi,
- spremembam v razumevanju delovnega življenjskega cikla,
- vseživljenjsko učenje in daljšo aktivnost v obdobju po upokojitvi,
- spremeniti bo potrebno konvencionalno razmišljanje, da staranje prebivalstva prinaša zgolj breme zaradi tveganja nižje produktivnosti in višjih javnofinančnih izdatkov,
- in, nenazadnje, spremembo razumevanja, da je starejša generacija po odhodu v pokoj večinoma le pasivni prejemnik različnih oblik »pomoči in podpore socialne države« (UMAR, 2017).

Indeks dejavnega staranja

Svetovna zdravstvena organizacija definira dejavno staranje kot *»proces optimiranja priložnosti za zdravje, sodelovanje in varnost z namenom okrepiti kakovost življenja v času staranja«*. Politični okvir SZO torej implicira na politične akcije na treh področjih: zdravje, vključenost/sodelovanje ter varnost.

V Sloveniji nas čaka še veliko dela, kar je očitno iz analize indeksa dejavnega staranja (AAI) za leto 2018. Slovenija je med 28 članicami Evropske unije (EU28-35,7) na 23. mestu (SLO-31,1). 22 kazalnikov AAI je razvrščenih v 4 skupine: zaposlitev (utež 35 %) (EU28-31,1; SLO – 26. mesto, 21,3), sodelovanje v družbi (utež 35 %) (EU28-17,9; SLO – 20. mesto 15,7), neodvisno, zdravo in varno življenje (utež 10 %) (EU28-70,7; SLO – 15. mesto 70,0) ter sposobnost in spodbudno okolje za dejavno staranje (utež 20 %) (EU28-57,5; SLO – 15. mesto 55,5). Slovenija ima med vsemi članicami EU najnižji Ginijev index neenakosti in sicer 25,2.

Slika 2: Razvrstitev Slovenije in sosednjih držav s prikazom povprečja EU 28 po indeksu dejavnega staranja in njegovih področjih 1. 2018.

Vir: Združeni narodi, 2019: *2018 Active Ageing Index. Analytical Report*. 6.

Spodbudno je, da imamo tako kapacitete kot okolje, ki omogočajo aktivno staranje. Zato lahko pričakujemo, da se bo s sprejeto zakonodajo in aktivnim sodelovanjem vseh deležnikov povečala dejavnost starostnikov na vseh področjih družbenega in gospodarskega življenja. Naše aktivnosti so usmerjene v aktiviranje človeškega kapitala starostnikov v dobrobit razvoja družbe (UNECE, 2019; Hadner in Lorber, 2020; Lorber, 2021; Glavič, 2021).

Starosti prijazna univerza

Poslanstvo in načela delovanja za potrebe starajočega prebivalstva so razvile »*Starosti prijazne univerze*«, ki so povezane v omrežje Age-Friendly University, Global Network (AFU, n.d.), ki ga danes predstavlja preko sto univerz Evrope, Severne Amerike, Južne Amerike, Avstralije in Jugovzhodne Azije. Z mesecem majem 2023 se seli vodenje mreže iz Dublin City University v novi Globalni sekretariat s sedežem na Državni univerzi Arizona (<https://www.asu.edu/>), ZDA, v sodelovanju s

škotsko univerzo Strathclyde. Tako bomo v naslednjih letih sledili vodenju naše mreže po kriterijih kakovosti ene najboljših univerz na svetu, ki pozna izzive demografskih sprememb in je vodilna pri uvajanju inovativnih pristopov pri razumevanju starajoče družbe na področju raziskav in inovacij, edukacije ter prenosu znanja v okolje (O'Kelly, C., n.d.). Pred tremi leti, prvega maja 2020 je Univerza v Mariboru, na predlog Centra za zaslužne profesorje in upokojene visokošolske učitelje UM, postala članica globalne mreže starosti prijaznih univerz. Menimo, da človeški kapital in sprejemanje starejših na naši univerzi lahko prispeva k družbenemu in gospodarskemu kapitalu univerze, k razvoju pedagoških in raziskovalnih programov ter nudi podporo širši skupnosti, da izkoristi priložnosti visokošolskega izobraževanja za podporo staranja na pozitiven in zdrav način.

Leta 2012 je razvila Dublinska mestna univerza (Dublin City University) deset načel starejšim prijazne univerze:

1. spodbujanje sodelovanja starejših odraslih v vseh temeljnih dejavnostih univerze, vključno z izobraževalnimi in raziskovalnimi programi,
2. spodbujanje osebnega in kariernega razvoja v drugi polovici življenja in podpirati tiste, ki želijo narediti "drugo kariero",
3. prepoznavanje vrst izobraževalnih potreb starejših odraslih: od tistih, ki so predčasno opustili šolanje, do tistih, ki želijo pridobiti magisterij ali doktorat,
4. spodbujanje medgeneracijskega učenja, da se olajša vzajemna izmenjava strokovnega znanja in izkušenj med študenti vseh starosti,
5. razširjanje dostopa do spletnih izobraževalnih možnosti za starejše odrasle, da se zagotovijo raznolikosti načinov sodelovanja,
6. zagotavljanje, da bodo raziskovalni programi univerze upoštevali potrebe starajoče se družbe in spodbujali javno spoznanje o tem, kako lahko visokošolsko izobraževanje bolje odgovori na različne interese in potrebe starejših odraslih,
7. osveščanje študentov o koristih dolgoživosti ter vse večje kompleksnosti in bogastva, ki ga staranje prinaša v našo družbo,
8. omogočanje dostopa starejšim do univerzitetnih programov o zdravju in dobrem počutju ter umetnostnih in kulturnih dejavnostih na univerzi,
9. zagotavljanje aktivnega sodelovanja z upokojenci univerze,
10. zagotavljanje rednega dialoga z organizacijami, ki zastopajo interese starajočega se prebivalstva.

Za uresničevanje teh načel temelji delovanje mreže starosti prijaznih univerz na sedmih stebrih:

1. raziskovanje in inovacije,
2. poučevanje in učenje,
3. vseživljenjsko učenje,
4. institucionalne spremembe,
5. medgeneracijsko učenje,
6. kariera in podjetništvo po upokojitvi,
7. dejavno vključevanje v civilno družbo (od lokalne skupnosti do države).

Pametno staranje se osredotoča na priložnosti, ki temeljijo na inovativnosti in ustvarjalnosti. Izboljšuje možnosti daljšega vključevanja starejšega prebivalstva med delovno aktivno silo, povečuje dodano vrednost in razvija platforme za ustvarjanje novih poslovnih priložnosti. Cilj visokošolskega izobraževanja je narediti izobraževalne priložnosti dostopnejše za vse, tudi za starajoče se prebivalstvo. Starostna vključenost presega zgolj prisotnost teh praks in odraža, kako so prizadevanja prijazna do starosti, cenjena, priznana ter vključena v okolje in poslanstvo institucije. Starostna raznolikost se odraža v širokem starostnem razponu deležnikov, ki jih institucija vključuje, ob upoštevanju starostne raznolikosti tudi pri vpisu starejših študentov, zaposlovanju starejšega, tako visokošolskega kot strokovnega osebja (Lorber in Glavič, 2023).

Zato je nujno potrebno, da univerze razvijajo vseživljenjsko učenje, ki ni omejeno samo na formalno izobraževanje v šolskih okoljih, ampak se razteza na neformalno in priložnostno učenje v povezavi z vsakodnevnimi življenjskimi izkušnjami. Temelji na štirih stebrih učenja za prihodnost:

- kako se učiti – pristop: obvladovanje učnih orodij namesto pridobivanja strukturiranega znanja;
- učiti se – kaj: usposabljanje ljudi za vrste del in opravil, potrebnih zdaj in v prihodnosti, vključno z inovacijami in prilagajanjem učenja in izobraževanja izzivom razvoja novih delovnih okolij in življenjskega okolja;
- učenje živeti skupaj in z drugimi: mirno reševanje sporov, odkrivanje drugih ljudi in njihovih kultur, iskanje in spodbujanje sposobnosti in razvojnih potencialov

skupnosti, individualnih kompetenc in zmogljivosti, gospodarske odpornosti in socialne vključenosti,

- za aktivno in dostojno staranje je pomembno učenje biti – z učenjem, ki prispeva k razvoju posameznika: tako duha in telesa, inteligence, občutljivosti, estetskega spoštovanja in razvoju duhovnosti (Chiřiba, 2012; HAVE, n.d.).

V prihodnje bo strateška vloga univerz, da so inovativne, trajnostne in družbeno odgovorne. Svoje poslanstvo naj bi udejanjale z razvojnim programom, ki bi naj vključeval tudi načela starosti prijaznih univerz. Pri razvoju študijskih programov naj bi bila upoštevana interdisciplinarnost, aktualnost in mednarodna povezljivost. Pri doseganju učnih kompetenc bo potrebno upoštevati družbene potrebe, ne samo za trg zaposlovanja, temveč za dvig kulture kakovosti človekovega življenja. Programi bi naj temeljili na rezultatih inovativnega raziskovalnega dela, ki služijo potrebam in za dobrobit človeka.

Univerze bi naj omogočile aktivno sodelovanje upokojenim visokošolskim učiteljem, da nadaljujejo s svojim delom glede na svoje sposobnosti, tako pri raziskavah, razvojnih projektih kot pri pedagoškem delu. Vključitev njihovih izkušenj bi pomenila dodano vrednost univerzitetnega delovanja. Različni medgeneracijski pogledi so ključnega pomena ne samo pri univerzitetnem delu ampak tudi za razvoj humane, demokratične družbe, kar mora biti osnovno poslanstvo akademskih institucij (Lorber, 2021).

Za promocijo in uresničevanje načel starosti prijaznih univerz smo organizirali srečanja z vodstvi fakultet in študentske organizacije. Vzpostavili smo mrežo koordinatorjev in sodelovanje s študenti.

Zaključek

Podaljševanje življenja vzpostavlja nova medgeneracijska družbena razmerja, ki bodo močno vplivala na posameznike in družbo ter zahtevala spremembe na področjih družbenega življenja. Za uspešno prilagoditev družbe in sistemov socialne zaščite demografskim spremembam bodo potrebni:

- ozaveščenost o spremenjenih medgeneracijskih razmerjih v družbi,

- spremembe v razumevanju delovnega življenjskega cikla,
- namesto tradicionalnega življenjskega cikla (izobraževanje, delovno aktivno obdobje, upokojitev) je čedalje bolj prisoten bolj prilagodljiv in spremenljiv koncept, ki poudarja vseživljenjsko učenje in daljšo aktivnost, ki lahko vključuje tudi več karier,
- spremembe konvencionalnega razmišljanja, da staranje prebivalstva prinaša zgolj breme zaradi tveganja nižje produktivnosti in višjih javnofinančnih izdatkov;
- spremembo razumevanja, da je starejša generacija po odhodu v pokoj večinoma le pasivni prejemnik različnih oblik »pomoči in podpore socialne države« (Umar, 2017).

Posebno pozornost moramo nameniti potrebam bolj marginaliziranih, ranljivih, težje dostopnih in manjšinskih skupin starejših ljudi. Samo tako lahko izpolnimo zaveze *Madridskega mednarodnega akcijskega načrta* MIPAA o staranju za spodbujanje pozitivnega in zagotavljanje dostojnega staranja. Kehm v prispevku *Izzivi vseživljenjskega učenja za visoko šolstvo* utemeljuje koncept znanja v okviru vseživljenjskega učenja na vsaj treh različnih vrednostnih vzorcih: na *demokratskem* konceptu znanja, ki je pomemben za krepitev socialne vključenosti, kohezije in sodelovanja; na *ekonomskem* konceptu znanja, ki služi ustvarjanju dohodka, blaginje in globalne konkurenčnosti; in na konceptu osvajanja znanja, kjer novo znanje samo po sebi predstavlja izhodišče. Lahko bi torej rekli, da vseživljenjsko izobraževanje prispeva k razpršitvi znanja, hkrati pa povečuje osvajanje novih znanj posameznika (Kehm, 2001; Lorber in Glavič, 2023).

Starejši odrasli razvijajo in uporabljajo vire kapitala, ki jih je mogoče analizirati v oblikah, kot so človeški kapital, socialni kapital, kulturni kapital in ustvarjalni kapital. Čeprav med ljudmi obstajajo razlike glede razpoložljivih potencialov, domnevamo, da imajo vsi nekaj ustvarjalnih sposobnosti, kar jim omogoča, da bolje preobrazijo sebe in svoje okolje ter bolje izkoristijo svoje vire. Tako vsi ljudje v določeni meri vplivajo na lastno kakovost življenja v starosti, zbirajo ustvarjalni kapital in se pripravljajo na starost. Priprave na starost lahko razumemo kot dolgoročno naložbo, ki zahteva aktivnost, ustvarjalnost in zdrav življenjski slog. Vsako vrsto kapitala, ki ga posedujejo starejši ljudje, uporablja določen tip ekonomskega sistema. Osnovo za nujnost vključevanja univerze v izboljšanje stanja starejših predstavlja **človeški**

kapital starejših ljudi. Organizacija za gospodarsko sodelovanje in razvoj (OECD) srebrno ekonomijo opredeljuje kot *industrijo ali sektor, ki se osredotoča na proizvodnjo oziroma zagotavljanje izdelkov in storitev za starajočo se populacijo*. Hitro rastoče tržišče izdelkov in uslug za starostnike potrebuje sodelovanje starostnikov pri oblikovanju in načrtovanju izdelkov in storitev na področjih povezanih z vseživljenjskim in medgeneracijskim učenjem, izobraževanjem, raziskovanjem in inovacijami, institucionalnimi spremembami, karierno in delovno aktivnostjo po upokojitvi in dejavnim vključevanjem v družbo (Klimczuk, 2015; Hadner in Lorber, 2020).

Pametno staranje se osredotoča na priložnosti, ki temeljijo na inovativnosti in kreativnosti in ne na stiskah. Izboljšuje možnosti daljšega vključevanja med delovno aktivno silo, povečuje dodano vrednost in razvija platforme za ustvarjanje novih poslovnih priložnosti. Dejavno staranje zahteva vsakodnevne duševne in telesne aktivnosti.

V teh načelih in potrebah družbe vidimo našo vlogo in vlogo univerze pri ustvarjanju novih družbenih razmer.

Literatura in viri

- Chiřiba, C.A. (2012). Lifelong Learning Challenges and Opportunities for Traditional Universities, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 46, 1943–1947. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.05.408>
- Glavič, P. (2020). Starosti prijazna univerza : ustanovitev in akcijski načrt delovanja Centra za zasluzne profesorje in upokojene visokošolske učitelje Univerze v Mariboru. *IRDO Mozaik : prve slovenske družbeno odgovorne novice*, 13(4), 35–38.
- Hadner, M. in Lorber, L. (2020). Srebrna ekonomija in aktivno staranje prebivalstva v ruralnem območju Podravske regije. *Podravina*, 19(38), 144–160. <https://hrcak.srce.hr/248878>
- Kehm, B. (2001). The Challenge of Lifelong Learning for Higher Education. *International Higher Education*, (22). <https://doi.org/10.6017/ihe.2001.22.6906>
- Klimczuk, A. (2015). *Economic Foundations for Creative Ageing Policy. Context and Considerations*. Volume 1. New York: Palgrave Macmillan, 232 p.
- Lipar, T. (2014): Indeks aktivnega staranja 2012. *Kakovostna starost*. Let. 17, št. 2. <http://www.inst-antonatrstenjaka.si/tisk/kakovostna-starost/clanek.html?ID=1441>.
- Lorber, L. (2021). Digitalno učenje in izobraževanje - prednost starosti prijaznih univerz v družbeno odgovorni družbi. *V pripravi za tisk v znanstveni monografiji*. 1–12.
- Lorber, L. in Glavič, P. (2023): Starosti prijazna univerza, primer Univerze v Mariboru, *HOMO SENESCENS II: IZBRANE TEME*, Založba UP, (v tiskni). O'Kelly, C. (n.d.) What is the Age-Friendly University Initiative? <https://www.dcu.ie/sites/default/files/inline-files/age-friendly-university-initiative.pdf>
- Ramovš J. (2020). Slovenska strategija dolgožive družbe, *Kakovostna starost*. Let. 22, št.4. <https://www.inst-antonatrstenjaka.si/tisk/kakovostna-starost/clanek.html?ID=1977>
- HAVE, (n.d.). Lifelong Learning. <https://www.have.hku.hk/lifelong-learning>

UMAR, (2017): Strategija dolgožive družbe.

https://www.umar.gov.si/fileadmin/user_upload/publikacije/kratke_analize/Strategija_dolgozive_druzbe/SDD_sprejeta/DolgozivaDruzba_splet.pdf

UNECE, (2019). 2018 Active Ageing Index Analytical Report.

https://unece.org/DAM/pau/age/Active_Ageing_Index/ECE-WG-33.pdf

UN, (2021). 2021 UNIDOP: “Digital Equity for All Ages.

<https://www.un.org/development/desa/ageing/2021-unidop-digital-equity-for-all-ages.html>

Združeni narodi, 2019: *2018 Active Ageing Index. Analytical Report.*

https://www.unece.org/fileadmin/DAM/pau/age/Active_Ageing_Index/ECE-WG-33.pdf

MEDGENERACIJSKO SODELOVANJE KOT OSNOVA SOLIDARNE DRUŽBE PRIHODNOSTI

NINA KOTNIK

Univerza v Mariboru, Pravna fakulteta, Maribor, Slovenija
nina.kotnik@um.student.si

Pričakovana življenjska doba se podaljšuje tako v Evropi kot tudi v Sloveniji, kjer starejši predstavljajo največjo družbeno skupino. Celovit pristop k problematiki starajoče se družbe, vseživljenjsko učenje, negovanje vrednot, ki povezujejo generacije, premagovanje predsodkov in vzpostavljanje medgeneracijskega sodelovanja, so tako postali izzivi sodobne družbe. V prispevku se avtorica osredotoča na medgeneracijsko sodelovanje kot izmenjavo izkušenj in znanja, druženje, učenje, pomoč ene generacije drugi, ustvarjanje, ohranjanje in širjenje socialne mreže, vzajemno skrb in podporo, uresničevanje medgeneracijske solidarnosti ter ohranjanje materialne varnosti in kulturne dediščine. V nadaljevanju prispevka so predstavljeni različni koncepti medgeneracijskega sodelovanja (mentorske sheme, coaching, medgeneracijski management in medgeneracijsko učenje), koristi medgeneracijskega sodelovanja za starejše in mlajše posameznike ter nujnost medgeneracijskega povezovanja za vzpostavitev solidarne družbe. Za konec prispevek obravnava pregled medgeneracijskega sodelovanja v Sloveniji ter kot primer dobre prakse navaja Živo knjižnico, ki sta jo v letu 2022 izvedla Študentski svet Univerze v Mariboru in Center za zaslužne profesorje in upokojene visokošolske učitelje Univerze v Mariboru.

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.3.2023.8](https://doi.org/10.18690/um.3.2023.8)

ISBN
978-961-286-768-3

Ključne besede:
medgeneracijsko
sodelovanje,
medgeneracijsko učenje,
vseživljenjsko učenje,
solidarna družba,
živa knjižnica

Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.3.2023.8](https://doi.org/10.18690/um.3.2023.8)

ISBN
978-961-286-768-3

Keywords:
intergenerational
cooperation,
intergenerational learning,
lifelong learning,
solidarity societies,
living library

INTERGENERATIONAL COOPERATION AS THE BASIS FOR A SOLIDARY SOCIETY OF THE FUTURE

NINA KOTNIK

University of Maribor, Faculty of Law, Maribor, Slovenia
nina.kotnik@um.student.si

Life expectancy is increasing both in Europe and Slovenia, where elders represent the largest social group. A comprehensive approach to the challenges of an aging society includes lifelong learning, nurturing values that connect generations, overcoming prejudices, and establishing intergenerational cooperation. The author of the article focuses on intergenerational cooperation as a means of exchanging experiences and knowledge, socializing, learning, and providing assistance between generations. It also encompasses creating, maintaining, and expanding social networks, mutual care and support, promoting intergenerational solidarity, and preserving material security and cultural heritage. The article further presents various concepts of intergenerational cooperation, such as mentoring schemes, coaching, intergenerational management and intergenerational learning, and highlights the benefits of intergenerational cooperation for both older and younger individuals. It emphasizes the necessity of intergenerational connections for establishing a solidary society. Finally, the article provides an overview of intergenerational cooperation in Slovenia and cites »Živa knjižnica« (Living Library) as an example of good practice. »Živa knjižnica« was organized in 2022 by the Student Council of the University of Maribor and the Center for Distinguished Professors and Retired University Lecturers of the University of Maribor.

“If you only talk to people like you, you'll never learn anything new.”

Albert Einstein

Uvod

Pričakovana življenjska doba se nenehno podaljšuje, kar pomeni, da starejši predstavljajo najštevilčnejšo družbeno skupino. Slednje pomeni, da se sodobna družba danes sooča s številnimi izzivi, med katerimi je ena ključnih težav problematika starajoče se družbe (Eurostat, 2023). Ta trend prinaša številne izzive, vključno z oskrbo, zdravstveno nego, socialno izolacijo ter drugimi težavami. Zato se postavlja ključno vprašanje: kako lahko družba zagotovi dostojno življenje za vse generacije ter vzpostavi solidarnost in sodelovanje med njimi?

Tukaj svojo vlogo odigra medgeneracijsko sodelovanje, katerega koncept temelji na prepričanju, da različne generacije lahko vzajemno prispevajo k blaginji in razvoju družbe. Slednje pomeni izmenjavo znanja, izkušenj in veščin med generacijami ter soustvarjanje okolja, ki omogoča vključevanje in podporo za vse deležnike.

V tem prispevku se bomo osredotočili na vlogo medgeneracijskega sodelovanja tako v teoriji kot tudi v praksi. Najprej bomo na kratko predstavili osnovne koncepte in teorije, ki ležijo v ozadju medgeneracijskega sodelovanja, nato pa se bomo posvetili praktični izvedbi medgeneracijskega sodelovanja ter kot primer dobre prakse izpostavili projekt Živa knjižnica, ki sta ga v letu 2022 uspešno izvedla Študentski svet Univerze v Mariboru in Center za zaslužne profesorje in upokojene visokošolske učitelje Univerze v Mariboru.

Medgeneracijsko sodelovanje

Svetovna družba se je začela zavedati, kako pomemben člen le-te so starostniki, kar je posledično privedlo do večje pozornosti in vzpostavljanja medgeneracijskega sodelovanja. Medgeneracijsko sodelovanje predstavlja kompleksen koncept, ki vključuje izmenjavo izkušenj in znanja, druženje, pomoč in podporo med različnimi generacijami, širjenje socialne mreže, vzajemno skrb in podporo, uresničevanje medgeneracijske solidarnosti ter ohranjanje materialne varnosti in kulturne dediščine (Pristavec Đogić, 2016). Na kratko, medgeneracijsko sodelovanje predstavlja način

dela in sistem združevanja različnih generacij z namenom zagotavljanja medsebojnega učenja, sodelovanja, spoštovanja in razumevanja (Pavlin, 2012).

Preden se poglobimo v koncept medgeneracijskega sodelovanja, je pomembno razumeti pojem "generacija", ki izvira iz latinske besede "genus" – rod in v okviru gerontologije in vede o medgeneracijskem sožitju pomeni družbeno skupino pripadnikov vsakega od treh življenjskih obdobij – mladosti, srednjih let in starosti. Medgeneracijsko sodelovanje je lahko zunanje ali notranje, pri čemer zunanje predstavlja klasično sodelovanje med mlajšo in starejšo generacijo, notranje pa sodelovanje znotraj posamezne generacije. V tem prispevku se osredotočamo na zunanje medgeneracijsko sodelovanje, ki se deli na 3-stopenjsko generacijsko shemo:

1. generacija (mlada generacija – mladi ljudje od začetka življenja do starosti, ko se povprečje vrstnikov celovito osamosvoji),
2. generacija (srednja generacija – ljudje v srednjih letih življenja, ki jih danes družbeno najbolj opredeljuje delovna zaposlenost do upokojitve),
3. generacija (starejša generacija – starejši ljudje, ki so v družini opravili starševsko vlogo do zrelosti otrok, v službi pa poklicno vlogo redne zaposlitve do polnega upokojitvenega obdobja) (Ramovš, 2010).

Medgeneracijsko sodelovanje se torej osredotoča na vzpostavljanje povezav, komunikacijo in sodelovanje med temi tremi generacijami. Skozi leta se je njegov koncept spreminjal. V preteklosti je bilo značilno neformalno medgeneracijsko sodelovanje znotraj družine. Hiter tehnološki razvoj, globalizacija in družbene spremembe pa so prinesle številne premike na obravnavanem področju, ki ima danes odločilno vlogo pri zmanjševanju medgeneracijskega prepada, zmanjševanju konfliktov, dejavnem staranju, razvoju posameznikov ter prenosu znanja (Hozjan, 2010). Cilj je ustvariti okolje, kjer se generacije medsebojno podpirajo, izmenjujejo znanje, izkušnje ter soustvarjajo bogatejšo in bolj harmonično družbo.

V zadnjih letih se je izrazito povečalo zavedanje o pomenu krepitev medgeneracijskega sodelovanja, ki lahko vodi do sožitja in družbe solidarnosti. Številne organizacije, lokalne skupnosti, društva in podobne institucije so prepoznale potrebo po spodbujanju medgeneracijskega sodelovanja in vzpostavile medgeneracijske centre, ki se ukvarjajo z organizacijo različnih aktivnosti, posredovanjem informacij, telefonskim svetovanjem, izobraževanju,

prostovoljstvom, osveščanjem in svetovanjem ter izvajanjem medgeneracijskih programov. Kljub pozitivnim korakom na tem področju pa je v Sloveniji še vedno veliko prostora za napredek (Golob & Kožuh Novak, 2015). Res je, da medgeneracijski centri odigrajo pomembno vlogo pri izgradnji trdnih medgeneracijskih odnosov, vendar pa je potrebno še več prizadevanja za širjenje in krepitev medgeneracijskega sodelovanja. Pomembno je predvsem ozaveščanje in informiranje javnosti o koristih in pomenu medgeneracijskega sodelovanja, spodbujanje vključevanja različnih generacij v skupne dejavnosti ter spodbujanje medsebojnega spoštovanja, razumevanja in empatije med generacijami.

Koncepti medgeneracijskega sodelovanja

Vedno večji pomen sobivanja različnih generacij je privedel do razvoja različnih teorij in konceptov medgeneracijskega sodelovanja. Med najpogosteje omenjenimi koncepti so mentorske sheme, coaching, medgeneracijski management in medgeneracijsko učenje. V nadaljevanju jih na kratko predstavljamo.

- Mentorske sheme so najbolj učinkovit in naraven prenos izkušenj in znanj, ki temelji na mentorstvu, kjer se znanje prenaša od izkušenih (starejših) na manj izkušene (mlajše).
- »Coaching« (treening) je proces, v katerem »coach« (trener) s pomočjo različnih tehnik sproži miselne procese in s tem pomaga posamezniku ali organizaciji dosegati boljše rezultate. Pri coachingu gre za uporabo izbranih vprašanj, ki spodbujajo razmišljanje, iskanje novih strategij in alternativnih možnosti.
- Medgeneracijski management predstavlja koordinacijo in nadzor različnih starostnih skupin, zaposlenih v podjetju. Namen je uspešno doseganje zadanih strateških ciljev.
- Medgeneracijsko učenje predstavlja pretok znanja med različnimi generacijami in lahko poteka na različnih ravneh – spoznavanje druge starostne skupine, srečevanja, dejavnosti, medgeneracijski projekti itd. (Pavlin, 2012).

Ti koncepti medgeneracijskega sodelovanja predstavljajo pomembno orodje za spodbujanje medsebojnega sodelovanja in razumevanja med generacijami ter posledično pripomorejo k ustvarjanju harmoničnega in vključujočega družbenega okolja. Vsekakor pa je za njihovo uresničevanje potrebno zagotoviti ustrezno

podporo, izobraževanje in vzpostaviti okolje, ki spodbuja medgeneracijsko sodelovanje v različnih kontekstih.

Pozitivne lastnosti medgeneracijskega sodelovanja

Medgeneracijsko sodelovanje je proces, ki prinaša številne pozitivne učinke tako za starejše kot za mlajše udeležence. Pri starejših odraslih se vključevanje v medgeneracijske aktivnosti izkaže kot učinkovit način za zmanjšanje težav povezanih z zdravjem. Poleg tega se izboljša njihovo splošno počutje in zmanjša razmišljanje o smiselnosti življenja. Medgeneracijsko sodelovanje prav tako pomaga zmanjšati občutek osamljenosti, omogoča aktivno življenje v poznejših letih ter spodbuja vzpostavljanje novih socialnih mrež, kar vodi k občutku pripadnosti in ohranja vlogo starejših v družbi. Poleg koristi za starejše medgeneracijsko sodelovanje prinaša tudi številne prednosti za mlajše generacije. Mladi pridobivajo neprecenljivo znanje, življenjske izkušnje, usmerjanje in mentorstvo na različnih področjih kot so izobraževanje, poklicni razvoj in osebna rast. Poleg tega mladi razvijajo socialne veščine kot so denimo empatija, strpnost, spoštovanje različnosti in komunikacijske spretnosti. Pozitivni vpliv pa ima tudi na krepitev samozavesti, spoštovanja in inovativnosti pri mladih, saj spodbuja njihovo razmišljanje, ustvarjalnost in iznajdljivost.

Medgeneracijsko sodelovanje torej pozitivno vpliva na razumevanje med generacijami, krepi socialno mrežo in solidarnost ter vodi v sožitje med generacijami (Macuh, 2020).

Medgeneracijsko sodelovanje na univerzah

Na univerzah delujejo različne generacije študentov in profesorjev ter ostalih akademskih sodelavcev, pri čemer ima vsaka generacija svoje znanje, izkušnje in pristope k učenju, zato lahko medgeneracijsko sodelovanje pomaga pri:

- izboljšanju učnega procesa,
- izmenjavi znanja in izkušenj – starejše generacije lahko z znanjem in izkušnjami pomagajo študentom pri boljšem razumevanju predmetov in pri pripravi na kariero, mlajše generacije pa lahko delijo svoje znanje in izkušnje z uporabo sodobnih tehnologij in trendov v družbi,

- krepitvi družbene kohezije in solidarnosti – sodelovanje med profesorji in študenti lahko prispeva k občutku pripadnosti ter krepitvi pozitivnih odnosov med ljudmi različnih starosti.

Živa knjižnica kot primer dobre prakse

Z željo po ozaveščanju in izobraževanju ter sobivanju različnih generacij sem se tudi sama kot v.d. prorektorja za študentska vprašanja zavedala izredne vrednosti medgeneracijskega sodelovanja, zato sem bila navdušena nad pobudo izr. prof. dr. Lučke Lorber, da bi pričeli izvajati medgeneracijsko sodelovanje Centra za zaslužne profesorje in upokojene visokošolske učitelje s študenti Univerze v Mariboru. Ob čudoviti energiji, ki je takoj preskočila med nami, smo se odločili za sodelovanje v obliki **Žive knjižnice**, ki je sicer že ustaljen pojem v slovenskem prostoru za zmanjšanje stereotipov in predsodkov, pri tem pa gre za to, da so knjige ljudje, ki skozi dialog z bralci/bralkami delijo svoje življenjske zgodbe. V našem primeru je bila želja, da bi skozi Živo knjižnico študentje spoznali vrednost življenjskih izkušenj in modrosti starejših ter jih znali uporabiti v svojem vsakdanjem življenju. Seveda pa tudi obratno lahko študentje predstavimo svoja razmišljanja ter predvsem s svojo mladostno energijo lepšamo druženja.

Prvo Živo knjižnico je Študentski svet Univerze v Mariboru skupaj s Centrom za zaslužne profesorje in upokojene visokošolske učitelje Univerze v Mariboru izvedel 9. maja 2022 v čudovitem ambientu Glazerjeve knjižnice (Univerzitetna knjižnica Maribor). Na prvi Živi knjižnici sta se nam predstavili čudoviti profesorici - red. prof. dr. Jožica Knez Riedl in izr. prof. dr. Lučka Lorber.

Izr. prof. dr. Lučka Lorber se je na Živi knjižnici predstavila s tematiko *»Mednarodna vpetost in prepoznavnost našega dela«*, kjer smo študentje lahko spoznali več o njenem delu in osebnem življenju, prejeli pa smo tudi nešteto dobrih nasvetov. V nadaljevanju srečanja je red. prof. dr. Jožica Knez-Riedl kot članica Inštituta za podjetništvo in management malih podjetij ter članica Katedre za podjetništvo in ekonomiko poslovanja Ekonomsko-poslovne fakultete Univerze v Mariboru na Živi knjižnici izpostavila tematiko *»Potrebe, želje in sanje – njihova prepletenost kot motiv v posameznih fazah življenjskega cikla«* s poudarkom na fazi odraščanja in vstopanja v samostojno življenje. Dogajanje je potekalo v izredno sproščenem in navdihujočem vzdušju.

Slika 1: Živa knjižnica 2022

Vir: Študentski svet Univerze v Mariboru

Zaključek

Dejstvo je, da se svet spreminja in družba stara, kar zahteva prilagoditev vseh generacij, da stopijo v korak s spremembami in se jim ustrezno prilagodijo. V tem kontekstu medgeneracijsko sodelovanje odigra ključno vlogo, saj omogoča stalno izmenjavo znanja in izkušenj. Starejša populacija bo potrebovala prilagojene rešitve in podporo za kakovostno življenje, zato bo skupno delovanje različnih generacij ključno za ustvarjanje solidarnega okolja, ki bo zagotavljalo celovito podporo in blaginjo vsem prebivalcem, ne glede na starost. To sodelovanje bo omogočilo prenos izkušenj in znanja, spodbujalo inovativnost ter ohranjalo kulturno dediščino. Za uspešno medgeneracijsko sodelovanje pa se moramo sprva znebiti predsodkov in stereotipov družbe o starosti. Projekti, kot je Živa knjižnica, so dokaz, da inovativni programi spodbujajo interakcijo in izmenjavo med generacijami. Vse to pa nam bo omogočilo ustvariti boljšo, bolj povezano in uspešnejšo družbo za vse.

Za konec naj dodam le, da mi je bilo v ogromno čast, da sem imela priložnost sodelovati z izjemnimi profesorji ter pristavila kamenček v mozaik medgeneracijskega sodelovanja na Univerzi v Mariboru.

Viri in literatura

- Eurostat. (23. maj 2023). *Healthy life years statistics*. Pridobljeno iz Eurostat - statistic explained: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Healthy_life_years_statistics
- Golob, S., & Kožuh Novak, M. (oktober 2015). *Kako izboljšati medgeneracijsko sožitje v Sloveniji*. Pridobljeno iz Aktivno in zdravo staranje v Sloveniji: http://www.staranje.si/sites/www.staranje.si/files/upload/images/kako_izboljsati_medgeneracijsko_sozitje_v_sloveniji_lekt.pdf
- Hozjan, T. (2010). Aktualne dejavnosti na področju medgeneracijskega sodelovanja v Sloveniji. *Andragoška spoznanja*, 16 (4), 45-52.
- Macuh, B. (2020). *Medgeneracijsko sodelovanje*. Kulturni center.
- Pavlin, L. (2012). *Obrambovanje delovne aktivnosti starejših zaposlenih in medgeneracijsko sodelovanje pri zaposlovanju - diplomsko delo*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani .
- Pristavec Đogić, M. (2016). *Medgeneracijsko sodelovanje/ sobivanje (primerjalni pregled)*. Ljubljana: Državni zbor.
- Ramovš, J. (2010). Kakovostna starost - generacije. *Revija za gerontologijo in medgeneracijsko sožitje*.

ACTIVE AGING AT THE UNIVERSITY OF THE THIRD AGE: EXPERIENCES AT THE UNIVERSITY OF RIJEKA

SANJA SMOJVER-AŽIĆ

University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences, Rijeka, Croatia
sanja.smojver.azic@ffri.uniri.hr

Active aging as a framework for social policy towards the elderly implies the importance of their participation in social life with the affirmation of independence, dignity and quality of life. The contemporary paradigm of active aging emphasizes the role of lifelong learning and raises the question of the role of the community in its promotion. In line with the university's third mission and promoting collaboration with community, the University can make an important contribution to the well-being of senior citizens. One of the ways is the organization of lifelong learning at the University of the Third Age (U3A), which was launched by the University of Rijeka in cooperation with the City of Rijeka in 2009. So far, more than 50 programs of informal education from different scientific fields with university teachers as lecturers have been conducted within the framework of U3A. With the idea of involving retired teachers more in the U3A program, the University Club for the Third Age was established in 2020 which retired teachers from the University of Rijeka can join. By establishing the U3A Club, the University of Rijeka aims to maintain continuous cooperation with its retired faculty staff and contribute to their quality of life even after retirement. Through the U3A programs, the university professors remain active as lecturers and share their knowledge with their peers who are willing to continuously learn.

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.3.2023.9](https://doi.org/10.18690/um.3.2023.9)

ISBN
978-961-286-768-3

Keywords:
university of third age,
retired university
professors,
university's third mission,
lifelong learning,
active aging

University of Maribor Press

Introduction

The lengthening of life expectancy and the increasing proportion of older people in the population are leading to new challenges in working with older people. The quality of life of older adults is becoming an important issue for experts of different profiles, including those outside the health and social sectors. The heterogeneity of this population means that they have different needs depending on their health status, sociodemographic characteristics, and personal interests (Foster & Walker, 2015; Smojver-Ažić, 2018).

In explaining the relationship between aging, quality of life, and community well-being, different but related theoretical models can be considered, such as the active aging model, and the successful aging model. According to the World Health Organization, active aging as part of health policy means "the process of optimizing opportunities for health, participation, and security with the goal of improving the quality of life in old age" (WHO, 2002). Active aging refers to the use of strategies to extend life expectancy while maintaining a high quality of life (WHO, 2002). This paradigm of aging has resulted in the creation of senior centers and clubs with a variety of activities (Pardasani & Thompson, 2012). According to studies, older adults who are healthier, more active, and more educated tend to need family and community resources and services less frequently (Merriam & Kee, 2014). Active and healthy seniors contribute to the well-being of the community with their accumulated life experiences and skills.

The concept of "successful aging" (Rowe and Kahn, 1997) as a health promotion strategy includes activities that focus on learning. This concept emphasizes the idea that aging does not always mean deterioration but rather has a number of characteristics that allow physical and mental health to be maintained as we age. The model includes reducing the risk of disease and illness related disability, maintaining mental and physical abilities, and allowing individuals to continue to actively participate in their own lives and maintain a productive daily routine (Rowe & Kahn, 2015). The successful aging paradigm assumes that one must be proactive in dealing with the inevitable changes that aging brings. Various forms of social engagement through social activities, helping activities, formal and informal learning, and leisure activities are positively related to physical and mental health (Herzog et al., 2002).

In a range of activities that can empower a person, lifelong learning contributes to the maintaining and even improving cognitive functioning and the maintaining and expanding social networks (de Maio Nascimento, & Giannouli, 2019). Lifelong learning plays an increasingly important role in promoting active and successful aging and in delaying or reducing the elderly population's dependence on public resources by promoting the maintenance of their independence and autonomy. Continuous learning throughout life is one of the essential factors that enable individuals to be adaptable and resilient and to remain active in an increasingly complex and changing world (Preston & Hammond, 2003).

Involvement in lifelong education programs has a number of benefits both on the personal level of the individuals involved and on a broader social level, why policymakers, society as a whole, and older people themselves should recognize the importance of education in late life (Groombridge, 1982). According to research (Panitsides, 2013; Maniecka-Brya et al., 2013; Niedzielska et al., 2017), participation in educational programs for older adults has a positive impact on quality of life and positively affects cognitive and emotional functioning as well as social relationships. Findings from the studies suggest that continued engagement can help older learners in maintaining wellbeing over time, as evidenced by increased levels of self-assurance, self-satisfaction, self-esteem, and sense of coherence, as well as a decrease in depressive and anxiety symptoms (Jenkins & Mostafa, 2015). Lifelong learning is also reflected in health literacy and healthy lifestyles (Wister, et al., 2010), which can have long-term effects on longer and healthier lives (Menéndez, et al., 2018).

The purpose of this paper is to highlight the role of lifelong learning in the process of active aging, focusing on the University of the Third Age model. The paper presents the experience of implementing informal education for the elderly at the University of Rijeka, as well as the importance of involving retired faculty in these programs through the activities of the University Club for the Third Age.

Universities of the Third Age

Among various programs and offerings for the continuing education of older adults, the Universities of the Third Age (U3A) are the most common specialized educational institutions that promote the active aging paradigm (Formosa, 2014; Menéndez et al., 2018). The term “third age” according to Laslett’s (1991)

categorization of four stages of old age refers to dependence on others. In contrast to the first stage of being dependent on others and the second stage of being responsible for others, the third age is the time when people are retired and no longer tied to a career and have the freedom to manage their time and environment to pursue their personal needs and interests. The fourth age refers to the point at which they are dependent on the help of others.

The first University of the Third Age was founded in 1973 in Toulouse, France, and today there are hundreds of such institutions around the world with different ways of working. Regardless of the different organizational forms, the U3A is present in more than 60 countries around the world (Formosa, 2014). This expansion of the U3A program is related to demographic, scientific, and sociopolitical grounds (Menéndez et al., 2018).

Universities of the third age can be independent institutions, they can operate as part of existing adult education institutions, or as part of a university. Based on the French model, various forms of U3A have been launched, which did not necessarily be connected with universities but with local government institutions (Swindell & Thompson, 1995), many of which also operate at the level of national networks (e.g., Slovenia, Poland, Slovakia, Italy). Funding sources vary, in some cases it was universities and/or the state, in others U3A was a combination of community donations and/or a monthly fee paid by seniors, with or without financial support from the local community (Formosa, 2014).

The experience of implementing this form of lifelong learning around the world over the last 50 years confirms the contribution to active aging through the message that, regardless of age, it is never too late to learn and fulfill certain ambitions, interests, and desires. Regardless of how they are organized, studies confirm that participation in a university program for the third age population has several benefits: it has a positive effect on the development of cognitive processes, self-confidence, and strengthening of participants' social relationships (Menendez et al., 2018). At the same time, it impacts people of younger ages - those who participate as lecturers or students who encounter them in college corridors or share lecture halls - in ways that reduce prejudices about the possibilities of learning at an older age (de Maio Nascimento & Giannouli, 2019).

Although lifelong learning is highlighted as one of the pillars of active aging with confirmed benefits, it is still insufficiently recognized in active aging policy, and mentioned far less frequently than topics such as physical activities or unpaid work. Late-life learning is seldom integrated into age-related policies, programs, and research and is generally underfunded. For example, Schuller and Watson (2015) highlight that less than 3% of education spending is focused on those over 50 years of age. A similar practice is characteristic of Croatia, where there is no elaborate educational policy aimed at the education of older people, and institutionalized and organized continuous forms of education for the older people are still rare. The first organized form of education for the older adults in Croatia started more than twenty years ago in Zagreb within the Open People's University (Čurin, 2018), and the University of the Third Age in Rijeka is the second.

The University of the Third Age at the University of Rijeka

The University of the Third Age at the University of Rijeka began in 2009 in accordance with the University's Strategy 2007–2013. The aim of this program was to promote lifelong learning among people in third age, and support the quality of life and mental health. In order to determine the interest in continuing education and the type of educational programs among people aged 50–75 in Primorsko-Goranska County, an adapted version of the questionnaire from the AARP Survey on Lifelong Learning (2000) was conducted. The research was conducted in 2008 on a representative sample of 670 people aged 50–75 years (Baljak & Smojver-Ažić, 2008). Willingness to participate in the program was expressed by 44% of the participants, most of them in their 6th decade of life. At the same time, the majority indicated that they were more suited to an informal form of education, where their acquired knowledge and skills would not be evaluated. Most respondents indicated that they would participate in the program to acquire new knowledge, while an equally important, though less pronounced, reason was to socialize and spend leisure time in a meaningful way. Participants in the survey expressed the greatest interest in education in computer science and foreign languages. The biggest barriers to participating in an educational program were lack of time, the belief that they did not need it, and health problems.

The results of the study at the University of Rijeka (Baljak & Smojver-Ažić, 2008) are similar to those of other surveys (e.g. AARP, 2000) and repeated studies at the University of Rijeka (Smojver-Ažić, 2015). In addition to a similar interest in topics,

a common finding relates to “learning for pleasure” which is one of the guiding principles of the U3A. In most of the programs, there is no validation or accreditation, and there are no tests or credentials that can be acquired (Panitsides & Papastamatis, 2013). Since the acquisition of new knowledge is most often emphasized as a primary motive, educational programs for older adults to satisfy intrinsic learning motivations should be free to choose and allow learning without strict constraints and coercion (Čurin, 2018). As Bjursell (2019) notes, older adults prefer nonformal learning activities, and according to Narushima et al. (2018) those who participated in nonformal learning were better able to maintain their mental health.

The findings of the research at the University of Rijeka (Baljak & Smojver-Ažić, 2008) were sufficient arguments for the University administration and the local community to start a non-formal education program for people over 55 years. The main goals of the project were to inform participants about the latest scientific knowledge, enable the connection of scientific knowledge with life experiences, and promote lifelong learning and a culture of learning. In the fourteen years about 70 programs have been realized in almost all scientific fields that cover the components of the University of Rijeka, and the topics are tried to meet the interests of potential participants. It is possible to enroll in programs with a duration of 10 to 20 school hours in the spring or fall cycle, or to listen to one-time lectures on various topics lasting 2 school hours. Lectures and workshops take place in the classrooms of the university, mostly on the University campus. At the end of each cycle, participants receive a certificate of attendance. So far, more than a thousand students over 55 years of age have participated in the various programs of the University of the Third Age in Rijeka, mostly women between 55 and 70 years of age and most of them with a higher level of education.

The special feature of the University of the Third Age in Rijeka is that the lecturers are university teachers from different scientific fields who adapt their lectures and working methods to this group of students. The greatest interest of potential participants is in the fields of psychology and art, so the art workshops (drawing, painting, sculpture, graphics, and photography) are always fully booked. However, the same is true for lecture cycles in art history, biotechnology, personal finance, medicine, neuroscience, and various other topics related to the current research of our university professors. Lecture topics include recent scientific knowledge and

introduce participants to content that was not accessible to them during their initial education and career (e.g., art workshops or nanoscience or artificial intelligence). The content offered also relates to current issues (e.g., pandemics, vaccinations, financial literacy, and the transition to a new currency). Information about the programs can be found on the official website of the "University of the Third Age" (<https://uniri.hr/sveuciliste-i-drustvo/sveuciliste-za-trecu-dob/>), where everyone can follow the news and stay up to date.

Similar to other U3A models (Formosa, 2014), at the University of Rijeka the programs are tailored to participants: each cycle is evaluated, and participants are asked for suggestions on how to improve the program and for examples of topics that interest them. The results from all these years show that participants are very satisfied with the program overall, with the content and amount of new knowledge, with the easy-to-understand lecture materials, and with the competence and motivation of the lecturers and their encouragement of participants to actively participate (Smojver-Ažić, 2015). About two-thirds of the participants reported learning new things. About 70% saw benefits in maintaining their self-esteem and having better health, and about half of respondents said that participating in informal education also kept them connected to others. Most participants said that what they learn at U3A programs or individual lectures inspires them to acquire new knowledge, engage in conversations with peers, or share knowledge with family (Smojver-Ažić, 2015).

In addition to students, professors also evaluate their participation in the program cycle. It should be noted that the professors indicate that they are satisfied with the participants' interest and motivation to acquire new knowledge, which is not the usual experience of professors who regularly work with much younger students. Professors indicate that their motivation to participate in these activities stems from an understanding of the value of lifelong learning as well as their responsibility to popularize science. Motivated and inquisitive participants have a stimulating effect on professors, leading to the satisfaction of both and justifying the sustainability of this program.

The funding model of the U3A at the University of Rijeka is a combination of funds from the local community, the University, and registration fees for lectures and workshops. The City of Rijeka, Department of the Municipality of Health and Social

Welfare, as member of the European Network of Healthy Cities, has supported the U3A project since the beginning of its implementation.

The University of the Third Age Club

Although the original idea of the University of the Third Age was to motivate retired professors as lecturers for the U3A, this has been a rather rare practice. Therefore, in order to encourage collaboration with retired professors in continuing their academic activities, a new way of working was proposed, and the University Senate decided to establish the University of the Third Age Club in 2021. The basic idea behind the establishment of the University of the Third Age Club is that those university professors who wish to continue to be active in the academic community and share their knowledge and skills can do so after retirement. Useful guidelines for the establishment of the U3A Club were from “Act on The Establishment and Operation of The Centre For Professors Emeriti and Retired Higher Education Teachers of The University of Maribor”. With the formally established U3A Club, the University, in line with the idea of intergenerational solidarity, wants to show that it continues to care about its former employees and their quality of life after retirement. The founding of the U3A Club began the process of creating a social academic network that promotes intergenerational dialogue and actively works to change the experiences of older people to prevent their isolation after retirement.

The future of the U3A at the University of Rijeka

Given the growing number of older people with higher levels of education and their need for continuous learning, various lifelong learning options need to be considered. For the future organization of the program, a systematic IT literacy training for older adults is needed, and with it a wider range of programs via e-learning. It has already been confirmed that the virtual university for the third-age could be an alternative to traditional classroom teaching even for the elderly (Swindell, 2002). This form of education can be interesting for those who are unable to come to college due to mobility problems or other health issues.

After fifteen years of successful implementation of U3A at the University of Rijeka, it is necessary to offer new ways of working within the possibilities and other commitments of the college community. In addition to new approaches to the U3A

program and various activities promoted by U3A Club members, it is necessary to connect with international organizations and apply for membership in the Age Friendly University Global Network.

The sustainability of the U3A program at the University level is related to the University's third mission that promotes connection with the community (Petersen et al., 2022). The University of Rijeka has been recognized for these efforts and was awarded by the Triple E Awards in the category of Committed University of the Year in 2022. This recognition is an incentive to continue the existing good practice of the U3A program

The importance of investment in active aging programs ensures the sustainability of the program through continued co-funding at the community level. The City of Rijeka Health Plan 2019 –2024 and the selected priorities and activities are aligned with the main themes of the European Healthy Cities Network. This plan is related to a 10-year global action plan known as the UN Decade of Healthy Aging (2021 – 2030) which aims to ensure a long and healthy lives (Amuthavalli Thiyagarajan et al., 2022). Non-formal education can provide intellectually enriching experiences and opportunities for social engagement. These opportunities are aim to improve the psychological well-being, social inclusion, and empowerment of older adult students, consistent with the active and healthy aging framework (WHO, 2020).

References

- AARP. (2000). *AARP Survey on Lifelong Learning*. Washington, DC: AARP.
- Amuthavalli Thiyagarajan, J., Mikton, C., Harwood, R. H., Gichu, M., Gaigbe-Togbe, V., Jhamba, T., ... & Diaz, T. (2022). The UN Decade of healthy ageing: strengthening measurement for monitoring health and wellbeing of older people. *Age and Ageing*, 51(7), afac147.
- Baljak, Z., Smojver-Ažić, S. (2008). Istraživanje o potrebi pokretanja Sveučilišta za treću dob. Sveučilište u Rijeci: Neobjavljeni rad.
- Bjursell, C. (2019). Inclusion in education later in life. Why older adults engage in education activities?. *European journal for Research on the Education and Learning of Adults*, 10(3), 215-230.
- Čurin, J. (2018). Sveučilište za treću životnu dob Pučkog otvorenog učilišta Zagreb: 26 godina kontinuiteta u obrazovanju seniora u Hrvatskoj. *Andragoški glasnik: Glasilo Hrvatskog andragošskog društva*, 22(1 (37)), 27-38.
- de Maio Nascimento, M., & Giannouli, E. (2019). Active aging through the University of the Third Age: the Brazilian model. *Educational Gerontology*, 45(1), 11-21.
- Formosa, M. (2014). Four decades of Universities of the Third Age: past, present, future. *Ageing & society*, 34(1), 42-66.
- Foster, L., & Walker, A. (2015). Active and successful aging: *A European policy perspective*. *The gerontologist*, 55(1), 83-90.

- Groombridge, B. (1982). Learning, education and later life. *Adult Education*, 54(4), 314-326.
- Herzog, A. R., Ofstedal, M. B., & Wheeler, L. M. (2002). Social engagement and its relationship to health. *Clinics in geriatric medicine*, 18(3), 593-609.
- Jenkins, A., & Mostafa, T. (2015). The effects of learning on wellbeing for older adults in England. *Ageing & society*, 35(10), 2053-2070.
- Laslett, P. (1991). *A fresh map of life: The emergence of the third age*. Harvard University Press.
- Maniecka-Bryla, I., Gajewska, O., Burzyńska, M., & Bryla, M. (2013). Factors associated with self-rated health (SRH) of a University of the Third Age (U3A) class participants. *Archives of gerontology and geriatrics*, 57(2), 156-161.
- Menéndez, S., Pérez-Padilla, J., & Maya, J. (2018). Empirical research of university programs for older people in Europe: a systematic review. *Educational Gerontology*, 44(9), 595-607.
- Merriam, S. B., & Kee, Y. (2014). Promoting community wellbeing: The case for lifelong learning for older adults. *Adult education quarterly*, 64(2), 128-144.
- Narushima, M., Liu, J., & Diestelkamp, N. (2018). Lifelong learning in active ageing discourse: Its conserving effect on wellbeing, health and vulnerability. *Ageing & Society*, 38(4), 651-675.
- Niedzielska, E., Guskowska, M., Kozdroń, E., Leś, A., Krynicki, B., & Piotrowska, J. (2017). Quality of life and its correlates in students of a university of the third age. *Polish Journal of Sport and Tourism*, 24(1), 35-41.
- Panitsides, E. (2013). Researching returns emanating from participation in adult education courses: a quantitative approach. *International Journal of Lifelong Education*, 32(5), 600-619.
- Panitsides, E. A., & Papastamatis, A. (2013). Promoting active aging through lifelong learning: Evolving trends and practices. *The International Journal of Adult, Community and Professional Learning*, 19(2), 59-66.
- Pardasani, M., & Thompson, P. (2012). Senior centers: Innovative and emerging models. *Journal of Applied Gerontology*, 31(1), 52-77.
- Petersen, I. H., Kruss, G., & van Rheede, N. (2022). Strengthening the university third mission through building community capabilities alongside university capabilities. *Science and Public Policy*, 49(6), 890-904.
- Preston, J., & Hammond, C. (2003). Practitioner views on the wider benefits of further education. *Journal of Further and Higher Education*, 27(2), 211-222.
- Rowe, J. W., & Kahn, R. L. (1997). Successful aging. *The gerontologist*, 37(4), 433-440.
- Rowe, J. W., & Kahn, R. L. (2015). Successful aging 2.0: Conceptual expansions for the 21st century. *The Journals of Gerontology: Series B*, 70(4), 593-596.
- Schuller, T., & Watson, D. (2015). 'The Treasure Within' and 'Learning Through Life': A Review and Prospectus. *European Journal of Education*, 50(2), 214-224.
- Smojver-Ažić, S. (2015). Sveučilište za treću dob: pogled u budućnost, 23. godišnja konferencija hrvatskih psihologa, Šibenik.
- Smojver-Ažić, S. (2018). Odnos između aktivnosti i dobrobiti u starijoj dobi. 26. godišnja konferencija hrvatskih psihologa. Sv. Martin na Muri.
- Swindell, R. (2002). U3A online: A virtual university of the third age for isolated older people. *International Journal of Lifelong Education*, 21(5), 414-429.
- Swindell, R., & Thompson, J. (1995). An international perspective on the university of the third age. *Educational Gerontology: An International Quarterly*, 21(5), 429-447.
- Wister, A. V., Malloy-Weir, L. J., Rootman, I., & Desjardins, R. (2010). Lifelong educational practices and resources in enabling health literacy among older adults. *Journal of Aging and Health*, 22(6), 827-854.
- World Health Organization. (2002). *Active ageing: A policy framework*. Geneva: World Health Organization.
- World Health Organization. (2020). *Decade of Healthy Ageing: Baseline Report*. Geneva: World Health Organization.

UČENJE V POZNEJŠIH LETIH: KAKŠNA JE LAHKO VLOGA UNIVERZE?

NIVES LIČEN, URŠKA GRUDEN

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Ljubljana, Slovenija
nives.licen@ff.uni-lj.si, urska.gruden@ff.uni-lj.si

Na staranje prebivalstva in dolgoživost se različne organizacije različno odzivajo. Univerze so prve prakse za učenje in izobraževanje starejših v Evropi organizirale v 70. letih v Franciji, kjer so se razvile univerze za tretje življenjsko obdobje. Posebno vlogo pa ima globalno gibanje *starosti prijazna univerza*, ki se razvija od leta 2012. Univerze pripravljajo inovacije na področju izobraževanja starejših odraslih, s katerimi vključujejo starejše študente v izobraževanje in raziskovanje. V prispevku je predstavljen primer Univerze v Ljubljani kot družbeno angažirane univerze, ki razvija nove programe za starejše in za ozaveščanje o staranju in starosti. Opisani so nekateri dejavniki za učenje v poznejših letih. Izhajajoč iz konceptov dolgoživosti, aktivnega staranja in inkluzivnosti so predstavljeni starejši študenti in programi zanje kot možnost za razvoj terciarnega izobraževanja.

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.3.2023.10](https://doi.org/10.18690/um.3.2023.10)

ISBN
978-961-286-768-3

Ključne besede:
visokošolsko
izobraževanje, starost,
programi,
družbeno odgovorna
univerza,
učenje

Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.3.2023.10](https://doi.org/10.18690/um.3.2023.10)

ISBN
978-961-286-768-3

Keywords:
higher education,
old age,
programs,
socially responsible
university,
learning

LEARNING IN LATER LIFE: WHAT CAN BE THE ROLE OF THE UNIVERSITY?

NIVES LIČEN, URŠKA GRUDEN

University of Ljubljana, Faculty of Arts, Ljubljana, Slovenia
nives.licen@ff.uni-lj.si, urska.gruden@ff.uni-lj.si

Different organizations respond differently to population aging and longevity. Universities organized the first practices for learning and education of older adults in Europe in the 1970s in France, where universities of the third age were developed. A special role is played by the global age-friendly university movement, which has been developing since 2012. Universities are preparing innovations in the field of education for older adults, with which they involve older students in education and research. The article presents the case of the University of Ljubljana as a socially engaged university that develops new programs for older adults and for raising awareness about aging and old age. Some factors for learning in the later years are described. Based on the concepts of longevity, active aging and inclusivity, older students are presented as a possibility for the development of tertiary education.

Uvod

Univerze svoje izobraževalne programe večinoma organizirajo za mlade med 18. in 25. letom. Z razvojem vseživljenjskega učenja pa se pred univerze postavljajo nove naloge in tudi možnosti za izobraževanje odraslih in starejših odraslih. Mnogi avtorji, med njimi tudi Atchoarena (2021) zapišejo, da se zamisli Lengranda o »permanentnem izobraževanju« iz 70. let prejšnjega stoletja sedaj uveljavljajo tudi na univerzah in sicer najpogosteje kot vseživljenjsko učenje, katerega del je tudi izobraževanje starejših.

Zanimanje za razvoj izobraževanja starejših na univerzah v Evropi sega v 70. leta prejšnjega stoletja, ko se povezuje predvsem s koncepti neformalnega izobraževanja, kasneje tudi z idejami aktivnega staranja. Vplivnima idejama o vseživljenjskem učenju in aktivnem staranju lahko dodamo mnoga nova spoznanja o dolgoživosti, blagostanju, rezilientnosti ter medgeneracijskem povezovanju.

Družbeno angažirane univerze vključujejo tudi starejše študente. To se močneje dogaja po letu 2012, ki je bilo Evropsko leto aktivnega staranja in medgeneracijske solidarnosti. Tedaj so bile oblikovane mnoge pobude za kakovostno staranje (npr. pri Unescu, OECD, WHO), nastalo je tudi gibanje Starosti prijazna univerza. Univerze vedno bolj prepoznavajo pomen inkluzivnih praks (Slowey idr., 2020), tako da se ne sprašujejo več, ali bi vključevali tudi starejše odrasle, temveč se sprašujejo, kako bi jih vključevali. **Starosti prijazna univerza je globalno gibanje, a kljub temu prinaša v različnih okoljih** različne teme, oblike in strategije, različno se tudi lotevajo **razvoja novih praks**. Simon idr. (2022), denimo, pišejo, kako je *Eastern Michigan University* pričela z dejavnostmi za starejše leta 2018. Takrat so opravili kvalitativno eksplorativno študijo, s katero so ugotavljali, kakšni so pogoji za razvoj starosti prijazne univerze, kakšna so stališča različnih deležnikov. Ugotovili so, da je poleg načelnega odobravanja in pozitivnih mnenj (npr. vprašani so menili, da so zaslužni profesorji pomembni za sodelovanje, prav tako so menili, da je dobro sodelovati s starejšimi alumni) tudi veliko ovir za razvoj dejavnosti. Kot ovire se pojavljajo cena, usposobljenost učiteljev za delo s starejšimi študenti, starizem, ki ovira razvoj medgeneracijskih programov. Podobne ugotovitve prinašajo tudi raziskave Montepare idr., 2019; 2020.

Mnogo interdisciplinarnih raziskav potrjuje pomen razvoja izobraževanja starejših na univerzah, in sicer iz zornega kota razvoja zmožnosti v starosti (Archer in Kops, 2020; Falk Erhag idr., 2022), razvoja sistema terciarnega izobraževanja (Field idr., 2016), medgeneracijskega sodelovanja (Kaplan idr., 2020).

Cilj tega prispevka je predstaviti (a) nekatere vidike učenja v poznejši odraslosti in (b) razmislek, kako lahko univerze odgovorijo na demografske spremembe v slovenskem okolju. To bomo opisali s primerom razvoja izobraževanja starejših na Univerzi v Ljubljani.

Dejavniki, ki vplivajo na učenje v poznejših letih

Na izobraževanje v poznejših letih lahko zremo iz različnih zornih kotov, med pomembnejšimi je poznavanje učenja starejših. Na učenje v poznejših letih vpliva mnogo dejavnikov, od družbenih do psiholoških, od finančnih do zdravstvenih. Prav tako je veliko dejavnikov, ki vplivajo na načrtovanje in organizacijo programov, kaj je zajeto v interaktivnih modelih za načrtovanje programov. Med vidnejšimi dejavniki je heterogenost skupine starejših. Z raziskavami je potrjeno, da se starejši (lahko) učijo, toda učijo se drugače, kot ljudje v drugih življenjskih obdobjih. Upoštevati moramo vse dimenzije staranja in učenje kot bio-psiho-socialni proces.

Starejši se med seboj zelo razlikujejo. Skupina starejših odraslih je raznolika in ljudi ne moremo razumeti ali opredeliti zgolj glede na kronološko starost. Kot »starejše odrasle« opredeljujejo ljudi, starejše od 55 let (npr. starejši zaposleni), ali pa starejše od 65 let (npr. upokojeni). V preteklosti se je uporabljal izraz tretje življenjsko obdobje za poimenovanje časa po upokojitvi, v sodobnosti pa tako poimenovanje ni več ustrezno, saj so se spremenili življenjski poteki, upokojitev poteka na različne načine, staranje ima izrazito subjektivne značilnosti. Ker je obdobje starosti dolgo in raznoliko obdobje, nastajajo delitve na podobdobja: porajajoča se starost, zgodnja starost, srednja starost, pozna starost. Učenje in izobraževanje poteka glede na subjektivne značilnosti in glede na možnosti v okolju. Nastajajo različni modeli za boljše razumevanje učenja v pozni odraslosti.

Za razmislek o izobraževalnih programih je primeren model slogov življenja po upokojitvi. Na potek učenja in motivacijo ter pričakovane rezultate ima viden vpliv prav slog staranja. Kidahashi in Manheimer (2009) ter Manheimer (2016) opisujejo

štiri osnovne modele t.i. pozitivnega staranja. Modeli so nastali s klasifikacijo glede na dve osi, ki predstavljata, kako so ljudje orientirani. Ali jih bolj privlači nadaljevanje kariere ali jih bolj privlačijo nove dejavnosti? Prva je os dela (povezana s kariero, delom), druga je os vrednot in pogledov na staranje (tradicionalnejši vs. novejši pogledi na staranje). Oblikujeta pet življenjskih slogov, med katerimi ljudje večinoma prehajajo, vendar pa se kaže eden od teh kot prevladujoči. Prvi slog sta poimenovala tradicionalna zlata leta. Pri tem slogu ljudje cenijo prosti čas, uživajo v sproščujočih dejavnostih. Drugi slog sta poimenovala nova zlata leta. Pri tem slogu ljudje kombinirajo dejavnosti za svoj razvoj, sledijo svojim interesom in odkrivanju sebe: iščejo nove pomene, duhovnost ipd. Ta dva sloga sta bila v preteklosti najbolj povezana z značilnostmi življenja po upokojitvi ali s t. i. tretjim življenjskim obdobjem. S spremenjenimi življenjskimi poteki pa pridobivajo na pomenu tudi prakse, ko so ljudje vključeni v delo. Tretji in četrti slog sta »druga kariera«, ko se starejši odločijo za novo kariero in »podaljševanje kariere«, ko starejši podaljšujejo tisto dejavnost, ki so jo opravljali že v srednji odraslosti. Peti slog je kot »listnica«, saj osebe nabirajo dejavnosti tako, da lovijo ravnotežje med družino, delom, potovanji, prostovoljstvom. Omenjenim modelom, ki nastajajo ob staranju generacije »B« (*baby boom*), bi lahko dodali še šesti model, to je izobraževanje v pozni starosti. Avtorja ta model imenujeta kot »*advanced golden years*« in vključuje starejše, ki so v pozni starosti, doživljajo bolezen, omejitve, izgube.

Ponudba izobraževanja za starejše bo sledila tem petim slogom in raznolikim potekom, zato naj bi univerza (ali katerakoli izobraževalna organizacija, ki ustvarja programe za starejše) razvila in organizirala različne programe. Mnogo starejših ostaja dejavnih na svojem profesionalnem področju ali pa se učijo za svoj osebni razvoj. Oboje vodi v ustvarjanje novih programov, ki se bodo razlikovali tudi glede na to, kaj od učenja pričakujemo.

Na razumevanje učenja v poznejših letih vpliva tudi to, kako opazujemo **rezultate učenja**. Tudi v izobraževanju starejših uporabljamo koncepte znanja, zmožnosti, kompetenc, veščin. Poleg teh pa je del omrežja ekologije učenja tudi modrost, aktivna modrost, praktična modrost. Prav **modrost** nas usmeri v razmislek o multipli inteligentnosti (mdr. tudi duhovni inteligentnosti), o zmožnostih pozitivnega prilagajanja, razvoju čustev in vrednot. George Vaillant (2008), dolgoletni vodja znamenite Harvardske raziskave o razvoju v odraslosti, opisuje v svojih delih o dobrem staranju upanje, ljubezen, medsebojno povezanost in sočutje kot vodnike v

razvoju dobre starosti. V nasprotju s potrošniško kulturo in kulturo hitenja razmišljamo o počasnosti in »koristnosti nekoristnega«, kakršne so odnosne dobrine, kreativnost, umetnost. Starost ni koristna v načinih tržnega razmišljanja. V nasprotju z ozkim gledanjem, da je starost finančni problem, se vprašamo, kako je lahko starost koristna s svojo praktično, intelektualno in sočutno modrostjo. To so tri vrste modrosti, ki so jih raziskovalci indentificirali v okviru kulturno-zgodovinskega raziskovanja (gl. Weststrate idr., 2016; Sternberg in Glück, 2022).

Dobre prakse na univerzah

Poznanih je kar nekaj dobrih praks na univerzah, ki prispevajo k možnostim za zdravo in aktivno staranje. Naj omenim starosti prijazno univerzo Dublin City University. Univerze v ZDA imajo svoje OLLI Institutes, ki ponujajo programe za starejše. Na nekaterih univerzah v Evropi so se razvile univerze za tretje življenjsko obdobje (npr. Francija, Poljska, Nemčija).

Če upoštevamo zgoraj opisano delitev življenjskih slogov, bi lahko programe, ki jih ponujajo univerze, razdelili na dve skupini: (a) programi, ki so povezani z delom, (b) programi, ki so povezani osebno rastjo in prostim časom. Za tiste starejše, ki želijo nadaljevati z delom, so na voljo izobraževalni programi na določenem profesionalnem področju ali za določen nabor kompetenc (npr. za svetovanje, mentorstvo). Tovrstne programe lahko ponudijo starejšim delavcem ali pa starejšim po upokojitvi, ki želijo razviti drugo kariero. Programi, ki niso povezani z delom, so programi za »nova zlata leta« in so zelo podobni tem, ki jih ponujajo univerze za tretje življenjsko obdobje, to so programi za umetniško izražanje, spoznavanje novih kultur, poglobljanje vase.

Programe, ki jih ponujajo nemške univerze, je Schmidt-Hertha (2019) klasificiral v tri skupine. Eno skupino sestavljajo programi, ki bi jih v slovenščini poimenovali kot splošno neformalno izobraževanje starejših. Ti programi slonijo na ideji *bildung*, vsestranskega izobraževanja osebe, in so namenjeni povečevanju razumevanja sebe, drugih, okolja. Druga skupina vključuje programe, ki starejše usposabljaajo za dejavnost, sledijo potrebam trga dela in razvijajo zmožnosti za delo. Tretja vrsta programov pa so nizi univerzitetnih predmetov, ki jih lahko starejši izberejo, ker so odprti tudi za starejše študente. Med temi so študijski predmeti, ki ponujajo nove poglede na kulturo, odnose. Tak način vključevanja starejših omogoča tudi nastajanje

medgeneracijskih povezav na univerzah. Kot strategije se pojavljajo: predavanja, seminarji, raziskovalno učenje, potovanja, akcijsko raziskovanje. Podobno kot na nemških univerzah tudi na avstrijskih, poljskih, francoskih in drugih (kjer so univerze za tretje življenjsko obdobje na univerzah) ponujajo programe za aktivno življenje. Programi za starejše so del strategij razvoja univerz.

Izobraževanje starejših na univerzi v Ljubljani

V Sloveniji se razvijajo dejavnosti po načelih starosti prijazne univerze na univerzah v Ljubljani in Mariboru. Obe univerzi odgovarjata na dolgoživost podobno kot univerze v globalnem gibanju starosti prijaznih univerz, s tem da upoštevata tudi tradicijo razvoja univerz za tretje življenjsko obdobje v Evropi. S praksami, ki jih v Ljubljani razvijajo, izražajo prepričanja, ki nasprotujejo starizmu, in uresničujejo sodobne trende družbeno angažiranih univerz, po katerih je modro (in tudi pravično oz. potrebno) vključiti starejše v delovanje univerze na raznolike načine. Izpostavimo naslednje:

- a) s spodbujanjem raziskovanja starejših in starosti, kompleksnosti dolgoživosti kot dosežka civilizacije in ne kot grožnje, zato se zavzemajo tudi za razvoj strokovne terminologije, ki bi bila vključujoča; zavzemajo se tudi za razvoj študijskih predmetov, ki bi študente seznanjali s staranjem in starostjo; primeri takih predmetov so predmeti v osnovnih kurikulumih ali pa izbirni zunanji predmeti; primer slednjega je predmet Socialne inovacije za dolgoživo družbo, ki ga ponuja Center za obštudijske dejavnosti Univerze v Ljubljani;
- b) z vključevanjem starejših v skupne raziskovalne projekte, kar je posebej izrazito na Centru za zaslužne profesorje in druge upokojene visokošolske učitelje v Mariboru; primeri vključevanja starejših so tudi medgeneracijske skupine pri študentskih projektih;
- c) z razvojem možnosti za vključevanje starejših, ki to želijo, v študijske programe; sedaj je možno obiskovati predavanja, ki so na univerzah javno dostopna, in programe neformalnega izobraževanja, ki so pripravljene za starejše študente; starejši se lahko vpišejo tudi v redne programe študija na univerzi in študirajo z mlajšimi študenti, vendar je takih primerov zelo malo;
- d) z razvojem neformalnega izobraževanja za starejše na različnih fakultetah, in to v različnih oblikah (od celoletnega niza predavanj do študijskih krožkov in razvojno-raziskovalnih skupin ter svetovanja). To implicira razvoj didaktike in

- specialnih didaktik na posameznih področjih (npr. specialnih didaktik tujih jezikov za starejše);
- e) s spodbujanjem razvoja inovacij, novih praks, npr. iskanjem možnosti za skupno bivanje študentov in starejših;
 - f) s promoviranjem medgeneracijskega učenja/študija.

V Ljubljani se razvija izobraževanje starejših študentov na Modri fakulteti, ki deluje v okviru klubov alumnov Univerze v Ljubljani. Začetek delovanja je bil v študijskem letu **2020/21** na Filozofski fakulteti v Ljubljani, ko se je sestala skupina učiteljev, raziskovalcev, alumnov in začela ustvarjati novo dejavnost po načelih akcijskega raziskovanja in oblikovalskega razmišljanja. Metoda je bila izbrana z namenom, da so že od začetka v projekt vključeni različni akterji: učitelji, raziskovalci, študenti in da se poudarja »vključevanje uporabnika« (če se izrazimo z besedo, ki je del metode oblikovalskega razmišljanja); to pomeni vključevanje starejšega študenta. **Konceptualni okvir** za razvoj nove prakse so sestavljali: dolgoživost, družbeno odgovorna univerza, vseživljenjsko učenje, ekologije učenja, aktivno staranje, medgeneracijsko sodelovanje, trajnostni razvoj.

Raziskali smo dejavnosti po različnih univerzah, npr. Aging center, Columbia University, New York, Starosti prijazna univerza DCU Dublin, Center za dolgoživost Stanford; raziskali smo različne strategije, npr. narativne kavarne in gibanje Avanture v starosti (Adventures in retirement), ki ga je razvila Nancy Gallini, zaslužna profesorica na University of British Columbia; spoznavali izobraževalne programe za starejše. V prvem letu nastajanja izobraževanja starejših na Univerzi v Ljubljani so sodelovali učitelji s Filozofske fakultete, Fakultete za socialno delo, Fakultete za družbene vede, Teološke fakultete, Fakultete za računalništvo in informatiko. Leta 2021 je s projektom soglašal kolegij rektorja, na Filozofski fakulteti pa dekan. Oblikovana so bila pravila delovanja, ki jih vsako leto učitelji in študenti posodobijo.

Prvi programi za starejše študente so bili organizirani v študijskem letu 2021/22, in sicer: francoščina, angleščina, umetnostna zgodovina, skupina za spoznavanje dolgoživosti (Mladi 100 let), raziskovalni študijski krožek za pripravo e-planinskega/turističnega vodnika za starejše in Duhovna akademija. Kot predvideva akcijsko raziskovanje, smo opravili vmesno analizo (uporabili smo opazovanje z udeležbo, intervjuje, ankete) in pripravili zamisli za študijsko leto 2022/23. V

študijskem letu 22/23 je bilo v programe vključenih že 300 študentov, razvilo se je sodelovanje z lokalnim okoljem (skupna ponudba programa za plesni gib in tango, raziskovanje »borze znanja« FACE) in pridružile so se še druge članice: Akademija za gledališče, radio, film in televizijo, Ekonomska fakulteta, Pedagoška fakulteta, Zdravstvena fakulteta.

Že pri načrtovanju smo se odločili, da bomo spremljali tudi kakovost delovanja. Ob koncu vsakega programa so izvedene ankete z udeleženci in intervjuji z učitelji. Rezultati so trenutno izjemno dobri, kar je tudi posledica visoko motiviranih učiteljev in študentov. V študijskem letu 22/23 je bil pridobljen tudi prvi razvojni projekt za izobraževanje starejših na Univerzi v Ljubljani, ki bo trajal do 2025 in predstavlja začetek poglobljenega razvojnega dela.

Leta 2023 smo začeli spremljati **strategije za poučevanje starejših**. Ena od raziskav se je ukvarjala z vpeljavo igrifikacije pri poučevanju španskega jezika. Ugotovili smo, da je igrifikacija pozitivno vplivala na motivacijo, da so starejši zadovoljni, a ne marajo tekmovalnih iger. Izobraževanje na Modri fakulteti poteka v obliki tečajev (jeziki), individualnega svetovanja (IKT svetovanje), raziskovalnih študijskih krožkov, ekskurzij. Ugotavljamo, da je didaktika za delo s starejšimi študenti zahtevna, ker so vključeni visoko izobraženi, ki so motivirani in imajo visoka pričakovanja. Veliko je raziskovalnega učenja. V raziskovalnem študijskem krožku pod vodstvom prof. dr. Irme Potočnih Slavič so študenti razvili e-planinski vodnik za starejše.

Študenti se po univerzah v tujini združujejo v zvezo starejših študentov, ki se (pogosto) imenuje 3L zveza študentov (*Learning in Later Life Students Association*), in vodijo klube za skupine s specifičnimi interesi. Na Univerzi v Ljubljani se starejši povezujejo tudi v klubu alumnov za starejše študente, ki je v prvi fazi nastajanja.

Različne dejavnosti (npr. popust pri koncertih ali brezplačen dostop do knjižnic) podpirajo organizirano izobraževanje tudi s priložnostnim druženjem, kar pripomore k **integraciji starejših študentov v univerzitetno življenje**. **Z različnim obveščanjem jih klubi alumnov** spodbujajo, da se udeležijo javnih predavanj, koncertov, razstav, gledaliških predstav, alumnitek. Izhajajoč iz modelov ekologije učenja spodbujamo vse vrste učenja. Tudi z informalnim učenjem in druženjem starejši študenti razvijejo občutek pripadnosti univerzi. Ko je v

študijskem letu 21/22 Modra fakulteta na Univerzi v Ljubljani ponudila več programov, je bilo izbrano skupno geslo: *Enkrat naš, vedno naš*, ki poudarja prav pripadnost skupnosti. Starejšim ljudem se manjšajo družbena omrežja, zato želimo tudi s povezovanjem med starejšimi študenti spodbuditi možnosti za nova znanstva in prijateljstva. V študijskem letu 22/23 pa je bilo izbrano geslo: *Vedno radovedni*. Poleg potrebe po druženju in pripadanju je enako močna tudi potreba po znanju. Ljudje imajo veliko interesov, so radovedni, želijo spoznavati. Prvo geslo nagovarja družbeno vključenost, drugo pa širjenje znanja in spoznavanje novega. To sta dve področji, ki sta po evalvacijah izobraževanja starejših za udeležence najpomembnejši med motivi za izobraževanje.

Po dveh letih delovanja lahko ob vmesnih evalvacijah ugotovimo, da se razvijajo strategije za razvoj starosti prijazne univerze v našem okolju, ki jih razdelimo in spremljamo na makro-, mezo- in mikro-ravni. Interpretiramo jih kot elemente ekologije učenja. Strnili bomo nekaj spoznanj, ki nas bodo vodila pri načrtovanju naslednjega študijskega leta.

Prva ugotovitev je, da je potrebno spoznavati starejše študente (tako individualno s pogovorom, svetovanjem kot skupinsko z udeležbo na skupinskih izobraževanjih) in ni mogoče prenašati izkušenj in znanja iz izobraževanja odraslih (v okviru univerze so to programi nadaljnega izobraževanja) v izobraževanje starejših. »Če jih želiš spoznati, moraš biti z njimi,« je dejala ena od učiteljic. »Ankete ti ne povedo dovolj, doživeti jih moraš,« je nadaljevala. Če je le mogoče, se udeležimo srečanj izobraževalnih skupin.

Z zgornjo ugotovitvijo je skladna tudi ugotovitev, da je potreba po medsebojnem povezovanju. Nekateri tuje univerze poročajo, da so izbrale izmed svojih programov določen program, ki deluje kot »osrednja tema« ali »osrednji program«. To so lahko pogovori ali pa filmska srečanja ipd. Na Modri fakulteti nismo izbrali programa, poskušamo pa starejše študente vabiti na alumniteke, da bi se medgeneracijsko povezovali.

Druga ugotovitev je povezana s potrebo po promociji in informiranju notranjega in zunanjega okolja. Razvijati je treba načrtno »kampanjo« ozaveščanja, ker je tudi v visokoškolskem okolju še vedno veliko stereotipov o starejših in nerazumevanja, zakaj bi se starejši (šploh) izobraževali. Nekaterim (tudi odločevalcem) se zdi, da bo njihova ustanova izgubila na ugledu, če bo vključevala izobraževanje starejših, ker

predpostavljajo, da je le-to nekakovostno. Edina možnost je, da prisluhnemo načrtom (npr. upoštevali smo Strategijo razvoja Univerze v Ljubljani) in poiskati najprej tista okolja, ki so izobraževanju starejših naklonjena. V našem primeru je bilo najbolj vključujoče okolje mreža alumnov UL. To vodi v postopno razvijanje praks, ki vzniknejo iz prvega koraka, ko strokovnjaki naprej spoznajo okolje, so pozorni do ovir in začnejo z izobraževalnimi programi tam, kjer so sprejeti.

Tretja ugotovitev je, da je treba zgraditi zanesljivo »ozadje« ali infrastrukturo za delovanje: administrativno podporo, organizacijsko podporo, oglaševalsko podporo, podporo za povezovanje študentov, podporo za povezovanje in izobraževanje učiteljev. Za vse te dejavnosti potrebujemo strokovnjake, ki delo opravljajo, potrebujemo prostor, kjer bodo delali ipd. Dobra podpora je vir tudi za animacijo novih študentov in za institucionalizacijo novih praks.

Zaključek

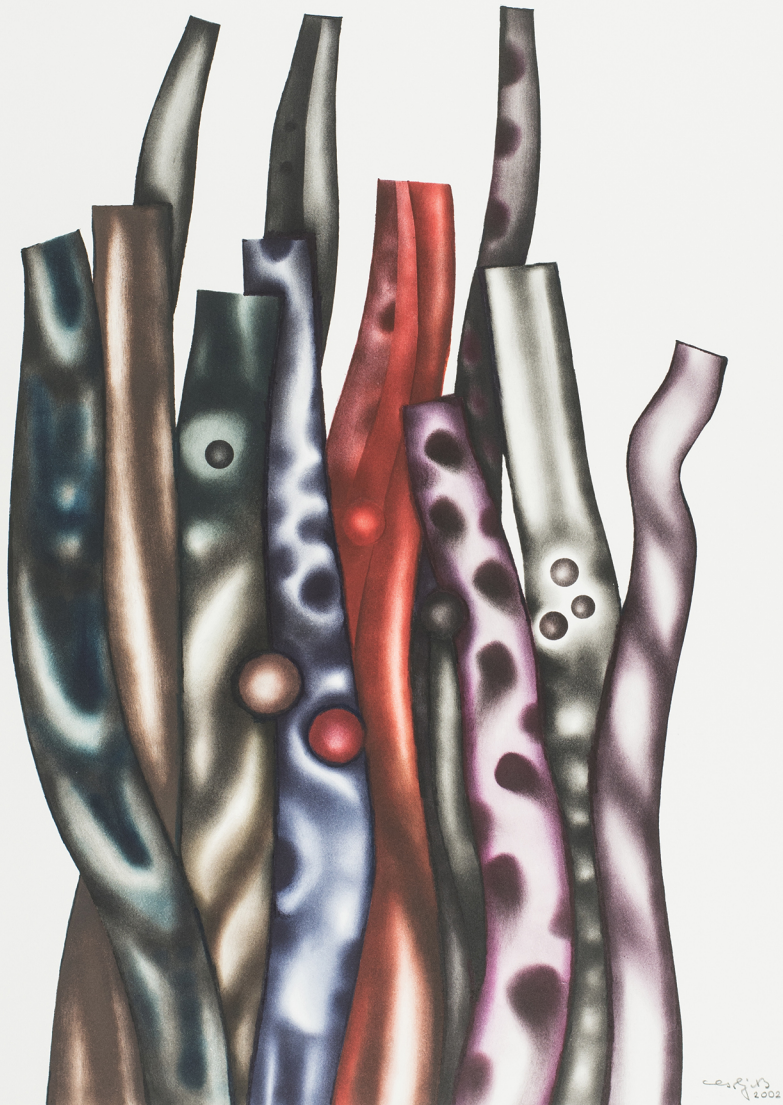
Univerze so kompleksni sistemi, ki imajo veliko možnosti za razvoj izobraževanja starejših in medgeneracijskega izobraževanja. Ob upoštevanju izrazito pozitivnih učinkov učenja na starejše se povečuje zavest, da starost ni »rezidual«, temveč je integralni del življenja, ki potrebuje različne vrste učenja. Prav na ta nova spoznanja odgovarja univerza s svojimi izobraževalnimi in raziskovalnimi programi o starejših in za starejše. Modra fakulteta na Univerzi v Ljubljani je šele na svojih prvih stopnicah, a odločena je, da ohranja načela o dostopnosti znanja za vse, goji humanistične vrednote in podpira izobraževanje, ki je nasprotno potrošništvu, tržnemu tekmovanju. Integrira razum, emocije, vrednote, da bi razvijali globoko ekologijo, z besedami filozofa Naessa, in globoke spremembe na poti v bolj vključujočo in pravično družbo.

Literatura

- Archer, W. in Kops, W. (2020). Older Adult Learners: An Opportunity for Universities. V M. Slowey, H. Schuetze in T. Zubrzycki (ur.), *Inequality, Innovation and Reform in Higher Education: Challenges of Migration and Ageing Populations*, (str. 251–264). Springer.
- Atchoarena, D. (2021). Universities as Lifelong Learning Institutions: A New Frontier for Higher Education. V H. Land, A. Corcoran in D. C. Iancu (ur.), *The Promise of Higher Education* (str. 311–320). Springer.
- Clark, P. in Leedahl, S. (2019) Becoming and being an Age-Friendly University (AFU): Strategic considerations and practical implications, *Gerontology & Geriatrics Education*, 40(2), 166–178.

- Cordela, M. in Poiani, A. (2021). *Fulfilling Ageing*. Springer.
- Falk, E. H., Lagerlöf Nilsson, U., Rydberg Sterner T. in Skoog I. (ur.). (2022). *A Multidisciplinary Approach to Capability in Age and Ageing*. Springer.
- Field, J., Schmidt-Hertha, B. in Waxenegger, A. (ur.). (2016). *Universities and engagement*. Routledge.
- Formosa (ur.). (2019). *The University of the Third Age and Active Ageing*. Springer.
- Kaplan, M., Thang, L. L., Sanchez, M. in Hoffman, J. (ur.). (2020). *Intergenerational Contact Zones*. Routledge.
- Kidahashi, M. in Manheimer, R. (2009). Getting Ready for the Working-in-Retirement Generation: How should LLI Respond? *LLI Review*, 4(1), 1–8.
- Manheimer, R. (2016). The Older Learner's Journey to an Ageless Society: Lifelong Learning on the Brink of a Crisis. *Journal of Transformative Education*, 3(3), 198–220.
- Mark, R., Bissland, V. in Hart, L. (2016). Unlocking potential for later-life learning: Engaging adults in their own learning in a university lifelong learning setting. V J. Field, J. B. Schmidt-Hertha in A. Waxenegger (ur.), *Universities and engagement: International perspectives on higher education and lifelong learning* (str. 192–202). Routledge.
- Montepare, J., Kimberly, F., Doyle, A., Dixon, J. (2019). Becoming an Age-Friendly University (AFU): Integrating a retirement community on campus. *Gerontology & Geriatrics Education*, 40(2), 179–193.
- Montepare, J., Kimberly, F., Bloom, S. in Tauriac, J. (2020). Age Friendly Universities (AFU): Possibilities and Power in Campus Connections. *Gerontology & Geriatric Education*, 41(3), 273–280.
- Moody, H. R. in Sasser, J. R. (2021). *Ageing. Concepts and Controversis*. Sage.
- Schmidt-Hertha, B. (2019). Subsisting Within Public Universities: Universities of the Third Age in Germany. V M. Formosa (ur.), *The University of the Third Age and Active Ageing* (str. 69–80). Springer.
- Simmons, N. in Podrebarac, J. (ur.). (2021). *Adults in the Academy: Voices of Lifelong Learners*. Sense, Brill.
- Simon, A., Masinda, S. in Zakrajsek, A. (2022) AgeFriendly University environmental scan: Exploring “age-friendliness” with stakeholders at one regional comprehensive university, *Gerontology & Geriatrics Education*, 43(2), 149–162.
- Slowey, M. Schuetze, H. in Zubrzycki, T. (ur.). (2020). *Inequality, Innovation and Reform in Higher Education: Challenges of Migration and Ageing*. Springer.
- Sternberg, R. J. in Glück, J. (ur.). (2022). *The Psychology of Wisdom*. Cambridge University Press.
- Vaillant, G. (2008). *Spiritual Evolution*. Broadway Books.
- Stanford Center on Longevity (2022). *The New Map of Life*.
- The Gerontological Society of America (2020). *Tools for Advancing Age Inclusivity in Higher Education*.
https://www.geron.org/images/gsa/Marketing/SA/Toolkit_on_Advancing_Age_Inclusivity_November_2021.pdf (10.2.2023).
- UNECE / European Commission (2019). *2018 Active Ageing Index: Analytical Report*.
https://unece.org/DAM/pau/age/Active_Ageing_Index/ECE-WG-33.pdf (12.3.2023)
- Weststrate, N. M., Ferrari, M. in Ardelt, M. (2016). The Many Faces of Wisdom: An Investigation of Cultural-Historical Wisdom Exemplars Reveals Practical, Philosophical, and Benevolent Prototypes. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 42(5), 662–676.

Zdravstvo

Bojan Golija: Brez naslova, 2002
kombinirana tehnika (arhiv UGM, foto Jan Hecl)

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.3.2023.11](https://doi.org/10.18690/um.3.2023.11)

ISBN
978-961-286-768-3

UŽITEK JE ODKLENITI VRATA

MATJAŽ MULEJ

Univerza v Mariboru, Ekonomsko-poslovna fakulteta, Maribor, Slovenija
matjaz.mulej@um.si

Dve bolezni, ki jih doživljam doma, sta (pokojne Ivke) Alzheimerjeva in (moja) Parkinsonova bolezen. Ne moremo ju pozdraviti, lahko pa ju odložimo in lajšamo, če ravnamo, kot povejo tukaj povzeti in drugi viri. Ko se staramo, sta vse bolj pogosti, a ne nujni niti nujno smrtno nevarni. Obakrat gre za poškodbo možganskega tkiva, vzroki niso znani, potek bolj ali manj je. Nisem zdravnik, imam pa izkušnje, dolge več desetletij. Očitno znajo pri Parkinsonu bolje pomagati kot pri Alzheimerju. Meni reden tenis pomaga že preko 30 let, tablete Nikom Mite zadnji dobri dve leti. Za Ivko tablet nismo dobili. Najbolj priporočajo namizni tenis, pa tudi plavanje in ples, ko gre za Parkinsonovo bolezen, a tenis je najbolj priporočljiv (meni je tudi blizu doma in blizu utečene navade, saj ga igram preko 70 let). Za zdaj torej imam neozdravljivo bolezen in nisem bolan, sem pa discipliniran.

Ključne besede:

Alzheimer,
Parkinson,
Trepetlika,
Spominčica,
staranje,
šport

DOI

[https://doi.org/
10.18690/um.3.2023.11](https://doi.org/10.18690/um.3.2023.11)

ISBN

978-961-286-768-3

Keywords:

Alzheimer,
Parkinson,
Trepetlika journal,
Spominčica journal aging,
sport

IT'S A PLEASURE TO UNLOCK THE DOOR

MATJAŽ MULEJ

University of Maribor, Faculty of Economics and Business, Maribor, Slovenia
matjaz.mulej@um.si

The two diseases I experience at home are (the late Ivka's) Alzheimer's disease and (my own) Parkinson's disease. We cannot cure them, but we can postpone and alleviate them if we act as the summaries here and other sources say. As we age, they become more common, but not necessary or necessarily life-threatening. Both cases involve damage to the brain tissue, the causes are unknown, the course is more or less known. I'm not a doctor, but I have decades of experience. Apparently, they are better able to help with Parkinson's than with Alzheimer's. Regular tennis has been helping me for over 30 years, Nikom Mite tablets for the last two years. We didn't get tablets for Ivka. They recommend table tennis the most, as well as swimming and dancing, when it comes to Parkinson's disease, but tennis is played mostly outdoors (it's also close to my home and close to an established habit for me, as I've been playing it for over 70 years). So for now I have an incurable disease and I am not sick, but I am disciplined.

Uvod: izbrani izziv in vidik obravnavanja

Govor bo o boleznih možganov, imenovanih Alzheimerjeva¹ in Parkinsonova bolezen, vendar ne z vidika medicinske znanosti, ampak bolj z individualno-socialnega vidika in na osnovi osebne izkušnje. Številke govorijo o nekaj tisoč bolnikih, ki so različno hudo bolni, a bi morda lahko bili nekoliko manj, če bi bolj upoštevali izkušnje in nasvete, ki so objavljeni (npr. v revijah *Trepetlika* in *Spominčica*). Obema boleznima je skupno, da ju veliko raziskujejo, a vzrokov za nastanek še ne poznajo (Georgiev, 2019a in 2019b; Šutej Adamič, 2022), in demenca, kot njuna posledica (Likar, 2021; Jež, 2022). Razliko tvorijo zdravila, ki jih je po moji izkušnji veliko več za Parkinsonovo kot za Alzheimerjevo bolezen, četudi se ju ne da ozdraviti, ampak le lajšati in podaljševati življenje bolnikov, tudi dokaj kakovostno.

Cilj prispevka

Poskušam pomagati, da bi bolje razumeli nas bolnike s Parkinsonovo ali Alzheimerjevo boleznijo, ki nas je vse več, ko se družba stara.

Osebna izkušnja

Jeseni 2020 se je pokazala pri meni zelo povečana okornost:

- nisem več zmozel hoditi vzravnano,
- ko sem bil po uri in pol tenisa in skoraj štirih kilometrih hoje (po obrokih, ne v enem kosu) utrujen, me je zanašalo, kot da sem pijan, a nisem ničesar alkoholnega spil,
- pri tenisu nisem zmozel uskladiti gibov obeh rok nad glavo, da bi serviral, niti odigrati hitre poteze,
- pri pisanju na računalnik je nastajalo več tipkarskih napak kot kadarkoli, četudi imam šest desetletij izkušenj (ko smo ustanovili pomladi l. 1961 'Katedro mariborskih študentov', smo morali članke natipkati, to sem moral znati tudi kasneje v službi, administrativni in pedagoški),

¹ 24. 11. 2022 je uničila je mojo edinstveno ženo Ivko; njenemu spoštljivemu spominu posvečam ta zapis. Dobrih 64 let sva bila par.

- stežka in zelo počasi sem zlezal v avto in iz njega (nič več kot voznik, ampak kot sopotnik),
- in še kaj podobnega.

Ivka je tedaj že imela težave z govorom, ne še z dojemanjem, in tudi če ni več vsega razumela, je še hodila in samostojno jedla. V začetku februarja 2022 pa je že bila toliko slabša, da je na cesti na križišču padla in pristala na invalidskem vozičku, čez samo en mesec pa tudi to ni šlo več. Morala je v trajno oskrbo v Dom Danice Vogrinc (za slabih devet mesecev.)

K sreči sem imel (in še imam) iz časov, ko sva sodelovala pri Inštitutu za razvoj družbene odgovornosti (IRDO), prijatelja mag. Vinka Kurenta, ki je vodil (in še vodi) mariborsko skupino društva Trepetlika, ki združuje bolnike s Parkinsonovo boleznijo. Z njimi sva se z Ivko nekoliko družila, ker sem menil, da spada k njim, ker je imela moja žena težko obliko Alzheimerjeve bolezni; obe, kot že zapisano sta bolezni možganov. Po svoji izkušnji je Vinko ocenil, da tudi jaz spadam mednje, četudi se mi roke niso posebno tresle (kar mnogi strokovno in laično štejemo za znak Parkinsonove bolezni, a ni edini; glejte npr.: Hozjan, Menih, 2020; Ornik Košan, Kovačič, Menih, 2020). Ta ugotovitev me je spomnila na (pokojno) mamo, ki so se je roke tako zelo tresle, da ni mogla jesti juhe z desno, kot je bila navajena, ampak z levo (a s težavo); njej pripisujem stavek, ki je naslov mojega prispevka.

Zdravnica doc. dr. Marija Menih, nevrologinja, me je pri prvem pregledu (novembra 2020) vprašala najprej nekaj drugega, kar me je, medicinskega laika, ki nisem še ničesar prebral o Parkinsonovi bolezni, zelo presenetilo: »Kako vohate?«. Še bolj me je presenetil njen odziv na moj odgovor, da ne voham že kakšnih trideset let: »Torej imate Parkinson že kakšnih trideset let.« Njeni nadaljnji testi so to diagnozo potrdili. Dala mi je zdravila (Nakon Mite). Tretji pregled v pol leta je pokazal, da mi pomagajo, zato me je naročila na kontrolo čez eno leto, tedaj pa na naslednjo čez kar štirinajst mesecev. Prav je odločila, sem v bistveno boljšem stanju. Od sredine oktobra 2022 uporabljam tudi pohodne palice. Od tedaj hodim tudi z manj bolečinami v križu, ne le bolj ravno in vzravnano. Tudi teniški servis je manjša težava, ostaja pa start in tek (82 let, pač, možgani se z leti upočasnijo; Lukan, 2020).

Z drugimi besedami: imam neozdravljivo bolezen in za zdaj nisem posebno bolan. Tudi močnejša zdravila obstajajo, a za mene, za zdaj, še niso potrebna (Zupančič Križnar, 2019a; Tomazin, 2019).

Zdravnica doc. dr. M. Menih mi je dala tudi revijo *Trepetlika* (zdaj sem jih iz uredništva dobil sedem in v novejših našel tudi obvestilo, da so pripravili priročnik, za kar se lepo zahvaljujem). V njej sem med drugim našel članek, v katerem na osnovi raziskav štejejo tenis za enega od štirih športov, ki pri Parkinsonovi bolezni pomagajo; drugi trije so mi veliko manj blizu. Namizni tenis (Kurent, 2019 in 2020) igram dosti slabše, od doma do dvorane imam dlje kot na Branikova teniška igrišča; skupina parkinsonovcev, ki ga igra, ga nima v urniku vsak dan, kot imam jaz tenis vse leto. Plavanje (Gnezda, 2019) dobi podobno mojo oceno, enako tudi ples (Pirc, 2020; Stanković, 2019; Zupančič Križnar, 2019b). Sklep: vsa desetletja me je tenis reševal in upam, da me bo še naprej. Uporabo tablet in igranje tenisa dopolnjujem še z bioenergetsko podporo mojih močem in s pohodnimi palicami. Pomaga lahko tudi drugo (čim bolj redno) gibanje (Ibrulj, 2019; Jakša, 2019; Strojnik, 2019), zlasti gibanje na svežem zraku; koristi tudi redna uporaba možganov (Visnovič Poredoš, 2022 in 2022a).

Tako sem nadaljeval tudi s sodelovanjem v raziskovalnem programu Inštituta za razvoj družbene odgovornosti (v osemnajstih letih smo izdali sedemnajst zbornikov konferenc in preko trideset soavtorskih monografij z več kot tisoč avtorji z vsega sveta). Delujem kot osrednji sourednik, kar moje možgane zaposluje vse dni v letu.

Primerjava z Ivko, za katero ni bilo zdravih, mi vzbuja slutnjo, da medicina ve veliko več o moji kot o njeni bolezni, četudi gre obakrat za poškodbo možganov. Ivko so obravnavali psihiatri, mene nevrologi. Slavni nevrolog prof. dr. Zvezdan Pirtovšek, dr. med., vrhunski strokovnjak za obe tu obravnavani bolezni, pravi: »Zboleti za demenco ni nekaj sramotnega in ni »duševna« bolezen,« in: »je organska bolezen.« in: »najbolj pogosto demenco, Alzheimerjevo bolezen, z danes razpoložljivimi zdravili lahko le upočasnimo, ne moremo je pa še zaustaviti ali pozdraviti.« ter: »danes bi v Sloveniji težko našli nekoga, ki ne pozna vsaj enega bolnika z demenco.« (Jež, 2022)

Nasveti strokovnjakov

Človek, star približno 60 let, ima kak odstotek ali dva možnosti, da zboli za demenco; vsakih pet let se to tveganje podvoji in kar 30–50 %, starejših od 80 let, pa bo zbolelo za Alzheimerjevo demenco. Toda kakšnih 10 do 15 % je drugih demenc, ki nastanejo zaradi drugih motenj in so lahko povsem ozdravljive. Za Alzheimerjevo demenco in tudi za Parkinsonovo bolezen imamo pri nas na voljo prav vsa, tudi najnovejša zdravila, ki so klinično in uradno sprejeta (Jež, 2022).

Izvaja se slovenski pilotni projekt 'Celovita obravnava demence v lokalnih okoljih', ki ima za cilje:

- spremljanje in nadgradnjo aktivnosti v lokalnih demenci prijaznih okoljih,
- oblikovanje programskih vsebin za usposabljanje posameznih ciljnih skupin, s preverjanjem njihove učinkovitosti v praksi in
- strokovno podporo svojcem in osebam z demenco (Krivec, 2022).

Vsako pozabljanje še ni demenca! O demenci govorimo takrat, ko so prvi znaki tako POGOSTI, da MOTIJO posameznikovo VSAKDANJE ŽIVLJENJE.

Med prvih 10 znakov demence spadajo:

1. Postopna izguba spomina.
2. Težave pri govoru (iskanje pravih besed).
3. Osebnostne in vedenjske spremembe.
4. Upad intelektualnih funkcij, nezmožnost presoje in organizacije.
5. Težave pri vsakodnevnih opravilih.
6. Iskanje, izgubljanje in prestavljanje stvari.
7. Težave s časovno in krajevno orientacijo.
8. Ponavljanje enih in istih vprašanj.
9. Spremembe čustvovanja in razpoloženja.
10. Zapiranje vase in izogibanje družbi.

(verjetno Krivec, *Spominčica*, 2022, s. 15)

Za sorodnike takih bolnikov je življenje lahko zelo naporno. Zato isti vir opozarja na nevarnost izgorelosti, ki je lahko:

- čustvena izčrpanost, kar pomeni pomanjkanje energije in navdušenja,
- depersonaliziranost, kar pomeni, da oseba izgubi stik s svojim telesom in umom, torej odmaknjeno opazuje samo sebe,
- zmanjšanje osebne uspešnosti, kar pomeni dojemanje svojega dela kot negativnega ali neučinkovitega.

Pojavijo se povečan stres, anksioznost (tj. bolesten strah), izogibanje stikom z ljudmi, simptomi depresije - žalost, nemoč, izguba zanimanja in slabo obvladovanje svojih čustev (hitre in impulzivne čustvene reakcije). Ker se izgorelost pojavlja postopoma, lahko preprečimo njeno napredovanje.

Pri svojcih, ki skrbijo za dementno osebo, najpogosteje poročajo o čustveni izčrpanosti, zlasti pri simptomih, kot so agresivno vedenje, razdražljivost, oslABLJENA gibljivost in halucinacije (podrobneje v: Selič, 2022).

Isti vir med ukrepi zoper izgorelost svetuje naslednje:

- poiskati pomoč,
- odprto govoriti o svojih čustvih in potrebah,
- vzeti si odmor, npr. s hobiji,
- aktivno se soočiti s težavami,
- vaditi sprejemanje dejstev,
- osredotočiti se na tisto, kar zmorete obvladati,
- proslaviti majhne zmage,
- pohvaliti samega sebe,
- poskrbeti za lastno zdravje.

Osebna opomba: vidim, da sem vseh petnajst let doma in tri desetletja v sodelovanju z drugimi bolniki te vrste nevede ravnal kar prav. Priporočam branje revij Spominčica in Trepetlika za veliko več nasvetov in obvestil.

Nadaljnji nasveti so iz drugih virov. Gre za vprašanje, kako zmanjšati tveganje za demenco. Navaja, da ga lahko zmanjšamo za 40 % ali več, če izberemo zdrav življenjski slog, ki vključuje zdravo prehrano, redno telesno aktivnost in izogibanje uživanju alkohola (drugih drog ne omenja, op. avt.). Toda prvi korak k zmanjšanju tveganja za demenco, tako omenjeni vir, je to, da bolje razumemo, kako ljudje dojemajo dejavnike tveganja za razvoj te bolezni in ovire, s katerimi se soočajo, ko spreminjajo svoj življenjski slog. Drugi vir pa poroča, da ljudje premalo vedo, kako to izvesti. Tretji vir navaja dvanajst dejavnikov, ki dokazano zmanjšajo tveganje za demenco, in to so:

- umsko aktiven življenjski slog,
- redna telesna aktivnost,
- zdrava prehrana,
- dobro duševno zdravje,
- nič kajenja,
- nič uživanja alkohola,
- nadzor nad visokim krvnim tlakom,
- ohranjane zdrave telesne teže,
- zdravljenje visokih ravni holesterola,
- preprečevanje bolezni srca,
- preprečevanje bolezni ledvic,
- preprečevanje sladkorne bolezni.

Nadalje omenjeni vir dodaja še:

- izogibanje onesnaženemu zraku,
- odpravljanje okvar sluha,
- razgibano družabno življenje.

Seveda nevarnosti, da bi dobili demenco, s tem ne odpravimo. Tveganje pa zmanjšamo in lahko zbolimo kasneje (več v omenjenem viru).

Ker gre pri Alzheimerjevi in pri Parkinsonovi bolezni za bolezen možganov, je smiselno povzeti še nasvet, da redno razgibavajmo možgane (Visnovič Poredoš, 2022).

1. Telesna vadba naj postane vsakodnevno opravilo, saj prispeva k boljši koncentraciji in pozornosti. Pol ure hoje, kolesarjenja, plavanja ali plesa na dan bo dovolj, da se poveča pretok krvi po vsem telesu, tudi v možganih.
2. Naporno delo občasno prekinite s počitkom. Privoščite si ga, preden vas napor povsem izčrpa.
3. Organizirajte se. Sestanke, dogodke in stvari, ki jih morate opraviti, si zapišite v rokovnik. Lahko jih tudi na glas preberete, ker si jih tako lažje zapomnite. Izberite posebno mesto za spravljanje denarnice, ključev in drugih pomembnih stvari.
4. Osredotočite se. Zmanjšajte število stvari, ki vas motijo, in nika ne poskušajte storiti vsega hkrati. Če se boste bolj osredotočili na tisto, kar si želite zapomniti, boste ta podatek lažje priklicali v spomin. Stvari, ki si jih želite zapomniti, skušajte povezati s svojo najljubšo pesmijo ali čim drugim.
5. Zmanjšajte stres. Stresni hormon kortizol lahko v vaših možganih poškoduje del, ki je odgovoren za miselno storilnost.
6. Naučite se tehnik sproščanja. Zaprite oči, globoko vdihnite in izdihnite, osredotočite se na posamezne dele svojega telesa in sprostite mišice. V mislih se lahko odpravite na miren, sproščujoč kraj. To vam bo zagotovo pomagalo pozabiti misli, ki vam rojijo po glavi.
7. Urite spomin. Učite se tujih jezikov in se na pamet naučite pesmi. Povejte svojemu najbližjemu vsebino knjige, ki ste jo prebrali. Rešujte križanke in igrajte šah. Obstajajo tudi namenske vaje za krepitev kognitivnih funkcij. Starejši se vključite v univerzo za tretje življenjsko obdobje.
8. Redno se družite, to pomaga pri zmanjševanju stresa, ki lahko povzroča upad miselnih sposobnosti. Kadarkoli je mogoče, se srečajte s svojimi bližnjimi, prijatelji in drugimi. Ljudje, ki se veliko družijo, imajo boljše miselne sposobnosti.
9. Ne podcenjujte pomembnosti zdrave prehrane. Takšna, ki je dobra za vaše srce, je dobra tudi za vaše možgane. Jejite več sadja, zelenjave in jedi z malo maščobe. Da bi preprečili staranje možganov, bi morali vsak dan uživati živila, bogata z antioksidanti.

Iz Wikipedije o Alzheimerjevi bolezni

Tam zapisanega je veliko, zato na ta vir samo opozorimo in sem prenesimo zapis o tistem, kar morda lahko napravimo sami.

Preventiva

Trenutno ni dokazane poti kako preprečiti nastanek Alzheimerjeve bolezni. Do sedaj najmočnejši dokaz predlaga zmanjšanje tveganja za bolezni srca. Mnogo faktorjev, ki povečajo tveganje za bolezni srca, lahko poveča tudi tveganje za Alzheimerjevo bolezen in vaskularno demenco. Faktorji, ki so vključeni, so visok krvni tlak, visoka koncentracija holesterola v krvi, prevelika telesna teža in sladkorna bolezen.

Razvijajo se novi programi, namenjeni ljudem z visokim tveganjem za demenco. Spodbujajo fizično aktivnost, kognitivno stimulacijo, družbeno angažiranost in zdravo prehrano. Učijo tudi strategije kompenzacije spomina, ki v primeru napredovanja možganskih sprememb pomagajo pri čim boljšemu izkoristku dneva

Preventivna zdravila

Strokovnjaki se strinjajo, da se Alzheimerjeva bolezen, tako kot večina kroničnih bolezni, običajno razvije kot kombinacija kompleksnih interakcij med mnogimi faktorji, vključno s starostjo, genetiko, okoljem in načinom življenja ter pridruženimi drugimi boleznimi. Ker posameznik ne more vplivati na določene dejavnike tveganja, kot sta genetika in starost, lahko raziskovanje teh področij vodi v nove poti odkrivanja ljudi s tveganjem in jim ponudi preventivna zdravljenja. Na primer: medtem ko se razvijajo potencialna zdravila, ki bi vplivala na bolezen, lahko postane v prihodnosti genetsko testiranje pomemben pripomoček za ugotavljanje posameznikov, pri katerih bomo lahko zgodaj in proaktivno posredovali pri zmanjševanju njihovega tveganja za razvoj bolezni. Trenutno rutinsko klinično testiranje za Alzheimerjevo bolezen ni priporočljivo, ker še ni na voljo preventivnega zdravljenja.

Povezava med srcem in glavo

Tveganje za razvoj Alzheimerjeve bolezni in vaskularnih demenc se poveča kot odgovor na mnogo stanj, ki poškodujejo srce in krvne žile. Ti vključujejo visok krvni tlak, bolezni srca, kap, sladkorno bolezen in visok holesterol. Nekatere študije kažejo, da ima kar 80 % posameznikov z Alzheimerjevo boleznijo hkrati tudi kardiovaskularno bolezen.

Dolgoletno vprašanje je, zakaj nekateri ljudje razvijejo značilne plake in pentlje, ampak ne razvijejo simptomov bolezni. Žilne bolezni lahko pomagajo raziskovalcem iskati odgovor. Obdukcijske študije predlagajo, da so lahko plaki in pentlje prisotni v možganih, ne da bi povzročali simptome upada kognitivnih funkcij, če možgani ne kažejo hkrati tudi žilne bolezni. Veliko strokovnjakov je prepričanih, da je nadzor kardiovaskularnih dejavnikov tveganja najučinkovitejši pristop pri varovanju zdravih možganov.

Telesna vadba in prehrana

Redna telesna vadba naj bi bila ključen del pri zmanjševanju tveganja za Alzheimerjevo bolezen. Vadba poveča pretok krvi in kisika ter tako pozitivno vpliva na možganske celice. Še močnejši dokazi zagovarjajo dejstvo, da vadba varuje zdravje možganov preko dokazanih učinkov na kardiovaskularni sistem.

Tako kot telesna aktivnost ima tudi prehrana največji učinek na zdravje možganov preko srca. Zdravi prehranjevalni vzorci, kot je mediteranska dieta, vključujejo relativno malo rdečega mesa in več polnozrnatih žitaric, sadja in zelenjave, rib, oreščkov, olivnega olja in drugih zdravih maščob.

Socialna povezanost in intelektualna aktivnost

Številne študije kažejo na to, da vzdrževanje močnih družbenih povezav in ohranjanje miselne aktivnosti tekom staranja znižajo tveganje za kognitivni upad in Alzheimerjevo bolezen. Strokovnjaki niso prepričani o mehanizmu teh povezav. Lahko gre za direktne mehanizme, preko katerih socialna in miselna stimulacija varujeta možgane. Ljudje, ki v končni fazi razvijejo Alzheimerjevo bolezen, lahko

občutijo manjšo naklonjenost za družbene in intelektualne aktivnosti že leta, preden lahko diagnostične metode zaznajo simptome.

Poškodba glave

Med tveganjem za razvoj bolezni in hujšo poškodbo glave obstaja močna povezava, še posebno takrat, ko poškodbo glave spremlja izguba zavesti. Tveganje za poškodbo lahko zmanjšamo na različne načine, na primer s pripetimi varnostnim pasom in uporabo čelade.

Zaključne misli

Revija *Trepetlika* je polna informacij o Parkinsonovi bolezni. Za mene, ki sem kakšna tri desetletja imel to bolezen, ne da bi to vedel, od decembra 2020 pa to vem in imam terapijo, je vir mnogo informacij. Najpomembnejša: ni še znano, zakaj ta okvara možganov nastane, je pa marsikaj znano o tem, kako jo lajšati in podaljševati znosno stanje bolnika. Da se tudi izbirati varianta pomoči od tablet vse do vgradnje nečesa v možgane. Ravnati se da tudi tako, da njeno nevarnost preprečujemo, vsaj delno.

Polna informacij je tudi revija *Spominčica*, ki je posvečena Alzheimerjevi bolezni. Obvladujemo jo bistveno manj, a povsem nemočni vendarle nismo, dokler zmoremo ravnati preventivno.

Literatura in viri

- nr (2022). Kako zmanjšati tveganje za demenco. *Večer v nedeljo*, str. 27, 23.10.2022
- Georgiev, D. (2019a): Pomen raziskovanja o Parkinsonovi bolezni. *Trepetlika*, št. 39, december 2019, 6-7
- Georgiev, D. (2019b). Zdravljenje Parkinsonove bolezni – sedanost in prihodnost. *Trepetlika*, št. 38, junij 2019, 8-9
- Gnezda, Martini M. (2019). Plavanje bolnikov s PB v teoriji in praksi. Srečanja 5. in 12. 10. 2019 na Debelem rtiču. *Trepetlika*, št. 39, december 2019, 34-35
- Hozjan, T., Menih, M. (2020). Bolečina pri Parkinsonovi bolezni. *Trepetlika*, št. 41, december 2020, 4-6
- Ibrulj, S. (2019). Telesna aktivnost in Parkinsonova bolezen. *Trepetlika*, št. 39, december 2019., 22-24
- Jakša, Š. (2019). Gibanje in Parkinsonova bolezen. *Trepetlika*, št.39, december 2019, 17-19
- Jež, L. (2022). Naš pogovor. Prof. dr. Zvezdan Pirtovšek, dr. med., specialist nevrologije: »Zboleti za demenco ni nekaj sramotnega in ni »duševna« bolezen«. *SPOMINčica*, september 2022, l. 20, št. 2., 4-7

- Krivec, D. (2022). Projekti. Celovita obravnava demence v lokalnih okoljih. *SPOMINčica*, september 2022, l. 20, št. 2, 14-15
- Kurent, V. (2019). Namizni tenis – odlična terapija za igralce s Parkinsonovo boleznijo. *Trepetlika*, št. 39, december 2019, 27-28
- Kurent, V. (2020). Namizni tenis – odlična terapija za igralce s Parkinsonovo boleznijo. *Trepetlika*, št. 41, december 2020, 34-35
- Likar, C. P. (2021). Projekt Demenca. *Trepetlika*, št. 43, december 2021, 21-22
- Lukan, H. (2020). Kognitivne spremembe pri Parkinsonovi bolezni. *Trepetlika*, šte. 41, december 2020, 14-16
- Ornik Košan, M., Kovačič, M., Menih, M. (2020). Zdravljenje napredovale Parkinsonove bolezni z zdravilom Duodopa v UKC Maribor. *Trepetlika*, št. 41, december 2020, 11-13
- Pirc, P. (2020). Ples kot potencialna oblika terapije v rehabilitaciji Parkinsonov bolnikov. *Trepetlika*, št. 38, junij 2019, 18-19
- Selič, M. (2022). Ko na vrata potrka izgorelost. *SPOMINčica*, september 2022, l. 20, št. 2, str. 12-13
- Stanković, I. (2019). Misli kot plesalec. *Trepetlika*, št. 39, december 2019, -21
- Strojnik, V. (2019). Vadba in Parkinsonova bolezen. *Trepetlika*, št. 39, december 2019, 25-26
- Šutej Adamič, J. (2022): Bolniki z napredovano boleznijo imajo več možnosti za zdravljenje. *Trepetlika*, št. 45, junij 2022, 8
- Tomazin, V. (2019). Dobila sem globoko možgansko stimulacijo). *Trepetlika*, št. 38, junij 2019, 39-40
- Visnovič Poredoš, A. (2022). Spomin: Redno razgibavajmo možgane. *Doktor 24*, št. 91, oktober 2022, 18
- Visnovič Poredoš, A. (2022). Sončni vitamini za ohranjanje zdravja. *Doktor 24*, št. 91, oktober 2022, 21-22
- Zupančič Križnar, N. (2019a). Zakaj sem primeren bolnik le za črpalko z levodopo? *Trepetlika*, št. 39, december 2019, 7-8
- Zupančič Križnar, N. (2019b). Glasba in Parkinsonova bolezen *Trepetlika*, št. 39, december 2019, 22

ZAKON O PACIENTOVIH PRAVICAH IN VNAPREJ IZRAŽENA VOLJA PACIENTA

JELKA REBERŠEK GORIŠEK

Univerza v Mariboru, Center za zaslužne profesorje in upokojene visokošolske učitelje,
Maribor, Slovenija
jelkarebersekgorisek@gmail.com

Leta 2008 smo v Sloveniji sprejeli zelo sodoben Zakon o pacientovih pravicah (ZPacP) v katerem je v 34. členu opredeljena tudi vnaprej izražena volja pacienta. S to pravico je dana pacientu možnost da avtonomno izrazi svoje želje o zdravstveni oskrbi in določi osebo, ki bo v primeru in času njegove nesposobnosti odločanja o sebi, odločala o njegovi zdravstveni oskrbi in drugih pravicah iz ZPacP. Pacientovo vnaprej izraženo voljo dano v predpisani obliki je potrebno upoštevati in zavezujoča je tudi za zdravnika. Izvajanje vnaprej izražene volje pacienta lahko v klinični praksi sproža strokovno medicinske in etične dileme. Gre za pomemben dokument, ki bi ga morali dobro poznati, saj pomembno vpliva na potek zdravstvene oskrbe pacienta ob koncu življenja. Vnaprej izraženo voljo pišemo za sebe, zato je potrebno še veliko ozaveščanja javnosti in zdravstvenih izvajalcev, da se bomo več pogovarjali o zadnjem obdobju človekovega življenja in o tem tudi sami odločali.

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.3.2023.12](https://doi.org/10.18690/um.3.2023.12)

ISBN
978-961-286-768-3

Ključne besede:

pacient,
avtonomija,
zakon,
pravica,
izražena volja

Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.3.2023.12](https://doi.org/10.18690/um.3.2023.12)

ISBN
978-961-286-768-3

Keywords:
patients' rights,
autonomy,
law,
advance directive

LAW ON PATIENT'S RIGHTS AND PATIENTS ADVANCE DIRECTIVE

JELKA REBERŠEK GORIŠEK

University of Maribor, Center for Emeritus Professors and Retired Higher Education
Teachers of the University of Maribor, Maribor, Slovenia
jelkarebersekgorisek@gmail.com

In 2008, Slovenia adopted a very modern Law on Patient's Rights (ZPacP) in which Article 34 defines the patient's advance directive. This right allows the patient to express their wishes regarding healthcare autonomously. It designates a person who will decide about their healthcare and other rights specified under ZPacP in the event of incapacity. The patient's advance directive, given in the prescribed form, must be respected and binding by the physician. Implementing the patient's advance directive can raise professional, medical, and ethical dilemmas in clinical practice. Thus, this is an important document that should be well understood, as it significantly influences the course of patients' end- of -live healthcare. Advance directives are written for ourselves, and there still exists a need to raise public awareness and educate healthcare providers to have more conversations about the final period of human life and to make decisions about it ourselves.

Uvod

Živimo v času, ko se po svetu in tudi v Sloveniji življenjska doba podaljšuje zaradi številnih dejavnikov, predvsem pa zaradi izjemnega razvoja medicinske znanosti in tehnologije in s tem povezane zdravstvene oskrbe. Staranje je normalen proces upadanja življenjskih funkcij in pešanja organov, ki vodi starostnika v krhkost in ranljivost. Starajoča se populacija in podaljšanje življenjske dobe ljudi pogojeta bistvene strukturne spremembe družbe in njihovo pravno ureditev, zlasti na področju zdravstvene oskrbe (Veninšek, 2015). Pravica starostnika je izrekanje svobodne volje in spoštovanje njegove osebnosti in dostojanstva. Pacientova avtonomija se izraža z ozaveščeno privolitvijo v medicinsko obravnavo po zdravnikovi pojasnilni dolžnosti in s pravico do vnaprej izražene volje z določitvijo osebe, ki bo v času njegove nesposobnosti odločanja o sebi, odločala o njegovi zdravstveni oskrbi. Vnaprej izražena volja pacienta, ki jo nekateri poimenujejo tudi biološki testament, je zelo pomemben dokument, tako za pacienta in njegove najbližje, kot tudi za zdravnika in izvajalce zdravstvene nege. Pomembnosti tega dokumenta se zavedajo v številnih zdravstveno razvitih državah in vnaprej izraženo voljo pacienta v nekaterih državah tudi posebej zakonsko opredeljujejo, kot npr. v anglo-ameriškem in nemškem pravnem redu. Tudi Slovenija je sprejela leta 2008 zelo sodoben ZPacP (ZPacP, 2008), kjer je opredeljena tudi pravica do vnaprej izražene volje pacienta. Ta pravica lahko prinaša tudi strokovno medicinske in etične dileme. Postopek zapisa tako izražene volje pacienta je zapleten in zahteven. Gre za pomemben dokument, vendar natančnih podatkov o tem koliko ljudi v Sloveniji zapiše svoj biološki testament nimamo, zato je potrebna na tem področju večja ozaveščenost celotne družbe, ne le zdravstvenih izvajalcev.

Postopek vnaprej izražene volje pacienta

Zakon o pacientovih pravicah določa v 34. členu (upoštevanje vnaprej izražene volje), da mora biti vnaprej izražena volja pacienta dokumentirana na posebnem obrazcu (privolitveni obrazec - člen 27). V postopek sta vključena izbrani osebni zdravnik in zastopnik pacientovih pravic. Oba sta dolžna, pred izjavljanjem vnaprej izražene volje, pacienta natančno poučiti o pomenu in posledicah takšne odločitve. Podpisi pacienta, izbranega osebnega zdravnika in zastopnika pacientovih pravic so sestavni del obrazca. Preklic je vedno mogoč, mora pa biti pisni. Podatek o pacientovi vnaprej izraženi volji je zdravniku dostopen preko centralnega registra o

pacientih, ki ga določa zakon. Postopek za tako izjavo je zapleten in precej zahteven, zato je mogoče pričakovati, da se bo marsikateri pacient, ki bi morda želel takšno izjavo dati, tej možnosti odrekel zaradi zapletenosti postopka. Institut je, po osebnih izkušnjah, malo poznan in se redko uporablja (Šelih, 2021).

Avtonomija pacienta, vnaprej izražena volja, strokovno medicinske in etične dileme

Pravica do vnaprej izražene volje daje pacientu možnost, da avtonomno izrazi svoje želje o zdravstveni oskrbi in določi osebo, ki bo v primeru in za čas njegove nesposobnosti odločanja o sebi, odločala o njegovi zdravstveni oskrbi in drugih pravicah iz ZPacP. To je pacientovo sporočilo najbližjim, da je zanj pomembno dostojanstvo in kakovost življenja, ne pa kakršnokoli življenje (Voljč, 2009). In ta želja je za zdravnika zavezujoča. Nespoštovanje pacientove volje lahko vodi v pravne spore. Vnaprej izražena volja je pomembna še zlasti takrat, ko partner ali družinski člani ne bi želeli spoštovati pacientove volje. Pravno je pravica do vnaprej izražene volje okvirno opredeljena, vendar se pri izvajanju v klinični praksi lahko pojavljajo pomembne strokovne in etične dileme, pa tudi konflikti (Reberšek Gorišek, Gorišek Miksić, 2016). Osnovni etični konflikt predstavlja zdravnikova etična zaveza po ohranjanju življenja na eni strani, na drugi strani pa avtonomna odločitev pacienta, da odloča sam kaj se bo z njim dogajalo, kar je lahko v nasprotju z zdravniško etiko po ohranjanju življenja (Horst, 2020). Vzroki za nastale probleme in etične dileme pri izvajanju vnaprej izražene pacientove volje so lahko različni. Problem, s katerim se lahko pogosto srečamo v klinični praksi, predstavlja sprejem hudo poškodovanega, nezavestnega bolnika, ki ga je potrebno oživljati. Podatkov o izraženi volji ni, iskanje medicinske dokumentacije o izraženi volji pacienta zahteva čas, za oživljanje je dragocena vsaka minuta. Oživljanje je uspešno, izkaže pa se, da je imel pacient izraženo voljo, da se ga ne oživlja. Zdravnik je ravnal po poklicni etiki, ravnal pa je v nasprotju s pacientovo vnaprej izraženo voljo, ki pa je ob oživljanju pacienta ni poznal. Vprašanje je, v kakšni etični stiski bi bil, če bi pacientovo voljo poznal, in če ta ne bi bila dovolj jasno napisana tudi za takšne primere. Primer nakazuje, da mora biti informacija o naprej izraženi volji takoj dostopna, morda že na zdravstveni kartici in dovolj jasno izražena in napisana tudi za takšen primer. Ta primer pa tudi nakazuje osnovni etični konflikt zdravnikove etične zaveze po ohranjanju življenja in odločitve pacienta, ki avtonomno odloča o sebi. Pomemben vzrok za dileme, ob spoštovanju pacientove pravice, so tudi hiter

razvoj medinskih znanj in tehnologije vključno z razvojem robotike in s tem tudi nastanek novih situacij, ki jih pacient ni mogel predvideti. Zato je presoja o upoštevanju vnaprej izražene volje lahko težja. Tudi vrednote in stališča osebe se lahko skozi čas spreminjajo in v času nezmožnosti izražanja volje niso več povsem enake že zapisanim. Tudi želje pacientov se lahko spreminjajo skozi čas in če se vnaprej izražena volja ne dopolnjuje, predstavlja lahko to etični problem (Reberšek Gorišek, Gorišek Miksić, 2016). Če je pacient sposoben odločanja se upošteva želja pacienta, vendar je ob tem zelo pomembna dobra zdravnikova pojasnilna dolžnost in dobra presoja sposobnosti pacientovega avtonomnega odločanja. V bolezenskem stanju lahko na pacientovo sposobnost razumevanja in odločanja vplivajo tudi zdravila, v starosti tudi pešanje psihofizičnih sposobnosti, koncentracije in spomina, tudi vpliv in pritiski svojcev, vere in še drugih dejavnikov. V takšnih primerih sta presoja in odločitev pogosto težki, še zlasti, če pacient ni več sposoben samoodločanja. Odločitev sprejme zdravnik ali še bolje konzilij zdravnikov, ki ga pri čim bolj ustrezni interpretaciji volje pacienta in svojcev zavezujejo najvišje strokovne in etične vrednote zdravniškega poklica. Takšna presoja ni lahka in lahko povzroča spore tudi med svojci (Gorišek Reberšek, 2021). Poseben problem predstavljata nejasno in ne konkretno, torej slabo napisana vnaprej izražena volja ali pa nezmožnost izvajanja pacientove volje v dani situaciji, zaradi česar se lahko pri zdravstveni oskrbi pacienta izvajajo agresivnejše metode, ki morda niso v skladu s pacientovimi željami. Problemi in dileme se pojavljajo tudi, ko pacient ne zmore dobro oceniti zdravstvene obravnave v primeru bolezni ali nesreče, pa tudi zdravniki ne zmorejo napovedati poteka in izteka bolezni. Če je pacientova volja jasno izražena jo mora zdravnik spoštovati, kljub osnovni zdravniški zavezi po ohranjanju življenja. Zato je izjemnega pomena, da se pacient pri pisanju svoje volje čim natančneje pogovori z izbranim osebnim zdravnikom o različnih oblikah zdravstvene oskrbe, ki lahko podaljšujejo življenje in na podlagi pridobljenih informacij zapiše svojo voljo. Pomembno je, da imata oba dovolj časa za pogovor.

Glede na dolgost življenja in nenehen razvoj medicinskih znanj, je vnaprej izražena voljo pacienta potrebno obnavljati oziroma dopolnjevati. Sodobna medicina lahko uspešno zdravi številne bolezni in poškodbe, ki jih nekoč ni mogla in so bile smrtne. So pa še vedno primeri kjer obravnave niso uspešne, kjer se življenje zgolj podaljšuje, vendar je vezano na številne posege, tudi agresivne, ki povzročajo pacientu neugodje, bolečine, trpljenje in lahko prizadenejo tudi njegovo dostojanstvo. Številnim pacientom je tudi takšno življenje vredno živeti, ne pa vsem. Želja po dostojni smrti

je skupna vsem, različne pa so lahko predstave o dostojni smrti. Dostojno smrt je potrebno razumeti, kot povezanost med zdravstveno obravnavo in etiko ter vnaprej izraženo voljo pacienta (Horst, 2020). Zdravnik po svoji etični zavezanosti skrbi za ohranjanje življenja ob ustrezni zdravstveni oskrbi z lajšanjem trpljenja, kar pa ni vedno v soglasju z izraženo voljo pacienta. Avtonomno izražanje pacientove volje ne sme siliti zdravnika k ukrepom, za katere zdravnik meni, da niso strokovno in etično utemeljeni. Tudi želja po evtanaziji in zdravnikovi pomoči pri smrti je lahko avtonomno izražena volja pacienta, izvajanje te pa v naši državi zaenkrat ni dovoljeno (Gorišek Reberšek, 2021). Pri naštetih etičnih dilemah bi bilo potrebno posebej obravnavati paciente z demenco, s psihiatrično boleznijo in otroke. Še zlasti demenca je eden zelo pomembnih zdravstvenih problemov današnjega časa, zlasti starostnikov. Veliko je še vprašanj, dilem in situacij, v katerih se znajdetta zdravnik in pacient pri uresničevanju vnaprej izražene volje pacienta, in o katerih bo treba še veliko razmišljati, razpravljati in jih razreševati.

Vnaprej izraženo voljo, po meni do sedaj znanih podatkih, pišejo predvsem starejše osebe, ki živijo same, osebe s težavami, kroničnimi in številnimi pridruženimi boleznimi (Gorišek Reberšek, 2021). Pomembno vprašanje pri vnaprej izraženi volji je, kdaj jo napisati. Najbolje bi jo bilo napisati takoj po polnoletnosti, saj hude bolezni in nesreče ne izbirajo starosti. Morda bi jo veljalo napisati glede na obdobja bolezni, predvsem pa jo napisati čim bolj jasno, da bi se izognili različnim interpretacijam. Področje, o katerem bo še potrebno razpravljati je, kam vnesti podatke o vnaprej izraženi volji, da bi bili zlasti v nujnih primerih takoj dosegljivi. Morda že na zdravstveno kartico, morda v obrazec pojasnilne dolžnosti. Še zlasti pomembno je, da je privolitveni obrazec za vnaprej izraženo voljo pacienta potrebno obnavljati in dopolnjevati, upošteva je sodobna medicinska znanja in tehnološki razvoj, vključno z roboti, ki pa še nimajo jasnih etičnih zavez. Tudi s tem področjem, ki je že in še bo, zlasti v bodočnosti zelo aktualno, je potrebno seznanjati paciente (Gorišek Reberšek, 2021). Na pomen vnaprej izražene volje je opozorila tudi pandemija covid-19. Ta bolezen (odvisno od seva povzročitelja) prizadene predvsem starejše ljudi in bolnike s številnimi pridruženimi boleznimi, pri katerih je potek bolezni pogosto hud, tudi s potrebnim zdravljenjem v bolnišnici, pogosto tudi s pomočjo respiratorjev. In smrtnost teh bolnikov je, kljub intenzivnemu zdravljenju, velika. Še zlasti v takšnih primerih bi bila zelo pomembna bolnikova vnaprej izražena volja, za kakšno zdravljenje se odloča. Predvidevanja so, da se bomo s podobnimi pandemijami v bodočnosti še soočali.

Zaključek

Vnaprej izražena volja pacienta je dokument, ki je pri nas še premalo poznan in se redko uporablja, morda tudi zaradi zahtevnega postopka. Ko se piše vnaprej izražena volja, mora biti napisana čim bolj jasno, da bo pri uveljavljanju čim manj strokovnih in etičnih dilem. Dokument mora biti hitro dostopen in sodobna digitalizacija naj to omogoči. Potrebno je še veliko širjenja znanja, miselnih premikov in ozaveščenosti celotne družbe, da se je potrebno o zadnjem obdobju človekovega življenja pogovarjati in tudi sami odločati. Nobelova nagrajenka za medicino Rita Levi Montalcini je zapisala: «Umreti dostojanstveno je neodtujljiva pravica posameznika, toda biološki testament pišemo zaradi samega sebe».

Literatura in viri

- Veninšek, G. (2015). Problem starega človeka. V B. Kotnik Kevorkijan, R. Saletinger (ur.), 10. Bedjaničev simpozij. Pristop k starostniku z okužbo. Zbornik predavanj (str. 31–37). Maribor: Univerzitetni klinični center.
- Zakon o pacientovih pravicah (ZPacP). (2008). (Uradni list RS, št. 15/08, 55/17, 152/20 - ZZUOOP, 175/20 - ZIUOPDVE, 177/20, 15/21 - ZDUOP, 206/21 - ZDUPŠOP, 100/22 - ZNUZSZS). <https://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO4281>
- Šelih, A. (2021). Pravica do vnaprejšnje izjave glede zavrnitve zdravstvenega posega. V R. Salecl (ur.), Koga reševati v času pandemije? Etični, medicinski in kazenskoopravni vidiki triaže (str. 113-117). Ljubljana.
- Voljč, B. (2009). Realnost izvajanja svobodne volje starostnika z vidika Svetovne zdravstvene organizacije. V J. Reberšek Gorišek, S. Kraljič (ur.), 18. Posvetovanje Medicina in pravo na temo: Pacientova avtonomija v novi zakonodaji in praksi. Zbornik izvlečkov (str. 70-73). Maribor: Univerzitetni klinični center.
- Reberšek Gorišek J., Gorišek Miksić N. (2016). Starostnik, pojasnilna dolžnost, ozaveščena privolitev in vnaprej izražena volja. V S. Kraljič, J. Reberšek Gorišek, V. Rijavec (ur.), 25. Posvet Medicina in pravo: Razmerje med pacientom in zdravnikom. Konferenčni zbornik (str. 67-74). 18. - 19. marec 2016 Maribor, Slovenija.
- Horst, C. (2020). Patientenverfügung und Ethik: Überblick über Debatte. (aktualisiert 17. 2. 2021). <https://www.afilio.de/ratgeber/patientenverfuegung/patientenverfuegung-und-ethik>
- Gorišek Reberšek, J. (2021). Pravica do vnaprej izražene volje pacienta. V R. Salecl (ur.), Koga reševati v času pandemije? Etični, medicinski in kazenskoopravni vidiki triaže (str. 119-124). Ljubljana.

BOLEČINA V KRIŽU – EPIDEMIJA ZADNJIH DESETLETIJ

ZMAGO TURK,¹ EVA TURK²

¹ Univerza v Mariboru, Fakulteta za zdravstvene vede, Maribor, Slovenija
zmago.turk@um.si

² Univerza v Mariboru, Medicinska fakulteta, Maribor, Slovenija
eva.turk@um.si

Bolečina v križu je ena najpogostejših zdravstvenih težav sodobnega človeka. Terapija je običajno konzervativna in simptomatska, saj je v večini primerov etiologija nepoznana. Bolečine v križu so družbeno kompleksen, večvzročen problem z veliko soodvisnostmi, razumevanjem in obravnavanjem interakcij med kronično bolečino in družbenimi determinantami zdravja, ki vključuje sodelovanje različnih sektorjev.

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.3.2023.13](https://doi.org/10.18690/um.3.2023.13)

ISBN
978-961-286-768-3

Ključne besede:
akutna in kronična
bolečina v križu,
epidemiologija,
diagnostika,
z dokazi utemeljena
medicina,
fizikalna terapija in
rehabilitacija

Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.3.2023.13](https://doi.org/10.18690/um.3.2023.13)

ISBN
978-961-286-768-3

Keywords:

acute and chronic low back
pain,
epidemiology,
diagnostic,
evidence based medicine,
physical therapy and
rehabilitation

LOW BACK PAIN – EPIDEMIC OF THE RECENT DECADES

ZMAGO TURK,¹ EVA TURK²

¹ University of Maribor, Faculty of Health Sciences, Maribor, Slovenia
zmago.turk@um.si

² University of Maribor, Faculty of Medicine, Maribor, Slovenia
eva.turk@um.si

Low back pain is one of the most frequent health problems of contemporary people. Therapy is usually conservative and symptomatic because in the most part of cases the etiology remains unknown. Low back pain is a socially complex, multi-causal problem with great interdependence, and understanding and addressing the interaction between chronic pain and social determinants of health, involves the use of different sectors.

Uvod

Bolečino v križu uvrščamo med najpogostejše zdravstvene težave sodobnega človeka. Prevalenca bolečine v križu je bila leta 2017 ocenjena na približno 7,5 % svetovnega prebivalstva ali približno 577,0 milijona ljudi (Wu et al., 2020). Približno 80 % ljudi vsaj enkrat v življenju občuti to bolečino. Na svetovni ravni se je število let, preživetih z invalidnostjo zaradi bolečin v križu, med letoma 1990 in 2015 povečalo za 54 %, predvsem zaradi povečanja in staranja prebivalstva, pri čemer je največje povečanje opaženo v državah z nizkimi in srednjimi dohodki. Bolečina v križu je zdaj glavni vzrok invalidnosti po vsem svetu (Hartvigsen et al., 2018).

Akutna bolečina v križu predstavlja problem zaradi pogostnosti pojavljanja in obremenjevanja zdravstvenih zmogljivosti, čeprav z medicinskega vidika ni posebej problematična, je benignega značaja, z naravnim potekom, ki v nekaj tednih vodi do izboljšanja, ki je pogosto neodvisno od terapevtskih ukrepov.

Velik diagnostično-terapevtski izziv za zdravnika in javno-zdravstveni problem celotne družbe predstavlja 10 % bolnikov, pri katerih težave postanejo ponavljajoče. Kronična bolezen zmanjšuje kvaliteto življenja posameznika in omejuje njegovo družinsko in socialno vlogo. Družbena produktivnost in profitabilnost posameznika se zmanjšuje, povečujejo se stroški zdravstvene oskrbe in nadomestil zaradi nezmožnosti za delo. V takšni neugodni situaciji tako posameznik kot družba pričakujejo učinkovit ukrep medicine, ki naj povrne zdravje posamezniku in delavca družbi. Z razumevanjem različnih vidikov bolečine v križu lahko razvijemo učinkovite strategije za ublažitev njegovega vpliva na posameznike in družbo kot celoto.

Definicije in delitev

Z izrazom “bolečina v križu” opisujemo lokalizacijo bolečinskih simptomov, ki jih pripisujemo motnjam in obolenjem ledveno-križnega dela hrbtenice. Izraz ima samo opisni in lokalizacijski pomen ter zajema celo vrsto obolenj, ki se kažejo s podobno simptomatiko in klinično sliko.

Razdelitev, ki vsebuje etiološki opis, je posledica omejenih možnosti natančne diagnostike in razlage težav - le v 5 % uspemo odkriti spremembo, ki jo povezujemo z nastankom bolečine (Spritzer, 1987). To je t. i. **specifična bolečina v križu**, ki ima vzrok v neoplazmi, infekciji, revmatičnem vnetnem procesu ali poškodbi. V ostalih 95 % primerov ostane vzrok obolenja neznan in govorimo o **nespecifični bolečini v križu**.

Glede na razširjenost težav opisujemo dva sindroma. **Vertebralni sindrom** pomeni skupek težav, ki jih lociramo v predel ledveno-križne hrbtenice. Če je simptomatika razširjena v enega ali oba spodnja uda, govorimo o **vertebrogenem sindromu**, ki ga po navadi pripišemo nevrogeni prizadetosti oživčenja. Če so prisotni znaki draženja n. ishiaticusa, govorimo o **lumboishilagiji**, ki je prisotna v 10 - 12 % bolnikov z težavami s križem (Kahanovitz, 1991).

Pogosta in terapevtsko pomembna je delitev bolečine v križu glede na trajanje težav. **Akutna in subakutna bolečina** traja manj kot 3 mesece, pri daljšem trajanju govorimo o **kroničnih** težavah, ki so lahko stalno prisotne ali pa so rekurentno-remitentne.

Epidemiologija in socialno-ekonomski pomen

Težave s križem se prvič pojavljajo v starostnem obdobju okoli 30. leta, vrh pojavljanja je med 55. in 64. letom, nato pa manj. Gre za pogosto obolevanje delovno aktivne populacije, kar se kaže tudi v porazdelitvi stroškov za zdravljenje. Kronična bolečina ima nesporen vpliv na bolnikovo kakovost življenja; obstajajo pa tudi finančne posledice. Prav tako lahko bolečina v križu prispeva tudi k razlikam v zdravju, saj se nekatere populacije soočajo z dodatnimi izzivi pri dostopu do ustreznih zdravstvenih storitev, kar povzroči zapoznelo diagnozo in zdravljenje. Družbenoekonomski dejavniki, kulturna prepričanja in geografske ovire lahko vplivajo na družbeno breme, ki ga doživljajo bolniki z bolečino v križu.

Rezultati študije svetovnega bremena bolezni iz leta 2012 potrjujejo bolečino v križu kot največjo povzročiteljico invalidnosti po vsem svetu, povzroča 10,7 % vseh izgubljenih let zaradi invalidnosti, in to se bo verjetno povečalo s staranjem prebivalstva (Henschke et al., 2015). Med letoma 1990 in 2019 se je invalidnost zaradi bolečine v križu povečala v vseh starostnih skupinah in je bila leta 2019

največja v starostni skupini 50–54 let. Približno 70 % let, izgubljenih zaradi invalidnosti, je bilo pri delovno sposobnih ljudeh (20–65 let) (*Global Health Group Data Exchange*, 2019).

Izrazito finančno breme predstavlja predvsem kronična bolečina v križu. Poleg neposrednih stroškov za zdravljenje, bolniki z bolečino v križu pogosto doživljajo omejitve pri opravljanju vsakodnevnih dejavnosti in delovnih nalog, kar vodi do zmanjšane delovne produktivnosti in povečanih zahtevkov za bolniško odsotnost ali invalidnost. Trend zdravstvenih izdatkov je v naraščanju - direktni stroški zdravstvene oskrbe na Švedskem so v letih od 1987 do 2001 narasli za 35 %, pri tem so se stroški fizioterapije podvojili (Ekman et al., 2005; Nachemson, 1999). V Združenih državah Amerike so poročali, da bolečina v križu predstavlja znaten delež izdatkov za zdravstveno varstvo in stroškov, povezanih z delom (Dagenais et al., 2008; Kim et al., 2019). Stroški zdravstvene oskrbe, izgubljene plače in zmanjšana produktivnost, povezani z bolečino v križu znašajo milijarde dolarjev letno (Dieleman et al., 2020).

Bolečina v križu je dobila vedno večji socialno medicinski pomen, saj praktično **80 % vseh ljudi** doživi en incident bolečine v križu, v vsakem trenutku je približno 17 % človeške populacije bolno in je najpogostejši vzrok izostanka iz dela. Družbeno breme bolečine v križu vpliva na posameznikovo kakovost življenja, psihično dobro počutje in socialno vključenost.

Globalni pregled razširjenosti bolečine v križu pri odrasli splošni populaciji je pokazal, da je njena točkovna razširjenost približno 12 %, z enomesečno razširjenostjo 23 %, enoletno razširjenostjo 38 % in življenjsko razširjenostjo približno 40 % (*The Global Burden of Low Back Pain*, 2021). S staranjem prebivalstva se bo število posameznikov z bolečinami v križu znatno povečalo. Ta obsežen pregled je bil opravljen, da bi ocenili vse večjo razširjenost bolečine v križu in vpliv komorbidnih dejavnikov, skupaj z naraščajočimi stroški (Manchikanti et al., 2014). Bolečina v križu lahko povzroči telesno prizadetost in funkcionalne omejitve, kar ovira posameznikovo zmožnost vključevanja v delo, prostočasne dejavnosti in socialne interakcije, prav tako pa kronična narava bolečine v križu pogosto povzroči dolgoročne omejitve posameznikovega življenjskega sloga, kar povzroči zmanjšano družbeno angažiranost in občutek izoliranosti. Ker invalidnost zaradi bolečin v križu pogosto vpliva na zaposljivost v neformalnem sektorju, bi moral biti ključni cilj

povezovanje med zdravstvenimi, delovnimi in socialnimi storitvami (Buchbinder et al., 2018).

V Sloveniji smo zadnje poglobljene analize bolečine v križu, tako v epidemiološkem kakor v etiološkem smislu, opravljali leta 1997. Ugotovili smo, da okoli 60 % vseh izostankov z delovnega procesa odpade na degenerativne bolezni gibalnega sistema, od tega večina na bolečine v križu. Bolečina v križu sodeluje pri vseh invalidskih ocenitvah, vsak četrti bolnik v ambulantah splošne medicine je bil bolnik z bolečino v križu in takrat smo izgubili skoraj **4 milijone delovnih dni** (Turk, 1998).

Vzroki

Ker v večini primerov ne poznamo vzroka težav, lahko govorimo le o dejavnikih, ki imajo vpliv na pogostejšo pojavnost bolečine v križu pri določenih posameznikih. Dejavnike lahko razdelimo na endogene in eksogene. Endogeni dejavniki, ki so v nekaterih raziskavah pokazali pozitivno povezanost z bolečino v križu, so povečana telesna masa (Leboeuf-Yde, 2000) in manjši presek spodnjih medvretenčnih ploščic (Turk, 1998).

Zunanji dejavniki, ki povečujejo tveganje za nastanek bolečine v križu so kajenje, fizične obremenitve (delo v sklonjenem položaju, dvigovanje in prenašanje bremen s težo nad 10 kg, rotacijski gibi v sklonjenem položaju, izpostavljenost vibracijam), neustrezne ergonomske razmere na delovnem mestu in neugodne psiho-socialne okoliščine (zadovoljstvo in motiviranost na delovnem mestu).

Vzrokov za nastanek bolečine v križu je več. Okoli 80 % bolečin nastane zaradi sprememb na medvretenčni ploščici in okolici te ploščice. Segment imenujemo dinamični segment, zajame dvojno vretenčno ploščico, ligamente, žile, živce v določeni sredini. S starostjo se ta ploščica stanjša, prihaja do različnih pritiskov na okoliška tkiva, spremenijo se mali sklepi in tako pride do trajne znosne ali neznosne bolečine.

Biopsihosocialni model (Truchon, 2001), ki opredeljuje dejavnike, ki vodijo v kronifikacijo težav s križem, našteva štiri skupine dejavnikov:

- medicinski (diagnoza, rezultati preiskav, anamneza predhodnih težav s križem),
- dejavniki, povezani z delom (fizična zahtevnost dela, subjektivni občutek

težavnosti dela, zadovoljstvo z delom, stres, monotonija, odnosi na delovnem mestu),

- psihološki dejavniki (občutenje bolečine, osebnost, afektivni in kognitivni faktorji, strategije upiranja težavam),
- sociodemografski dejavniki (starost, spol, izobrazba, etnično poreklo, finančne razmere).

Zanimive so ugotovitve, da so v okviru dejavnikov, povezanih z delovnim mestom, bolj rizični slabi psiho-socialni pogoji kot sama fizična zahtevnost dela.

Bolečine v križu so družbeno kompleksen, večvzročen problem, z veliko soodvisnostmi. Razumevanje in obravnavanje interakcij med kronično bolečino in družbenimi determinantami zdravja vključuje upoštevanje sektorjev, ki niso v domeni zdravstvenega sektorja, kot so izobraževanje, zaposlovanje, storitve za mlade in starejše, domorodne zadeve, okolje in finančni sektorji (*Tackling Wicked Problems: A Public Policy Perspective*, 2018).

Diagnostika

Bolečino v križu je treba obravnavati kot kompleksno bolezen, pri kateri je pred začetkom kakršnega koli zdravljenja obvezna določitev natančne diagnoze generatorjev bolečine. Vse smernice, ki so trenutno na voljo, poudarjajo pomen multimodalnega in multidisciplinarnega pristopa za določitev strategije za rešitev problema in ne le za lajšanje simptomatske bolečine (Dagenais et al., 2010; Albright et al., 2001).

Diagnostični pristop se bistveno razlikuje glede na to ali obravnavamo bolnika z akutno bolečino v križu ali s kroničnimi težavami. Najnovejše smernice za zdravnike kažejo, da mora zdravnik, ko se sooči z bolniki z bolečino v križu, skrbno diagnosticirati mehanizme, ki vzdržujejo akutno in/ali kronično bolečino. Zdravljenje je treba usmeriti posebej na te mehanizme. Na ta način bi se lahko izognili pogosti napaki postavljanja diagnoze »preprosta bolečina v križu«, ki ima za posledico nepravilno zdravljenje definicije in ne kompleksne bolezni (Allegrì et al., 2016; Monie et al., 2016).

Pri bolniku z akutno bolečino v križu je osnovna, najpomembnejša in najpogosteje edino potrebna diagnostična dejavnost pozornost zdravnika, ki mora skrbno poslušati anamnezo bolnikovih težav in opraviti natančen klinični pregled. Že na podlagi teh podatkov je možno ugotoviti ali pri bolniku obstajajo znaki, ki zahtevajo urgentno ukrepanje oz. nadaljnjo diagnostično preiskavo. V obravnavi bolnika z akutno bolečino v križu so kanadski strokovnjaki, že vrsto let nazaj izdelali, naslednja priporočila (Spritzer, 1987):

- bolečina v križu brez nevroloških znakov, tako akutna kot kronična, ni indikacija za EMG, mielografijo, CT ali NMR,
- pri akutni bolečini v križu z nevrološko simptomatiko, ki traja manj kot 7 dni, je svetovana mielografija ali CT preiskava.

V približno 95 % primerov pregled bolnika ne pokaže posebnosti in nadaljnja diagnostična obdelava ni potrebna. Če bolečina traja več kot tri do štiri tedne, je potrebna ponovna evalvacija stanja in eventualno dodatne diagnostične preiskave.

Nativno RTG slikanje ledvene hrbtenice pomaga izključiti specifične vzroke bolečin v križu, pokaže pa lahko številne spremembe degenerativne narave, katerih prisotnost ni nujno vzrok bolnikovim težavam. Vzročna povezanost med spremembami na RTG sliki in nespecifično bolečino v križu je bila ugotovljena za degenerativne spremembe hrbtenice v smislu zoženih medvretenčnih prostorov, osteofitov, sklerozo, spondiloartropatijo in premikov vretenc (Chiarotto & Koes, 2022).

Kompjuterska tomografija (CT) in nuklearna magnetna resonanca (NMR) pomagata ugotavljati specifična obolenja, predvsem pa lokalizirane spremembe, ki povzročajo kompresijske simptome. Indicirani sta predvsem kot predoperativna preiskava, ker kirurgu nudita dober vpogled v anatomijo preiskovanega predela. Obe preiskavi sta neinvazivni, NMR tudi ne obremenjuje telesa z RTG sevanjem. Problem je višja cena preiskave in možnosti lažno pozitivnih izvidov (prikazane patološke spremembe so velikokrat prisotne tudi pri ljudeh brez težav s hrbtenico).

Nevrofiziološke metode, predvsem EMG, objektivno pokažejo stopnjo, mesto in akutnost nevrološke okvare in so lahko v pomoč pri določevanju prizadetega hrbteničnega nivoja.

Številne druge metode, kot so diskografija, termografija ali diagnostični ultrazvok ne prinašajo informacij, ki pomagajo postaviti diagnozo.

Terapija

Terapija bolečin v križu je večinoma konzervativna. Ker je v večini primerov etiologija težav neznana, je tudi terapevtski pristop predvsem simptomatski. Na voljo so številna zdravila in postopki fizikalne terapije, ki imajo vpliv predvsem na zmanjšanje bolečine. Učinkovitost teh metod pa je potrebno kritično vrednotiti. V znanstveno-raziskovalnem pogledu je učinkovitost metod zdravljenja možno primerjati in dokazati le z randomiziranimi, dvojno slepimi kliničnimi študijami. Skupine strokovnjakov sistematično spremljajo objavljena znanstvena dela, jih ocenjujejo, statistično obdelajo in s pomočjo meta-analiz številnih študij tvorijo baze podatkov “z dokazi podprte medicine” (Evidence Based Medicine – EBM). Moč potrditve ali zanikanja učinkovitosti posameznega terapevtskega postopka je v pojmovanju EBM odvisna od števila in znanstvene vrednosti objavljenih študij. Predvsem za postopke fizikalne terapije velja, da je objavljenih premalo dobrih raziskav, ki bi dale končne odgovore o učinkovitosti posameznega postopka.

Zaenkrat ni dokazanih učinkov krioterapije, površinske in globinske termoterapije, in ekstenzijske terapije na bolečino v križu. Obstajajo pa dokazi, ki govorijo o ugodnem delovanju ultrazvoka in manualne terapije na bolečino v križu, predvsem pri kroničnih težavah.

Kineziterapija kot najpomembnejša oblika fizikalne terapije ima pozitiven vpliv na težave kroničnega značaja. Dokazana je učinkovitost rednega izvajanja vaj za jačanje mišičnega steznika trupa in aerobnih vaj za izboljševanje splošne kondicije. Ciljano so pogosto potrebne tudi raztezne vaje za raztegovanje skrajšanih mišic in vaje za jačanje oslavljenih mišic. Oboje vpliva na ponovno vzpostavitev mišičnega ravnovesja in fiziološke drža in gibanja telesa. Sicer pa ni dokazov, ki bi govorili o tem, kateri program vaj je učinkovitejši (fleksijski, ekstenzijski, jačanje mišic) (Van Tulder et al., 2000).

V medikamentozni terapiji bolečin v križu se uporabljajo analgetiki, nesteroidni antirevmatiki (NSAR), miorelaksanti in antidepresivi.

Operativna terapija

Pri 1 - 2 % bolnikov z bolečino v križu je indicirana operativna terapija. Priporočilo je, da vsako bolečino v križu **pregleda osebni zdravnik**, ki bo znal preceniti resnost bolečine in bolnika napotiti na diagnostično obdelavo ali pa ga zdraviti sam.

Naj poudarimo še nekatere rizične faktorje, ki lahko vplivajo na nastanek bolečine v križu. To so biomehanski faktorji, kot so starostne spremembe na kosteh križa in medenice ter kolkov, kolen, stopal (ravna stopala), kjer prihaja do različnih pritiskov in deformacij in s tem tudi do nastanka bolečine v križu.

Ni za zanemariti **prevelike telesne teže**, saj ugotavljamo, da je več kot **35 % vseh prebivalcev Slovenije**, še več v drugih državah, ki se prehranjujejo s t. i. "fast food" hrano, **predebelih** (NIJZ Podatkovni Portal, 2022).

Premalo gibanja in fizične aktivnosti prištejemo kot resno rizično komponento za nastanek bolečin v križu. Kajenje je pomembnejši rizični faktor za nastanek bolečine v križu, **nikotin škodi drobnim žilam**, s tem se zmanjšuje nežna prekrvavitev same medvretenčne ploščice in nastanek bolečine v križu je pogostejši. V novejših delovnih procesih 80 % vseh prebivalcev, od mlajših do starejših, presedi za pisalno mizo, računalniki, delovnimi stroji, na tekočem traku ali pred televizijo. V teh položajih popusti tako hrbtenična kakor trebušna miškulatura in na hrbtenico v križnem delu prihajajo različni pritiski, ki povzročajo bolečine v križu.

Zaključki

Bolečina v križu je pogosto obolenje. V veliki večini primerov gre za akutno težavo, ki ima benigno in samozdravljajoč potek. Bolnik z akutno bolečino potrebuje predvsem pozornega zdravnika, ki lahko s pomočjo anamneze in kliničnega pregleda izključi nujna ali nevarnejša obolenja. Ustrezna je kratkotrajna analgetična terapija, sodobne smernice priporočajo uporabo paracetamola. Bolnik lahko nadaljuje z življenjskimi aktivnostmi, ki ne obremenjujejo ledvene hrbtenice. Zaželeno je, da dobi navodila o aktivnostih, ki lahko preprečijo ponavljanje ali kronificiranje težav (ureditev prekomerne telesne teže, pravilno sedenje, dvigovanje bremen, ergonomski ureditev delovnega mesta, edukacija ustreznih vaj).

V **akutnem stadiju**, ko so bolečine najmočnejše, je najvažnejše **strogo in absolutno mirovanje** bolnika, tako dolgo, da se hude bolečine ne stišajo. V tem času mirovanja dajemo različna zdravila za zmanjšanje bolečine, za zmanjšanje krčev mišičja, pomirjevala in podobno. Ta zdravila naj bodo strogo predpisana od zdravnika za konkretnega bolnika. Napačno je, da si bolniki med seboj izmenjujejo zdravila ali pa, da jemljejo zdravila, ki jih lahko kupijo sami v apoteki. Ko se akutno stanje pomiri, začnemo s fizikalno terapijo, ki ima različne metode, da pozdravi bolezen. Predvsem uporabljamo toploto, razna globinska obsevanja, v modernejšem času elektroterapijo, kjer z električnimi impulzi prekinemo bolečino ter s tem izboljšamo prekrvavitev bolnega področja in hitrejšo ozdravitev bolezn. V tem zdravljenju uporabljamo magnetno terapijo, akupunkturo in druga pomožna sredstva. Najvažnejši del tega zdravljenja je kineziterapija oziroma medicinska telovadba. S točno določenimi ciljanimi vajami poskušamo bolniku izboljšati gibljivost organizma, izboljšati moč obolelega mišičja v križnem delu hrbtenice. Kineziterapijo ali medicinsko telovadbo uporabljamo že praktično v prvih dneh same bolezn, vendar jo moramo pravilno dozirati, da ne bi poslabšali osnovnega kliničnega stanja. Takšno zdravljenje v kontekstu traja približno 2 do 3 tedne in je strogo vodeno s strani zdravnika terapevta, s pomočjo fizioterapevtov in drugih zdravstvenih delavcev. V tem času je koristno, da je bolnik tudi v staležu.

Zdravstvena služba mora organizirati oblike timskega dela, ki omogočajo kompleksen bio-psiho-socialni pristop in vedenjsko terapijo bolnikov z najtrdovratnejšimi težavami. Obzorje specialistov, ki se ukvarjajo z bolniki s kroničnimi bolečinami v križu, mora biti širše in ne usmerjeno samo v ozko diagnostiko, ki je povezana s področjem njihovega dela.

V preventivnem kroničnem smislu je najprimernejša **aktivna gimnastika v jutranjih urah**, kjer prilagodimo njihove programe zdravstvenemu stanju bolnika in drugačnim obremenitvam prihajajočega dne. Naučimo jih tudi pravilnega načina samega počitka. Priporočamo, da bolnik z bolečino v križu **počiva na trdnejšem ravnem ležišču**, še vedno pa so deljena mnenja, ali naj bo ležišče popolnoma trdo ali se naj samo delno vdaja telesni teži. Posebno poudarjamo na višino vzglavnika v času počitka, ki naj bo srednje trd in visok največ 8 cm. Občasno tem bolnikom predpisujemo tudi ortopedске pripomočke, ki jih naj koristijo glede na njihovo zdravstveno stanje, vendar nismo ljubitelji raznih križnih pasov, saj menimo, da so “potuha” za mišičje, ki pod ortozami postaja ohlapnejše in ni sposobno spremljati

obremenitve križnega dela hrbtenice. Zatorej pri kroničnih bolnikih odsvetujemo uporabo križnih pasov.

Bolečina v križu bo verjetno še dolgo časa velik križ za samega bolnika kakor tudi za vse nas, zdravstvene delavce. Vsekakor pa je potrebno poudariti, da ta bolezen predstavlja posebno veliko obremenitev predvsem zdravstvene službe, saj je zdravljenje dolgotrajno in mukotržno, na drugi strani pa tudi te bolezni predstavljajo veliko socialno obremenitev tako bolnika kakor tudi družbe. Vse to dokazuje, da je potrebno tem boleznim kakor tudi asociacijam kot so medicinska rehabilitacija, razne civilne družbe, revmatska združenja in druge, ki se ukvarjajo z zdravljenjem te bolezni, posvetiti večjo pozornost kot doslej. Le tako bomo uspeli skupno premagati te bolezni in težave, ki s to boleznijo nastajajo, bolniku vsaj delno vrniti zdravje, mu lajšati bolečine in ga pripraviti na človeka vredno, polno življenje. Potrebno je sodelovanje tako terapevta, kakor tudi bolnika samega. Pričakovati, da mu bo zdravje “padlo iz neba” ali iz rok zdravnika terapevta, brez da pri tem vloži svojo energijo, je že zdavnaj preteklost.

Ker so bolečine v križu družbeno kompleksen, večvzročen problem z veliko soodvisnostmi, vključuje razumevanje in obravnavanje interakcij med kronično bolečino in družbenimi determinantami zdravja upoštevanje različnih sektorjev. Pristop Svetovne zdravstvene organizacije Zdravje v vseh politikah lahko olajša medsektorsko sodelovanje in sodelovanje pri razvoju politike, namenjene obravnavanju globalnega bremena bolečine v križu, prav tako pa lahko služi kot vodilo za pripravo nacionalnih smernic in strategij, ki bodo temeljile na dokazih.

Literatura in viri

- Allegri, M., Montella, S., Salici, F., Valente, A., Marchesini, M., Compagnone, C., Baciarello, M., Manferdini, M. E., & Fanelli, G. (2016). Mechanisms of low back pain: A guide for diagnosis and therapy. *F1000Research*, 5, 1530. <https://doi.org/10.12688/f1000research.8105.2>
- Buchbinder, R., Van Tulder, M., Öberg, B., Costa, L. M., Woolf, A., Schoene, M., Croft, P., Buchbinder, R., Hartvigsen, J., Cherkin, D., Foster, N. E., Maher, C. G., Underwood, M., Van Tulder, M., Anema, J. R., Chou, R., Cohen, S. P., Menezes Costa, L., Croft, P., ... Woolf, A. (2018). Low back pain: A call for action. *The Lancet*, 391(10137), 2384–2388. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(18\)30488-4](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(18)30488-4)
- Chiarotto, A., & Koes, B. W. (2022). Nonspecific Low Back Pain. *New England Journal of Medicine*, 386(18), 1732–1740. <https://doi.org/10.1056/NEJMcp2032396>

- Dagenais, S., Caro, J., & Haldeman, S. (2008). A systematic review of low back pain cost of illness studies in the United States and internationally. *The Spine Journal*, 8(1), 8–20. <https://doi.org/10.1016/j.spinee.2007.10.005>
- Dagenais, S., Tricco, A. C., & Haldeman, S. (2010). Synthesis of recommendations for the assessment and management of low back pain from recent clinical practice guidelines. *The Spine Journal*, 10(6), 514–529. <https://doi.org/10.1016/j.spinee.2010.03.032>
- Dicleman, J. L., Cao, J., Chapin, A., Chen, C., Li, Z., Liu, A., Horst, C., Kaldjian, A., Matyasz, T., Scott, K. W., Bui, A. L., Campbell, M., Duber, H. C., Dunn, A. C., Flaxman, A. D., Fitzmaurice, C., Naghavi, M., Sadat, N., Shieh, P., ... Murray, C. J. L. (2020). US Health Care Spending by Payer and Health Condition, 1996–2016. *JAMA*, 323(9), 863. <https://doi.org/10.1001/jama.2020.0734>
- Ekman, M., Johnell, O., & Lidgren, L. (2005). The economic cost of low back pain in sweden in 2001. *Acta Orthopaedica*, 76(2), 275–284. <https://doi.org/10.1080/00016470510030698>
- Global Health Group Data Exchange. (2019). <http://ghdx.healthdata.org/gbd-results-tool>
- Hartvigsen, J., Hancock, M. J., Kongsted, A., Louw, Q., Ferreira, M. L., Genevay, S., Hoy, D., Karppinen, J., Pransky, G., Sieper, J., Smeets, R. J., Underwood, M., Buchbinder, R., Hartvigsen, J., Cherkin, D., Foster, N. E., Maher, C. G., Underwood, M., Van Tulder, M., ... Woolf, A. (2018). What low back pain is and why we need to pay attention. *The Lancet*, 391(10137), 2356–2367. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(18\)30480-X](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(18)30480-X)
- Kahanovitz, N. (1991). Diagnosis and treatment of low back pain. *Raven Press*.
- Kim, L. H., Vail, D., Azad, T. D., Bentley, J. P., Zhang, Y., Ho, A. L., Fatemi, P., Feng, A., Varshneya, K., Desai, M., Veeravagu, A., & Ratliff, J. K. (2019). Expenditures and Health Care Utilization Among Adults With Newly Diagnosed Low Back and Lower Extremity Pain. *JAMA Network Open*, 2(5), e193676. <https://doi.org/10.1001/jamanetworkopen.2019.3676>
- Leboeuf-Yde, C. (2000). Body Weight and Low Back Pain A Systematic Literature Review of 56 Journal Articles Reporting on 65 Epidemiologic Studies. *Spine*, 25(2), 226.
- Monie, A. P., Fazey, P. J., & Singer, K. P. (2016). Low back pain misdiagnosis or missed diagnosis: Core principles. *Manual Therapy*, 22, 68–71. <https://doi.org/10.1016/j.math.2015.10.003>
- Nachemson, A. (1999). Back Pain: Delimiting the Problem in the Next Millennium. *International Journal of Law and Psychiatry*, 22(5–6), 473–490. [https://doi.org/10.1016/S0160-2527\(99\)00022-9](https://doi.org/10.1016/S0160-2527(99)00022-9)
- NIJZ Podatkovni Portal. (2022). [Data set]. [https://podatki.nijz.si/Menu.aspx?px_tableid=05BMI.px&px_path=NIJZ%20podatkovni%20portal__2%20Determinante%20zdravja__1%20Indeks%20telesne%20mase%20\(EHIS_BMI\)&px_language=sl&px_db=NIJZ%20podatkovni%20portal&rxid=9e76cdb9-ec30-4a1a-a1c4-9fce467492a8](https://podatki.nijz.si/Menu.aspx?px_tableid=05BMI.px&px_path=NIJZ%20podatkovni%20portal__2%20Determinante%20zdravja__1%20Indeks%20telesne%20mase%20(EHIS_BMI)&px_language=sl&px_db=NIJZ%20podatkovni%20portal&rxid=9e76cdb9-ec30-4a1a-a1c4-9fce467492a8)
- Philadelphia Panel Evidence-Based Clinical Practice Guidelines on Selected Rehabilitation Interventions for Low Back Pain. (2001). *Physical Therapy*. <https://doi.org/10.1093/ptj/81.10.1641>
- Spritzer, W. O. (1987). Scientific approach to the assessment and management of activity-related spinal disorders. *Spine*, 1, 1–59.
- Tackling wicked problems: A public policy perspective. (2018). Australian Public Service Commission. <https://www.apsc.gov.au/tackling-wicked-problems-public-policy-perspective>
- The Global Burden of Low Back Pain. (2021). International Association for the study of pain. <https://www.iasp-pain.org/resources/fact-sheets/the-global-burden-of-low-back-pain/>
- Truchon, M. (2001). Determinants of chronic disability related to low back pain: Towards an integrative biopsychosocial model. *Disability and Rehabilitation*, 23(17), 758–767. <https://doi.org/10.1080/09638280110061744>
- Turk, Z. (1998). Utjecaj veličine intervertebralnog diskusa na nastanak lumbalnog bolnog sindroma te preventivne mjere za njegovo sprječavanje. Medicinski Fakultet Zagreb,.

- Van Tulder, M., Malmivaara, A., Esmail, R., & Koes, B. (2000). Exercise therapy for low-back pain. In The Cochrane Collaboration (Ed.), *Cochrane Database of Systematic Reviews* (p. CD000335). John Wiley & Sons, Ltd. <https://doi.org/10.1002/14651858.CD000335>
- Wu, A., March, L., Zheng, X., Huang, J., Wang, X., Zhao, J., Blyth, F. M., Smith, E., Buchbinder, R., & Hoy, D. (2020). Global low back pain prevalence and years lived with disability from 1990 to 2017: Estimates from the Global Burden of Disease Study 2017. *Annals of Translational Medicine*, 8(6), 299–299. <https://doi.org/10.21037/atm.2020.02.175>

NORDIJSKA HOJA – NOVA OBLIKA TELESNE DEJAVNOSTI V TRETJEM ŽIVLJENJSKEM OBDOBJU

ZMAGO TURK,¹ MAJA ŠIKIĆ POGAČAR,²
DUŠANKA MIČETIĆ-TURK²

¹ Univerza v Mariboru, Fakulteta za zdravstvene vede, Maribor, Slovenija
zmago.turk@um.si

² Univerza v Mariboru, Medicinska fakulteta, Maribor, Slovenija
maja.sikic@um.si, dusanka.micetic@um.si

Nordic walking ali nordijska hoja je oblika kineziološke dejavnosti, poznana v skandinavskih deželah že dobrih deset let. S to obliko telesne dejavnosti vplivamo na aktiviranje mišic celega telesa. Z uporabo palic za nordijsko hojo istočasno vplivamo na krepitev mišic ramenskega obroča, rok in trupa. Hoja s palicami je primerna za vse letne čase, za vse starosti ter ravni telesne pripravljenosti. Rezultati raziskovanj v skandinavskih deželah potrjujejo, da je nordijska hoja 40 do 50 % učinkovitejša od hoje brez palic.

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.3.2023.14](https://doi.org/10.18690/um.3.2023.14)

ISBN
978-961-286-768-3

Ključne besede:
nordijska hoja,
gibanja,
tretje življenjsko obdobje,
rekreacija,
kineziologija

Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.3.2023.14](https://doi.org/10.18690/um.3.2023.14)

ISBN
978-961-286-768-3

Keywords:
nordic walk,
activity,
third period of life,
recreation,
kinesiology

NORDIC WALKING – A NEW FORM OF PHYSICAL ACTIVITY IN THE THIRD PERIOD OF LIFE

ZMAGO TURK,¹ MAJA ŠIKIĆ POGAČAR,²
DUŠANKA MIČETIĆ-TURK²

¹ University of Maribor, Faculty of Health Sciences, Maribor, Slovenia
zmago.turk@um.si

² University of Maribor, Faculty of Medicine, Maribor, Slovenia
maja.sikic@um.si, dusanka.micetic@um.si

Nordic walking is a form of kinesiological activity known in the Scandinavian countries for more than ten years. With this form of physical activity, we influence the activation of the muscles of the entire body. By using poles for Nordic walking, we simultaneously influence the strengthening of the muscles of the shoulder girdle, arms and trunk. Walking with poles is suitable for all seasons, for all ages and fitness levels. The results of research in the Scandinavian countries confirm that Nordic walking is 40 to 50% more efficient than walking without poles.

Uvod

Gibanje je ena izmed osnovnih človekovih dejavnosti. Zmožnost gibanja se s starostjo spreminja. Z naraščajočo starostjo se zmanjšujeta moč in hitrost gibov. Degenerativne spremembe skeleta (hrbtenice in sklepov) spremenijo držo, povzročajo bolečine in tako upočasnijo gibe. Cilj prispevka je bralcem predstaviti koristi nordijske hoje v tretjem življenjskem obdobju.

Telo potrebuje gibanje

Človeško telo je ustrojeno tako, da bi za svoje delo moralo čim več uporabljati svoje mišice, vendar danes ni več tako. Sedeč način življenja nam narekuje, da večino časa opravljamo enake rutinske gibe, po koncu delovnika pa se zlekemo na kavč in mislimo, da se regeneriramo. Ne zavedamo se, da s tem načinom zanemarjamo svoje mišice, srce in skelet. Tak način življenja je vzrok za najrazličnejše težave, kot so prekomerna telesna teža, bolečine v hrbtu in sklepih, kronične nenalezljive bolezni ipd.

Nordijska hoja

Nordijska hoja je trenutno ena najhitreje rastočih rekreativnih dejavnosti v svetu. Je posebna oblika hoje, kjer hodimo »po suhem« s posebnimi ergonomskimi palicami. Tehnika nordijske hoje je podobna klasični tehniki teka na smučeh, s poudarjenim delom rok, pri kateri je enakomerno obremenjeno celo telo. Zanimivo je to, da si pri nordijski hoji sami določamo intenzivnost hoje, dolžino proge, strukturo proge in čas hoje.

Od kod nordijska hoja?

Zibelka nordijske hoje je Finska, kjer se je v današnji obliki pričela razvijati okrog leta 1996. Navdih zanjo je prišel s področja ne snežnih treningov smučarjev tekačev, v novi obliki pa je stopila, iz ozkega kroga naporne vrhunskega športa, med običajne ljudi. Na Finskem se je v prvih treh letih z nordijsko hojo začelo redno ukvarjati 10 % prebivalcev, v svetu pa je v zadnjih petih letih navdušila skoraj 5 milijonov ljudi. Najaktivneje so jo prevzele Avstrija, Švica in Nemčija. Razširila se je tudi po Aziji, Ameriki in prišla tudi v Slovenijo. Nordijska hoja vključuje hojo po

ravnem in hribovitem terenu, kjer so palice sprva služile kot pomagalo za ravnotežje, sčasoma pa je njihova funkcija postala kompleksnejša.

Palice

Za nordijsko hojo se uporabljajo posebne palice, katere so podobne palicam za tek na smučeh, le da so krajše in prilagojene hoji po vseh vrstah podlage. Palica ima ergonomsko oblikovan ročaj, ki se prilagodi velikosti dlani ter skupaj s specialnim paščkom omogoča sproščen odriv od podlage z aktivnim vključevanjem mišic ramenskega obroča, rok in trupa. Palica naj bo iz kompozitnega materiala (steklena vlakna in karbon), ob tem pa mora biti čvrsta, lahka in zdržljiva, blažiti mora tresljaje in ne utrujati sklepov. Telo palice ni deljeno (ne sme biti teleskopska)! Konica palice je skonstruirana tako, da se na koncu nahaja kovinska konica pod primernim kotom, ki služi za hojo po mehkem terenu (preprečuje zdrse po podlagi). Za hojo po asfaltu ter trdi podlagi se na konico namesti gumijasti nastavek, ki omogoča boljši odriv palice od podlage ter preprečuje zdrse in duši hrup. Najpomembnejša pri hoji je ustrezna izbira velikosti palice, katerih velikosti se gibljejo od 105 do 135cm, glede na telesno višino posameznika.

Učenje nordijske hoje

Z učenjem nordijske hoje je potrebno začeti na ravnem terenu. Pri sami hoji je najvažnejši ritem gibanja rok in nog (recipročnost gibanja). Palice se gibajo ves čas ob telesu. Odriv od palice se začne s pokrčeno roko ob telesu ter zaključí z iztegnjeno roko izza telesa. Ta faza zahteva maksimalno aktiviranje mišic podlahtnice, nadlahtnice ter dobro gibljivost ramenskega obroča. Pri pravilni izvedbi tehnike se pri vbođu v podlago aktivira velika prsna mišica ter mišice ramenskega obroča, pri odrivu od podlage pa hrbtne mišice in maksimalno triglava mišica nadlahtnice. Odriv od palice se začne istočasno z dotikom nasprotne pete ob podlago in zaključí z odrivom sprednjega dela stopala od podlage. Pri tem se kolk iste noge privzdigne in trup rotira proti palici zaradi česar se aktivirajo trupne mišice. Ves čas hoje je trup rahlo nagnjen naprej. Z vključevanjem zgornjega dela telesa postane hoja učinkovitejša, poveča se srčna frekvenca, izboljša se predihanost pljuč ter koordinacija rok in nog. Uporaba palic z odirvanjem odreja tempo hoje, katerega si posameznik dozira sam.

Ogrevanje mora biti obvezen del vsake telesne dejavnosti. Po končanem treningu se priporoča izvedba vaj raztezanja za vse dele telesa. Vaje raztezanja imajo namen znižati srčni utrip, sprostiti mišice, izboljšati prekrvavljenost mišic (hitrejša odstranitev mlečne kisline iz mišic) ter povečati gibljivost telesa.

Palice za nordijsko hoje je možno uporabljati tudi za tek, za izboljšanje aerobnih in anaerobnih sposobnosti, za izvedbo vaj za povečanje mišične moči in gibljivosti.

Razlogi za ukvarjanje z nordijsko hojo

Izsledki znanstvenih raziskav /športno-medicinski arhiv INWA (Knight in Caldwell, 2000):

- v gibanje je vključeno vse telo - kar 90 odstotkov vseh mišic,
- je ena najboljših aktivnosti za ohranjanje telesne kondicije, vzdržljivosti, gibljivosti, ravnotežja ter kondicije,
- krepi dihalni in srčno-žilni sistem,
- vodi k bolj pokončni drži in izboljša vzorec hoje, koraki postanejo aktivnejši in daljši, nihanje rok izrazitejše,
- občutno zmanjša ali odpravi bolečine v vratu in ramenih ter v križu,
- je idealna telesna aktivnost za hujšanje,
- zmanjšuje utrujenost, jezo, razdražljivost ter
- izboljšuje splošno počutje.

V primerjavi z običajno hojo (Jacobson, et al., 2000; Jordan, et al., 2001):

- je srčna frekvenca do 20 udarcev/min višja,
- kalorična poraba je višja za 20-40 % (400 kcal na uro, pri običajni hoji le 280 kcal),
- zmanjšuje mišično napetost vratu in ramenskega obroča,
- povečuje gibljivost hrbtenice in zgornjega dela telesa,
- izboljšuje vzdržljivost mišic rok in ramenskega obroča,
- izdatneje učvrsti zadnjico, mišice nog ter trebušne in hrbtne mišice,

- za 25 % manj obremenjeni skočni sklep, koleno, kolk in sklepe hrbtenice, s čimer sklepe varuje pred obrabo.

Učinki, ki jih dosežemo z nordijsko hojo :

- ohranja oziroma izboljša funkcijo pljuč, srca in ožilja,
- zmanjšuje tveganje za bolezni srca in ožilja, rakava obolenja, debelost, diabetes in zmanjšuje težave gibalnega aparata,
- vzdržuje mišično maso in izboljšuje psihofizično počutje,
- omogoča čvrste mišice in ohranja zdravo telo :
 - drža postane lepša, gibanje telesa bolj usklajeno,
 - dobimo več energije in s tem več življenjske moči.

Z aktivno uporabo palic zaposlimo tudi zgornji del telesa in tako hojo napravimo bolj učinkovito. Pri pravilni tehniki uporabimo kar 90 % mišic. Nordijska hoja krepi dihalni in srčno-žilni sistem. Občutno zmanjša ali odpravi bolečine v vratu, ramenih in križu. Vodi k bolj pokončni drži in korigira vzorec hoje. Povečuje gibljivost sklepov, predvsem hrbtenice.

Merilec srčnega utripa

Da bi izboljšali telesno zmogljivost (training za vzdržljivost oz. srce in ožilje), moramo hoditi s primerno hitrostjo 45 do 60 minut, ob tem pa frekvenca srčnega utripa (FSU) ne sme presegati 70 do 85 odstotkov lastne maksimalne frekvence. Intenzivnost naravnamo glede na doseganje posameznikovega varnega območja FSU. Vadbo lahko kontroliramo s subjektivnimi testi : pogovorni test (hodimo tako hitro, da se med hojo še lahko pogovarjamo), ritem dihanja in potenje. Bistveno bolje in varneje pa je objektivno določati FSU z merilci srčnega utripa (Church, et al., 2002). Njihova uporaba je priporočljiva tako v rehabilitaciji kot pri rekreaciji, saj je vadba ves čas pravilno dozirana in sistematična, omogočena je kontrola intenzivnosti vadbe, ne da bi bilo vadbo potrebno prekinjati, zaradi preobremenitev, morebitnih nepričakovanih zapletov ipd.

Nordijska hoja ne izboljšuje le splošne kondicije, ampak tudi sprošča

Gibanje v naravi nam omogoča, da se popolnoma prepustimo ritmu svojih korakov, osredotočimo se le na enakomerno gibanje lastnega telesa in dihanje. Z enakomernim dihanjem predihamo pljuča s svežim zrakom. Če pa nas morijo neprijetne misli, le-te vbodemo s palico v tla, saj nas nihče ne vidi in spustimo stres v zemljo.

Vsak korak šteje

Nordijska hoja je specialna tehnika hoje, katere se je, pod ustreznim strokovnim vodstvom vodnikov in inštruktorjev, lahko naučiti. Nordijska hoja sodi med najbolj učinkovite, celovite, varne in dostopne oblike telesne dejavnosti.

V študiji Bullo idr. (2017) priporočajo nordijsko hojo vsaj dvakrat tedensko kot varno in dostopno obliko aerobne vadbe za starejšo populacijo, ki lahko izboljša aerobno zmogljivost, mišično moč, ravnotežje in kakovost življenja.

V študiji Liu idr. (2023) so potrdili, da je potrebno izvajati nordijsko hojo trikrat na teden 8 tednov ali več, da bi se pokazali učinki nordijske hoje. Ti učinki nordijske hoje so bili tako fizično kot tudi psihično blagodejni, zlasti se je pokazalo izboljšanje krvnega obtoka in dihal ter dvignila kakovost življenja.

Primerna je za ljudi vseh starosti in ravni telesne pripravljenosti ter tudi za starejše ljudi in za vse, ki že imajo določene zdravstvene težave (bolečine v hrbtenici, vratu, križu, bolezni srca in ožilja, diabetes, osteoporozo, artrozo, kronično obstruktivno pljučno bolezen ...) ter prav tako za ljudi v fazi rehabilitacije po poškodbah gibalnega aparata.

Mnogi starostniki sprehajalno palico z veseljem zamenjajo za sodobnejše palice in postanejo navdušeni ljubitelji nordijske hoje. Ob dveh palicah so stabilnejši, hoja pa postane bolj dinamična in dobi pridih športnosti. Z njo ohranjajo sposobnost samostojnega funkcioniranja v vsakdanjem življenju, kar omogoča vlaganje v lastno zdravje ter dobro počutje. Vendar je potrebno pri starostnikih tudi pri nordijski hoji upoštevati vse preventivne ukrepe, ki jih starostniki potrebujejo za varovanje svojega osnovnega zdravja. Posebej opozarjamo na regulirano kardiovaskularno

kompensacijo, obremenitev znotraj programa nordijske hoje mora biti prilagojena kondiciji starostnika (krvni tlak, ritmika srčnega impulza, cirkulatorne motnje). Starostniku moramo prilagoditi tudi smer nordijske hoje. Posebno pozornost je potrebno nakloniti hoji po neravnem terenu, navzgor in navzdol. Starostnike je potrebno opozoriti na poseben položaj telesa pri spuščanju navzdol in položaj palic ob taki hoji, saj se najpogostejši padci zgodijo predvsem zaradi nepravilne uporabe palic, posebej pa moramo opozoriti starostnike na pripravo same hoje pred in po treningu. Pred treningom poskušamo s pravilnimi doziranimi obremenitvami gibalnega sistema razgibati (otrdele) sklepe in mišice, po treningu pa s posebnimi vajami dihanja in stretchinga hitreje sanirati morebitne metabolne produkte, ki so nastali ob sami hoji.

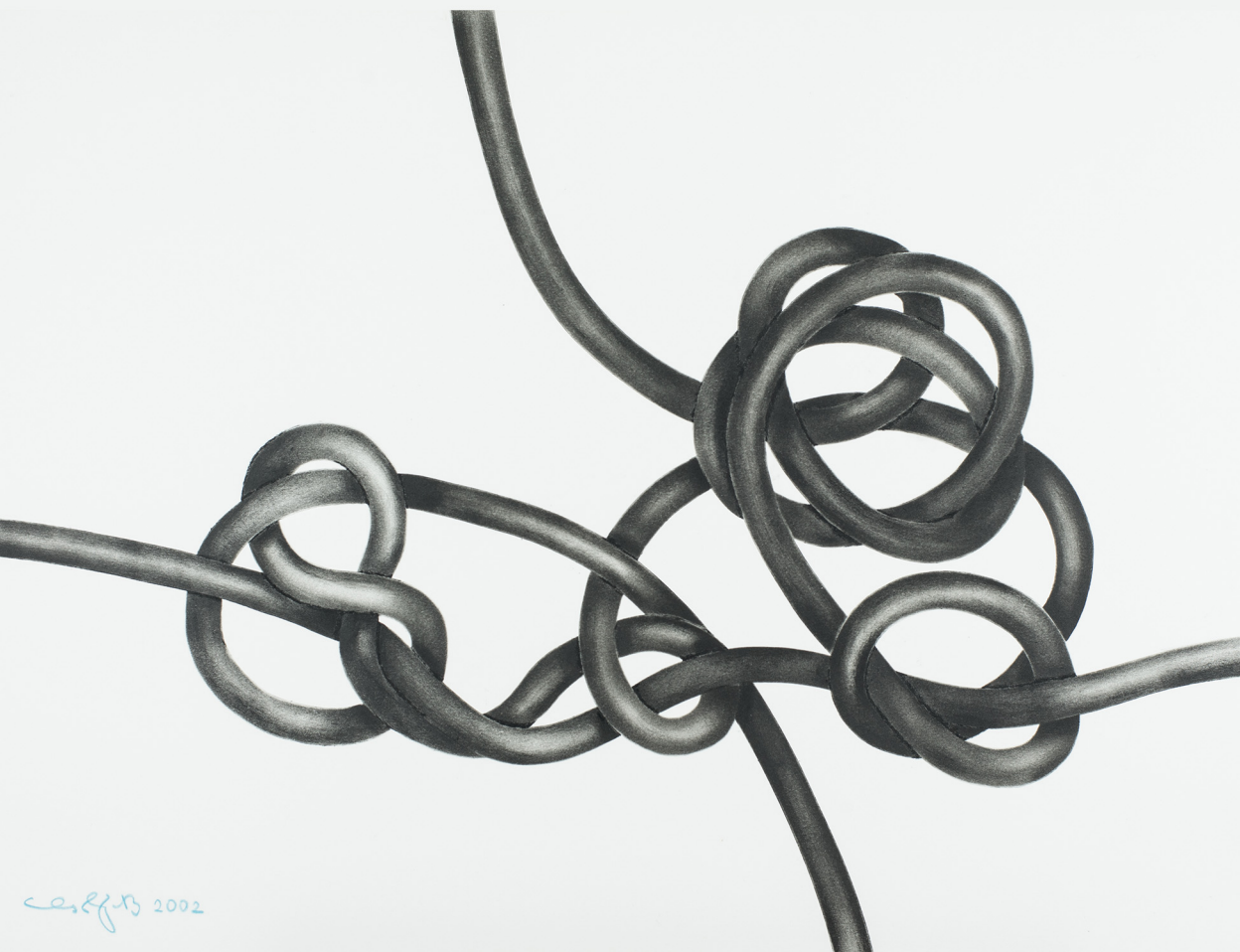
Zaključek

Nordijska hoja, pravilno naučena in kontrolirana, predstavlja najprimernejši šport za ljudi v tretjem življenjskem obdobju. Predstavlja celovitost homogenosti gibanja, razmišljanja in obremenitev v naravnem okolju, kar predstavlja dodatno vrednost temu športu. Vse študije enotno poročajo o ugodnem učinku nordijske hoje na fizično in duševno zdravje odraslih z ali brez kliničnih simptomov.

Literatura in viri

- Church T. S., Earnest C. P., Morss G. M. (2002): Field testing of physiological responses associated with Nordic Walking. *Res Q Exerc Sport*. 2002 Sep;73(3):296-300.
- Jacobson B. H., Wright T., Dugan B. (2000): Load carriage energy expenditure with and without hiking poles during inclined walking. *Int J Sports Med*. 2000 Jul; 21(5):356-9.
- Jordan A. N.; Olson T. P.; Earnest C. P.; Morss G. M.; Church T. S. (2001): Metabolic cost of high intensity poling while Nordic walking versus normal walking. *Medicine and Science in Sports and Exercise* 33 (5 Supplement): p S86 May, 2001.
- Knight C. A., Caldwell G. E. (2000): Muscular and metabolic costs of uphill backpacking: are hiking poles beneficial? *Med Sci Sports Exerc*. 2000 Dec;32(12):2093-101.
- Bullo V., Gobbo S., Vendramin B., Duregon F., Cugusi A., Di Blasio A., Bocalini D. S., Zaccaria M. Bergamin M., Ermolao A. (2017). Nordic Walking can be incorporated in the exercise prescription to increase aerobic capacity, strength and quality of life for elderly: a systematic review and meta-analysis. *Rejuvenation Research*, 1-70. doi: 10.1089/rej.2017.1921.
- Liu, Y., Xie, W. & Ossowski Z. (2023). The effects of Nordic Walking on health in adults: A systematic review. *Journal of Education, Health and Sport*, 13(1):188-196.

Inovativen, trajnostni in družbeno odgovoren razvoj

Bojan Golija: Brez naslova, iz cikla Kipuji, 2002
kombinirana tehnika (arhiv UGM, foto Jan Hecl)

DEMOGRAFSKE SPREMEMBE IN STAROSTI PRIJAZNA DRUŽBA

PETER GLAVIČ

Univerza v Mariboru, Fakulteta za kemijo in kemijsko tehnologijo, Maribor, Slovenija
peter.glavic@um.si

Slovenska družba se stara, ob naraščajočih povprečni starosti in deležu upokojencev se zmanjšujeta deleža mladih in delovno aktivnih prebivalcev. Mednarodne primerjave kažejo, da Slovenija ni starosti prijazna družba – po evropskem indeksu zdravega staranja smo na 23. mestu med 27. članicami EU; smo na 29. mestu v svetu. Enako nizko mesto zasedamo po trajanju zdrave starosti. Najslabši smo po zaposlovanju upokojencev – od prezgodnje upokojitve do oviranja upokojencev pri delu. Tudi po varčevanju v drugem in tretjem stebru smo med zadnjimi v EU. Varčevanje na kapitalnem trgu sta uničili država in cerkev z razlastitvami dvesto tisoč malih delničarjev ter vlagateljev v vzajemne in pokojninske sklade. Če hočemo omiliti grozeči dvig deleža BDP za pokojnine in s starostjo povezanih stroškov zdravljenja in dolgotrajne oskrbe, bo potrebno priznati napake in spremeniti odnos do spornih gibanj.

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.3.2023.15](https://doi.org/10.18690/um.3.2023.15)

ISBN
978-961-286-768-3

Ključne besede:
demografske spremembe,
starosti prijazna družba,
zdravo staranje,
dejavno staranje,
delo upokojencev

Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.3.2023.15](https://doi.org/10.18690/um.3.2023.15)

ISBN
978-961-286-768-3

Keywords:
demographic changes,
age-friendly society,
healthy ageing,
active ageing,
retirees' work

DEMOGRAPHIC CHANGES AND AGE-FRIENDLY SOCIETY

PETER GLAVIČ

University of Maribor, Faculty of Chemistry and Chemical Engineering, Maribor,
Slovenia
peter.glavic@um.si

Slovenian society is ageing with average lifetime and fraction of elderly increasing while the fractions of youth and work-active population are decreasing. According to the European Active Ageing Index, Slovenia with the 23rd place in EU and 29th one globally (What is the best country to live in for older people), is not an age-friendly society. It has a similar, low place when comparing duration of healthy ageing. Employment of retirees is the weakest cluster – retiring too early and hindering retirees at work. Also, saving for one's old age in the second and third pillars is underdeveloped; it has been destroyed by the state and church which expropriated two hundred thousand of small shareholders and mutual fund owners. It is necessary that the state admits the mistakes and changes in these respects to alleviate future problems of pension funds and healthcare for the elderly in future decades.

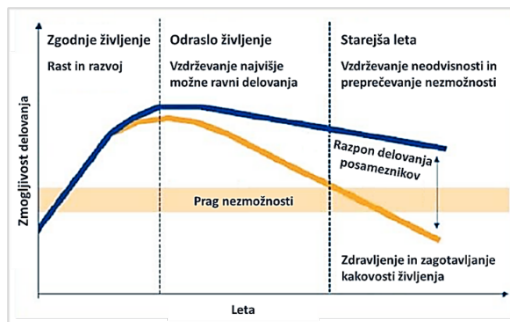
Uvod

Slovensko prebivalstvo se hitro stara. Leta 2000 je 65-letni Slovenec lahko pričakoval, da bo dočakal 78,9 let starosti. Sedaj znaša pričakovana starost že 82,6 let. Življenjska doba Slovenk se je v tem obdobju podaljšala od 83,0 let na 86,4 leta. Slovenija je po pričakovani starosti 15. v EU, pred nami so samo razvitejše države in Portugalska (Eurostat, 2018). V prihodnjih treh desetletjih se bo pričakovana starost moških zvišala še za 3,3 leta, žensk pa za 2,6 let. Leta 2100 naj bi pričakovano življenje trajalo pri moških že 89,1 leto, pri ženskah pa 93,1 leto. Številski delež starih 65 let ali več naj bi se do konca stoletja povečal na 31,4 %, delež starejših od 80 let na 14,8 %, število stoletnikov naj bi zraslo na okoli 7 550. Hkrati se bo zmanjševal delež 15–65 let starih od 63,2 % leta 2025 na 55,1 % leta 2100, število prebivalcev se bo znižalo od sedanjih 2,1 milijona na 1,9 milijona leta 2100 (Europop, 2019). Razmerje med upokojenimi in delovno aktivnimi prebivalci, ki je bilo leta 1950 enako 12,5 : 100, se je do leta 2020 zvišalo na 34,7 : 100 in bo do leta 2055 doseglo 67,7 : 100.

Staranje prebivalstva seveda ni slovenska posebnost ampak svetovni trend. Število starih 60 let in več se je od leta 1950 potrojilo. Delež starejših od 65 let naj bi se povečal od 9 % leta 2019 na 16 % leta 2050. Število starejših od 65 let bo od 760 milijonov leta 2021 naraslo na 1,6 milijarde leta 2050 in število starejših od 80 let od 155 milijonov na 460 milijonov (UN, 2023). *Svetovna zdravstvena organizacija* (WHO) je že leta 2002 za *Svetovno skupščino Združenih narodov o staranju* pripravila političen okvir za dejavno (aktivno) staranje. Razglasila je desetletje zdravega staranja 2020–2030. Priporoča, naj vse države sprejmejo ukrepe, s katerimi bi pomagale starejšim ljudem, da bi ostali čim dlje zdravi in dejavni – gre za nujno, potrebo in ne za razkošje. Evropska komisija je leta 2015 opredelila srebrno ekonomijo kot »obstoječo in nastajajočo priložnost, povezano z rastočimi javnimi in potrošniškimi izdatki za starajoče se prebivalstvo ter s posebnimi potrebami prebivalstva nad petdesetim letom starosti«. Starejši so sedaj bolj zdravi, opravilno sposobnejši in bolj dejavni kot kdajkoli prej (slika 1).

V Nemčiji in na Japonskem predstavljajo starejši od 65 let že okoli tretjino delovnega prebivalstva starosti 15–64 let. Kar 110 evropskih regij je izbralo *dejavno in zdravo staranje* za prednostno nalogo v pametni specializaciji. Zato se je Univerza v Mariboru

vključila v svetovni razvoj staranju prijaznih univerz in je leta 2019 ustanovila Center za zaslužne profesorje in upokojene visokošolske učitelje.

Slika 1: Vzdrževanje opravilne sposobnosti skozi celotno življenje

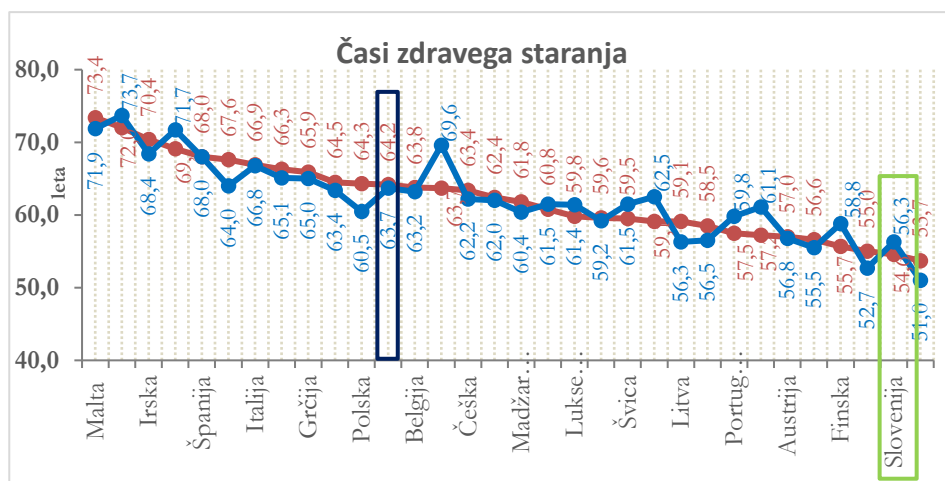
Vir: (Sánchez-Izquierdo, 2021)

Kratkotrajno, zdravo staranje

Novinarji pogosto poročajo o starostni sestavi prebivalstva, v kateri narašča število starostnikov – vsak peti Slovenec je starejši od 65 let. Število užitvalcev pokojnin se je v zadnjih letih povečalo na 632 tisoč. Povprečna starost novih užitvalcev pokojnin je od leta 1992 zrasla za 9 let pri ženskah in za 6,5 let pri moških ter dosegla 61,5 let oziroma 62,7 let. Zvišala se je tudi povprečna doba prejemanja pokojnine – na 25 let za ženske in na blizu 18 let za moške. Razmerje med zavarovanci in užitvalci pokojnin je padlo od 1,69 na 1,57 (leta 2013, v času krize, je bilo celo samo 1,38).

Povprečna izplačana pokojnina je v tem času zrastle od 625 evrov leta 2010 na 891 evrov leta 2022, povprečna starostna pokojnina pa se je od 77,8 % povprečne čiste plače leta 1996 znižala na 56,3 % leta 2022 (ZPIZ, 2023). Zaradi zaostajanja pokojnin za plačami in za inflacijo, se je znižal delež odhodkov za pokojnine v bruto domačem proizvodu (BDP) od 11,7 % leta 2013 na 9,6 % leta 2022. Vendar Evropska komisija napoveduje, da naj bi pokojnine v Sloveniji leta 2070 let dosegle 14,9 % BDP in opozarja, da je potrebno podaljšati delovno dobo in povečati dodatno varčevanje za starost. Politiki pripravljajo pokojninsko reformo, potrebno je reševati težave zdravstva in dolgotrajne oskrbe – ob zadnji pandemiji nas je pretresla visoka umrljivost v domovih za starostnike.

Premalo objavljamo mednarodne primerjave, ki pokažejo, kje smo dobri in kje zaostajamo, po katerih državah bi se lahko zgledovali. Novorojenčki lahko pričakujejo samo 56,3 leta zdravega življenja, novorojenke celo samo 54,6 let, slabi dve tretjini življenja (slika 2). Za Slovenkami so samo Latvijke, za Slovenci pa Slovaki, Estonci in Latvijci. Evropsko povprečje je 64,2 leti za ženske in 63,7 let za moške. Ob tem lahko Švedci pričakujejo 73,7 let zdravega življenja in Švedinje 72,0 let (Maltežanke celo 73,4 leta). Celo Bolgarke lahko pričakujejo 67,4 let zdravega življenja in Bolgari 64 let. Zakaj pri nas tako hitro zbolimo? Hvalimo se z nizko umrljivostjo dojenčkov, z zdravim staranjem pa ne.

Slika 2: Zdravo staranje za 31 držav EU + EFTA – Evropskega združenja za prosto trgovino.

Vir: (Eurostat, 2020)

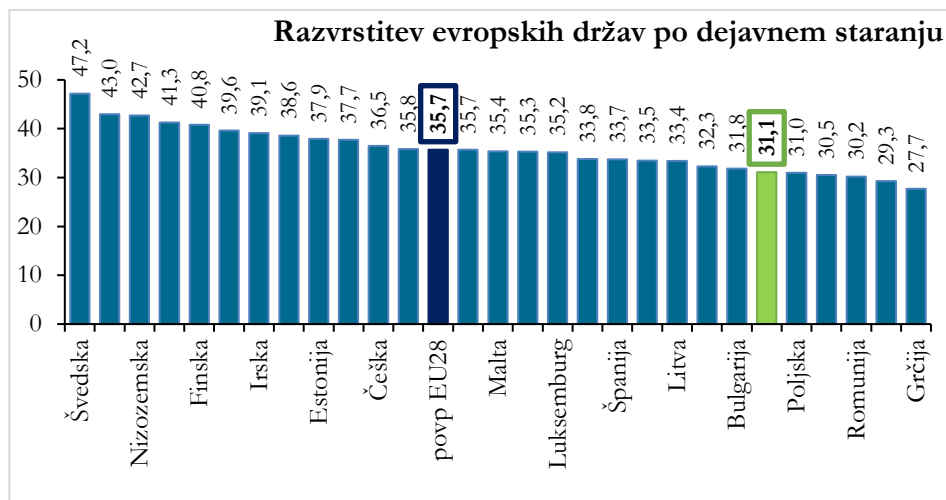
Odgovor nam daje *Indeks dejavnega staranja* (Active Aging Index, AAI), ki sta ga pripravili Gospodarska komisija Združenih narodov za Evropo (UNECE, 2019) in Evropska komisija.

Dejavno staranje

Dejavno staranje je po Svetovni zdravstveni organizaciji (WHO) »postopek izboljševanja priložnosti za zdravje, sodelovanje in varnost, z namenom obogatiti kakovost življenja med staranjem ljudi«. Dejavno staranje je po eni strani dobro za telesno in duševno zdravje, zato ga je potrebno politično spodbujati, saj zmanjšuje

stroške zdravstva in podaljšuje pričakovano zdravo življenje. Po drugi strani slabi zdravstveni pogoji pomenijo oviro za zdravo staranje, zato je potrebno ustvarjati pogoje za dejavno staranje med starejšimi s slabim zdravjem. Varno in brezskrbno delo in okolje sta tudi pogoja za dejavnost in neodvisnost starejših. Namesto starejših, ki potrebujejo nego in so na družbenem obrobju, ponuja starejše občane kot igralce lastne prihodnosti in kot pomemben vir za celotno družbo.

Po evropskem indeksu dejavnega staranja (AAI, slika 3) je Slovenija na 23. mestu med 28. članicami Evropske unije, med Bolgarijo in Romunijo, kar je precej blizu poraznim podatkom o trajanju zdravega življenja; v zadnjih letih je padla za dve mesti. Vodilne so skandinavske države. Estonija in Češka sta na 9. oziroma 11. mestu. Za nami so Madžari, Romuni, Poljaki, Hrvati in kot zadnji – Grki.

Slika 3: razvrstitev evropskih držav po dejavnem staranju (Active Ageing Index, 2018).

Vir: 2018 Active Ageing Index, Analytical Report, Octobre 2019

Vseh 22 kazalnikov AAI je razvrščenih v 4 skupine: zaposlitev (utež 35 %), sodelovanje v družbi (35 %), neodvisno, zdravo in varno življenje (10 %) ter sposobnost in spodbudno okolje za dejavno staranje (20 %). Po dejavnem staranju so v najboljši skupini skandinavske države, Nizozemska in Velika Britanija, ki so na vseh področjih precej nad povprečjem, še najmanj po neodvisnem življenju. Na drugem mestu je skupina z Avstrijo, Belgijo, Ciprom, Francijo, Luksemburgom in Malto, ki so pod povprečjem samo pri zaposlovanju. Predzadnja je skupina, v kateri

so Češka, Estonija, Irska, Latvija, Litva, Nemčija in Portugalska, ki so dobre po zaposlovanju in slabe po sodelovanju v družbi. Nas so uvrstili v zadnjo skupino, v kateri so še Bolgarija, Grčija, Hrvaška, Italija, Slovaška, Poljska, Romunija in Španija, ki so na vseh področjih podpovprečne.

Slovenija je najboljša (9.) po neodvisnem življenju in na zadnjem mestu EU po zaposlitvi – v pokoj odhajamo premladi in se kot upokojenci težko zaposlujejo. Dejavno staranje lahko pomaga tako posamezniku kot celotni družbi! Estonija in Češka nas prehitevata v najvažnejših kazalcih – od gospodarske rasti, preko BDP na prebivalca in plač po kupni moči. V obdobju 2008–2016 smo napredovali samo za 1 %; manj od nas je napredovala samo Romunija, nazadovala je le Grčija. Slovaška in Češka sta napredovali za dobrih 5 %, samo Malta je bila boljša; za več kot 4 % so se izboljšale Estonija, Madžarska, Bolgarija in Poljska. Dobri smo po majhni vrzeli med spoloma, kjer si z Bolgarijo delimo 9. mesto – najboljši smo pri zaposlovanju, najslabši pri neodvisnem življenju. Kaj delamo narobe v primerjavi z drugimi novimi članicami EU?

Najslabši smo po zaposlovanju

Kazalniki *zaposlovanja*, plačanega dela vsaj eno uro tedensko, so razdeljeni na štiri starostna obdobja: 55–59, 60–64, 65–69 in 70–74 let. Slovenija je po zaposlenosti starejših na 25. mestu, 31,6 % pod povprečjem EU. Za nami so samo Hrvaška, Grčija in Luksemburg. Zaposlenih je le 48,6 % starih 55–64 let; povprečje EU je 59,1 %, Švedska dosega celo 77,7 %. Upokojeni smejo delati, če se odpovedo pokojnini, pa čeprav so pokojnine skoraj pol nižje od plač. Zakon o uravnoteženju javnih financ (ZUJF) je leta 2012 obdavčil potne stroške, dnevnice in kotizacije za udeležbo na mednarodnih posvetovanjih, ki jih EU v odobrenih raziskovalnih projektih ne priznava. V zadnjih osmih letih smo zaposlovanje izboljšali za podpovprečna 2 %; Madžarska beleži 12 % rast, Poljska, Litva in Slovaška od 8 % do 7 %, Estonija 6 % rast.

Malo boljši, dvajseti, smo na področju *sodelovanja v družbi*, z 12,3 % smo pod povprečjem EU. Področje obsega vsakotedenske prostovoljne dejavnosti v društvih, gibanjih, krajevni skupnosti, skrb za otroke in vnuke, za bolehnne in invalide ter politično udejstvovanje v zadnjih 12 mesecih (stranka, protest ali demonstracija,

podpis peticije, občasn stik s politikom ali javnim uslužbencem). Od novih članic EU so neposredno pred nami Hrvaška, Slovaška, Češka in Latvija, za nami so druge nove članice EU, Grčija in Portugalska. V obdobju 2008–2016 beleži Slovenija skoraj 1 % padec točk, slabši sta bili le Litva in Madžarska; Latvija, Češka, Hrvaška in Romunija beležijo okoli 5 % rast.

Še boljši, na 17. mestu, 3,6 % pod povprečjem EU, smo po sposobnosti in ugodnem okolju za dejavno staranje, ki vključuje preostali trajanji življenja in zdravega življenja po 55. letu, dobro duševno počutje, uporabo informacijsko-komunikacijske tehnologije, vsaj en družabni stik s prijatelji, sorodniki ali kolegi na teden ter delež 55–74 let starih s srednjo, višjo ali visoko izobrazbo. Tik pred nami so Bolgari in Čehi (14.). V obdobju 2008–2016 je Slovenija izboljšala točkovanje za 3 %, kar nas uvršča tik pred zadnjo četrtino držav; Slovaška je napredovala za 9 %, Estonija za 8 %, Portugalska in Bolgarija za 7 %, Latvija za 6 % itd.

Najboljši, na 15. mestu, 0,4 % nad povprečjem EU 28 smo po neodvisnem, zdravem in varnem življenju, ki obsega skoraj vsakodnevno telesno vadbo, dostopnost do zdravniškega ali zobozdravniškega pregleda v zadnjem letu dni, neodvisno življenje (delež oseb nad 75 let z eno- ali dvočlanskim gospodinjstvom), vsaj srednje visok dohodek, ki lahko pokriva stroške brez gmotne prikrajšanosti in revščine, varno hojo do stanovanja ponoči ter vseživljenjsko učenje na tečajih, seminarjih, posvetovanjih ali inštrukcijah znotraj ali zunaj izobraževalnega sistema. Od novih članic EU je pred nami samo Češka. V zadnjih letih nismo napredovali in smo po tem na 21. mestu; Bolgarija je napredovala za 9 %, Romunija za 6 %, Hrvaška za 5 %.

Indeks dejavnega staranja ne izhaja več, vendar tudi podobna analiza najboljših držav za starejše kaže, da je Slovenija na 29. mestu med 105 državami sveta (Age Co, 2020). Pred nami so Češka (11.), Portugalska (23.), Poljska (24.) in Slovaška (27.).

Uničenje kapitalskega trga

Država je v preteklosti uničila nekatere vzajemne sklade (Proficia Dadas leta 1996) ter v zadnji finančni krizi 2013–2014 izbrisala delnice in obveznice nad sto tisoč vlagateljev v banke (in še dvakrat toliko družinskih članov). S tem je uničila slovenski finančni trg. Tega ni naredila nobena druga država v EU in svetu. Podobno je 65.000

vlagateljem naredila cerkev z uničenjem vzajemnih skladov Zvon I in II. Za državo so domače obveznice nujne, saj je sicer preveč odvisna od tujih finančnih trgov, kar smo spoznali v krizi. Finančni trg je nujen tudi za domača podjetja (uveljavljena in zagonska), saj je sicer investiranje prenizko, razvoj prepočasen in rast dodane vrednosti prenizka glede na demografski razvoj in eno najnižjih stopenj neposrednih tujih naložb v EU.

Letni promet na Ljubljanski borzi je leta 2005 znašal 1 840 M€ (milijonov evrov), leta 2022 pa le 431 M€; število vrednostnih papirjev se je v tem obdobju znižalo od 240 na 67, kar je 3 več kot leta 2020. Tržna kapitalizacija vseh delnic je konec leta 2022 znašala 7 600 M€. Slovenski borzni indeks SBITOP je od začetka leta 2005 do sredine leta 2022 zrasel od 917 na 1230 točk ali za 34 %. Nemški indeks DAX je v tem obdobju zrasel za 372 %, ameriški indeks S&P 500 za 368 % (vsak torej za skoraj štirikratnik in enajstkrat bolj kot SBITOP). Kljub visoki donosnosti delnic na Ljubljanski borzi je uničenje očitno. Izgovarjanje vlade, borznih družb in nekaterih 'strokovnjakov' na neizobraženost Slovencev na finančnem trgu je nestrokovno in ni obetajoče. To je posebej problematično, ker so tudi neposredne tuje naložbe v Sloveniji med najnižjimi v EU in med primerljivimi državami.

Naloge pokojninske reforme

Pokojninska reforma bi morala zasledovati naslednje cilje:

- Zaradi daljšanja življenjske dobe se ne bo mogoče izogniti podaljševanju upokojitvene starosti in pokojninske dobe. Za to je potrebno sprejeti zakon, ki bo to avtomatsko prilagajal (nekatero države to že imajo uzakonjeno). Predlagamo, da se z vsakim letom podaljšane življenjske dobe upokojitvena starost za pol leta podaljša, npr. takoj iz 65 let na 65,5 let in delovna doba iz 40 na 40,5 let.
- Zaposleni bi morali imeti pravico in možnost, da se po dogovoru upokojijo kasneje in za to prejmejo višjo pokojnino (stimulacija za daljšo delovno dobo in višjo starost od uzakonjene). Starejši zaposleni imajo nekatere prednosti pred mlajšimi.
- Upokojenci naj bi imeli pravico dodatno delati, saj s tem prispevajo k BDP, si izboljšajo prihodke, živijo bolj zdravo in dlje, torej z manjšimi stroški za družbo

in pokojninsko blagajno. Morali bi odpraviti določilo ZUJF-a (Zakona za uravnoteženje javnih financ (Uradni list RS, št. 105/1), ki še vedno obdavčuje potne stroške dejavnih upokojencev z dohodnino in prispevki za delodajalca in delojemalca. Slednji lahko s pritožbo naslednje leto dobi stroške povrnjene, delodajalec pa ne, kar je nesprejemljivo za mednarodne projekte, ki takih dodatnih stroškov ne priznavajo.

- Država bo morala omogočiti in podpirati varčevanje za starost v 2. stebru, zaposleni naj bi prostovoljno varčevali tudi v 3. stebru (v vzajemnih skladih, delnicah in obveznicah).
- Država bi morala razvoj finančnega trga spodbuditi s svojimi ukrepi: 1) s stimulacijami za tako obliko varčevanja, 2) z odškodnino za izbrisane delnice in obveznice ter uničene sklade in 3) z zakonsko obvezo, da ne bo več uničevala vlog na borznem trgu – tako garancijo država že ima glede depozitov (do višine 100 000 EUR).
- Cerkev bi vlagateljem morala vrniti uničeno premoženje z deležem svoje lastnine, npr. gozdov.

Literatura in viri

- Age Co (2020). What is the best country to live in for older people?
<https://www.ageukmobility.co.uk/mobility-news/article/what-is-the-best-country-to-live-for-older-people> (5.7.2023).
- ERUROPOP (2019). Statistični urad Republike Slovenije, Projekcije prebivalstva za Slovenijo.
<https://www.stat.si/statweb/News/Index/8917>. (4.7.2023).
- Eurostat, Ageing Europe – statistics on health and disability in 2018.
https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Ageing_Europe_-_statistics_on_health_and_disability. (5.7.2023).
- ZPIZ, Zavod za pokojninsko in invalidsko zavarovanje Slovenije, Statistični pregled za leto 2022.
file:///C:/Users/peter.glavic/Downloads/STATISTII%C4%8CNI_PREGLED_2022.pdf
(5.7.2023)
- UN, United Nations (2023). World Social Report 2023: Leaving no one behind in an Ageing World.
<https://social.desa.un.org/sites/default/files/publications/2023-02/WorldSocialReport2023.pdf>. (4.7.2023)
- UNECE (2019). United Nations Economic Commission for Europe, United Nations, Geneva. Active Ageing Index 2018, Analytical Report. (4.7.2023).
https://unece.org/DAM/pau/age/Active_Ageing_Index/ECE-WG-33.pdf.
- WHO, World Health Organization, Ageing (2016). https://www.who.int/health-topics/ageing#tab=tab_1. (4.7.2023).

ZORENJE V MODROSTI TER SODOBNI PRISTOPI K UČENJU ZA TRAJNOSTNOST

DARJA PICIGA,¹ ANITA PIRC VELKAVRH²

¹ Univerza v Mariboru, Center za zaslužne profesorje in univerzitetne visokošolske učitelje
Univerze v Mariboru, Maribor, Slovenija

darja.piciga@gmail.com

² Ljubljana, Slovenija

anita.pirc-velkavrh@gov.si

Čeprav se modrost tradicionalno pojmuje kot pozitivni stereotip o starosti in je po klasiku psihologije Eriksonu kot osebna integriteta odločilna razvojna zmožnost v starosti, sodobne empirične raziskave pretežno ugotavljajo, da pri večini ljudi razvoj poteka v smeri ne-modrosti oz. ne-zorenja. Dobra novica je, da se je modrosti mogoče naučiti. V znanosti obstajajo različne konceptualizacije te osebne lastnosti, s tem da v večji ali manjši meri vključujejo kognitivne prvine, usmerjenost v praktično uporabo znanja, etično in tudi čustveno komponento. V prispevku predlagamo, da se zorenje v modrosti podpre z evropskimi priporočili za razvoj kompetenc za zeleni prehod in trajnostnost (evropski okvir kompetenc GreenComp). Pri soočanju z izzivi trajnostnega razvoja so še posebej obetavni integrativni sistemski in v prihodnost usmerjeni pristopi. Taki pristopi, med drugim, vključujejo sistemsko mišljenje ter metode in orodja predvidevanja (foresight). Uveljavljajo in razvijajo se v okviru Evropskega zelenega dogovora, evropskih in globalnih institucij (kot sta EEA in OECD) ter različnih znanstvenih in strokovnih mrež. S temi pristopi bi bilo mogoče tudi nadgraditi koncept Trajnostne in družbeno odgovorne Univerze v Mariboru.

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.3.2023.16](https://doi.org/10.18690/um.3.2023.16)

ISBN
978-961-286-768-3

Ključne besede:
modrost,
trajnostni razvoj,
zeleni prehod,
kompetence za
trajnostnost, sistemsko
mišljenje, foresight

Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.3.2023.16](https://doi.org/10.18690/um.3.2023.16)

ISBN
978-961-286-768-3

Keywords:

wisdom,
sustainable development,
green transition,
sustainability competences,
systems thinking,
foresight

MATURATING IN WISDOM AND MODERN APPROACHES TO LEARNING FOR SUSTAINABILITY

DARJA PICIGA,¹ ANITA PIRC VELKAVRH²

¹ University of Maribor, Center for Emeritus Professors and Retired Higher Education
Teachers of the University of Maribor, Maribor, Slovenia
darja.piciga@gmail.com

² Ljubljana, Slovenia
anita.pirc-velkavrh@gov.si

Although wisdom is traditionally understood as a positive stereotype of old age and, according to the classic of psychology, Erikson, personality integrity is a decisive development option in old age, modern empirical research predominantly finds that for most people development takes place in the direction of non-wisdom, or immaturity. Good news is that it can be learned. In science, there are different conceptualizations of this personality trait, in that they include, to a greater or lesser extent, cognitive elements, orientation towards the practical application of knowledge, and to an ethical and also an emotional component. In the paper, we propose that maturing in wisdom is supported by European recommendations for the development of competences for the green transition and sustainability (European competence framework GreenComp). When dealing with the challenges of sustainable development, integrative systemic and future-oriented approaches are particularly promising. Such approaches include, i. a., systems thinking and foresight methods and tools. They are enforced and further developed within the European Green Deal, by European and global institutions (e.g., EEA and OECD), and by various scientific and expert networks. With these approaches, it would be also possible to upgrade the concept of the Sustainable and Socially Responsible University of Maribor.

University of Maribor Press

1 Uvod

V poglavju sodobno znanstveno preučevanje modrosti kot kompetence in kot odnosa, povezujeva z evropskim sistemom znanja in kompetence za trajnostnost in zeleni prehod, česar v literaturi še nisva zasledili.

V znanosti obstajajo različne konceptualizacije modrosti, s tem da v večji ali manjši meri poudarjajo kognitivne in nekognitivne prvine. Čeprav je empirično preučevanje modrosti pokazalo, da le malo posameznikov v starosti doseže to razvojno stopnjo, pa iz ugotovljenih pogojev za njen razvoj izhaja, da se je je možno naučiti z ustreznim pristopom v študijskem procesu in akademskem delovanju (Peterson in Seligman, 2004; Maxwell, 2014; Ramovš, 2020).

Primerjava konceptov in izsledkov o modrosti, s sistemom znanja za zeleni prehod in okvirom kompetenc za trajnostnost, kot sta se razvila v Evropi (npr. poročila EEA, Evropski zeleni dogovor, GreenComp), pokaže pomembne skupne prvine.

2 Cilji poglavja

V tem poglavju želiva akademski skupnosti in strokovni javnosti na področju trajnostnega razvoja približati koncept modrosti (vključno s spoznanji o razvoju modrosti) in ga povezati s kompetencami in delovanjem za trajnostnost v okviru Evropskega zelenega dogovora, s poudarkom na, v izobraževalnem procesu manj uveljavljenih kompetencah systemskega mišljenja in zamišljanja, trajnostnih prihodnosti. Z upoštevanjem teh spoznanj v študijskem procesu in osebnostnem razvoju bo možno prispevati k bolj učinkovitemu delovanju za trajnostnost.

Predstavljena spoznanja pa so na kratki rok že uporabna pri nadgradnji koncepta Trajnostne in družbeno odgovorne Univerze v Mariboru, to je v procesu prenove učnih načrtov in programov za zeleni prehod, ki poteka v okviru nacionalnega Načrta za okrevanje in odpornost.

3 Zorenje v modrosti

Modrost se tradicionalno pojmuje kot pozitivni stereotip o starosti. Po klasiku psihologije Eriku H. Eriksonu, ki je psihosocialni razvoj osebnosti opisal z osmimi razvojnimi stopnjami, je zadnja stopnja (od 65. leta dalje) obdobje zrelosti. Temeljni

konflikt (kriza) vključuje nasprotje med integralnostjo in obupom. Uspešna razrešitev tega konflikta vodi do kreposti modrosti. Modrost človeku omogoča, da se ozre nazaj na svoje življenje, z občutkom osebnostne izpolnitve in smiselnosti. (Musek, 1977)

Empirično preučevanje modrosti se je v svetu v zadnjih dveh desetletjih zelo razširilo, zlasti v psihologiji in gerontologiji. Psihologinja Judith Glück, svetovno priznana raziskovalka modrosti z univerze v Celovcu, ugotavlja, da je na tem področju verjetno skoraj toliko definicij modrosti, kot je raziskovalcev modrosti (Glück, 2018). Loči pa dva osnovna pristopa na tem področju. Modrost lahko pojmujeemo in merimo kot kompetenco s poudarkom na kogniciji, torej kot zmožnost najti dobre rešitve za določeno vrsto problemov: modro razmišljanje temelji na bogatem, z izkušnjami povezanem znanju o kompleksnih vprašanih človeškega življenja in vključuje distanciranje od lastne perspektive, priznavanje raznolikosti potreb, vrednot in perspektiv ljudi ter širok in integrativen pogled.

Med temi pristopi je najstarejši berlinski model oz. paradigma (Paul Baltes in sodelavci), ki modrost opredeljuje kot strokovno znanje, strokovni način razmišljanja o življenjskih problemih. Izraz »strokovno znanje« se običajno nanaša na široko in poglobljeno znanje in spretnosti na določenem področju, ki se pridobijo z dolgotrajno namerno prakso. Po tem modelu moder odgovor kaže visoko raven poznavanja dejstev in postopkov, prikazuje kontekstualizem življenjske dobe (življenjske faze, življenjske situacije ali zgodovinske in kulturne okolice vplivajo na vedenje), vrednostni relativizem (zavedanje in sprejemanje različnih vrednot, prepričan in prioritet) ter prepoznavanje in obvladovanje negotovosti (zavedanje in sposobnost soočanja z življenjsko nepredvidljivostjo).

Za Grossmannovo pojmovanje modrega razmišljanja so značilni metakognitivni procesi, vključuje pa dialektično mišljenje in intelektualno ponižnost, ki se kaže, na primer, v zavzemanju različnih perspektiv, priznavanju omejitev znanja, oblikovanju prilagodljivih napovedi in iskanju kompromisov. Tudi tu sta vključena upoštevanje različnih kontekstov in perspektiv ter zavedanje negotovosti. Tudi po Bremenski paradigmi je eden od petih kriterijev za osebno modrost toleranca do dvoumnosti (prepoznavanje in obvladovanje negotovosti in neobvladljivosti).

Drugi pristopi merijo modrost kot odnos ali osebnostno lastnost, način doživljanja in razmišljanja o življenju, ki vključuje željo po doseganju smisla in rasti namesto zaprtja in zadovoljstva, odprto, sočutno držo do drugih ter pripravljenost na poglobljeno in samokritično refleksijo. Modrost kot odnos je popolnoma združljiva z modrostjo kot kompetenco, saj bo verjetno vodila do pridobitve širokega in globokega znanja o samem sebi in človeški naravi na splošno.

Raziskovalci na področju pozitivne psihologije so modrost definirali kot usklajevanje »znanja in izkušenj« ter »njene premišljene uporabe za izboljšanje blaginje.« (Peterson in Seligman, 2004). Po tej definiciji je modrost podrobneje opredeljena z naslednjimi vidiki:

- reševanje problemov s samo(s)poznavanjem in trajnostnimi dejanji,
- kontekstualna iskrenost / odkritost do okoliščin s poznavanjem njihovih negativnih (ali omejitev) in pozitivnih vidikov,
- dosledna dejanja, ki temeljijo na vrednotah, s poznavanjem raznolikosti etičnih mnenj,
- toleranca do negotovosti v življenju z brezpogojnim sprejemanjem,
- vživljanje v samega sebe za razumevanje lastnih čustev (ali biti čustveno naravnani), morale in drugih občutenj (feelings), vključno z zmožnostjo, da sebe vidimo kot del večje celote.

Jože Ramovš, eden vodilnih slovenskih raziskovalcev gerontologije, je v prispevku o starostni modrosti opredelil za človekovo zorenje v modrosti značilna dogajanja, bistvene sestavine in lastnosti (Ramovš, 2020). Glede znanja ugotavlja, da ima pri modrostnem razvoju pomembno vlogo, ki pa je ambivalentna – isto znanje ljudje uporabljamo za razvoj in ga zlorablamo za oviranje trajnostnega razvoja. Ramovš v procesu modrostnega zorenja poudarja ustrezno zavest o sebi, usmeritev v kakovostno sožitje z drugimi ljudmi in z naravo, čustveno zorenje, zakoreninjenost v kulturo, učinkovito učenje iz lastnih izkušenj in iz izkušenj drugih. Glavni pogoj za nabiranje izkušenj in za njihovo uspešno obdelovanje pa je kakovost temeljnih človeških skupin. Modrost je neločljivo vezana tudi na odgovornost in skrb za trajnostni razvoj narave. Bistvena značilnost modrostnega razvoja je uravnotežena integracija človekove pozornosti na konkretnost in presežnost – na sedanji trenutek

in situacijo, ob stabilni usmerjenosti v trajnostni cilj življenjske poti, kot to izraža geslo *Misli globalno, ukrepaj lokalno*.

Ramovš poudarja, da modrost ni samodejno stanje, ampak sad smiselnega razvoja z nenehnim zavestnim prizadevanjem, kar tembolj velja za starost. Povzema druge raziskovalce, ki pogosto ugotavljajo, da je modrost med starimi ljudmi zelo redka. Vendar pa je modrost ena izmed redkih zmožnosti, ki jo je v starosti možno razvijati. Vsekakor pa se človekov modrostni razvoj redno ne začne v starosti in tudi njegovi vrhunski dosežki niso omejeni na starost. V vseh življenjskih obdobjih srečujemo ljudi, ki so zelo razvili svojo modrost.

Da se je modrosti mogoče naučiti, ugotavljajo tudi drugi avtorji (npr. Peterson in Seligman). Filozof Nicholas Maxwell (2014) pa celo zagovarja, da bi morala akademska sfera spremeniti svojo osredotočenost s pridobivanja znanja na iskanje in spodbujanje modrosti. Avtor prepričljivo trdi, da moramo nujno izvesti revolucijo na univerzah po vsem svetu, tako da bo njihov osnovni cilj postala modrost in ne zgolj znanje.

4 Kompetence za trajnostnost in zeleni prehod

Če hočemo podpreti in doseči zastavljene cilje evropskega zelenega prehoda in 8. okoljskega akcijskega programa, da bomo vsi Evropejci do leta 2050 živeli dobro ob upoštevanju omejitev našega planeta in v gospodarstvu blaginje, kjer se nič ne zavrže, kjer je rast obnovljiva, kjer je dosežena podnebna nevtralnost v Uniji ter je raven neenakosti znatno zmanjšana, potem moramo razviti tudi sistem znanja, ki bo te cilje ne samo podpiral, ampak jih bo tudi omogočal. Zeleni prehod zahteva od vseh vključenih že danes, še bolj pa v bližnji prihodnosti, kompetence, ki omogočajo razumevanje sistemske in kompleksne narave tega procesa ter učinkovito ukrepanje, z upoštevanjem sedanjih in prihodnjih izzivov trajnostnosti.

Skupno raziskovalno središče (JRC) iz Seville je v januarju 2022 izdalo poročilo GreenComp, Evropski okvir kompetenc za trajnostnost, s katerim smo dobili razdelan strateški sistem kompetenc, potrebno pa jih je udejaniti v praksi pri vseh deležnikih in na vseh ravneh in področjih. Okvir GreenComp zajema štiri medsebojno povezana področja kompetenc:

1. poosebljanje vrednot trajnostnosti (s kompetencami vrednotenje trajnostnosti, podpiranje pravičnosti in promoviranje narave),
2. sprejemanje kompleksnosti v trajnostnosti (sistemsko mišljenje, kritično mišljenje in formuliranje problema),
3. zamišljanje trajnostnih prihodnosti (pismenost za prihodnost, prilagodljivost in raziskovalno mišljenje) ter
4. ukrepanje za trajnostnost (politična angažiranost, kolektivno ukrepanje in individualna iniciativa).

V okviru GreenComp **trajnostnost** pomeni dajati prednost potrebam vseh živih bitij in planeta, tako da poskrbimo, da delovanje človeka ne preseže omejenih planetarnih zmogljivosti. **Kompetenca za trajnostnost** zajema vsa štiri področja kot celoto: učee se opolnomoči, da poosebljajo vrednote za trajnostnost in sprejemajo kompleksne sisteme z namenom ustreznega ukrepanja ali zahtevanja ukrepov, s katerimi bi obnovili in ohranili zdrave ekosistemo in izboljšali pravičnost ter tako ustvarili vizije trajnostnih prihodnosti.

5 Sistemsko in v prihodnost usmerjeno mišljenje

Čeprav so vse štiri skupine kompetenc po okviru GreenComp enako pomembne, so izkušnje pokazale, da kompetence drugega in tretjega področja (Sprejemanje kompleksnosti v trajnostnosti in Zamišljanje trajnostne prihodnosti) predstavljajo specifične izzive, povezane z elementi negotovosti in kompleksnosti. Pomembno je tudi, da jih povezujemo z vrednotami trajnostnosti, saj bi jih bilo drugače mogoče uporabiti tudi za netrajnostne ukrepe (JRC, 2022).

Zaradi omejenih rezultatov dosedanjih antropocentričnih politik pri doseganju trajnostnosti, se je pričelo močno razvijati področje sistemskega razmišljanja za razumevanje pogojev in procesov, ki so ustvarili sedanje trajnostne izzive, o čemer se strinjajo tako znanstveniki kot politiki. To je vodilo h kritični presoji do sedaj prevladujočih redukcionističnih in antropocentričnih pristopov (Bierman, 2021).

Kot opozarjajo avtorji okvira GreenComp (JRC, 2022), zelene tehnologije pogosto obljublajo pozitivne rezultate na področju trajnostnosti, vendar imajo lahko nezaželene posledice na sistemski ravni (npr. izguba biotske raznovrstnosti in povečana konkurenca za nakup zemljišč zaradi proizvodnje biogoriv (Piciga, 2022).

Brez celostnega razumevanja kompleksnih problemov in možnih rešitev bi te posledice morda težko prepoznali.

Kompetenca sistemskega mišljenja je v okviru GreenComp opisana na naslednji način: »Pristopiti k problemu trajnostnosti z vseh strani; upoštevati čas, prostor in kontekst, da bi razumeli medsebojni vpliv elementov znotraj sistemov in med njimi«. Učenci se ve, da ima vsako človeško dejanje okoljske, družbene, kulturne in ekonomske posledice. Okoljski izzivi so povezani tako med seboj kot z gospodarskimi dejavnostmi in življenjskimi slogi. Delovanje gospodarstva znotraj meja naše družbe je odvisno od našega planeta, ki ima omejene vire in zmogljivosti.

V praksi ima ta pristop precej izzivov. Raziskave so pokazale, da v okviru izobraževalnega sistema učenci se ne razvijejo ustreznih kompetenc o sistemskem razmišljanju, kar nekateri imenujejo celo kriza izobraževalnega sistema (Palmberg idr., 2017). To pomeni, da upravljalci politik, nevesči holističnega pristopa, sprejemajo sektorske odločitve brez dogovora z ostalimi deležniki, kar zavira razvoj planetarne pravičnosti in demokracije (Biermann, 2021) in preprečuje korenite družbeno-sistemske spremembe in napredek (Ramos idr., 2019). Dodatna težava je tudi v tem, ker sistemski pristop ne ponuja kombinacije orodij, ki se lahko neposredno uporabijo, temveč jih je potrebno prilagoditi posameznim primerom. Zahteva tudi interdisciplinaren in kritičen pristop, ki presega obstoječe meje znanstvenih disciplin in miselnih konceptov deležnikov. Le na ta način lahko razvijamo nova, bolj celostna spoznanja in znanja.

Razveseljivo je, da je bolj celovit razvoj znanja in kompetenc za trajnostnost v središču številnih evropskih in medvladnih organizacij, kot sta Evropska agencija za okolje (EEA) in Organizacija za gospodarsko sodelovanje in razvoj (OECD). Sistemski pristop in inovacije za trajnostne prehode, kot jih je – skupaj z novo paradigmo znanja – razvila Evropska agencija za okolje (EEA), se postopoma vključujejo v evropske in nacionalne politike in dejavnosti v okviru Evropskega zelenega dogovora. Široka paleta znanstvenih in civilnodružbenih mrež ali platform služi tudi kot stalni podporni sistem za pospešitev prepotrebnega premika paradigme o gospodarskih, družbenih in okoljskih razsežnostih. (Več o tem v: Piciga, 2022; Pirc in Lee, 2023)

Področje kompetenc Zamišljanje trajnostnih prihodnosti učečim se omogoča, da si predstavljajo alternativne prihodnje scenarije in prepoznajo ukrepe za doseganje trajnostnih prihodnosti. Pri soočanju z negotovostjo glede prihodnosti in kompromisi na področju trajnostnosti je pomembna kompetenca prilagodljivosti. Kompetence tega področje vključujejo uporabo ustvarjalnih in transdisciplinarnih pristopov in razumevanje prihodnosti kot odprte in kot nekaj, kar lahko oblikujejo kolektivno (JRC, 2022).

Če želimo doseči zastavljene dolgoročne cilje trajnostnega razvoja in Evropskega zelenega dogovora, moramo dobiti boljši vpogled v »VUCA svet« - ranljiv, negotov, kompleksen in dvoumen svet, v katerem živimo (EEA, 2020). To vključuje tako sedanost kot prihodnost. Za to je potrebno tudi razumevanje kompleksnih sistemov, ki součinkujejo in vplivajo na naše sedanje ter prihodnje poti, na katere pa vplivajo tudi naše vrednote, svetovni pogledi in izkušnje (povezava s prvim in drugim področjem kompetenc) (JRC, 2022). Predvidevanje (foresight) in sistemsko mišljenje nam lahko pomagata sistematično raziskati različne možne prihodnosti in možnosti za implementacijo zelenih scenarijev. S temi pristopi se tudi na osredotočen in konstruktiven način pospešujejo razprave med deležniki o tem, kako doseči družbeno sprejemljivo vizijo. Raznolikost vrednot v družbi pomeni, da obstajajo različne možne prihodnosti, konsistentne z EU vizijo »živeti dobro, znotraj okoljskih omejitev planeta« (EEA, Scenarios).

Evropska agencija za okolje je npr. skupaj s svojim omrežjem evropskih držav (Eionet) razvila možne scenarije (imaginaries) o trajnostni Evropi 2050, ki vključujejo scenarije tehnokracije za skupno dobro, enotnosti v stiski, prekinitvev povezave med gospodarskim razvojem in okoljskimi vplivi in ekotopijo (več o tem: EEA, Scenarios).

Tudi na tem področju ni enoznačnih pristopov in orodij, temveč je, glede na ključno vprašanje, potrebno izdelati načrt procesa in uporabe kvalitativnih in kvantitativnih metod ter vključenosti deležnikov. Za bolj odgovorne (accountable) rezultate foresight pristopi predvidevajo izvajanje cikličnih procesov, kar pomeni ponovitev procesa z uporabo izsledkov, pridobljenih v prejšnjem procesu. Ker živimo v dinamičnih časih, kjer se situacije nenehno spreminjajo, je to nujno (več o tem v štirih strateških poročilih EU, 2019–2023).

6 Zaključek

V sodobni znanstveni literaturi najdemo različna pojmovanja modrosti, ki praviloma vključujejo (meta)kognitivne, etične in čustvene prvine, s tem da jim dajejo različen pomen. Vrednotna komponenta se pogosto nanaša na odgovornost in skrb za svet v celoti (Peterson in Seligman, 2004), kar pomeni tako druge ljudi in celotno človeštvo kot tudi naravo. Lahko jo povežemo z vrednotnimi kompetencami trajnostnosti v evropskem okviru trajnostnih kompetenc GreenComp (prvo področje Poosebljanje vrednot trajnostnosti). Tako kot okviru GreenComp tudi več avtorjev znanstvenih del o modrosti opozarja na nujnost etičnega vidika pri uporabi znanja in kognitivnih kompeten, (Ramovš, 2020) izpostavlja ambivalentno vlogo znanja.

Pri opredelitvah modrosti se pogosto navaja povezovanje oz. usklajevanje znanja in izkušenj ter usmerjenost v praktično uporabo znanja, Ramovš tudi poudarja pomen ustreznih izkušenj za zorenje v modrosti, kar lahko povežemo z razvojem trajnostnih kompetenc četrtega področja, to je ukrepanja, delovanja za trajnostnost.

Kompetence z 2. in 3. področja po okviru GreenComp lahko povežemo s kognitivnimi prvinami modrosti. Modrost torej vključuje višje ravni znanja, ki je bolj celostno, integrativno in vključuje metakognitivne spretnosti. V »VUCA svetu« je npr. nujno, da znamo prepoznati in obvladati negotovost ter oblikovati prilagodljive napovedi (pismenost za prihodnost), hkrati pa tudi upoštevati, povezovati, integrirati različne perspektive in kontekste (sistemsko mišljenje).

V starosti obstajajo številni ugodni pogoji za razvoj modrosti in kot ugotavlja Ramovš (2020), je to ena redkih zmožnosti, ki jo je v starosti možno razvijati. Vendar se sodobni raziskovalci modrosti strinjajo, da malokateri posamezniki razvijejo to krepost, in da ni omejena samo na starost. Akademsko okolje prav gotovo lahko spodbuja k zorenju v modrosti in danes imamo že veliko spoznanj o ugodnih pogojih za ta proces. Maxwell (2014) celo trdi, da mora osnovni cilj univerz postati modrost in ne zgolj znanje.

Univerza v Mariboru je pred več kot desetimi leti razvila koncept trajnostne in družbeno odgovorne univerze, ki je v marsičem skladen s sodobnim pojmovanjem modrosti. Načrtno povezovanje spoznanj o razvoju (učanju) te najvišje stopnje v

osebnostnem razvoju, s sistemom znanja in kompetencami za zeleni prehod in trajnostnost, kot jih razvijamo v Evropi in smo jih že predstavili na dogodkih in v prispevkih CZPUVU UM (zlasti na zadnjih dveh IRDO konferencah in predlog za program VŽU), je perspektivna usmeritev v procesu prenove učnih načrtov in programov za zeleni prehod, ki poteka v okviru nacionalnega Načrta za okrevanje in odpornost.

Literatura in viri

- Bierman, F. (2021). The future of 'environmental' policy in the Anthropocene: time for a paradigm shift. *Environ. Polit.*, 30(1-2), 61-80.
- EEA – European Environment Agency (2020). *Drivers of change of relevance for Europe's environment and sustainability*. EEA Report. <https://www.eea.europa.eu/publications/drivers-of-change/download>.
- EEA, Scenarios, *internetna stran*. Imagining sustainable futures for Europe. <https://www.eea.europa.eu/publications/scenarios-for-a-sustainable-europe-2050>
- Evropska komisija. *Evropski zeleni dogovor*. Internetna stran. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_sl
- Glück, J. (2018). Measuring Wisdom: Existing Approaches, Continuing Challenges, and New Developments. *J Gerontol B Psychol Sci Soc Sci*, 73(8): 1393–1403.
- JRC – Joint Research Centre. (2022). *GreenComp. The European sustainability competence framework*. Editors: Yves Punic, Margherita Bacigalupo. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2022.
- Maxwell, N. (2014). *How Universities Can Help Create a Wiser World: The Urgent Need for an Academic Revolution*. Imprint Academic.
- Musek, J. *Psibologija osebnosti*. Univerzum, 1977.
- Palmberg, I., Hofman-Bergholm, M., Jeronen, E. in Yli-Panula, E. (2017). Systems Thinking for Understanding Sustainability? Nordic Student Teachers' Views on the Relationship between Species Identification Biodiversity and Sustainable Development. *Education Sciences*, 7 (3), p.72. <https://doi.org/10.3390/educsci7030072>
- Peterson, C. in Seligman, M. E. P. (eds.). *Character Strengths and Virtues: A Handbook and Classification*. Oxford University Press. ISBN 978-0-19-516701-6.
- Piciga, D. (2022). Nove kompetence za trajnostne prehode v Evropi. *17th IRDO International Conference, SOCIALLY RESPONSIBLE SOCIETY CHALLENGES 2022: Green, digital, and inclusive transition: how to make it happen?* 2-3 June 2022, Maribor. <https://irdo.si/irdo2022/referati.html>
- Pirc-Velkavrh, A. in Lee, L. (2023). Bridging the sustainability implementation gap with systemic approaches. *18. IRDO mednarodna konferenca INOVATIVNA TRAJNOSTNA IN DRUŽBENO ODGOVORNA DRUŽBA 2023: Opolnomočimo družbo, okolje in gospodarstvo za trajnostnost*. 8. – 9. junij 2023, Maribor. <https://www.irdo.si/irdo2023/papers/day2-01-velkavrh-paper-ok.pdf>
- Ramovš, Jože. (2020). Starostna modrost. *Kakovostna starost*, 23(1). <https://www.inst-antontrstenjaka.si/tisk/kakovostna-starost/clanek.html?ID=2028>.
- Ramos, G. Hynes, W., Müller, J.M. in Lees, M. (eds.). (2022). *Systemic thinking for policy making – the potential of systems analysis for addressing global policy challenges in the 21st century*. OECD Report. [https://www.oecd.org/naec/averting-systemic-collapse/SG-NAEC\(2019\)4_IIASA-OECD_Systems_Thinking_Report.pdf](https://www.oecd.org/naec/averting-systemic-collapse/SG-NAEC(2019)4_IIASA-OECD_Systems_Thinking_Report.pdf)

Priporočila za nadaljnje branje in preučevanje problematike:

EEA – European Environment Agency. (2019). *The European environment – state and outlook 2020*.
<https://www.eea.europa.eu/soer/2020>

European Commission. (2021). *Strategic Foresight*. Internetna stran.

https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/strategic-planning/strategic-foresight_en

IRDO konferenci 2022 in 2023, prispevki 2. dne, dostopno prek <https://www.irdo.si/irdo-konferenca/>

JRC, 2022 – Joint Research Centre: *GreenComp. The European sustainability competence framework*. Prevod v slovenščino: https://www.zrss.si/digitalna_bralnica/evropski-okvir-kompetenc-za-trajnostnost/

Si Network, Mreža za sistemsko inoviranje: [systemsinnovation.network](https://www.systemsinnovation.network). Obrazložitev in orodja za učenje sistemskega pristopa.

PAMETNA MESTA – MESTA PRIHODNOSTI

MANCA ZRINSKI, BOJAN ROSI

Univerza v Mariboru, Fakulteta za logistiko, Celje, Slovenija
manca.zrinski@um.si, bojan.rosi@um.si

Zasnova pametnega mesta se prvič pojavi v devetdesetih letih prejšnjega stoletja, čeprav se pravi koncept začne razvijati šele leta 2012. Z razmahom tehnologije se razvija tudi sam koncept pametnih mest – trenutno govorimo o razvojni stopnji 5.0. V prispevku bomo naredili razvojni in teoretični pregled pametnih mest, predstavili tehnologije, ki ga poganjajo in ga delajo učinkovitejšega. Glavni cilj pametnega mesta je namreč s pametno tehnologijo izboljšati kakovost življenja svojih občanov in temelji na združevanju informacijske in komunikacijske tehnologije (IKT) ter različnih fizičnih naprav, povezanih v omrežje interneta stvari. Predstavljeni izsledki v prispevku bodo obravnavani interdisciplinarno, z upoštevanjem tehnično-tehnološkega in družboslovnega pogleda. Predstavili bomo najboljše prakse in predlagali zasnovo pametnega mesta, ki bo uspešno nagovarjalo izzive družbe prihodnosti.

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.3.2023.17](https://doi.org/10.18690/um.3.2023.17)

ISBN
978-961-286-768-3

Ključne besede:

pametno mesto,
logistika,
(mikro)mobilitnost,
tehnologija,
integracija,
javna politika,
pametne rešitve

Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru

DOI

[https://doi.org/
10.18690/um.3.2023.17](https://doi.org/10.18690/um.3.2023.17)

ISBN

978-961-286-768-3

Keywords:

smart city,
logistics,
(micro)mobility,
technology,
integration,
public policy,
smart solutions

SMART CITIES – CITIES OF THE FUTURE

MANCA ZRINSKI, BOJAN ROSI

University of Maribor, Faculty of Logistics, Celje, Slovenia
manca.zrinski@um.si, bojan.rosi@um.si

The smart city concept first emerged in the 1990s, although the basic idea began to develop in 2012. With the advancement of technology, the concept of smart cities has also evolved, and we are currently talking about the 5.0 developmental stage. This article will provide a developmental and theoretical overview of smart cities, introduce the technologies that power them, and make them more efficient. A smart city's primary goal is to improve its citizens' quality of life through smart technology, which is based on integrating Information and Communication Technology (ICT) and various interconnected physical devices within the Internet of Things network. The findings presented in this article will be approached from an interdisciplinary perspective, considering both the technical and socio-economic aspects. We will showcase best practices and propose a design for a smart city that successfully addresses the challenges of the future society.

Uvod

Združeni narodi poročajo, da naj bi do leta 2025 kar 2,5 milijard ljudi živelo v urbanih področjih, kar zahteva izgradnjo megamest (United Nations, b. d.). Zasnova pametnih mest se je tako pojavila kot odgovor na vse večje izzive, s katerimi se srečujejo urbana območja.

S hitrim napredkom tehnologije je ideja o ustvarjanju inteligentnih in povezanih mest dobila pomemben zagon. Od zgodnjih začetkov v devetdesetih letih prejšnjega stoletja do danes so razvoj pametnih mest oblikovali tehnološki preboji, spreminjajoče se urbane pokrajine in želja po izboljšanju kakovosti življenja državljanov.

V prispevku bomo ponudili pregled razvoja in teorij pametnih mest, tehnologij, ki jih poganjajo ter predstavili koristi, in pasti, ki jih prinašajo družbi.

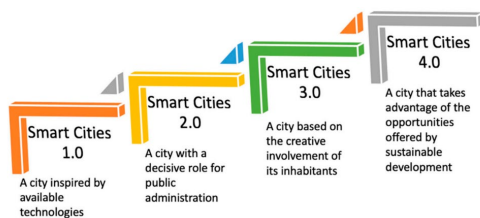
1 Kaj je pametno mesto?

Evropska komisija (European Commission, b. d.) pametno mesto definira kot »kraj, kjer se tradicionalna omrežja in storitve učinkoviteje uporabljajo z uporabo digitalnih rešitev v korist prebivalcev in podjetij. Pametno mesto presega uporabo digitalnih tehnologij za boljšo rabo virov in manj emisij. To pomeni pametnejša urbana transportna omrežja, posodobljene vodovodne in odpadne vode ter bolj učinkovite načine osvetlitve in ogrevanja stavb. Prav tako pomeni bolj interaktivno in odzivno mestno upravo, varnejše javne prostore in zadovoljevanje potreb starejšega prebivalstva«. Ideja pametnih mest izvira iz devetdesetih let prejšnjega stoletja, razvojno pa danes govorimo o pametnem mestu 4.0. Posamezne razvojne faze opišejo Makiela idr. (2022)

Pametno mesto 1.0 se nanaša na inteligentna mesta v najzgodnejši fazi nastanka in uporabljajo sodobne tehnologije na pobudo IKT podjetij. Ponujajo različne rešitve, neglede na to, ali so za mesta potrebna ali ne. Kot primer avtorji navajajo mesto Songdo v Južni Koreji. To, trenutno v izgradnji, moderno vseprisotno mesto je največja zasebna razvojna naložba na svetu in naj bi postalo poslovno središče primerljivo s Šanghajem, Hongkongom ali Singapurjem (Makiela idr., 2022).

Pametno mesto 2.0 je faza v razvoju pametnih mest, ki svojo vlogo vidijo v pomoči za javno upravo. Lokalne oblasti dajejo pobudo za uporabo sodobnih tehnologij in uvajajo nove rešitve, namenjene izboljšanju kakovosti življenja državljanov. Po mnenju raziskovalca pametnih mest Boyda Cohena danes večina mest izvaja projekte, ki spadajo v generacijo 2.0 (Makiela idr., 2022). Primer mesta 2.0 je Rio de Janeiro z izgradnjo operacijskega centra, s katerim so v času FIFA svetovnega prvenstva 2014 in v času Olimpijskih iger 2016 nagovarjali varnostne vidike v času dogodkov (Digital Society, 2020).

Od leta 2015 je opazen nov pristop k ustvarjanju pametnih mest – model *Pametno mesto 3.0*. Mnoga vplivna sodobna mesta spodbujajo aktiven pristop svojih meščanov k ustvarjanju nadaljnjega razvoja. Vloga lokalnih oblasti je osredotočena na ustvarjanje prostora, ki omogoča ustvarjalno vključevanje svojim prebivalcem. Prebivalce in obiskovalce mest se spodbuja k uporabi sodobnih tehnologij in se jim omogoči, da ustvarijo svoje tehnološke rešitve (npr. prek odprtih podatkov). Čeprav se Pametno mesto 3.0 še vedno nanaša na uporabo sodobnih tehnologij za izboljšanje kakovosti življenja v mestih, se je področje njegovega zanimanja razširilo in poleg projektov, ki so bili značilni za drugo generacijo, vključuje družbena, vključujoča, izobraževalna in ekološka vprašanja. Pametno mesto 3.0 ustreza vse bolj priljubljeni ekonomiji delitve. Ta pogosto zahteva pogum občinskih oblasti, da sprejmejo vedno bolj vplivno sodelovanje državljanov. Ne sme pa priti le do mentalnega premika (oblasti – državljanji), temveč je potreben tudi komunikacijski premik - dialog, mediacija in posvetovanje igrajo pomembno vlogo. Barcelona s projektom Superblocks je zanimiva uporaba pristopa pametnega mesta 3.0 za zmanjšanje prometa in posledično onesnaževanja. Ta spreminja dinamiko urbanih prostorov in jih vrača lokalnemu prebivalstvu in malim podjetjem. V kombinaciji lokalnih prometnih sistemov so vložili v zagotavljanje izvedljive alternative uporabi avtomobila (Digital Society, 2020).

Slika 1: Razvojne stopnje pametnih mest

Vir: Makiela idr., 2022

1.1 Kje se nahajamo danes?

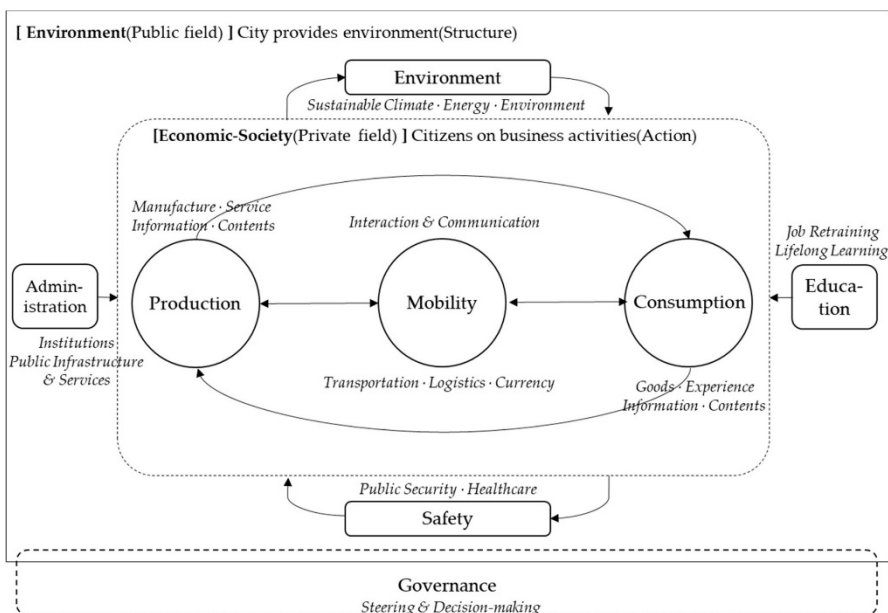
Kot omenjeno se danes razvojno razmišlja o *Pametnem mestu 4.0*. Z zavedanjem, da so mesta kompleksni sistemi in da je treba upoštevati tako ljudi, gospodarstvo, javno upravljanje, okolje kot tudi trenutni razvoj tehnologij. Vsekakor pa je nujna inkluzivnost vseh deležnikov in uporabnikov mest, predvsem pa tudi premislek o nadaljnjem razvoju mesta, saj se morajo tehnologije prilagajati potrebam.

Koncept pametno mesto 4.0 uporablja rešitve Industrije 4.0, v katero so vključena visokotehnoška podjetja, start-upi, da bi se ustvarile najboljše rešitve za pametnejša, varnejša in trajnostna mesta (Balletto idr., 2022)

Leta 2019 je Wray v raziskavi ESI ThoughtLab objavil seznam dvajsetih globalnih mest, za katera lahko v tem trenutku rečemo, da so mesta 4.0. Gre za mesta, ki so napredovala tako v smislu zasledovanja ciljev trajnostnega razvoja Združenih narodov kot tudi pri učinkovitem vpeljevanju digitalnih tehnologij in podatkov. Ta mesta so: Aarhus, Atene, Baltimore, Barcelona, Berlin, Birmingham, Boston, Kopenhagen, Helsinki, London, Los Angeles, Madrid, Moskva, New York, Orlando, Pariz, Filadelfija, Singapur, Talin in Dunaj (Makiela idr., 2022). V poročilu je navedeno, da mesta 4.0 v povprečju izvedejo štirinajst pametnih projektov v mestu, v primerjavi z mesti na drugih razvojnih stopnjah, ki jih izvedejo do sedem.

Pametno mesto 4.0 predstavlja torej celovit pristop k urbanemu razvoju in združuje napredne tehnologije, odločanje na podlagi podatkov, trajnost, sodelovanje državljanov in digitalne storitve za ustvarjanje inteligentnih, bivalnih in prožnih mest.

Raziskovalca Yun in Lee (2019) sta opravila obsežen pregled literature in na podlagi tega pripravila konceptualni družbeni okvir pametnega mesta 4.0. Za uresničitev pametnega mesta 4.0 je najprej treba zgraditi družbeni model, ki bo sestavljen iz vseh elementov pametnega mesta, ki je v osnovi sestavljeno iz interakcije mestnega prostora in meščanov. Izhajala sta iz treh glavnih stebrov mesta: industrije, ki proizvaja, meščanov, ki so pomembni potrošniki proizvedenega in javnega sektorja (javnih služb), ki skrbi za kroženje med vsemi deležniki. Vse tri povezuje mobilnost, ki jo lahko vidimo kot interakcijo med človekom, prostorom in časom.

Slika 2: Družbeni model pametnega mesta 4.0

Vir: Yun in Lee (2019)

Iz njunega modela izhaja, da sta urbana trajnost in povezljivost (mobilnost) jedro pametnega mesta. Nekateri avtorji pa že navajajo razvojno stopnjo 5.0, ki predstavlja adaptacijo rešitev na specifična področja in specifična mesta, lahko tudi na majhna ter podeželska (Svitek, Skobelev in Kozhevnikov, 2022).

1.2 Tehnologije, ki omogočajo upravljanje pametnega mesta

Mesta 4.0 so napredna v vseh vidikih upravljanja podatkov. So mojstri zbiranja, povezovanja in varovanja podatkov ter omogočanja dostopa do podatkov meščanom. Večina jih ima vzpostavljene politike, vire in proračune za upravljanje in analizo podatkov na visoki ravni odličnosti (Garcell in Szterenfeld, 2021).

Trdimo, da bo umetna inteligenca (AI) tista, ki bo dalje revolucionirala rešitve pametnih mest z omogočanjem takojšnje analize ogromnih količin podatkov, prejetih iz različnih virov, vključno s senzori, kamerami in napravami IoT. Vpliv umetne inteligence na tehnologije pametnih mest je transformativen. Uvajanje AI v urbanih območjih lahko bistveno izboljša kakovost življenja ljudi in spremeni

kritične vidike pametnega mesta. Umetna inteligenca pozitivno vpliva na sedem glavnih področij: pametno mobilnost, pametno upravljanje, pametno izobraževanje, pametno gospodarstvo, pametno zdravstvo, pametno okolje in pametno življenje (Alahi et al., 2023).

Pametna mesta poleg interneta stvari (IoT) uporabljajo različno programsko opremo, uporabniške vmesnike in komunikacijska omrežja za zagotavljanje povezanih rešitev za javnost. Nekatere tehnologije, ki se uporabljajo v pametnih mestih, vključujejo strojno učenje, globoko učenje, internet stvari, komunikacijske tehnologije, velike podatke, umetno inteligenco (AI), veriženje blokov, računalništvo v oblaku, obogateno resničnost (AR) in zračna vozila brez posadke (UAV) (Umamaheswari, Hari Priya, Arun Kumar 2021).

1.3 Posamezna področja pametnih mest

Mesta so, kot omenjeno, kompleksni ekosistemi, zato mora biti tehnologija v službi vseh deležnikov mesta in omogoča ne le zbiranje podatkov temveč tudi njihovo obdelavo v korist vladnih, državnih in javnih subjektov. Pametnost mesta se meri v šestih dimenzijah: gospodarstvo, promet in komunikacije, okolje, skupnost, kakovost bivanja ter pametno upravljanje in administracija. Iz tega razloga je pametno mesto ozemlje z zmožnostjo učenja, z uporabo tehnologij kot elementa institucij, namenjenih raziskavam in razvoju za izboljšanje kakovosti življenja skupnosti (Lopez in Castro, 2021).

»Be smart city« (b. d.) prav tako opredeljuje šest indikatorjev oziroma področij pametnih mest: pametna vlada (lokalna uprava), pametno gospodarstvo, pametno okolje, pametno življenje, pametna mobilnost in pametni ljudje:

- *Pametna vlada*: gre za krepitev povezav in interakcij med oblastjo in vsemi deležniki – državljani, podjetji in drugimi organizacijami civilne družbe – znotraj občine.
- *Pametno gospodarstvo*: opisuje vse ukrepe, namenjene preoblikovanju in krepitvi gospodarstva občine.
- *Pametno okolje*: opisuje, kako občinska uprava upravlja gradnje in ohranjanje naravnega okolja za izboljšanje življenjskih pogojev za občane in obiskovalce.

- *Pametno življenje*: povečati kakovost življenja prebivalcev in obiskovalcev z upoštevanjem vključujočega strateškega pristopa – v vseh starostnih in demografskih skupinah. Olajšanje bivalnih razmer in optimizacija upravljanja življenjskega okolja sta dva vidika, ki ju je treba obravnavati skupaj, da bi povečali koristi za občinsko upravo in njene deležnike.
- *Pametna mobilnost* se osredotoča na povečanje učinkovitosti in kakovosti storitev mestnega prevoza, da bi povečali uporabo in sprejemanje novih rešitev mobilnosti ter povečali mobilnost ljudi z učinkovitim upravljanjem mobilnosti in ciljno usmerjenimi naložbami v infrastrukturo.
- *Pametni ljudje*: spremeniti način interakcije državljanov – prek informacij ali zagotavljanja storitev – z javnim in zasebnim sektorjem kot posamezniki ali podjetja. Ustvarjanje socialne in digitalne vključenosti/digitalne enakosti z izobraževalno ponudbo je pomemben predpogoj za učinkovitejše zagotavljanje informacij in storitev, ki temeljijo na novih tehnologijah.

Sami zagovarjamo pristop osmih značilnosti: *pametna zgradba, pametna infrastruktura, pametna energija, pametna tehnologija, pametna mobilnost, pametno zdravstvo, pametno upravljanje in pametni državljani*.

Prav tako se zavedamo, da prihodnost ne leži zgolj v pametnih, temveč tudi odpornih in varnih mestih.

1.4 Mobilnost in učinkovito upravljanje logistike kot najpomembnejše gradnika pametnega mesta

Pametna mobilnost je temelj vsakega pametnega mesta. Vključuje optimizacijo prometa in komunikacij za utrditev novih standardov trajnosti, učinkovitosti, varnosti in kakovosti zraka. Pametna mesta morajo zagotavljati učinkovite rešitve pametne mobilnosti, hkrati pa spodbujati inovacije, omogočati sodelovalni ekosistem in izpolnjevati trajnostne cilje.

Raziskovalci so si v veliki meri enotni, da je pametna mobilnost ključni gradnik pametnih mest, ki igra ključno vlogo pri izboljšanju učinkovitosti prevoza, zmanjševanju zastojev in izboljšanju splošne kakovosti življenja prebivalcev. Z integracijo inteligentnih tehnologij in podatkovno vodenih rešitev želi pametna

mobilnost ustvariti brezhiben, trajnosten in na uporabnika osredotočen prometni ekosistem (Biyik idr., 2021).

Če razmišljamo futuristično, ima pametna mobilnost potencial, da spremeni naše načine potovanja, predvsem z integracijo vseh načinov prevoza, vključno z možnostmi prevoza na zahtevo (on-demand traveling) in avtonomnimi možnostmi, ter dodatnimi storitvami, ki presegajo tradicionalno izkušnjo potovanja. Takšen celostni pristop k mobilnosti si prizadeva zagotoviti potnikom priročne, učinkovite in prilagojene rešitve za prevoz, hkrati pa spodbuja trajnost in izboljšuje celotno kakovost življenja.

Pametna mobilnost si prizadeva ustvariti povezan in integriran prometni ekosistem, kjer različni načini potovanja brezhibno sodelujejo. To pomeni, da lahko potniki brez težav prehajajo med različnimi načini, kot so javni prevoz, souporaba prevoza, kolesarjenje, hoja in celo letenje, brez prekinitev ali nevšečnosti. Integrirane platforme in aplikacije morajo zagotavljati informacije v realnem času, omogočati načrtovanje potovanja z več načini, pri čemer mora biti rezervacija in plačilo različnih storitev enostavno, kar naredi izkušnjo potovanja bolj učinkovito in uporabniku prijazno (Deloitte, 2021).

Na splošno velja, da sektor logistike zaostaja v implementaciji sodobnih tehnoloških rešitev. Pandemija je igralce logističnega trga »prisilila«, da so se hitreje odzvali na dani položaj in so se rešitve, ki so se napovedovale v desetletju, zgodile precej prej. Prihodnost logistike v pametnih mestih je še vedno močno odvisna od tehnološkega napredka in regulativnih okvirjev. Vendar ima integracija naprednih tehnologij, vpogledov, ki temeljijo na podatkih, in trajnostnih praks ogromen potencial za preoblikovanje logistike v pametnih mestih, zaradi česar bolj učinkovita, odporna in trajnostna (Shee, Miah & de Vass, 2021).

2 Pametno mesto – da ali ne?

Pametno mesto ima izjemen potencial in prinaša številne koristi na eni strani, a hkrati tudi določene izzive in grožnje na drugi.

2.1 Prednosti

Prebivalci, podjetja in javne ustanove v pametnih mestih uživajo vrsto dragocenih koristi - od izboljšane varnosti in bolj dostopnega javnega prevoza do zmanjšanja izpustov ogljika in močnejše gospodarske rasti.

– *Izboljšana kakovost bivanja*

Ker pametna mesta uporabljajo različne tehnologije za zagotavljanje povezanih pametnih rešitev za prebivalce, so ta mesta odlična za življenje in delo. Ta urbana območja ponujajo krajše poti v službo, preprost dostop do prevoznih sistemov, varnejše ulice, zelene površine, čistejši zrak, izboljšane storitve za prebivalce in obilico gospodarskih priložnosti. Vse to prispeva k višji kakovosti življenja za prebivalce pametnega mesta (Microsoft, b. d.)

– *Optimizacija (javnega) sistema oz. operacij*

Tehnologija pa ne izboljšuje le življenja prebivalcev, ampak omogoča tudi vladnim oziroma javnim agencijam, da poenostavijo operacije. Vlade v pametnih mestih imajo dostop do sodobne digitalne infrastrukture, ki jim omogoča deljenje odprtih podatkov, izkoriščanje vpogledov v realnem času in spodbujanje sodelovanja med agencijami. To omogoča vladnim organizacijam povečanje produktivnosti, pooblašcanje zaposlenih in izboljšanje storitev za prebivalce (Microsoft, b. d.).

– *Okoljska trajnost*

Mnoge mestne vlade iščejo pametne tehnologije za pomoč pri razumevanju svojega ogljičnega odtisa in zmanjšanju le-tega. Pametna mesta uporabljajo digitalne rešitve za povečanje energetske učinkovitosti, spodbujanje trajnostnih vodnih praks ter merjenja in zmanjšanje emisij ogljika (Microsoft, b. d.).

– *Zagotavljanje boljših storitev*

Z nenehnimi napredki v sodobni tehnologiji se je skupnost navadila pričakovati preproste, varne in dostopne storitve. Pametna mesta zagotavljajo zanesljive, zaupanja vredne in uporabniku prijazne storitve, ki postavljajo ljudi v središče izkušenj, hkrati pa varujejo občutljive javne informacije. Prebivalci v teh pametnejših mestih uživajo v sodobni infrastrukturi, inteligentnem prevozu in zaupanja vrednih digitalnih izkušnjah (Microsoft, b. d.).

– *Spodbijanje gospodarske rasti*

Mestna območja so vedno bila ključna vozlišča za trgovino in poslovanje. Danes pametna mesta pospešujejo gospodarsko rast z vlaganjem v inteligentne tehnologije. Za podjetja se tako zagotavljajo boljše komunikacijsko omrežje, izboljšana mobilnost, zanesljivejša infrastruktura, preprostejše storitve in večje skupine potencialnih strank in zaposlenih. Poleg tega pametna mesta omogočajo dostop do dragocenih podatkov in vpogledov v stranke, kar omogoča podjetjem, da sprejemajo bolj informirane in strateške odločitve (Microsoft, b. d.).

– *Poenostavitev transporta in mobilnosti*

Pametna mesta po vsem svetu pospešujejo digitalno preobrazbo v prometu, da izboljšajo svojo infrastrukturo, modernizirajo javni prevoz in omogočijo multimodalne logistične operacije. Ta mesta uporabljajo povezane digitalne rešitve za spremljanje prometnih razmer v realnem času, poenostavitev zbiranja plačil cestnin in parkirnin ter pooblašcanje zaposlenih v prometu, da lahko bolj učinkovito služijo skupnosti na terenu (Microsoft, b. d.).

2.2 Pomanjkljivosti in grožnje

– *Infrastrukturne ranljivosti*

Pametna mesta so močno odvisna od medsebojno povezane infrastrukture, vključno s komunikacijskimi omrežji, podatkovnimi centri in senzorskimi sistemi. Kakršnekoli motnje ali okvare teh kritičnih komponent lahko povzročijo motnje storitev, varnostna tveganja ali kršitve podatkov (Valle, b. d.).

– *Tveganja glede zasebnosti in varnosti podatkov*

Obsežno zbiranje in uporaba podatkov v pametnih mestih povzroča zaskrbljenost glede kršitev zasebnosti in varnosti podatkov. Nepooblaščen dostop do občutljivih informacij lahko povzroči krajo identitete, tveganja nadzora ali zlorabo osebnih podatkov (Valle, b. d.).

– *Pomanjkanje standardizacije in interoperabilnosti*

Tehnologije pametnih mest pogosto prihajajo od različnih prodajalcev, kar vodi v pomanjkanje standardizacije in interoperabilnosti med sistemi. To lahko ovira brezhibno integracijo, izmenjavo podatkov in sodelovanje med različnimi komponentami ekosistema pametnega mesta (Valle, b. d.).

– *Digitalni razkorak in izključenost*

Sprejetje in dostopnost tehnologij pametnih mest lahko ustvarita digitalni razkorak, kjer so določene skupnosti ali skupine zapostavljene zaradi omejenega dostopa do tehnologije ali pomanjkanja digitalnih veščin. To lahko še poveča obstoječe družbene neenakosti in marginalizira nekatere skupine prebivalstva (Valle, b. d.).

– *Ovisnost od tehnologije*

Pametna mesta so za svoje delovanje močno odvisna od tehnologije. To zanašanje lahko povzroči ranljivosti, saj imajo lahko okvare ali motnje v tehnoloških sistemih pomembne posledice. Ključnega pomena je imeti vzpostavljene rezervne načrte in prožne sisteme za zmanjšanje tveganj (Valle, b. d.).

– *Morebitna zamenjava delovnih mest*

Avtomatizacija in uvedba pametnih tehnologij v različnih sektorjih, lahko povzročita zamenjavo delovnih mest, zlasti za nizkokvalificirane delavce. Pomembno je proaktivno obravnavati družbeni in gospodarski vpliv avtomatizacije s pobudami za prekvalifikacijo in ustvarjanje delovnih mest (Valle, b. d.).

– *Etični pomisleki in pristranskosti*

Tehnologije pametnih mest, kot sta prepoznavanje obraza ali napovedna analitika, lahko sprožijo etične pomisleke in pristranskosti. Bistvenega pomena je zagotoviti preglednost, poštenost in odgovornost pri razvoju in uvajanju teh tehnologij, da se prepreči diskriminacija ali kršitev pravic posameznikov (Valle, b. d.).

– *Trajnostni izzivi:*

Čeprav si pametna mesta prizadevajo spodbujati trajnost, lahko pride do izzivov pri doseganju dolgoročnih okoljskih ciljev. Hiter tehnološki napredek in povečana poraba energije povezanih naprav lahko izničila predvidene koristi, če jih ne upravljamo skrbno (Valle, b. d.).

– *Regulativne in pravne zapletenosti*

Uvedba tehnologij pametnih mest pogosto zahteva krmarjenje po zapletenih regulativnih okvirih in obravnavanje pravnih izzivov. Vprašanja v zvezi z varstvom podatkov, odgovornostjo, pravicami intelektualne lastnine in predpisi o zasebnosti je treba skrbno obravnavati, da se zagotovi skladnost in zaščitijo pravice posameznikov (Valle, b. d.).

– *Družbena sprejemljivost in zaupanje*

Uspeh pametnih mest je odvisen od sprejemanja in zaupanja javnosti. Zaskrbljenost glede zasebnosti, varnosti in vpliva tehnologije na vsakdanje življenje lahko ovira javno sprejemljivost. Učinkovita komunikacija, preglednost in vključevanje državljanov so potrebni za izgradnjo zaupanja in obravnavo skrbi javnosti (Valle, b. d.).

Pomembno je, da se s temi izzivi spopademo proaktivno s strogimi predpisi, učinkovitim upravljanjem, sodelovanjem deležnikov in sodelovanjem javnosti, da zagotovimo, da pametna mesta zagotavljajo pričakovane koristi in hkrati ublažijo morebitna tveganja.

Zaključek

Razvoj pametnega mesta je že vse od svojih začetkov v devetdesetih letih prejšnjega stoletja prehodil dolgo pot. Z napredkom tehnologije že govorimo o razvojni stopnji 4.0 (nekateri celo 5.0), ki jo zaznamuje napredna avtomatizacija, umetna inteligenca in celostno urbanistično načrtovanje. Pametna mesta ponujajo ogromen potencial za izboljšanje kakovosti življenja državljanov, izboljšanje upravljanja virov in ustvarjanje trajnostnega urbanega okolja. Vendar je treba pozorno upoštevati tehnične in socialno-ekonomske vidike, da se zagotovi vključenost, zasebnost in varnost. Z učenjem iz najboljših praks in sprejemanjem interdisciplinarnega sodelovanja, lahko oblikujemo prihodnja pametna mesta, ki bodo kos sodobnim izzivom naše razvijajoče se družbe.

Literatura in viri

- Alahi, E., Sukkuea, A., Wazed, S., Nag, A., Kurdthongmee, W., Suwannarat, K., Mukhopadhyay, S. (2023). Integration of IoT-Enabled Technologies and Artificial Intelligence (AI) for Smart City Scenario: Recent Advancements and Future Trends. *IoT Enabled Sensing System: Technologies, Challenges, and Smart Applications*. <https://doi.org/10.3390/s23115206>
- Ballerro, G., Borruso, G., Ladu, M., Milesi, A. (2022). Smart City and Industry 4.0: New Opportunities for Mobility Innovation. *Computational Science and Its Applications – ICCSA 2022 Workshop*. https://doi.org/10.1007/978-3-031-10562-3_33
- Bee smart city (b. d.). *Smart City Indicators*. <https://www.beesmart.city/en/smart-city-indicators>
- Bıyık, C., Abareshi, A., Paz, A., Ruiz, R. A., Battarra, R., Rogers, C., Lizarraga, C. (2021). Smart Mobility Adoption: A Review of the Literature. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*. <https://doi.org/10.3390/joitmc7020146>
- Deloitte. (2021). Urban Future with a Purpose. 12 trends shaping the future of cities in 2023. <https://www.deloitte.com/content/dam/assets->

- shared/legacy/docs/perspectives/2022/deloitte-urban-future-with-a-purpose-study-set2021.pdf
- Digital Society. (2020). *Smart cities: The impact of technology on where we live, work and play*.
<https://medium.com/digital-society/topic-smart-cities-fec76128f325>
- European Commission. (b. d.). *Smart cities*. https://commission.europa.eu/eu-regional-and-urban-development/topics/cities-and-urban-development/city-initiatives/smart-cities_en
- Garcell, L. in Szterenfeld, A. (2021). *Cities 4.0: Where Smart Solutions Meet Sustainability*.
<https://siteselection.com/issues/2021/jul/smart-cities-cities-4-where-smart-solutions-meet-sustainability.cfm>
- Lopez, L. J. R., Castro, A. I. G. (2021). Sustainability and Resilience in Smart City Planning: A Review. *Sustainable Urban and Rural Development*. <https://doi.org/10.3390/su13010181>
- Makiela, Z. J., Stuss, M., Mucha-Kuś, K., Kinelski, G., Budziński, M., Michalek, J. (2022). *Smart City 4.0: Sustainable Urban Development in the Metropolis GZM*. <https://doi.org/10.3390/su14063516>
- Microsoft. (b. d.). *Smart cities: The cities of the future*. <https://www.microsoft.com/en-us/industry/government/resources/smart-cities>
- Shee, H., Miah, S. J., de Vass, T. (2021). Impact of smart logistics on smart city sustainable performance: an empirical investigation. *The International Journal of Logistics Management*.
<http://dx.doi.org/10.1108/IJLM-07-2020-0282>
- Svitek, M., Skobelev, P., Kozhevnikov, S. (2020). Smart City 5.0 as an Urban Ecosystem of Smart Services. *Service Oriented, Holonic and Multi-agent Manufacturing Systems for Industry of the Future*.
https://doi.org/10.1007/978-3-030-27477-1_33
- Umamaheswari, S., Priya, K. H., Kumar, S. A. (2021). Technologies used in Smart City Applications – An Overview. *2021 International Conference on Advancements in Electrical, Electronics, Communication, Computing and Automation (ICAECA)*.
<https://doi.org/10.1109/ICAECA52838.2021.9675707>
- United Nations. (b. d.). *Around 2.5 billion more people will be living in cities by 2050, projects new UN report*.
<https://www.un.org/en/desa/around-25-billion-more-people-will-be-living-cities-2050-projects-new-un-report>
- Valle, G. (b. d.). 9 challenges every smart city faces. <https://www.builderspace.com/9-challenges-every-smart-city-faces>
- Yun, Y., Lee, M. (2019). Smart City 4.0 from the Perspective of Open Innovation. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*. <https://doi.org/10.3390/joitmc5040092>

INŠTITUT IRDO KOT PRIMER MEDGENERACIJSKEGA SODELOVANJA NA PODROČJU RAZVOJA DRUŽBENE ODGOVORNOSTI IN TRAJNOSTNOSTI V SLOVENIJI

MATJAŽ MULEJ,¹ ANITA HRAST,² NOMI HRAST¹

¹ Univerza v Mariboru, Ekonomsko-poslovna fakulteta, Maribor, Slovenija
matjaz.mulej@um.si, nomi.hrast@student.um.si

² DOBA Fakulteta za uporabne poslovne in družbene študije, Maribor, Slovenija
anita.hrast@net.doba.si

V prispevku predstavljamo nastanek in delovanje IRDO - Inštituta za razvoj družbene odgovornosti od leta 2004 dalje, ključne aktivnosti inštituta IRDO in sodelovanje IRDO in Univerze v Mariboru ter njenega Centra za zaslužne profesorje in upokojene visokošolske učitelje Univerze v Mariboru v kontekstu trajnostne in družbeno odgovorne univerze (v Mariboru) in družbe.

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.3.2023.18](https://doi.org/10.18690/um.3.2023.18)

ISBN
978-961-286-768-3

Ključne besede:
zavod,
družbena odgovornost,
trajnostnost,
trajnostni razvoj,
nevladna organizacija,
strategija,
podjetja,
ustanove

Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.3.2023.18](https://doi.org/10.18690/um.3.2023.18)

ISBN
978-961-286-768-3

THE IRDO INSTITUTE AS AN EXAMPLE OF INTERGENERATIONAL COOPERATION IN THE FIELD OF SOCIAL RESPONSIBILITY AND SUSTAINABILITY DEVELOPMENT IN SLOVENIA

MATJAŽ MULEJ,¹ ANITA HRAST,² NOMI HRAST¹

¹ University of Maribor, Faculty of Economics and Business, Maribor, Slovenia
matjaz.mulej@um.si, nomi.hrast@student.um.si

² DOBA Business School, Maribor, Slovenia
anita.hrast@net.doba.si

Keywords:

institution,
social responsibility,
sustainability,
sustainable development,
non-governmental
organization,
strategy,
companies,
institutions

In this paper, we present the creation and operation of IRDO - the Institute for the Development of Social Responsibility since 2004, the key activities of the IRDO Institute and the cooperation between IRDO and the University of Maribor and its Center for Emeritus Professors and Retired Higher Education Teachers of the University of Maribor in the context of a sustainable and socially responsible university (in Maribor) and society.

Uvod

Pred več kot dvema desetletjema so družbeno odgovornost v Sloveniji večinoma razumeli kot sponzorstvo, donacije, čeprav so v razvitem svetu o tem govorili širše – v kontekstu strateškega upravljanja, ki je zajemalo vprašanja zaposlenih, okolja, skupnosti in na trgu – odnos do kupcev in dobaviteljev. Vse to je bilo natančno opredeljeno v Zeleni knjigi EU iz leta 2001. Skoraj deset let kasneje so objavili standard za družbeno odgovornost ISO 26000:2010, ki je koncept družbene odgovornosti razširil od podjetij na vse organizacije in iz štirih področij na več – v obliki sedmih ključnih tem. Standard ni predpis niti ni namenjen certificiranju, ampak deluje kot priporočilo (smernice) za strateško upravljanje družbene odgovornosti v podjetjih. Odpor vplivnih do odgovornosti ga, žal, še vedno precej ovira.

Nastanek Inštituta IRDO

Družbena odgovornost je Anita Hrast v letu 2004 tako pritegnila, da se je odločila, da ustanovi nevladno organizacijo, zasebni neprofitni zavod IRDO – Inštitut za razvoj družbene odgovornosti. Čutila je namreč, da bi Slovenija potrebovala krovno organizacijo na to temo na nacionalni ravni, zato je predlagala predstavnikom takratnega Ministrstva za gospodarstvo, nato pa še Mestne občine Maribor, da bi ustanovili takšno inštitucijo. Ni bilo podpore. Tako je leta 2004 Anita Hrast postala prva (in takrat še edina) ustanoviteljica inštituta IRDO.

Novo razumevanje družbene odgovornosti

Pogled Evropske Unije na družbeno odgovornost podjetij (CSR) je leta 2001 Evropska Komisija predstavila v dokumentu z nazivom Zeleni dokument za promocijo Evropskih usmeritev za družbeno odgovornost podjetij. V njem je družbeno odgovornost podjetij (DOP) predstavila kot “koncept, s pomočjo katerega podjetja na prostovoljni osnovi integrirajo družbene in okoljske zadeve v svoje poslovanje in v svoja razmerja z deležniki” (EU, 2001).

Z leti je EU definicijo družbene odgovornosti (podjetij) dopolnila. Aktivnosti inštituta IRDO izhajajo iz EU opredelitve družbene odgovornosti. Pri tem Strokovni svet Inštituta IRDO družbeno odgovornost pojmuje širše, in sicer kot (*Knez Riedl, Mulej, 2006*):

- individualno družbeno odgovornost (posameznikovo),
- družbeno odgovornost organizacij (podjetij, zavodov, izobraževalnih in raziskovalnih inštitucij, nevladnih organizacij, vladnih organizacij),
- družbeno odgovornost poklicnih skupin,
- družbeno odgovornost naroda, države, zveze, a vedno do družbe, to je do ljudi in narave, ne samo do sebe.

Anitino sodelovanje z Matjažem Mulejem se je začelo slučajno. Leta 2005 je kot novinarka odšla na Ekonomsko-poslovno fakulteto Univerze v Mariboru na intervju o družbeni odgovornosti s prof. dr. Jožico Knez-Riedl; tisti trenutek Jožica še ni bila v svojem kabinetu. Matjaž Mulej je bil takrat njen prvi sosed v drugem kabinetu in je deloval pri odprtih vratih. Nova tematika, očitno navezana na njegovo prejšnje raziskovanje o teoriji sistemov kot metodologiji truda za celovitost in o teoriji netehnoloških invencijsko-inovacijskih procesov, ga je zelo pritegnila. (Več v: Kodermac, 2013, in na www.irdo.si.) Na osnovi večletnega uspešnega sodelovanja je Matjaž Mulej postal soustanovitelj inštituta IRDO. Inštitut je v devetnajstih letih obstoja pridobil status raziskovalne in prostovoljske organizacije, ter status organizacije v javnem interesu na področju mladih.

Prof. dr. Jožica Knez Riedl je to tematiko obvladovala že prej. Do vključno leta 2004 je imela o družbeni odgovornosti že toliko objav, da imamo tukaj prostora samo toliko, da navedemo številke, pod katerimi so te objave zavedene v sistemu COBISS, pa še to selektivno: 276, 277, 290, 292, 299, 315, 316, 319, 324, 376, 377, 378, 379, 381, 386, 387, 388, 392, 393, 399, 400, 426. Na povabilo Anite je delo inštituta IRDO tudi sama podprla s svojim raziskovalnim in znanstvenim ter strokovnim delom. Dokler je želela in utegnila, je sodelovala kot članica in podpredsednica Strokovnega sveta inštituta IRDO. To je trajalo več let.

Na prvem uradnem sestanku ekipe, s katero je sodelovala Anita Hrast kot ustanoviteljica in direktorica inštituta IRDO, je Matjaž Mulej dobil nalogo voditi strokovni svet in raziskovanje. Sprejeli smo sklep, da je treba izvesti konferenco, da nam bo postalo bolj jasno, s čim naj se ukvarjamo. Iz tega je med drugim nastala serija več kot tridesetih knjig in osemnajstih konferenc ter drugih projektov IRDO.

Inštitut IRDO je začel delovati šest let prej, kot je človeštvo sprejelo svetovalni standard o družbeni odgovornosti ISO 26000 (leta 2010), a kasneje, kot je Evropska unija začela promovirati družbeno odgovornost (EU, 2001), ne pa tudi predpisovati, kar se je zgodilo od leta 2019 dalje.

IRDO je nadaljeval s številnimi aktivnostmi, ob tem pa intenzivno raziskoval. V okviru partnerstva za družbeno odgovornost v Sloveniji smo nanizali **pet temeljnih smeri potrebnih ukrepov za krepitev DO** (Mulej, Hrast, 2012). Gospodarstvo in nevladne organizacije so jih precej vpeljevale v svojo prakso, na vladnih ravneh pa so jih večinoma ignorirali. A IRDO vztraja:

- **ustvarja in izvaja inovativne koncepte in** projekte na področju družbene odgovornosti in trajnostnega razvoja ter razvoja mladih,
- **vzdržuje platformo** za izmenjavo znanja in izkušenj,
- **svetuje podjetjem, organizacijam, ustanovam** pri uvajanju družbeno odgovornih strategij in jih v ta namen tudi **izobražuje**,
- **krepi dialog** z mladimi, vlado, civilno družbo, podjetji in mediji za pripravo in uresničevanje družbeno odgovornih strategij, tudi nacionalnih,
- **informira** javnosti o konceptu družbene odgovornosti, o uspešnih projektih o družbeni odgovornosti podjetij, organizacij in posameznikov,
- od leta 2009 podeljuje Slovensko nagrado za družbeno odgovornost **Horus**,
- od leta 2006 organizira mednarodno **konferenco** Družbena odgovornost in izzivi časa,
- **raziskuje** izvajanje družbene odgovornosti v teoriji in praksi,
- **objavlja znanstvene in strokovne prispevke** v Sloveniji in v tujini,
- **izdaja knjige**, priročnike, zbornike, mesečne novice in druge publikacije,
- **spodbuja promocijo, zaposlovanje in podjetnost mladih** ter

- izvaja druge dejavnosti v sodelovanju s svojimi člani in podpornimi partnerji ter drugimi organizacijami.

Člani inštituta IRDO so podjetja, ustanove, organizacije in posamezniki.

Članstvo v mreži CSR Europe

CSR Europe je vodilna evropska poslovna mreža za družbeno odgovornost gospodarskih družb, ki vključuje 45 večnacionalnih podjetij članic in 41 nacionalnih partnerskih organizacij v državah po vsej Evropi. Inštitut IRDO je avgusta 2012 postal Nacionalna partnerska organizacija v mreži CSR Europe. Več: www.csreurope.org

Načela družbene odgovornosti (odgovornosti za vplive na družbo) po ISO 26000:2010

Splošni namen: čim več naj organizacija prispeva k DO; načela pa se glasijo:

1. (Uradna) odgovornost / pristojnost za vpliv;
2. Transparentnost – preglednost podatkov;
3. Etično obnašanje (poštenost, enakopravnost, celovitost, skrbnost do ljudi, živali in okolja ter zavezanost upoštevati vpliv dejavnosti in odločitev na interese deležnikov);
4. Spoštovanje interesov deležnikov (ne le lastnikov kapitala);
5. Spoštovanje vladavine prava (a ne monopolnega, pristranskega);
6. Spoštovanje mednarodnih norm obnašanja (a ne monopolnih, pristranskih);
7. Spoštovanje človekovih pravic.

Sodelovanje inštituta IRDO in Univerze v Mariboru

S tega vidika je zlasti prelomno leto 2012. Tedaj je rektorat, ko je bil rektor prof. dr. Danijel Rebolj, prorektorica pa dr. Lučka Lorber, sprejel in začel uveljavljati opredelitev, da je Univerza v Mariboru trajnostna in družbeno odgovorna. Postopki so trajali več let, tudi kasneje jih je vodila izr. prof. dr. Lučka Lorber, dokler se ni upokojila. Sprejet je bil obsežen akcijski program, ne samo popolna uvrstitev

omenjenega značaja Univerze v Mariboru v statut in v vse druge uradne dokumente (Mulej, Slatinek, Čagran, 2018).

Med drugim je Trajnostna in družbeno odgovorna Univerza v Mariboru postala soorganizatorica konferenc IRDO kot znanstveni partner in dala za njih na razpolago prostore rektorata, dokler se ni konferenca, ker je izbruhnila pandemija Covid-19, preselila na splet.

Karierni center UM je sodeloval z inštitutom IRDO pri usposabljanju mladih za družbeno odgovorno delovanje, imenovanem Model M; gre za usposabljanje mladih brezposelnih oseb in študentov za podjetništvo, nevladništvo in inovativno iskanje zaposlitve. Izvajali smo ga v letih 2013, 2014 in 2015 (Hrast, 2015), kasneje pa je prerasel v nacionalni projekt (Model M Slovenija: www.model-m.si), še kasneje pa v Zeleni model M Slovenija (<https://www.irdo.si/zeleni-model-m-slovenija-trajnostno-podjetnistvo-za-mlade/>).

Vloga Univerze na področju razvoja DO in TR - v luči 17. cilja trajnostnega razvoja OZN

Leta 2022 je Nomi Hrast v luči partnerskega sodelovanja preučila vlogo univerz pri razvoju družbene odgovornosti in trajnostnega razvoja. V povzetku svojega diplomskega dela je zapisala: »Univerze so pomemben partner pri oblikovanju družbe in okolja sedanosti ter prihodnosti. Prav zato se jih uvršča med pomembne partnerje tudi, ko gre za doseganje ciljev trajnostnega razvoja. V pisnem delu smo preučili koncept trajnosti in trajnostnega razvoja, potrebe za nastanek in razvoj ciljev trajnostnega razvoja ter njihove omejitve. Osredotočili smo se na 17. cilj trajnostnega razvoja, ki predstavlja partnerstva za doseganje ciljev trajnostnega razvoja in izmed možnih partnerjev izbrali akademske skupnosti, natančneje univerze. Slednje so pomemben partner v večdeležniških partnerstvih, ki glede na Združene Narode predstavljajo ključen korak k doseganju ciljev trajnostnega razvoja. Kot izbran primer partnerstva za doseganje ciljev trajnostnega razvoja smo izbrali univerzitetna odcepljena podjetja, ki predstavljajo primer večdeležniškega partnerstva. Osredotočili smo se na univerzitetna partnerstva in strategije za doseganje ciljev trajnostnega razvoja. V praktičnem delu smo preučili Univerzo v Mariboru kot izbrano akademsko skupnost in njeno strategijo za obdobje 2021–2030 ter

podpiranje inovativnega podjetniškega okolja skozi univerzitetna odcepljena podjetja.« (Hrast N., 2022)

Sklepne misli

Leta 2004 je IRDO ustanovila Anita Hrast kot edina ustanoviteljica. Kasneje je k soustanoviteljstvu povabila še naslednje osebe, ki so svojim delom strokovno in raziskovalno intenzivno pripomogli k obstoju zavoda IRDO: Ademovič Angela, Fištravec Andrej, Hrast Nomi, Mulej Matjaž, Obradović Stanko, Postružnik Cvikel Natalie, Kurent Vinko. Nekateri so ostali ustanovitelji, drugi so se odločili, da bodo raje sodelovali samo kot člani organov zavoda. Trenutno so ustanovitelji zavoda trije, kot oblika medgeneracijskega sodelovanja: zasl. prof. ddr. Matjaž Mulej, mag. Anita Hrast in Nomi Hrast, univ. dipl. ekon. Brez bogatega znanja vseh sodelujočih IRDO ne bi zmožl postati polnoleten in nadaljevati svojega dela.

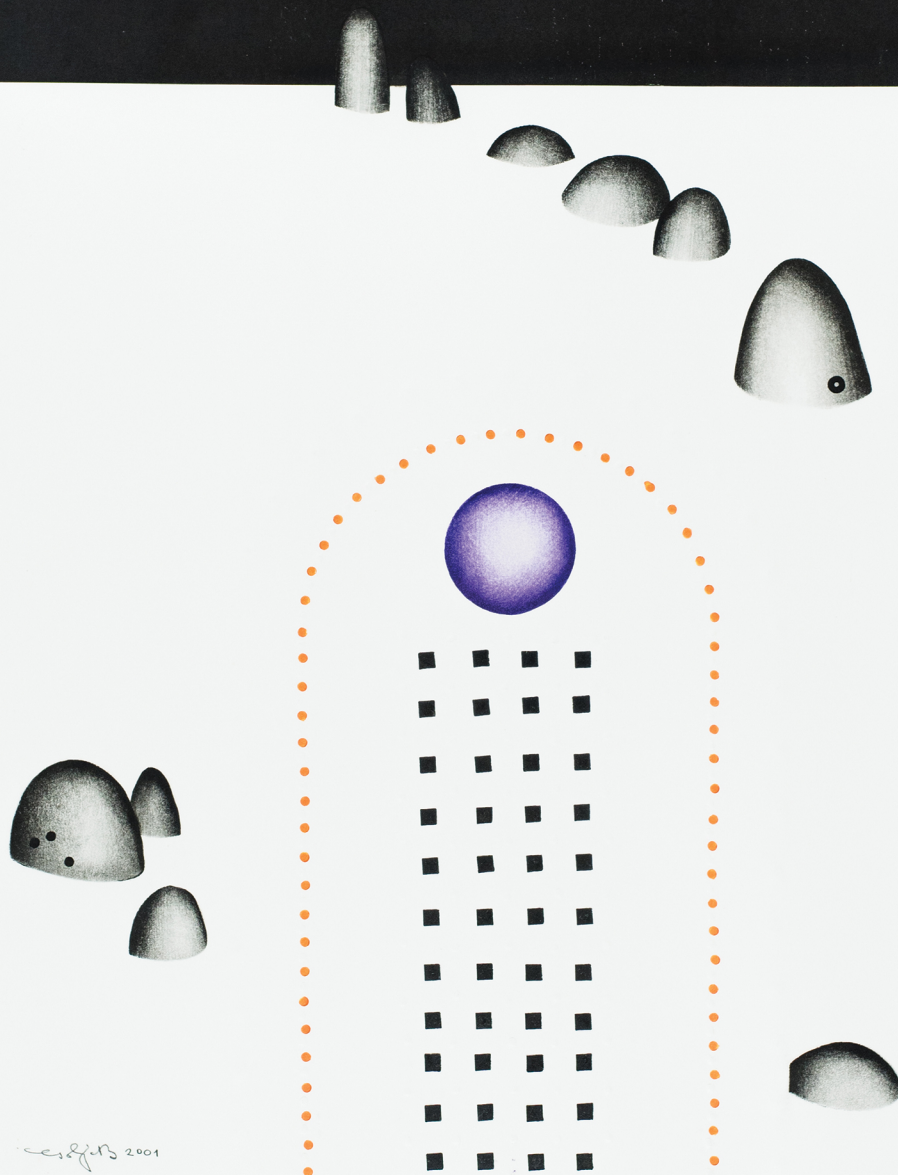
Ob tem naj poudarimo, da je v devetnajstih letih obstoja IRDO sodeloval z več zaposlenimi v projektih, z več kot 400 različnimi predavatelji, strokovnjaki, z več kot 1.500 avtorji konferenčnih prispevkov iz vsega sveta. Od leta 2016 dalje je IRDO usposobil skoraj 300 vodij in strategov za družbeno odgovornost in trajnostni razvoj v podjetjih in organizacijah, podelil več kot 180 Horus priznanj in nagrad podjetjem, ustanovam, organizacijam in posameznikom, itd. V partnerski mreži IRDO inštituta je več kot 50 različnih organizacij, iz gospodarstva, civilne družbe in vlade. Z vsemi uspešno sodelujemo in zelo nas veseli, da sta se v skoraj dvajsetih našega obstoja z letom 2019 tudi na globalni, EU in nacionalni ravni družbena odgovornost in trajnostnost prelili v zakonodajo in nas s tem vse še bolj zavezali k udejanjanju tega področja v praksi. Vsem, ki ste nas podprli pri naših prizadevanjih za krepitev zavedanja na tem področju v Sloveniji in širše, iskrena hvala.

Literatura in viri

- Cobiss, evidenca za Knez-Riedl, J., obiskana 17. 4. 2023
- EU (2001): European Union; Commission of the European Communities (2001): Green Paper on Promoting a European Framework for Corporate Social Responsibility, COM (2001) 366 final, Brussels
- Hrast, A. (2015): Končno vsebinsko in finančno poročilo o izvedbi projekta; »Model M 2015 - Express - Karierno usposabljanje in podjetništvo za mlade«. Jesenska šola (program usposabljanja mladih brezposelnih oseb in študentov za podjetništvo, nevladništvo in inovativno iskanje zaposlitve). IRDO. Obiskano 18.4.2023

- Hrast, A. (2016): Model večdeležniškega dialoga za več družbene odgovornosti podjetij na nacionalni ravni. Mag. delo. Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana
- Hrast, A., Mulej, M. (2012): Strategija razvoja družbene odgovornosti v Sloveniji (delovno gradivo za pripravo strategije, 10.10.2012); op. objavljeno tudi v dopoljnjeni izvedbi v knjigi iz l. 2019, pred tem predloženo Vladi RS, a ga je umaknila z dnevnega reda vsaka
- Hrast, N. (2022): Akademske skupnosti kot partnerji za doseganje ciljev trajnostnega razvoja [na spletu]. Diplomsko delo. Maribor: Univerza v Mariboru. [Dostop 19. april 2023]. Pridobljeno s: <https://dk.um.si/IzpisGradiva.php?lang=slv&id=82853>
- Kodermac, M. (2013): Institucionalizacija družbene odgovornosti v Sloveniji: primer delovanja Inštituta IRDO. Mag. delo. Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana
- Mulej, M., Slatinek, I., Čagran, B. (2018): 'Sustainable and socially responsible university' in Maribor, Slovenia, European Union [Elektronski vir]. World review of entrepreneurship, management and sustainable development. - ISSN 1746-0581. - no. 1/2, Vol. 14, str. 80-96
- www.irdo.si
- www.horus.si
- www.model-m.si

Kultura in zgodovina

Bojan Golija: Brez naslova, 2001
kombinirana tehnika (arhiv UGM, foto Jan Hecl)

DOSTOJANSTVO IN EMPATIJA V FAZAH ŽIVLJENJSKEGA CIKLA

JOŽICA KNEZ RIEDL

Univerza v Mariboru, Ekonomsko-poslovna fakulteta, Maribor, Slovenija
jusa.knez@guest.um.si

Pozornost, namenjena dostojanstvu in empatiji, vsakemu zase kot tudi povezano, se opazno veča. Zaradi dogajanja v mikro, mezo in makro okolju se jima posvečajo številne razprave in dokumenti, predvsem v povezavi s starajočo se družbo. Dostojanstvo zveni mnogim sicer zastarelo, empatija pa idealistično, kakor da nimata več povezave s stvarnostjo 21. stoletja. Prispevek naslavlja starejše. Tako dostojanstvo kot empatija sta pomembna na samem začetku življenja in sta prisotna v vseh naslednjih fazah življenjskega cikla. Dostojanstvo si človek pridobi ob rojstvu kot humano vrednoto, nihče mu ga ne bi smel odvzeti. Kako ga krepi in razvija ter ohranja, je odvisno od posameznika, okolja in razmer. Ohraniti dostojanstvo ni enostavno, večkrat je trda preizkušnja. Starejše pesti strah pred izgubo identitete in samospoštovanja. Želijo razumevanje in spoštovanje, zavračajo neprepoznavnost, izključitev iz procesa odločanja o sebi. Ljudje, ki profesionalno skrbijo za starejše, bi se morali tega priučiti, če jim že ni prirojeno. Varovati dostojanstvo starejših in prebujanje empatije do soljudi je vitalnega pomena, tudi zaradi uveljavljanja novih tehnologij, digitalizacije in robotizacije.

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.3.2023.19](https://doi.org/10.18690/um.3.2023.19)

ISBN
978-961-286-768-3

Ključne besede:
dostojanstvo,
empatija,
starejši,
starajoča se družba,
življenjski cikel

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.3.2023.19](https://doi.org/10.18690/um.3.2023.19)

ISBN
978-961-286-768-3

Keywords:
aging society,
dignity, elderly,
empathy,
life cycle

DIGNITY AND EMPATHY IN LIFE CYCLE STAGES

JOŽICA KNEZ RIEDL

University of Maribor, Faculty of Economics and Business, Maribor, Slovenia
jusa.knez@guest.um.si

The attention, paid to dignity and empathy, separately or linked together, has been increasing evidently. Because of circumstances in micro, mezzo and macro environment they are subject of discussion and consistent part of numerous documents, especially related to so called aging society. Dignity sounds to great part of people as obsolete, empathy as idealistic, both without connection to the 21st century reality. The paper addresses the elderly. Both, dignity and empathy, are important at the very beginning of life and they are consistent part in all phases of life cycle. Man achieves dignity as human value with birth. No one should take it away. It depends on individual, environment and circumstances, how he strengthen, develop and conserve dignity. It is not simple, often very hard trial. Elderly are afraid of losing their identity and self-respect. They want understanding and respect, rejecting being unrecognisable and excluded from deciding upon themselves. People who care for elderly should be trained, if they do not bring these characteristics with birth. Conserving dignity of elderly and stimulating the empathy towards people are of vital importance because of prevailing new technologies, digitalisation and robotics.

Uvod

Dandanes se izgublja mnogo nekdanjih vrednot, žal, med temi tudi delo, delovnost, odgovornost, spoštovanje. Umikajo se uveljavljanju novih, na prvi pogled tudi dvoumnih in kontroverznih vrednot, kot so uspeh brez naprezanja, povečevanje zunanosti in vzbujanje pozornosti za vsako ceno. Nekateri menijo, da smo glede vrednot že dolgo v vakuumu, v praznini, ko ne vemo, kaj ceniti in podpirati, za kaj se truditi. Vendar se že kaže tudi zasičenost z novimi dvomljivimi vrednotami, kot je podleganje kratkotrajnim modnim trendom glede izgleda, kjer si tako ženske kot moški obupno želijo biti privlačni. pa čeprav za ceno tolikšne medsebojne podobnosti, da niso več nekaj posebnega, kar bi sicer radi bili. Tako zlahka trčimo ob kaos vrednot, med katerimi mnoge kmalu doleti usoda public, ki jih ni prav nič težko kar naprej omenjati, ne da bi jih dobro poznali in še manj upoštevali. Žal med njimi najdemo celo dostojanstvo in empatijo, a ju razmere, v katerih živimo, vseeno izpostavljajo. Govori se o ponovni oživitvi dostojanstva, kar naj bi bila prednostna naloga v 21. st., o revoluciji (Lenz, 2023) v eri digitalizacije (Khanna, 2020). Oživiti ga je treba s pozornostjo, opogumljanjem, inspiracijo. A za mnoge je dostojanstvo vseeno nekaj zastarelega, o čemer v današnjem času ni vredno izgubljati besed. Zdi se, da ceniti dostojanstvo, kakor da ni v duhu časa. Ne cenimo niti svojega dostojanstva, kaj šele dostojanstva drugih. A dejstvo je, da je dostojanstvo človeškega življenja prisotno v vseh fazah življenjskega cikla, le da prihaja v posameznih fazah potreba po njegovem ohranjanju različno do izraza. Da bi razumeli situacije, ko je treba podpreti dostojanstveno življenje vsakogar, začevši v otroštvu, fazi odraščanja, dejavni zrelosti in v fazi umirjanja, je neizogibna zmožnost empatije.

Posebej ranljiva skupina so odrasli, ki niso sposobni samostojnega življenja, nezaposleni, brezdomci in migranti. Velikokrat je prezrto tudi dostojanstvo živali. Tu so še drugi vidiki dostojanstva, zelo aktualni sta z njim povezani bioetika in humanost (Knez Riedl, 2018). Prispevek se osredotoča na ohranjanje dostojanstva in nujnost empatije pri obravnavanju starejših. V starajoči se družbi je dostojanstvo ljudi, ki se starajo, dosegajo tudi častitljiva leta, deležno vse večje pozornosti. Veliko je razprav in apelov za dostojno staranje, dostojno bivanje starejših in, zadnje čase tudi pri nas, dostojno umiranje. Vse več ljudi se znajde v prelomni, večinoma stresni situaciji, ko se preselijo iz svojih domovanj in prično živeti v novem okolju, v domovih za starejše.

K temu me je navedlo redno večletno obiskovanje sorodnice v izbranem domu za starejše. Iz tega sem črpala veliko spoznanj, pa tudi iz spremljanja strokovnih in znanstvenih člankov, knjig ter polemike v medijih. Na osnovi tega sem lahko oblikovala tudi razmisleke za izboljšave. Prispevek najprej na kratko razloži pojem in pomen dostojanstva in empatije ter ju umesti v specifično okolje doma za starejše. Preplete ga z ilustracijo primerov in nekaj možnimi rešitvami, predvsem v kontekstu izobraževanja.

2 Dostojanstvo

Koncept dostojanstva je mnogoznačen že, če ga razlagamo z zgodovinskega in filozofskega vidika. Oprla sem se na pojmovanje, po katerem dostojanstvo razlagamo s karakterjem in obnašanjem določene osebe, z njenimi vrlinami. Zaradi teh si nekdo zasluži čast in spoštovanje. Številne druge opredelitve enačijo dostojanstvo s poštenjem, ugledom, plemenitostjo, položajem v družbi, skupnosti, družini, z vrednostjo (*Latin Dictionary, 2023*). Dostojanstvo je bilo lastno predvsem možem, glede na njihovo ravnanje, dosežke in vpliv. Pripisovali so ga plemičem, vojskovodjem in učiteljem. V srednjem veku so dostojanstvo v glavnem raziskovali filozofi. Med njimi je *Kant* dostojanstvo v 18. st. povezoval s prosto voljo in lastno izbiro častnih dejanj (*Sensen, 2011*).

Prva spoznanja o dostojanstvu pridobivamo bolj kot iz realnega življenja iz zgodb, epskih pesmi in pripovedi. Običajno so dostojanstveni ljudje junaki pred usodnimi odločitvami, ko obdržijo pokončno držo in ne mislijo nase, marveč na druge. Njihova pokončnost pride do izraza v grozečih nevarnostih ali ob bolečih izgubah. Primer dostojanstva so npr. *Michelangelov* kip *Pieta*, dostojanstvo božje matere, ko objokuje smrt svojega sina, slika vdove ameriškega predsednika *Jobna Kennedyja, Jacqueline*, ki v pogrebnem sprevodu z obema otrokoma dostojanstveno spremlja krsto svojega tragično preminulega moža. Primeri dostojanstvenega obnašanja iz novejšega časa so obvladane reakcije ljudi, ki izgubljajo svoje funkcije, ki se jim izmuznejo medalje na športnih tekmovanjih in uvrstitve na drugih tekmovanjih. Takrat pride do izraza velikokrat poudarjena misel, ki izvira iz budizma (*Buda Quotes, 2023*). Namreč, za oboje, tako za poraz kot zmago, je potrebno dostojanstvo. Nič koliko je drugih primerov, še zlasti drže ljudi, ki izgubljajo svojce in imetje, svojo prihodnost ob naravnih nesrečah in vojnih spopadih. Ne morem pozabiti prizora iz dunajskega zabavišnega parka, ko je na stojnici za hitro prehrano poljski profesor z

resnim, dostojanstvenim izrazom na obrazu stregel kebab razigranim turistom. Intelektualec, ki je takrat zaradi političnih razlogov zapustil domovino in se preživljal z delom, ki se mu je ponudilo. Dostojanstveno.

Dostojanstvo je lahko trn v peti nasprotnikov, nemoralnih ljudi ali žrtev brezbriznežev. Zato izstopa ravno tedaj, ko ga nekdo odvzema, ruši in to na številne načine. Ti zmanjšujejo vrednost in samopodobo posameznika s poniževanjem, sramotitvami, žalitvami, zasmehovanjem, izločanjem, mobingom, degradacijo, dehumanizacijo. Samo pomislimo na suženjstvo, mučenje, posilstva, prisilno delo, trgovanje z ljudmi, ki postanejo predmet barantanj. Dostojanstvo boleče prizadeneta tudi aroganca, vzvišenost v medsebojnih odnosih, in ignoranca, neupoštevanje človekovih potreb, preferenc in želja. A po drugi strani imajo nekateri ljudje, iz različnih razlogov, zelo vprašljiv odnos do lastnega dostojanstva. V popularnih resničnostnih šovih, video predstavitev na družbenih omrežjih, so pripravljene razgaliti svojo intimnost in se podvreči poniževanju. Vprašanje je, kaj je v odzadju? Je to mazohizem, morda obupanost ali zgolj hlastanje po slavi?

Razlag in stališč glede dostojanstva se ne manjka. Zgodovinske osebnosti, ljudje, ki so se proslavili v znanosti (*Aristotel, Einstein*), politiki (med njimi *Martin Luther King, Mahatma Gandhi, Nelson Mandela*), umetnosti (pisatelji *Charles Dickens, Fjodor Dostojevski, William Somerset Maugham*, slikar *Marc Chagal*), nadalje papež *Frančišek, Dalajlama*, popularni športniki vseh športnih disciplin prispevajo svoje dojemanje dostojanstva. Velikokrat so besede na ustih eno, dejanja drugo. Dostojanstvu je pripisan tolikšen pomen, da se po svetu oktobra slavi dan globalnega dostojanstva. Že vrsto let ga praznujejo vsako tretjo sredo v oktobru, v več kot 80tih državah. Glede na dolgoživost in naraščanje ostarelega prebivalstva, je vse več apelov za dostojanstveno staranje. Ameriška aktivistka in pisateljica *Ai-jen Poo* (2015) v svoji knjigi razpravlja o dobi dostojanstva, kjer je zaradi booma starostnikov, ki so ranljivi, rahločutni, potrebno upoštevati potrebo po ohranjanju njihovega dostojanstva. Ni malo starejših, ki se bojijo, da bi postali nevidni, neprepoznavi, prezrti, preslišani, da bi obtičali v osamljenosti, kot ljudje brez identitete, priimkov, imen, brez sledi nekdanjega delovanja.

Sama sem se zavedela pomena dostojanstva, ko sem obiskovala sorodnico v domu za starejše, kamor se je preselila iz lepo urejenega meščanskega stanovanja v povsem drugo, omejeno, okolje z drugačnim dnevnim redom, kot ga je bila leta in leta vajena

V dom se ni napotila prostovoljno, klonila je pod razmerami, ko je uvidela, da ne zmore bivati sama. Kmalu jo je v njeni sobi obiskala mlada delovna terapevtka. Sorodnica je bila potrta, žalovala je za lepo urejenim stanovanjem, za znano okolico, prijatelji in sosedi, za sokrajani. Ni se še privadila, videla sem, da o tem preobratu veliko premišljuje in trpi. Kakor da se zaveda, da jo to zadnja preselitev. Hotela sem zapustiti sobo, a me je delovna terapevtka zadržala. Sorodnici je zastavila več vprašanj, na podlagi katerih bi se lahko odločili za vrsto in posebnosti njene delovne terapije. Sorodnica je urejena, razgledana, gospa, ki se je trudila iti s časom (uporabljala je tudi računalnik), nekdanja aktivna športnica z visoko izobrazbo, krasno je odgovarjala na vrsto vprašanj. Potem pa je padlo zadnje vprašanje. »Kaj je vaš cilj?«, je okrog 60 let mlajše dekle vprašalo tedaj 83letno gospo, ki je strumno stala ob postelji. Zadržala sem dih, kaj neki bo odgovorila. Malce je pomolčala, potem pa je tiho, a odločno odgovorila: »Ohraniti svoje dostojanstvo.« Presunilo me je in komaj sem skrila svojo ganjenost. Bravo, je kričalo v meni. In tedaj sem si zadala, da ji bomo pri tem cilju, pri tej želji sorodniki, kolikor je možno, pomagali. Največ z razumevanjem njene situacije in prepoznavanjem njenih potreb, odkrivanjem tega, s čimer jo lahko razvedrimo in ji polepšamo vsakdan, premostimo prehod v nove razmere, na kratko, z empatijo.

Podobno, kot je na več načinov možno opredeliti dostojanstvo, je več razlag, kaj je empatija.

3 Empatija

Tudi glede empatije so mnenja deljena. Ali jo ljudje dojemajo kot sočutje, ki po njihovem mnenju ne sodi v današnji tehniziran in digitaliziran svet, kjer človeško delo, ne le rutinsko marveč tudi intelektualno zahtevno delo, prevzema robotika. Na drugi strani pa se krepi gibanje za bolj humano družbo, ki je empatična in spodbudna. *Rifkin (2009)* neposredno razpravlja o empatični civilizaciji. *Ebert (2023)* vidi v empatiji najvišjo kakovost civilizacije. Z vprašanji, kaj je empatija, zakaj je smiselna, kako jo krepiti, se ukvarja vse več raziskovalcev, ki pristopajo k tematiki z vidika svojih znanstvenih disciplin. Koncept družbene odgovornosti implicitno vključuje empatijo v vzajemne odnose skupin vseh deležnikov. Ti pripadajo različnim starostnim skupinam in obsegajo mladostnike, aktivno prebivalstvo, med njimi starejše zaposlene, starostnike, hendikepirane ljudi, ogrožene in ranljive skupine prebivalcev.

Opredelitev empatije se razteza od vživljanja v nekoga drugega v njegovo situacijo in občutke, vse do empatije kot težko dosegljivega ideala. Gre tudi za sposobnost razumevanja perspektive drugega, njegovih čustev (Krznaric, 2014, Knez Riedl, 2019).

Kako se empatija zazna, katere so prepoznavne lastnosti empatičnih oseb? *Geldard in Geldard (2005)* navajata, da empatično osebo prepoznamo po toplini, odprtosti, prijaznosti, skrbnosti, pristnosti in kredibilnosti, a tudi prizemljenosti. Za empatijo je bistveno razumevanje drugega in pozorno poslušanje. Prepogosto podcenjujemo moč dotika, nasmeha, prijazne besede, pozornega poslušanja, iskrenega komplimenta (*Buscaglia, 2023*). Ne le besede, pomembna je tudi govorica telesa, intonacija govora, čemur sledi primerno ukrepanje, ravnanje. Brez odločenosti, da nekomu pomagamo, seveda ne gre.

Strokovno poznamo več vrst empatije. Ena od delitev razlikuje emocionalno, mentalno (kognitivno) in socialno empatijo. Orisani so njeni pozitivni učinki, kot je blagodejnost, a tudi omejitve in pasti. Psihologi, ki se ogromno ukvarjajo z vrstami in učinki empatije, poudarjajo anticipiranje, vnaprejšnje predvidevanje obnašanja človeka, in resonanco, v prenesenem smislu odzive, reakcije, na obnašanje določene osebe (*Mai, 2008*). Prestrezanje, kaj se dogaja z drugim, kako občutiti njegove tegobe, zahteva visoko senzibilnost.

4 Dostojanstvo in empatija v domovih za starejše

Posamezniki se s spremembno, kot je preselitev v dom za ostarele spopadejo zelo različno, za ene je to bolj, za druge manj stresna sprememba. Za mnoge pa je to celo travmatična izkušnja. Spomnim se gospe, ki je razlagala, da se počuti, kot da bi bila ponovno v internatu. Posebej je zahtevno prilagajanje, če v sobi ne bivaš sam. Razen okolju, hišnemu redu (vstajanje, nega, obroki, terapije, obiski, čas zase, spanje), se je treba prilagoditi tudi sostanovalcu. Mnogi občutijo utesnjenost, ko se morajo preseliti iz stanovanja ali celo iz hiše v sobo, največ garsonjero. V zadregi so, kaj odnesti s seboj, kako narediti svoje novo domovanje čim bolj domače. Tudi pri navezovanju medsebojnih stikov prihajajo na dan razlike. Nekateri lažje navežejo stike z novimi ljudmi, s katerimi poklepetajo, spijejo kavo, si izmenjajo časopise, spet drugi se zapirajo vase. Seveda se vse še zaostri, če nastopijo poškodbe ali bolezni. Te pa so v domovih za ostarele pogost pojav. So pa tudi primeri, ko je preselitev v

dom za starejšega posameznika dobrodejna, če prej ni živel človeka dostojnega življenja, temveč je živel v neurejenem in neprijaznem okolju.

V ustanovi, kot je dom za starejše, je pestra skupnost različnih deležnikov. Že stanovalci so heterogena skupina, po starosti, zdravstvenem stanju, interesih in pričakovanjih. Imajo manj dolgoročnih ciljev in se dnevno soočajo z minljivostjo. Heterogene so nadalje skupin negovalcev, medicinskega osebja, socialnih delavcev, upravljalcev. Niso se vsi videli v tem poklicu ali v takšni ustanovi; zanje je delo v domu vse bolj nekaj začasnega, dokler ne najdejo kaj primernejšega. V dom prihajajo tudi prostovoljci, vse pomembnejši kot pomoč in družba stanovalcem. Krasno je, če je med njimi in stanovalci prijeten odnos. Tudi ponudniki osebnih storitev (frizer, pedikura) in gostinskih storitev ter vzdrževalci vplivajo na počutje stanovalcev. Lahko jim polepšajo dan. Med temi deležniki so razlike, kako ohranjajo dostojanstvo stanovalcev, kako razumevajoči in prijazni so do njih. Empatičnost ni dana vsem. Pa vendar bi se morali v tej smeri truditi prav vsi, in to načrtno. Pričeti in intenzivirati je treba ozaveščanje o dostojanstvu vsakogar, o njegovi krhkosti in pomembnosti, ga ohranjati in krepiti. Enako pozornost terja empatija, kulturo empatije je potrebno širiti s pogovori, delavnicami in predavanji ter z vzgledom. Tako dostojanstvo kot empatija bi morala biti tematski stalnici vsebine vseživljenjskega učenja. Obojemu je treba sistematično namenjati pozornost, ju umestiti v predmetnike na vseh stopnjah izobraževanja, začevši v vrtcih in na vseh nadaljnjih stopnjah. Še posebej to velja za študijske programe medicincev, drugih zdravstvenih, pa tudi socialnih delavcev

Stališča glede spodbujanja in negovanja teh dveh vrlin, niso enotna. A primeri iz tujine, kjer so takšni izobraževalni programi že dokazali svojo pomembnost, večkrat preglasijo tiste, ki jim niso naklonjeni. Vedno znova me razveseli, ko naletim na primere sočutja pri mladih. Nagradijo uličnega harmonikarja, primaknejo nekaj kovancev za kitarista, ki brenka v podhodu v središču mesta. Da je med ljudmi veliko takih s srcem, me prepričajo tudi drugi primeri. Pred kratkim prizor iz enega od trgovskih centrov. Na dan, ko izplačujejo pokojnine, se je pred hitro blagajno postavil s skromnim nakupom možki, ki bi mu lahko pripisali nekaj čez 70. S tresočo roko je odpiral denarnico, iz katere se je vsulo kar nekaj kovancev in se zakotrljalo naokrog. Prodajalka srednjih let ga je pomirila in prijazno pobirala drobiž ter mu pomagala dokončati nakup. Brez nejevolje, z neizmerno mero potrpežljivosti, je pokazala vsem kupcem, ki so čakali v vrsti za njim, kako je treba ravnati.

V prispevku se je bilo možno ukvarjati le z nekaterimi vidiki povezave med dostojanstvom in empatijo.

Opomba

Na temo dostojanstva in empatije izhaja veliko literature. Večina navedenih avtorjev objavlja nove knjige in piše v znanstvenih revijah, imajo pa tudi svoje spletne strani, kjer najdemo tudi njihova aktualna predavanja. V slovenskem jeziku je čedalje več diplomskih in magistrskih del naših univerz, ki se posvečajo tako dostojanstvu kot empatiji.

Literatura in viri

- Geldard D., Geldard K. (2005). *Basic personal counselling*. Sydney, Australia: Pearson Education.
- Khanna, R. (2022). *Dignity in a Digital Age, Making Tech to Work for all of us*, Simon & Schuster, New York
- Knez Riedl, J. (2018) *Preserving Dignity of Older People as an Individual and Common Goal in the Context of Social Responsibility*, Proceedings of the 13th IRDO Conference, Maribor
- Knez Riedl, J. (2019). *Empathy in Centres of Elderly as a Link to Responsible Behaviour*, Proceedings of the 19th IRDO Conference, Maribor
- Krznicar, R (2014) *Empathy - a Handbook for Revolution*, Rider, London
- Latin Dictionary Available at* [www.http://online.latin.dictionnaire.com](http://online.latin.dictionnaire.com) (2.5.2023)
- Lenz, Bob (2023). *Dignity Revolution, Standing up for the Value for Every Person*, Life Press (2015) <https://lifest.com> (15.5.2023)
- Mai, J. (2008). *Karrierebibel: Definite alles, was Sie fuer Ihren Beruflichen Erfolg wissen muessen*, dtv, Muenchen
- Poo, A. (2015). *The Age of Dignity Preparing for the Elder Boom in the Changing America*, The New Press, New York, 2015
- Rifkin, J. (2009). *The Empathic Civilization: the Race to Global Consciousness in a World of Crisis*, TarcherPerigee, First Ed., New York
- Sensen, O. (2011). *Kant on Human Dignity*, DeGrueter, Berlin/Boston
- Navedki, dosegljivi na spletnih straneh:
- Budha Quotes* <https://declutterthemind.com/blog/buddha-quotes/> (18.5.2023)
- Buscaglia, L Leo Buscaglia Quotes* https://www.goodreads.com/author/quotes/27573.Leo_F_Buscaglia (21.5.2023)
- Ebert, R Roger Ebert Quotes* <https://www.brainyquote.com/authors/roger-ebert-quotes> (21.5.2023)
- 100+ Empathy Quotes To Inspire You* <https://www.google.com/search?q=100%2B+Empathy+Quotes+To+Inspire+You&tbm> (5.5.2023)

KULTURA IN UMETNOST V OBDOBJU ZRELOSTI

MARJETA CIGLENEČKI

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Maribor, Slovenija
marjeta.ciglenecki@guest.um.si

Umetnost in kultura sta nepogrešljivi spremljevalki življenja, v zreli dobi, ko se vsakodnevni ritem nekoliko umiri, pa se potreba po uživanju umetnosti običajno poveča. Starejši predstavljajo znaten delež obiskovalcev kulturnih ustanov, kjer vedno bolj skrbijo za neovirano dostopnost in starejšim ponujajo vse več posebej zanje prilagojenih programov. Prispevek se osredotoča na vprašanje, kakšni so delovni pogoji za umetnike in preučevalce umetnosti v poznem življenjskem obdobju, saj ti ob upokojitvi skorajda po pravilu ne prekinejo z delom. O tovrstnih vprašanjih pri nas bolj malo razpravljamo. Pri izboljšanju njihovega položaja bi lahko pomembno vlogo odigrale univerze z izkazano pozornostjo za upokojene znanstvenike in umetnike iz lastnih profesorskih vrst. Avtorica v nadaljevanju predstavi znanstvenika in umetnika, ki sta tesno povezana z Univerzo v Mariboru: umetnostnega zgodovinarja in teologa dr. Avgušтина Stegenška (1875–1920) ter grafika in risarja, zaslužnega profesorja Bojana Golijo (1932–2014). Oba sta v zadnjem obdobju svojega življenja dosegla vrhunske rezultate.

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.3.2023.20](https://doi.org/10.18690/um.3.2023.20)

ISBN
978-961-286-768-3

Ključne besede:
umetnost,
kultura,
poznno življenjsko obdobje,
Avguštin Stegenšek,
Bojan Golija,
Univerza v Mariboru

Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.3.2023.20](https://doi.org/10.18690/um.3.2023.20)

ISBN
978-961-286-768-3

Keywords:
art, culture,
late life,
Avguštin Stegenšek,
Bojan Golija,
University of Maribor

CULTURE AND ART IN THE GOLDEN YEARS

MARJETA CIGLENEČKI

University of Maribor, Faculty of Arts, Maribor, Slovenia
marjeta.ciglenecki@guest.um.si

Art and culture are irreplaceable companions in life, but in golden years, when the everyday rhythm of life slows down a bit, the need to enjoy art usually grows. Older people make up a significant proportion of visitors to cultural institutions, which are increasingly making themselves accessible and offering more programs tailor-made for older people. This paper focuses on the issue of working conditions for artists and art researchers in late life, who usually do not stop working when they retire. Such issues are rarely discussed in this country. Universities could play an important role in improving their situation by paying attention to retired scientists and artists among their professors. The author continues by presenting two scientists and artists closely associated with the University of Maribor: the art historian and theologian Dr. Avguštin Stegenšek (1875–1920) and the graphic artist and draftsman, Professor Emeritus Bojan Golija (1932–2014), who both achieved outstanding results in the late period of their lives.

Umetnost in kultura nasploh sta nepogrešljivi spremljevalki našega življenja in mnogi smo prepričani, da bi njuno dostopnost morali zapisati med temeljne človekove pravice. A ne le materialne dobrine, tudi področje umetnosti in kulture, za kateri velja, da sta težje opredeljivi, je regulirano z mednarodnimi resolucijami in zakonodajo na ravneh držav in lokalnih skupnosti. Velik del neizmernega kulturnega bogastva je shranjen oziroma se udejanja v ustanovah z dolgoživo tradicijo in ustaljenim financiranjem. Mnogokrat je ustvarjalni potencial izmaknjen iz institucionalnih okvirov, a zato nič manj dostopen vsem, ki jih zanima. Včasih ob tem radi poudarimo, da je neinstitucionalna kultura domena tistih, ki si drznejo in upajo – kar nikakor ne velja le za mlade, kot pogosto zmotno mislimo. Sodobno alternativno prizorišče, ki je skoraj po pravilu družbeno kritično, je naravnano tudi medgeneracijsko.

V zreli dobi, ko se življenje nekoliko umiri in ko smo razrešeni vsakodnevnega tekmovalnega ritma, se lažje odpremo potrebi po zatopitvi v sporočila umetnikov, za katere verjamemo, da svet vidijo drugače, celo vizionarsko, ali pa nam vsem znane zgodbe povedo z drugačnimi besedami in naslikajo v drugačnih barvah. Zato ni neobičajno, da je med obiskovalci knjižnic, muzejev in galerij, gledališč in koncertnih dvoran ter vseh drugih prizorišč umetnosti veliko starejših (prevladujejo ženske), ki jim v kulturnih ustanovah namenjajo posebno pozornost in posebne programe, prilagojene njihovim potrebam in pričakovanjem. Podpisana sem kot dolgoletna muzealka posebej pozorna opazovalka muzejev, ki imajo v Sloveniji dobro razvite pedagoške in andragoške službe. Sodobni muzeji niso le shrambe umetnin in materialnih prič naše preteklosti, so tudi živahna središča za pridobivanje novih znanj, uspešno razvijajo digitalne vsebine, vse bolj pa so tudi prostori srečevanj, kjer je mogoče izmenjevati mnenja o vsem mogočem, tudi o težavah družbe, v kateri živimo. In ker je Slovenija starajoča se družba, smo se dolžni zavzeto soočati s posebnostmi starejših. Že desetletja je uveljavljeno načelo, da smo starejši upravičeni do določenih privilegijev, v muzejih so to že od nekdaj znižane cene vstopnic in skrb za udobje v razstavnih dvoranah. Še bolj dragoceno je, da se v zadnjem obdobju v kulturnih ustanovah uveljavljajo posebni programi za starejše. Poleg vsebin, ki so prilagojene slepim in slabovidnim ter gluhim in slušno prizadetim, večji muzeji ponujajo tudi programe za dementne osebe, z izbranimi vsebinami pa se muzealci napotijo v domove za starejše občane in z njimi obogatijo dneve tistim, ki se ne morejo odpraviti na obisk kulturnega hrama. Za tiste, ki so željni kulturnih dobrin in ki so dobro informirani, zgoraj opisano niso več novice, strokovnjaki pa

potrjujejo, da umetnost in druge kulturne vsebine bistveno izboljšajo kakovost življenja.

Bolj malo pa se v Sloveniji razpravlja o umetnikih in raziskovalcih umetnosti v starejši življenjski dobi. Tak razmislek je potrebno usmeriti na dvoje vprašanj. Prvo se tiče njihovega materialnega statusa. Vsak ustvarjalec oziroma raziskovalec potrebuje ustrezne pogoje za delo, ki pa jih ob formalni upokojitvi praviloma (delno) izgubi. Znanstveniki s področja humanistike (enako kot znanstveniki drugih ved) z ukinitvijo univerzitetnega ali inštitutskega e-naslova izgubimo stike s kolegi po svetu, onemogočen nam je dostop do plačljivih elektronskih revij, nismo več konkurenčni pri vlogah za različne štipendije in podobno. Slikarji in kiparji si težje kupujejo material za delo, težje vzdržujejo ateljeje, podobnih težav pa je še veliko. Tovrstne tegobe bi se dalo z nekaj dobre volje rešiti na sistemski ravni, pri čemer bi pomembno vlogo lahko odigrale univerze z izkazano skrbjo za upokojene znanstvenike in umetnike iz lastnih profesorskih vrst.

Drug vidik pa se tiče vrednotenja tako znanstvenih dosežkov humanistov kot umetniških opusov ustvarjalcev v višji starosti. Redki so humanisti, ki z upokojitvijo odložijo raziskovalno delo, in prav tako s formalno upokojitvijo ni povezana intenzivnost potrebe po umetniškem ustvarjanju. Zgodi pa se nekaj drugega. Upokojitev praviloma prinese razbremenitev z vsakodnevnimi službenimi obveznostmi in bolj sproščen odnos do okolja. Ni naključje, da zlasti v zvezi z umetniškim ustvarjanjem govorimo o t. i. »starostnem opusu«. Nema lokrat so s starostjo povezane zdravstvene težave, ki pomenijo določeno omejitev pri delu, a številni ustvarjalci takšne ovire domiselno in brez zadreg vključijo v postopek dela. Starejši, že uveljavljeni umetniki, se svobodno prepustijo ustvarjalni sli, ne razmišljajo niti o zahtevah trga umetnin niti o morebitnih negativnih kritikah profesionalnih ocenjevalcev. Poskusimo te trditve predstaviti na primerih znanstvenika in umetnika, ki sta tesno povezana z Univerzo v Mariboru.

Avguštin Stegenšek (1875–1920) je bil teolog in umetnostni zgodovinar, ki ga je mariborski škof Mihael Napotnik (1850–1922) po končanem študiju teologije poslal še na študij umetnostne zgodovine, natančneje krščanske arheologije v Rim, kjer je bival med letoma 1899 in 1902. Slednje je bilo v skladu s takratnimi težnjami v katoliški cerkvi, da več pozornosti nameni ohranjanju cerkvene umetnostne dediščine in v ta namen izobrazí nadarjene duhovnike, ki so jim potem poverili vrsto

topografskih in spomeniškovarstvenih nalog. Stegenšek je v Rimu poslušal predavanja Josepha Wilperta (1957–1944), nemškega teologa, ki se je proslavil z raziskovanjem zgodnjekrščanskih katakomb, doktoriral pa je leta 1906 na univerzi v Gradcu pri Josefu Strzygowskem (1962–1941), ki je dokazal, da se je krščanska umetnost začela na Bližnjem Vzhodu in ne v Rimu, kakor so trdili številni, tudi Wilpert. V doktorski disertaciji je Stegenšek obravnaval cerkveno stensko slikarstvo v Rimu v razdobju od 5. do 13. stoletja. Strzygowski je prepoznal Stegenškov talent in ga podpiral tudi kasneje v prizadevanjih, da delo v lokalnem okolju Spodnje Štajerske razširi na obče krščanske teme.

Po vrnitvi s študija v Rimu je Stegenška čakala služba na mariborskem bogoslovju, ob tem pa mu je škof Napotnik naložil umetnostnozgodovinsko topografsko delo. Stegenšek si je izoblikoval ambiciozen načrt popisati umetnine po dekanijah mariborske škofije. Od načrtovanih desetih sta izšla dva zvezka, *Dekanija gornjegrajska* (1905) in *Konjiška dekanija* (1909), gradivo o umetnostnem bogastvu cerkva na območju Slovenskih goric pa je neobjavljeno in shranjeno v Pokrajinskem ter v Nadškofijskem arhivu Maribor. Hkrati je bil Stegenšek tudi častni konservator Cesarsko-kraljeve centralne komisije za proučevanje in ohranjanje zgodovinskih in umetnostnih spomenikov s sedežem na Dunaju, zadolžen za terensko delo v več krajih Spodnje Štajerske.

Avguštin Stegenšek je veliko ime slovenske umetnostne zgodovine z obsežnim seznamom temeljnih razprav o umetnosti današnje slovenske Štajerske. Upravičeno ga štejemo za prvega velikega raziskovalca zgodovine umetnosti v Mariboru in s tem tudi za predhodnika Oddelka za umetnostno zgodovino na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru. Umrl je mlad in kot da bi slutil, da nima več veliko časa za raziskave, se je leta 1913 uprl svojim nadrejenim in odklonil vrsto nalog s področja lokalne umetnostne zgodovine ter se posvetil topografiji Jeruzalema, neznansko obsežni temi, ki je daleč presegala njegove fizične in finančne zmožnosti. Zaradi lastne nezaupljivosti je vrh vsega zavrnil pomoč profesorja Strzygowskega, ki mu je ponujal podporo svojega dunajskega inštituta. V tem pogledu je Stegenškov pozni znanstveni opus tragičen. Zastavljenega dela ni zmožel končati, kar je ostalo arhivske zapuščine, pa je delno ohranjena v Pokrajinskem arhivu Maribor, a v velikem delu tako rekoč nečitljiva zaradi zapisov v stenografiji, ki jo je Stegenšek še prilagodil v želji, da njegovi zapiski ostanejo nedostopni za nepoklicane. Del te zapuščine se je žal izgubil v vihrav druge svetovne vojne. Stegenškove jeruzalemske študije je, na

srečo, še pred njihovo delno izgubo ovrednotil njegov mlajši kolega z mariborskega bogoslovja, Franc Ksaver Lukman (1880–1958), sam izvrsten strokovnjak za zgodnje krščanstvo. Pogled poznavalca, ki je Stegenškove teorije sicer označil za neuspešne, pa vendar razkrije Stegenškovo znanstveno veličino. Zapletenega poglavja iz zgodnje krščanske dobe, ki je na začetku 20. stoletja zaposlovalo več izjemnih evropskih znanstvenikov, bolje oskrbljenih z denarjem, opremo in podprtih s sodelavci, se je lotil sam in z lastnimi prihranki, a z osupljivo sistematičnostjo, s katero je vrednotil dosegljivo literaturo in lastne izsledke na terenu, kjer je sam izvajal meritve in fotografiral. Posebej pa preseneča, s kako vedrim zaupanjem je svoje teorije o podobi in urbani strukturi Jeruzalema v času Kristusovega življenja razlagal študentom in vsem, ki so ga bili pripravljeni poslušati, čeprav so poslušalci večinoma priznavali, da ga ne razumejo. Stegenšek se je leta 1913 odpravil v Sveto deželo, po kateri je potoval odprtega srca; tudi kasneje je v globoki verski predanosti razvijal svoje razumevanje ključnih stavb na Kristusovi poti trpljenja, kar je povezoval z interpretacijo določenih pasusov iz *Stare zaveze*. V vrstah slovenskih teologov in umetnostnih zgodovinarjev se doslej žal še ni našel nihče, ki bi zmožal temeljito proučiti Stegenškov pozni opus. Čeprav je Stegenškova zapuščina iz njegovega poznega obdobja dostopna le v fragmentih, smemo z veliko verjetnostjo predvidevati, da bi njena poglobljena raziskava predstavila Stegenška kot vrhunskega poznavalca jeruzalemske topografije, primerljivega z drugimi velikimi imeni zgodnjega 20. stoletja.

Bojan Golija (1932–2014) se je uveljavil kot izvrsten grafik in risar, bil pa je tudi dolgoletni (1965–1998) in karizmatični profesor na Oddelku za likovno pedagogiko, sedaj Oddelku za likovno umetnost, na Pedagoški akademiji, od leta 1986 Pedagoški fakulteti Univerze v Mariboru. Likovno izobrazbo je pridobil na Akademiji za upodabljajoče umetnosti v Ljubljani, kjer je leta 1954 diplomiral na oddelku za grafiko pod mentorstvom prof. Rika Debenjaka (1908–1987), nato pa je še dve leti študiral na specialki za grafiko, kjer ga je poučeval legendarni Božidar Jakac (1899–1989), s katerim je vsa kasnejša leta vzdrževal spoštljivo prijateljstvo. Prav Božidar Jakac je bil zaslužen, da je mladi Bojan Golija leta 1957 dobil vabilo na šestmesečno študijsko potovanje po Japonski, ki se je takrat šele izvijala iz tragičnih posledic druge svetovne vojne. Prislovična japonska pretanjenost in izjemna tradicija japonskega lesoreza so zaznamovali ustvarjalnost Bojana Golije, kar ga je v vseh naslednjih fazah njegovega opusa razločevalo od slovenskih sodobnikov. Izučil se je tehnike japonskega barvnega lesoreza, jo prilagodil lastnim tehničnim možnostim ter soočil

dvoje kultur, razvil je presenetljivo prefinjenost grafične linije, očarali pa so ga tudi izdelki japonskih šolarjev, ki so že od majhnega deležni visoke likovne kulture. Z Japonske se je vrnil z dragoceno serijo barvnih lesorezov slovitega Utagave Hirošigeja (1797–1858) z naslovom *Triinpetdeset poštnih postaj na cesti Tokaido*, z znatnim številom podarjenih otroških likovnih izdelkov, z nekaj materiala za izdelavo barvnih lesorezov in z več matricami, že pripravljenimi za odtiskovanje. Izkušnja Japonske je Bojana Golijo spremljala, dokler niso povsem usahnile njegove ustvarjalne moči.

Golijev opus je izjemno obsežen. Bil je plodovit avtor, svojih del ni rad prodajal, jih je pa z veseljem poklanjal. Tudi po upokojitvi, v letu 1998, je redno zahajal na fakulteto, kjer se je njegov kabinet polnil z novimi in novimi serijami grafik in risb. Leta 2018 so v Umetnostni galeriji Maribor priredili njegovo retrospektivo, ki je sistematično predstavila Golijev likovni razvoj; na razstavi smo ga spoznali kot neumornega eksperimentatorja, občudovalca vzhodnjaške umetnosti, domače ljudske dediščine in čudes narave. V pričujočem prispevku pa nas najbolj zanima obdobje od devetdesetih let naprej, torej čas malo pred in po upokojitvi.

Sam se je izrazil, da je na začetku devetdesetih začel »obračunavati sam s sabo«. Najbolj neposredno se je lotil lastne podobe. Bil je nespregljiva osebnost, krepkejša postava, izrazito nagubanega obraza in vehementne gestikulacije, s katero je vedno podkrepil svoj nagovor. In natančno takšen se je upodobil na več kot tisoč avtoportretih, risbah s kredo, največkrat rjavo. Veliko teh podob je nastalo v zdravilišču v Lendavi, kamor je redno zahajal zaradi težav z zdravjem. V hotelu ni bilo pogojev za risanje s kredo, ki se drobi in je njene sledi težko očistiti. Iz uvidevnosti do čistilk je Golija avtoportrete risal v banji, kar je bil eden od razlogov, da se je upodabljal gol. Brezkompromisno je v ogledalu opazoval svoje ostarelo telo. Najbolj ga je zanimal obraz – pačil se je, si kazal osle in si redke lase s prsti zvijal v rožičke. Obrazu je pogosto dorisal roke, dosledno kot osamosvojene dele telesa, brez anatomske povezave z glavo. Upodabljal jih je v perspektivnih skrajšavah, v nenavadnih dinamičnih pozah in nepričakovanih gibih. Redkeje so se na risbah znašle tudi noge. Vsako od risb je označil z datumom in tako je nastajal nekakšen dnevnik umetnikovega zdravstvenega razpoloženja. Dobimo vtis, da je skušal z linijo uročiti bolečine, ki jih je zdravilna voda lajšala, ne pa tudi odpravila. Avtoportrete je prvič razstavil leta 1993 v razstavišču Avla na Pedagoški fakulteti; kasneje smo jih lahko videli še na več razstavah. Neusmiljeno stvaren odnos do lastnega telesa, s

hkratno veliko mero humorja, je presenetil in spomnil na druge primere iz umetnostne preteklosti. Spomnili smo se na karakterne glave avstrijskega kiparja Franza Xaverja Messerschmidta (1736–1783), še bolj pa na *Mange* (Slučajnostne risbe) japonskega lesorezca Kacušika Hokusajja (1760–1849) – Bojan Golija je dobro poznal humorne podobe, ki jih je japonski mojster izdelal v več tisoč primerkih. Na Golijevo prvo razstavo avtoportretov pa je ostal tudi grenak spomin. Umetnik je med drugim razstavil dva celopostavna avtoportreta v naravni velikosti, ki ju je sestavil iz treh po navpičnicah sestavljenih listov. Svoje starajoče se telo je brez zadrege postavil na ogled v skoraj profilnem zasuku, izprožena noga pa je zakrila osramje. A se je kmalu po otvoritvi našel nergaški profesor, ki je zahteval takojšnjo odstranitev »pohujšljivih« slik. Nisem izvedela, kdo je popustil, dozdeva pa se mi, da je Bojan Golija v svoji občutljivosti sam umaknil »sporne« risbe. Žal avtoportretov ni nihče fotografiral, ob pripravah na retrospektivo v Umetnostni galeriji pa podob ni bilo več najti v umetnikovi zapuščini.

**Slika 1: Bojan Golija: Lastna podoba, 1993, kreda (levo);
Bojan Golija: Lastna podoba, 1994, kreda (desno)**

Vir: foto Jan Hecl, 2018

Na začetku novega tisočletja se je Bojan Golija poglobil v lastne spomine in na ploskev grafičnega lista natresel vse mogoče, kar se je znašlo v množici predmetov v ateljeju, namenjenih opominom na pretekle dogodke in v službi umetnikovega navdiha. Najprej je na list papirja s pomočjo odslužanih tiskarskih črk in drugih dekorativnih vzorcev ročno odtisnil opartistično učinkujoča ozadja, na to ploskovito osnovo pa v tehniki kolaža dodal stare družinske fotografije, znamke iz tujih dežel in še vrsto drugih papirnatih pričevanj. Številne drobne elemente je povezal s polnoplastično oblikovanimi lebdečimi stvori, ki ponavljajo abstrahirane forme iz

Golijevih starejših grafičnih serij in dokazujejo njegov smisel za trodimenzionalnost. Golija je tovrstne grafike (v bistvu gre za kombinirano tehniko), od katerih je vsaka unikatna, neponovljiv odtis, značilno poimenoval *Ropotarnica mojih spominov in spoznanj*.

Golija je na Oddelku za likovno umetnost med drugim poučeval pisave, ki so bile njegova velika ljubezen. Zanimale so ga vse mogoče oblike pismenk, posebej pa ga je pritegnila spretnost starih Inkov, ki so sporočila »zapisovali« z vozli na različno obarvanih vrvicah, tako imenovanih *kipujih*. Beseda *kipu* v jeziku kečua pomeni voz, nenavadne pisave pa strokovnjaki doslej še niso prepričljivo dešifrirali. Serija Golijevih grafičnih listov z naslovom *Kipuji* (2002–2006) je, kronološko gledano, njegova zadnja. Na slikovni ploskvi se na gosto uvijajo in prepletajo vrvi, katerih prepričljive okrogline je umetnik pričaral s skrbnim tamponiranjem barve – tudi serija *Kipuji* je skupek unikatov. Posamični listi so poimenovani *Brez naslova*, umetnik je namreč opazovalcem prepustil interpretacijo podob. Nekateri so v prepletenih strukturah uzrli sorodnosti z živčevjem ali tudi možganskimi zavoji, Bojan Golija pa mi je ob priliki zaupal, da je želel na svoj način »zapisati« nekaj skrivnosti v pisavi *kipu*, pri čemer so ga inspirirali tudi kabli, zgneteni za sodobnimi računalniki. Sam računalnika ni uporabljal, njegovo delovanje mu je ostalo nedosegljivo, a šopi nepregledno prepletenih žic so ga pritegnili v formah, ki so nakazovale sorodstvo s še vedno neprepoznano spretnostjo starih Inkov. Tako nas je Bojan Golija še poslednjič zvalil v razmišljanje o skrivnostih starodavnih inkovskih *kipujev*, v zavoje obarvanih vrvi pa vpletel tudi lastno sporočilo, ki zaenkrat ostaja prikrito – morda pa tudi ne. Vzemimo si čas in poskusimo med gnečo vijug razbrati vsak sebi primerno misel, za katero bi želeli, da bi nam jo namenil véliki mojster linije Bojan Golija.

Literatura in viri

- Marjeta Ciglencečki, Japonska izkušnja v opusu Bojana Golije, *Studia Historica Slovenica. Časopis za humanistične in družboslovne študije* (Mlinaričev zbornik I), 2005, št. 1-2-3, str. 671–604.
- Studia Historica Slovenica. Časopis za humanistične in družboslovne študije*, 2007, št. 3–4 (tematska številka s prispevki o Avguštinu Stegenšku).
- Bojan Golija. Retrospektiva* (razstavni katalog, ur. Breda Kolar Sluga, Gaja Golija, Jure Kirbiš), Umetnostna galerija Maribor, Maribor 2018.
- Avguštin Stegenšek (1875–1920). Ob obletnici smrti* (ur. Vlasta Stavbar, Marjeta Ciglencečki), Univerzitetna knjižnica Maribor, Maribor 2020.
- Marjeta Ciglencečki, Avguštin Stegenšek (1875–1920), pionir slovenske umetnostne zgodovine, *UMniverzum. Interna revija Univerze v Mariboru*, marec 2022, št. 17, str. 22–24.

ZGODOVINA ODNOSOV MED SLOVENCIMI IN ZDA

MATJAŽ KLEMENČIČ

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Maribor, Slovenija
matjaz.klemencic@guest.um.si

V prispevku so prikazani odnosi med Slovenci in ZDA od srede 19. stoletja, pa tudi odnosi med Republiko Slovenijo in ZDA. Eden ustanovnih očetov ZDA Thomas Jefferson naj bi potrjeval idejo o tem, da oblast izhaja iz ljudstva tudi na osnovi ustoličevanja karantanskih knezov. Škof Baraga in njegovi učenci so ob pokristjanjevanju ameriških Indijancev te poučevali tudi o kmetovanju in obrti. Slovenski izseljenci in njihovi potomci so v ZDA predstavljali več kot 10 % slovenskega prebivalstva v svetovnem merilu. Relativno veliko slovenskih Američanov je uspelo v politiki, saj jih najdemo tako med župani, kongresniki in senatorji v zakonodajnih zbornicah zveznih držav kot v kongresu ZDA. Po navezavi diplomatskih odnosov se sodelovanje med Slovenijo in ZDA krepi tako na ekonomskem, političnem, znanstvenem kot tudi na vojaškem področju. Zanimivo je tudi dejstvo, da je Sevničanka Melanija Knavs poročena z bivšim predsednikom ZDA Donaldom Trumpom in da njun sin tekoče govori slovensko.

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.3.2023.21](https://doi.org/10.18690/um.3.2023.21)

ISBN
978-961-286-768-3

Ključne besede:

Slovenija,
ZDA,
priseljenci,
uspešni politiki,
sodelovanje,
Melanija Trump

Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.3.2023.21](https://doi.org/10.18690/um.3.2023.21)

ISBN
978-961-286-768-3

Keywords:
Slovenia,
USA,
immigrants,
successful politicians,
cooperation,
Melania Trump

AMERICAN-SLOVENIAN RELATIONS IN THE PAST AND PRESENT

MATJAŽ KLEMENČIČ

University of Maribor, Faculty of Arts, Maribor, Slovenia
matjaz.klemencic@guest.um.si

The article deals with the relations between Slovenians and the USA since the mid - 19th century, as well as with the relations between the Republic of Slovenia and the USA. One of the founding fathers of the US Thomas Jefferson confirmed the idea that the right to govern comes from the people, also based on the procedure of enthronement of Carantanian princes. Bishop Baraga and his students and successors, while Christianizing the American Indians, also taught them about farming and crafts. Slovenian immigrants and their descendants in the USA represented more than 10% of the Slovenian population on a global scale. A relatively large number of Slovenian-Americans have succeeded in politics, as they can be found among mayors as well as among congressmen and senators in the legislative chambers of individual states and in the US Congress. After the establishment of diplomatic relations, the cooperation between Slovenia and the USA strengthened in the economic, political, scientific and military fields. It is also interesting to note that Melanija Knavs from Sevnica is married to former US President Donald Trump and that their son speaks Slovenian fluently.

University of Maribor Press

Slovensko-ameriški odnosi, to je odnosi med slovensko državo in ZDA, so se formalno pričeli s priznanjem slovenske države s strani ZDA v aprilu 1992, čemur je sledila navezava diplomatskih odnosov in izmenjava diplomatskega osebja (Klemenčič 2013, 155–201). Edini etnični Slovenec, ki je bil jugoslovanski poslanik v ZDA v času prve Jugoslavije, je bil Leonid Pitamic (1929–1934). »Številka dve« na Kraljevem (vele)poslaništvu v Washingtonu za njim je bil Vladimir Rybař, po drugi svetovni vojni pa so se Slovenci v ZDA morali zadovoljiti zgolj z mesti vodij konzulatov od Chicaga prek Clevelanda do Pittsburgha (Rahten, 2011, 664). Jugoslovanski generalni konzulat v Clevelandu je obstajal za krepitev stikov s tamkajšnjo slovensko skupnostjo in je bilo mesto generalnega konzula rezervirano za Slovence.

Slovensko-ameriški stiki segajo že v čase enega ustanovnih očetov ameriške države Thomasa Jeffersona, ki naj bi mu za navdih ob pisanju Deklaracije neodvisnosti služil oris ustoličevanja karantanskih knezov izpod peresa Jeana Bodina. Pri slednjem gre za to, da oblast izvira iz ljudstva, kar nakazuje prav ta obred (Felicijan, 1995). Prvi Slovenci, ki so dejansko prišli v stik z oblastmi ZDA, so bili slovenski misijonarji; najpomembnejši med njimi je bil škof Friderik Irenej Baraga, ki je deloval od tridesetih let 19. stoletja dalje. Namen njihovih dejavnosti je bila poleg pokristjanjevana staroselcev tudi skrb za njihovo izobraževanje v veščinah obrti in kmetovanja, da bi tako bili usposobljeni za stalno naselitev. Delali so tudi na oblikovanju indijanskih govorov v sodobne jezike po evropskih standardih in pripravili več normativnih slovníc. Slovenci so med ameriški Indijanci misijonarili vse do srede 20. stoletja (Markovič, 2017).

Množično naseljevanje Slovencev v ZDA je sledilo od sedemdesetih let 19. stoletja do leta 1924 ter med letoma 1947 in 1955. Med njimi so bili tudi duhovniki, ki so deloma preusmerili svoje poslanstvo od skrbi za Indijance k duhovni oskrbi slovenskih in drugih priseljencev (Klemenčič, 1995, 48–79: 141–140). Zanimivo je, da je ameriška država vedela, kdo so Slovenci in npr. v poročilih Dillinghamove komisije, ki je poročala tudi o razmerah v Evropi, ki so pripeljale do množičnega priseljevanja v ZDA, lahko preberemo točne orise slovenskega etničnega ozemlja (Dillingham, 1911). Slovenski izseljenci so se v Združenih državah Amerike pretežno naselili v strnjenih slovenskih naselbinah, v katerih marsikje živijo še danes. Glede na podatke ameriških ljudskih štetij, ki jih priznava tudi stroka, je živel leta 1920 v ZDA 208.552 slovenskih izseljencev in njihovih otrok (glede na materni

jezik). Za leto 2010 so ameriški statistiki na podlagi 5 % vzorca izračunali, da naj bi v ZDA živel 185.645 prebivalcev, ki so se prištevali k prebivalstvu slovenskega porekla (Klemenčič, Mrđenović, Šeruga 2020, 124). V ZDA je bilo okrog 800 slovenskih naselbin. Te predstavljajo dele nekega naselja z zgoščenim slovenskim poselitvenim jedrom, v katerem je obstajala vsaj ena od etničnih organizacijskih struktur – društvo bratskih podpornih organizacij, slovenski narodni dom, slovenska ali mešana katoliška oziroma evangeličanska etnična župnija ali pa uredništvo slovenskega etničnega časopisa (Klemenčič, 2013 A; Klemenčič 2008, 98–117).

Organiziranost slovenskih izseljencev v njihovih naselbinah je predstavljala tudi osnovo za vključevanje posameznikov iz vrst slovenske skupnosti v politiko na vseh ravneh. Člani slovenske skupnosti so postali člani ameriškega kongresa (tako predstavnškega doma kakor tudi senata ZDA). V vseh naselbinah, ki sem jih doslej raziskoval, je bila stopnja politične participacije slovenskih izseljencev vedno večja od številčne moči oziroma deleža slovenske skupnosti v mestu oziroma v okrožju. Če pogledamo primer Clevelanda, so Slovenci in njihovi potomci aktivno prisotni v političnem življenju mesta že od leta 1925 dalje. Od leta 1941 do leta 1944 je bil župan mesta Frank Lausche; v letih 1980–1989 pa je to funkcijo opravljal George Voinovich, ki je bil slovenskega porekla po materini strani. Tako Lausche kot Voinovich sta politično kariero nadaljevala in postala guvernerja zvezne države Ohio in ameriška zvezna senatorja iz Ohia (Lausche v letih 1945–1957 in 1947–1969, Voinovich v letih 1999–2011). Minnesota od leta 2006 v senatu ZDA predstavlja Amy Klobuchar. Med člani predstavnškega doma moramo omeniti Johna Blatnika iz severne Minnesote (od 1947 do srede sedemdesetih let 20. stol), v šestdesetih in sedemdesetih letih Joeja Skubitza iz Kansasa, Philipa Edwarda Ruppeja iz Michigana in tri člane ameriškega kongresa slovenskega porekla v osemdesetih letih: Dennisa Eckarta iz Clevelanda, Raya Kogovska iz Kolorada in Jamesa Oberstarja iz Minnesote. Na tem mestu naj omenim še Paula Gosarja, zaveznika Donalda Trumpa, ki v kongresu od leta 2013 predstavlja Arizono, a je po rodu iz klasične slovenske naselbine Rock Springs v Wyomingu (Klemenčič, Mrđenović, Šeruga 2020).

ZDA so v Sloveniji prisotne že od zgodnjih sedemdesetih let prejšnjega stoletja, ko je Ameriška informacijska agencija (USIS) odprla knjižnico in kulturni center v Ljubljani. Ameriški center si je prizadeval za krepitev odnosov med ZDA in prebivalci Socialistične republike Slovenije (Klemenčič, 2013).

Po plebiscitu 23. decembra 1990, ko so se prebivalci Slovenije odločili za samostojnost, je 25. junija 1991 Republika Slovenija razglasila neodvisnost. Združene države so novo republiko priznale 7. aprila 1992 in avgusta 1992 odprle novo veleposlaništvo v Ljubljani (Klemenčič, 2013). ZDA so se kot zmagovalke v hladnovojni blokovski konfrontaciji dolgo opredeljevale kot »garant statusa quo« v Jugoslaviji, kar je pomenilo, da so bile proti neodvisnosti njenih republik. Pri tem so vztrajale do zadnjega. Štiri dni pred razglasitvijo slovenske samostojnosti je Beograd obiskal ameriški državni sekretar James Baker. Njegov neposredni politični cilj je bil preprečiti proglašenje neodvisnosti Slovenije in Hrvaške. ZDA so takrat imele za cilj ohranitev Jugoslavije, ki bi se naj demokratizirala (Šumrada, 2016, 12–13). Rok Zupančič je oblikoval kronologijo ameriške politike do Jugoslavije oziroma do samostojnosti in neodvisnosti Slovenije: 1. Obdobje *preprečevanja* razpada SFRJ (od začetka 90. let do 25. junija 1991); 2. Obdobje *prepričevanja* mednarodne skupnosti o nujnosti nepriznavanja novih državnaslednic SFRJ (25. junij 1991–15. januar 1992); 3. Obdobje *obžalovanja*, priznanja neuspeha in iskanja izhodne strategije, ki je trajalo od priznanja ES do 7. aprila 1992, ko so ZDA priznale neodvisno Slovenijo (Zupančič, 2016, 318).

E. Allan Wendt je bil prvi veleposlanik ZDA v Sloveniji. Predsednik Bill Clinton ga je imenoval 26. maja 1993, na tem položaju je bil do 12. septembra 1995. V njegovem mandatu se je Slovenija pridružila programu »Partnerstvo za mir z Natom«. Victor Jackovich je Wendta nasledil 14. septembra 1995 in je služboval do 13. februarja 1998. V času svojega bivanja v Sloveniji se je osredotočal na spodbujanje gospodarskih vezi med državama in si prizadeval za krepitev možnosti Slovenije za članstvo v Natu in EU. V obdobju Jackovichevega mandata je Slovenija oktobra 1997 postala članica skupine držav programa Visa Waiver. Državljeni sodelujočih držav lahko potujejo v Združene države za določene poslovne ali turistične namene za bivanje 90 dni ali manj brez vizuma; državljani ZDA so seveda deležni enakih ugodnosti (US Department of State, Slovenia 2023). Letno ZDA obiše okoli 17.000 Slovencev, Slovenijo pa okrog 20.000 Američanov. Nancy Halliday Ely-Raphel je 2. septembra 1998 za veleposlanico ZDA v Sloveniji imenoval predsednik Clinton. Funkcijo je opravljala do 27. septembra 2001, v tem času pa je Slovenija postala članica Nata in EU. Ely-Raphel si je prizadevala tudi za krepitev dvostranskih odnosov med ZDA in Slovenijo, predvsem na področju trgovine in naložb. Johnnyja Younga je 24. oktobra 2001 za veleposlanika ZDA v Sloveniji imenoval predsednik George W. Bush. V njegovem mandatu je Slovenija podprla koalicijo pod vodstvom

ZDA v vojni v Iraku. Young si je prizadeval za krepitev bilateralnih odnosov med državama na področju varnosti, boja proti terorizmu in pri spodbujanju demokracije. Funkcijo je opravljal do 17. septembra 2004. Thomas Bolling Robertson je Younga nasledil 29. septembra 2004 in je služboval do 20. avgusta 2007. Robertson, karierni diplomat, je pred tem bil veleposlanik ZDA v Srednjeafriški republiki in na Slonokoščeni obali. V času svojega bivanja v Sloveniji si je prizadeval za krepitev odnosov med ZDA in Slovenijo zlasti na področju energetske varnosti, gospodarskega razvoja in človekovih pravic. Yousifa Ghafarija je 29. maja 2008 za veleposlanika ZDA v Sloveniji imenoval predsednik George W. Bush. Na položaju je bil kratek čas do 20. januarja 2009, ko je položaj prevzel predsednik Barack Obama. Ghafari je bil poslovnež z izkušnjami v avtomobilski industriji in se je osredotočal na spodbujanje trgovine in naložb med državama. Josepha A. Mussomelija je predsednik Obama 29. oktobra 2010 imenoval za veleposlanika ZDA v Sloveniji. Funkcijo je opravljal do 31. januarja 2015 in se osredotočal na krepitev ameriško-slovenskih odnosov na področjih, kot so varnostno sodelovanje, gospodarski razvoj in izobraževanje. Mussomeli je bil tudi dejavno vključen v spodbujanje demokracije in človekovih pravic v jugovzhodni Evropi. Brent R. Hartley je Mussomelija nasledil 5. decembra 2014 in je služboval do 16. julija 2018. Pred tem je bil namestnik vodje misije na veleposlaništvu ZDA v Sofiji v Bolgariji. Med službovanjem v Sloveniji se je osredotočal na krepitev gospodarskih vezi med državama in spodbujal ameriške naložbe v nastajajoči slovenski tehnološki sektor. Lyndo C. Blanchard je 24. julija 2019 za veleposlanico ZDA v Sloveniji imenoval predsednik Donald Trump. Funkcijo je opravljala do 20. januarja 2021 in se osredotočala na krepitev ameriško-slovenskega partnerstva na področjih gospodarskega razvoja, energetske varnosti in obrambnega sodelovanja. Susan K. Falatko je bila od 20. januarja 2021 do 17. februarja 2022 po Blanchardovem odhodu odpravnica poslov na veleposlaništvu ZDA v Sloveniji. Falatkova je bila pred tem namestnica vodje misije na ameriškem veleposlaništvu v Ljubljani. Jamie Linder Harpootlian je bila 30. decembra 2022 imenovana s strani predsednika Joeja Bidna za veleposlanico ZDA v Sloveniji. Harpootlian je odvetnica in politična aktivistka z bogatimi izkušnjami v politiki Demokratske stranke. Je soproga demokratskega senatorja iz Južne Karoline (US Department of State, 2023).

Ameriški veleposlaniki v Sloveniji so odigrali pomembno vlogo pri krepitvi dvostranskih vezi ter spodbujanju demokracije, človekovih pravic in gospodarskega razvoja v regiji. Neumorno so si prizadevali za krepitev partnerstva med državama

in za večjo blaginjo slovenskega naroda. Veliko je tudi sodelovanja na znanstvenem in visokošolskem področju; med drugim v okviru Fulbrightovega programa, ki ga financira ameriška vlada, kjer vsako leto sodeluje 6–8 raziskovalcev in doktorskih študentov iz ZDA, ki študirajo in raziskujejo v Sloveniji; hkrati pa v ZDA raziskuje in študira 6–8 raziskovalcev in doktorskih študentov letno iz Slovenije.

Veleposlaniki republike Slovenije v ZDA so večinoma karierni diplomati (nekateri še iz jugoslovanskih časov kot na primer Petrič in Žbogar), ki so pred in po opravljanju funkcije veleposlanikov v ZDA opravljali najvišje politične funkcije v slovenski vladi in v Ministrstvu za zunanje zadeve, kar kaže na velik pomen, ki ga Republika Slovenija pripisuje odnosom z ZDA. Ernest Petrič je bil prvi slovenski veleposlanik v ZDA, ki je kot posebni odposlanec slovenske vlade še pred formalnim diplomatskim priznanjem v ZDA zastopal interese slovenske države (1991–1997). Nasledil ga je bivši zunanji minister Dimitrij Rupel (1997–2000). Sledil mu je bivši zunanji minister Davorin Kračun (2000–2004), temu pa bivši državni sekretar in bodoči zunanji minister Samuel Žbogar (2004–2008). Sledili so bivši državni podsekretar Roman Kirn (2009–2013), državni sekretar Božo Cerar (2013–2017), generalni sekretar ministrstva za zunanje zadeve Stanislav Vidovič (2017–2020) in državni sekretar Tone Kajzer (2020–2022) ter državni sekretar in bivši slovenski veleposlanik v Italiji in Veliki Britaniji Iztok Mirošič od leta 2023.

Od osamosvojitve Slovenije je bilo več obiskov voditeljev tako Slovenije iz ZDA kot Slovencev v ZDA. Predsednik Clinton je Slovenijo obiskal 21. junija 1999. V New York Timesu lahko preberemo: *Predsednik Clinton je to majhno novo državo, ki leži na Jadranu, danes izpostavil kot svetel primer, kaj je mogoče, če bi se ljudje odločili upreti etničnemu terorju Slobodana Miloševića. G. Clinton je rekel, da je prišel sem, da bi opozoril na dejstvo, da lahko jugovzhodna Evropa, ki je zdaj priljubljeno ime za Balkan, ustvari državo, ki je svobodna in uspešna. Slovenija je, je dodal Clinton, pokazala, da je mogoče zavrniti »morilsko vladavino« jugoslovanskega predsednika gospoda Miloševića* (Perlez 1999, A16).

16. junija 2001 se je George W. Bush na Brdu pri Kranju srečal z ruskim predsednikom Putinom. Gostitelja sta bila premier Drnovšek in predsednik Kučan. (Bruni, 2001) Junija 2008, med slovenskim predsedovanjem EU, je Slovenijo obiskal George W. Bush ob priliki vrha Evropske unije in ZDA (Meyers, Fathi 2008). Obama in Pahor sta se po drugi širitvi Nata večkrat srečala ob multilateralnih srečanjih Obame z voditelji držav srednje in vzhodne Evrope. Med drugim sta se

aprila 2010 udeležila svečane večerje voditeljev srednje in vzhodne Evrope v Pragi, ki je zaznamovala srečanje na najvišji ravni med državama. Pahor je med srečanjem izpostavil varnostne razmere v Bosni in Hercegovini ter Afganistanu in izrazil hvaležnost ZDA za nenehno podporo pri krepitvi zaupanja med voditelji Zahodnega Balkana (Baker, 2010).

Februarja 2011 je takratni slovenski premier Pahor obiskal ZDA. Med obiskom se je srečal z več demokrati, med drugim s senatorjema Tomom Harkinom in Amy Klobuchar, podpredsednikom Josephom Bidnom, ter se v Beli hiši na kratko srečal s predsednikom Barackom Obama. Pogovarjal se je tudi z več poslovneži in imel predavanje na Univerzi Johnsa Hopkinsa o odnosih med ZDA in Evropsko unijo. Pogovori z amerišskimi politikami so se osredotočili na gospodarski razvoj obeh držav, dvostranske odnose pa so ocenili kot zelo konstruktivne. V spremstvu Pahorja je bil slovenski zunanji minister Samuel Žbogar (NN, 2011).

Slovenija in ZDA sodelujeta kot članici več mednarodnih organizacij, med drugim Združenih narodov, Organizacije Severnoatlantske pogodbe, Evroatlantskega partnerskega sveta, Organizacije za varnost in sodelovanje v Evropi, Organizacije za gospodarsko sodelovanje in razvoj, Mednarodnega denarnega sklada, Svetovne banke in Svetovne trgovinske organizacije. Slovenija je tudi opazovalka pri Organizaciji ameriških držav (US Department of State 2023).

Leta 2017 je predsednik ZDA postal Donald Trump, ki je poročen s Sevnčanko Melanijo Knavs. Njun sin Barron tekoče govori slovenski jezik; Sloveniji pa Trumpova administracija ni posvetila posebne pozornosti (Jordan, 2020).

Trumpova administracija je ameriško zunanjo politiko preusmerila k čistemu poslu in prepustila državam, da v mednarodnih odnosih sledijo lastnim interesom. Trumpova administracija je prepoznala potencial Slovenije, da služi ameriškim interesom, zaradi česar je avgusta 2020 prišel državni sekretar Mike Pompeo. Ohranjanje tesnega partnerstva z ZDA je v slovenskem interesu. Janševa vlada je dala prednost ameriškim interesom glede varnosti omrežij 5G in z ZDA podpisala dvostransko izjavo, ki drugim visokotehnološkim ponudnikom preprečuje vstop na slovenski trg. Slovenija je rade volje prisluhnila temu izključno ameriškem geopolitičnemu interesu (Glaube, 2020).

Še pred dokončno razglasitvijo izida ameriških predsedniških volitev leta 2020 je takratni slovenski premier Janez Janša preko Twitterja čestital Donaldu Trumpu za zmago (NN, 2020; STA 2020). Seveda je na teh volitvah zmagal Joe Biden. Slovenska Američanka, senatorka Amy Klobuchar pa je vodila njegovo inavguracijo 20. januarja 2021 (Condon, 2020).

Na področju gospodarskega sodelovanja je bil največji projekt, v katerem so ZDA sodelovale še s Socialistično republiko Slovenijo (in Hrvaško), projekt izgradnje Nuklearne elektrarne Krško (NEK). Elektrarna je bila zgrajena v poznih sedemdesetih in zgodnjih osemdesetih letih, komercialno obratovati pa je začela 1. januarja 1983. Odločitev za gradnjo elektrarne je padla v poznih šestdesetih letih prejšnjega stoletja, gradnja pa se je začela leta 1974. Gradnjo tovarne je izvedel konzorcij podjetij iz različnih držav, vključno z ZDA, Francijo, Nemčijo in Jugoslavijo. Inženirsko zasnovo je izdelalo ameriško podjetje Westinghouse, reaktorsko posodo pa je izdelal francoski Framatome. Turbino in generator je dobavil nemški Siemens, hladilne stolpe pa jugoslovansko podjetje. Elektrarna je bila deležna več nadgradenj in prenov, da bi zagotovila varno in zanesljivo delovanje. Pričakuje se, da bo delovala še vrsto let. Gradnja drugega bloka jedrske elektrarne Krško je ključno vprašanje v slovensko-ameriških odnosih. Tako Janša kot nekdanji premier Marjan Šarec sta gradnjo podpirala in favorizirala ameriškega ponudnika Westinghousa, ki že posluje v Krškem. Je pa Janševa vlada pokazala večjo zavezanost tesnemu povezovanju z ZDA kot Šarčeva (US Department of State 2023). Golobova vlada pa okleva, ali bi sploh gradila drugi blok jedrske elektrarne.

Glede na analize State Departmenta ima Slovenija močno gospodarstvo z odlično infrastrukturo, dobro izobraženo delovno silo in bližino evropskih prometnih vozlišč. Izvoz je glavno gonilo slovenske gospodarske rasti, saj je 75 % zunanje trgovine v EU. ZDA so tretji največji vir tujih naložb v Sloveniji, tako pri neposrednih kot pri posrednih naložbah prek podružnic v tretjih državah (US Department of State, Slovenia 2023). Združene države in Slovenija imata sporazum o vzajemnem obdavčevanju in sporazum o socialni varnosti, kar pripomore k olajšanju gospodarskega sodelovanja med državama.

ZDA so največja neevropska trgovinska partnerica Slovenije. V okviru Zakona o podpori vzhodnoevropski demokraciji (SEED) so ZDA regiji zagotavljale tehnično pomoč pri konkurenčnosti podjetij, bančni in pokojninski reformi, konkurenci in

prestrukturiranju dolga. Glede na napredek Slovenije na teh področjih je bila Slovenija med prvimi tranzicijskimi državami, ki so uspele upoštevati ta program. Slovenija je članica Evropske unije in za trgovinske odnose velja slovensko, EU in ameriško pravo (SURS, Julij 2022).

Na podlagi podatkov Svetovne banke lahko ugotovim, da se je letna blagovna menjava med ZDA in Republiko Slovenijo med letoma 1992 in 2022 zelo povečala. Med leti 1992 in 2000 je Slovenija izvozila v ZDA za približno 60–80 milijonov ameriških dolarjev, uvozila pa za približno 200–300 milijonov ameriških dolarjev letno. Od leta 2001 do 2010 je Slovenija izvozila v ZDA za približno 350–550 milijonov ameriških dolarjev, uvozila pa za približno 800–1,1 milijarde ameriških dolarjev letno. Med leti 2011 in 2020 je Slovenija izvozila v ZDA za približno 600–900 milijonov ameriških dolarjev, uvozila pa za približno 1,1–1,6 milijarde ameriških dolarjev letno.

ZDA sodelujejo s slovensko vojsko pri izboljšanju sodelovanja in interoperabilnosti s silami Nata. Slovenija je imela ključno vlogo pri omogočanju napotitve mirovnih sil v Bosno in Hercegovino po Daytonskem sporazumu leta 1995. Slovenska vojska pa še naprej sodeluje z ameriški in mednarodnimi enotami pri stabilizacijskih in obnovenih prizadevanjih po vsem svetu; zlasti pa na področju Zahodnega Balkana. Slovenija zagotavlja vojake skoraj vsem Natovim misijam, s čimer krepi stabilnost zlasti na Zahodnem Balkanu in krepi obrambo pred transnacionalnimi grožnjami, kot je terorizem. Slovenija je ob podpori ZDA leta 1998 ustanovila neprofitno organizacijo ITF Enhancing Security za izvajanje humanitarnega razminiranja na Zahodnem Balkanu. Od takrat sta se razpon in geografski obseg dejavnosti ITF razširila. Ministrstvo za zunanje zadeve ZDA je namenilo več kot 220 milijonov dolarjev za podporo programom ITF za razminiranje, odstranjevanje zalog, zgodnje opozarjanje in pomoč žrtvam min (US Department of State, Slovenia 2023). Varnostna pomoč ZDA je Sloveniji pomagala povečati njen prispevek h globalni varnosti in izpolniti zaveze članice Nata, hkrati pa spodbujati mir in varnost na Zahodnem Balkanu. ZDA Sloveniji več ne nudijo razvojne pomoči (US Department of State, Slovenia 2023).

Odnosi med Slovenci in Američani in medsebojno poznavanje segajo daleč v zgodovino. Dobri odnosi in vzajemno koristno sodelovanje med državama tako na gospodarskem, političnem, znanstvenem pa tudi vojaškem področju se razvijajo in krepijo od navezave diplomatskih odnosov med Slovenijo in ZDA dalje.

Literatura in viri

- Baker, P. (2010). Obama to meet with 11 European Leaders, *New York Times* 2. april 2010.
- Bruni, F. (2001). Bush and Putin explore Hopes of Forging Closer Ties. *New York Times* 16. junij 2001.
- Condon, P. (2021). For Sen. Amy Klobuchar a speaking role in Biden's inauguration, *Minneapolis Star Tribune*, 20. januar 2021, 2.
- Dillingam, P.W. (1911). *Dictionary of Races or Peoples US Immigration Commission Reports vol.5 Senate Document 662*, 61 st Congress, 3rd Session.
- Felicijan, J. (1967). *The Genesis of the Contractual Theory and the Installation of the Dukes of Carinthia*. Klagenfurt: Družba sv. Mohorja v Celovcu.
- Gašparič, J., Šorn, M. (ur.), *Četrto stoletje Republike Slovenije – izživi, dileme, pričakovanja*, Ljubljana, Inštitut za novejšo zgodovino, 9–15.
- Glaube, A. (2020). Pompeo v Sloveniji v četrtek; gostita ga Pahor in Janša, *Dnevnik* 7. avgust 2020, 1.
- Jordan, M. (2020). *The Art of her Deal, The untold story of Melania Trump*. New York: Simon and Schuster.
- Klemenčič, M. (1987). *Ameriški Slovenci in NOB v Jugoslaviji : naseljevanje, zemljepisna razprostranjenost in odnos ameriških Slovencev do stare domovine od sredine 19. stoletja do konca druge svetovne vojne*. Maribor: Obzorja.
- Klemenčič, M. (1995). *Slovenes of Cleveland : the creation of a new nation and a new world community Slovenia and the Slovenes of Cleveland, Ohio*. Novo mesto: Tiskarna Novo mesto, Dolenjska založba; Ljubljana: Scientific Institute of the Faculty of Arts, , ilustr. Seidl's set of books, book 14.
- Klemenčič, M. (2008). Slovene periodicals in the USA, 1891–1920. *Razprave in gradivo: revija za narodnostna vprašanja*. [Tiskana izd.]. 55, 98–117.
- Klemenčič, M. (2013). The international community and the FRY/belligerents, 1989–1997, Ingrao, C. (ur.), Emmert, T.A. (ur.). *Confronting the Yugoslav controversies: a scholars' initiative*. 2nd ed. West Lafayette Indiana: Purdue University Press, Washington (D. C.): United States Institute of Peace Press, 155–201.
- Klemenčič, M. 2013 A: Slovenes and Slovene Americans, 1870-1940. Barkan, E.R. (ur.). *Immigrants in American history: arrival, adaptation, and integration*. Santa Barbara; Denver; Oxford: ABC-CLIO, 2013. 2, 613–622.
- Klemenčič, M., Mrdenović, M., Šeruga, T. (2020). *Politična participacija slovenskih etničnih skupnosti v ZDA: študija primerov Clevelanda, Ohio, in Elyja, Minnesota*. Maribor: Univerzitetna založba Univerze, ilustr. Mednarodna knjižna zbirka Zora, 140.
- Irena Marković, I. (2017). *Irenej Friderik Baraga misijonar in škof med Otavci in Očiprejci*. Celovec: Mohorjeva založba.
- Meyers, S.L., Fathi, N. (2008). European Leaders back Bush on Iran. *The New York Times*, 11 Junij 2008. <https://www.nytimes.com/2008/06/11/world/europe/11prexy.html>, odvezeto 5. 4. 2023.
- NN (2011). Pahor končal obisk ZDA, *Dnevnik*, 10. februar 2011, 12.
- NN (2020). Slovenian PM congratulates Donald Trump for Winning Election. *The Brussels Times* 4. november 2020, 1.
- Perlez, J. (1999). Crisis in the Balkans, President Clinton Lauds Slovenes for Resisting Serbs *New York Times*, 148 (51561), 22. junij 1999, A 16.
- Rahten, A. (2011). Očrt slovenske diplomacije ali diplomacije Slovencev. *Teorija in praksa: revija za družbena vprašanja*. Maj–jun. 2011, letn. 48, št. 3, str. 646–667, 814.
- STA (2020). Coalition Joins Criticisms of Jansa over Biden Tweets, *Slovenia Times* 10. november, 2020, 1.
- SURS (2022). Statistični urad RS, julij 2022, odvezeto 5. 4. 2023.
- Šumrada, J. (2016). Mednarodno priznanje Republike Slovenije – pregled nekaterih ključnih vprašanj,

- U. S. Department of State (2023). »A Guide to the United States' History of Recognition, Diplomatic, and Consular Relations, by Country, since 1776: Slovenia«, *Office of the Historian*, dostopno na: <https://history.state.gov/countries/slovenia/>, odvzeto 6. 3. 2023.
- U. S. Department of State (2023). »U. S. Relations With Slovenia«, *U. S. Department of State*, dostopno na: <https://www.state.gov/u-s-relations-with-slovenia/>, odvzeto 5. 3. 2023.
- Zupančič, R. (2016). Preprečevanje, prepričevanje, obžalovanje: ZDA, razpad SFRJ in diplomatsko (ne)priznanje neodvisnosti in samostojnosti Republike Slovenije (1990–1992). *Teorija in praksa*, 53, 2016, št. 2, 312–344.

SLOVENSKI ZNANSTVENIKI IN ZNANSTVENIKI NA SLOVENSKEM NA ZNAMKAH IN DENARJU

JOŽE NEMEC

Univerza v Mariboru, Fakulteta za kmetijstvo in biosistemske vede, Hoče, Slovenija
joze.nemec@guest.um.si

Na znamkah so pogosto prikazane znamenite osebnosti in med te sodijo tudi znanstveniki. V prispevku je pregled znamk, ki so posvečene slovenskim znanstvenikom. Predstavljene pa so tudi tiste znamke, ki prikazujejo tuje znanstvenike, ki so delovali ali pa nekaj časa bivali na slovenskem ozemlju. Dodatno so omenjena tudi denarna sredstva (kovanci in bankovci), ki prikazujejo znanstvenike ali njihova dela.

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.3.2023.22](https://doi.org/10.18690/um.3.2023.22)

ISBN
978-961-286-768-3

Ključne besede:

znanstvenik,
znamka,
bankovec,
kovanec,
blok

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.3.2023.22](https://doi.org/10.18690/um.3.2023.22)

ISBN
978-961-286-768-3

Keywords:
scientist,
stamp,
banknote,
coin,
block

SLOVENIAN SCIENTISTS AND SCIENTISTS IN SLOVENIA ON STAMPS AND MONEY

JOŽE NEMEC

University of Maribor, Faculty of Agriculture and Life Sciences, Hoče, Slovenia
joze.nemec@guest.um.si

Stamps often feature famous personalities, including scientists. The contribution contains an overview of stamps dedicated to Slovenian scientists. Those stamps depicting foreign scientists who worked or stayed for some time on Slovenian territory are also presented. In addition monetary assets (coins and banknotes) depicting scientists or their works are additionally mentioned.

1 Uvod

Ob uvedbi poštnih znamk so te prikazovale predvsem vladarje in državne simbole. Kasneje so se na znamkah pojavile druge upodobitve. Znamke so postale medij, ki je predstavljal značilnosti in dosežke države izdajateljice. Zato so na znamkah pogosto tudi znane osebnosti. V jugoslovanskem obdobju so bili na znamkah prikazani predvsem revolucionarji in umetniki. Le redke znamke so bile posvečene znanstvenikom. Z osamosvojitvijo Slovenije se znamke z znanstveniki pojavljajo pogosteje. V tem prispevku bomo predstavili ob slovenskih znanstvenikih tudi tiste tuje znanstvenike, ki so delovali ali bivali na prostoru Slovenije in so bili predstavljeni na znamkah ali na denarju.

Slika 1: Znamke posvečene znanstvenikom, ki so bili rojeni do začetka 18.stoletja. V zgornji vrsti je blok in znamka z Bohoričevo slovnico, Joannes Kepler in Valvazorjev grb. V srednji vrsti je znamka posvečena Valvazorju, ostale znamke pa imajo za predlogo ilustracije iz Slave vojvodine kranjske.

Vir: lasten.

Preden se lotimo predstavitve znamk, še nekaj besed o tem, kakšna je pot do znamke. Na začetku vsakega leta Pošta Slovenije v Biltenu (ta izide v januarju) objavi razpis za predloge znamk, ki naj bi izšle čez dve leti. Izmed vseh predlogov izbere komisija okoli 35 predlogov za bodoče znamke. Vsakič izbere tudi dve do tri pomembne osebe s področja kulturnega, javnega in znanstvenega življenja. V poštev za izbor pridejo predvsem osebe, ki imajo v letu izdaje primerno obletnico. Najpogosteje je to okrogla obletnica rojstva ali izjemoma smrti. Zato srečamo na znamkah veliko znanstvenikov, ki so bili rojeni pred letom 1900 in le redke, ki so bili rojeni po tem datumu. Ker moramo na znanost 16. stoletja gledati z drugačnimi očmi kot na današnjo, so znanstveniki razvrščeni po letu rojstva in ne po datumu izdaje znamk. Morda še beseda o motivih na znamkah. Najpogosteje so to njihovi portreti. Včasih pa poudarijo oblikovalci pomen osebe tako, da prikažejo rezultat njenega dela.

2 Znanstveniki, rojeni pred 18. stoletjem

Najprej moramo omeniti znanstvenike, ki so živeli v 16. in 17. stoletju. Prvi je prvi slovenski slovničar Adam Bohorič (1520–1598). Ob 500 letnici njegovega rojstva je Pošta Slovenije izdala znamko, ki prikazuje naslovno stran njegove slovnice, Banka Slovenije pa je izdala dvoevrski priložnostni kovanec. Naslovno stran njegove slovnice najdemo tudi na bloku¹, ki ga je Pošta Slovenije izdala ob 500-ti letnici reformacije. Drugi je astronom Johannes Kepler (1571–1630). Slednjega omenjamo zato, ker je v času protireformacije kot begunec preživel krajši čas v Nadasdyjevem dvorcu v Petanjcih. Njemu je posvečenih več kot 60 znamk različnih držav, žal pa med njimi ni slovenske znamke. Tretji iz tega obdobja pa je polihistor Janez Vajkard Valvazor (1641–1693), ki je zaradi svojega prispevka slovenski znanosti in kulturi ena ključnih osebnosti slovenske zgodovine. Njegova podoba je na jugoslovanski znamki, na slovenski znamki pa je prikazan njegov grb. Prav tako so ilustracije iz njegove Slave vojvodine Kranjske podlaga za risbe na znamkah in na dveh poštnih razgledničnih dopisnicah². Banka Slovenija je prikazala Valvazorjev lik na bankovcu za 20 tolarjev.

¹ Blok je majhna pola z eno ali več znamkami. Ilustracija sega čez vso polo in dopolnjuje ilustracije na znamkah. Nazivne vrednosti znamk v bloku so lahko različne.

² Razglednična dopisnica je dopisnica, ki jo izdaja pošta in ima na sprednji ali zadnji strani ilustracijo, ki je povezana z nekim dogodkom ali osebo. Razglednična dopisnica ima tudi natiskano znamko (običajno veljavno za domači poštni promet).

Slika 2: Razglednični dopisnici Novega mesta in Kranja, ki imata za predlogo ilustraciji iz Slave vojvodine kranjske.

Vir: lasten.

3 Znanstveniki, rojeni v 18. stoletju

V 18 stoletju je razsvetljenstvo močno vplivalo tudi na znanost. Iz tega obdobja moramo najprej omeniti jezuita, misijonarja, matematika, astronoma in kartografa Ferdinanda Avgušтина Hallersteina (1703–1774). V času njegovega službovanja na kitajskem dvoru je mnogo potoval in pri tem zbiral podatke o pokrajinah in prebivalstvu. Na podlagi statistike je ocenil število prebivalstva in njegov letni prirastek, kar je takrat vzbudilo mnogo razprav v zahodnem svetu. V cesarskem observatoriju je opravil številna opazovanja nebesnih pojavov. Jezikoslovec Janez Žiga Valentin Popovič (1705–1774) je na dunajski univerzi predaval nemški jezik. Pripravljal je slovensko slovnico in slovensko nemški slovar, ki pa ju ni dokončal. Njegovo najpomembnejše delo je knjiga *Untersuchungen vom Meere*.

Z Idrijo sta bila povezana geograf in geodet Jožef Mrak (1709–1796), ki je izdelal več načrtov in kart rudnika živega srebra ter kartiral nahajališča rud na Kranjskem, Koroškem, Zasavju in na Moravskem ter francoski kirurg, naravoslovec in etnolog Balthasar Hacquet (1735–1815). Ta se je med letoma 1766 in 1773 posvetil zdravljenju in preventivi zastrupitev z živim srebrom. Nato je deloval v Ljubljani kot predavatelj. Med letoma 1774 in 1787 je bil tajnik Kranjske kmetijske družbe.

Dela naslednjih nekaj mož ni potrebno posebej navajati. To so utemeljitelji modernega čebelarstva Anton Janša (1734–1773), ki ga najdemo na eni znamki in enem bloku. Mineraloga, mecena in gospodarstvenika barona Žigo Zoisa (1747–1819) pa srečamo na eni znamki in na treh enako oblikovanih kovancih in sicer na tečajnem kovancu za 5 tolarjev, na spominskem srebrniku z nominalno vrednostjo 500 tolarjev in spominskem zlatniku z nominalno vrednostjo 5000 tolarjev.

Slika 3: Znamke posvečene znanstvenikom, ki so bili rojeni v 1. polovici 18. stoletja. V zgornji vrsti so znamke posvečene Ferdinandu Hallersteinu, Jožefu Mraku, Valentinu Popoviču in Balthasarju Hacquetu, v spodnji vrsti pa blok z Antonom Janšo, ter znamki z Antonom Janšo in Žigo Zoisom.

Vir: lasten.

Tudi matematika in topniškega častnika barona Jurija Bartolomeja Vego (1754–1802) srečamo na treh kovancih in sicer na tečajnem kovancu za 500 tolarjev, na spominskem srebrniku z nominalno vrednostjo 5000 tolarjev in spominskem zlatniku z nominalno vrednostjo 25000 tolarjev. Nadalje je bil predstavljen na eni jugoslovanski in na dveh slovenskih znamkah ter na bankovcu za 50 tolarjev. Svoje mesto pa sta na znamkah dobila tudi jezikoslovca Jernej Kopitar (1780–1844) in Matija Čop (1797–1835).

Gozdar in izumitelj ladijskega vijaka Josef Ludvík František Ressel (1793–1857) je prišel s Češke, deloval pa je na Krasu. Njemu sta posvečeni dve avstrijski ter po ena čehoslovaška in slovenska znamka. Njegovo podobo srečamo tudi na bankovcu za 500 avstrijskih šilingov. Misionar, slovníčar in popotnik Irenej Friderik Baraga (1797–1868) je bil utemeljitelj knjižnega jezika indijanskih plemen Očipve in Otava. Bil je ter prvi marquetteški škof ter avtor prve slovenske knjige z opisom življenja in značilnosti severnoameriških Indijancev. Barago najdemo na slovenski znamki in na ameriški dopisnici.

Slika 4: Znamke posvečene znanstvenikom, ki so bili rojeni v 2. polovici 18. stoletja. V zgornji vrsti so znamke z Jurijem Vegom, v srednji z Ludvikom Resselom in v spodnji pa so posvečene Jerneju Kopitarju, Čopu in Frideriku Baragi.

Vir: lasten.

4 Znanstveniki, rojeni v prvi polovici 19. stoletja

Devetnajsto stoletje je obdobje, ko se je z rastočim standardom večalo tudi število šolanih oseb. Mnogi od njih so doktorirali in se posvetili znanstvenemu delu. Večina je delovala ali predavala na univerzah v tujini. Z razpadom Avstro-Ogrske monarhije in ustanovitvijo Univerze v Ljubljani so mnogi delo nadaljevali na tej ustanovi. Kot prvega iz tega obdobja omenimo jezikoslovca in rektorja dunajske univerze dr. Franca Miklošiča (1813–1891), ki je prikazan na dveh znamkah. Prvo je izdala jugoslovanska pošta, drugo pa Pošta Slovenije. Istega leta kot Miklošič je bil rojen tudi poljski etnograf in član Prešernovega kroga Emil Antoni Korytko (1813–1839), ki je bil izgnan v Ljubljano. Slovenska in poljska pošta sta ob 110-letnici njegovega rojstva v skupni izdaji izdali vsaka po eno znamko. Razen tega lahko na znamkah najdemo tudi narodne noše, ki jih je po njegovi predlogi narisal Franz Goldenstein.

Raziskovalec Afrike Ignacij Knoblehar (1819–1858) je kot prvi belec leta 1850 dosegel točko na 4° 44' severne zemljepisne širine. Med svojim delovanjem v misijonih je napisal številne zapiske o etnografskih značilnostih Afrike, svojo etnografsko zbirko pa je zapustil Slovenskemu etnografskemu muzeju. Kartograf Blaž Kocen (1821–1871) je zaslovel predvsem s svojimi atlasi. Izšli so v osemnajstih jezikih na treh celinah v preko 300 izdajah in nekaj milijonih izvodih. Po fiziku, matematiku, elektrotehniku in pesniku dr. Jožefu Stefanu (1835–1893) se imenuje fizikalni zakon o sevanju črnega telesa. Njegovo odkritje je teoretično izpeljal njegov učenec dr. Ludwig Edward Boltzmann (1844–1906). To je edini fizikalni zakon, imenovan po kakšnem slovenskem fiziku. Jožef Stefan je predstavljen na slovenski in avstrijski znamki. Jezikoslovec in Miklošičev študent Maks Pleteršnik (1840–1923) je poznan kot zadnji urednik slovensko-nemškega slovarja. Zadnji iz tega obdobja Stanislav Škrabec (1844–1918) je vplival na razvoj slovenskega jezika z jezikoslovnimi razpravami, ki jih je objavljala v reviji Cvetje z vrtov svetega Frančiška.

Slika 5: Znamke posvečene znanstvenikom, ki so bili rojeni v prvi polovici 19. stoletja. V zgornji vrsti so znamke z dr. Francem Miklošičem in Blažem Kocenom, v srednji vrsti Ignacijem Knobleharjem in Emilom Korytkom v spodnji pa z dr. Jožefom Stefanom, Maksom Pleteršnikom in Stanislavom Škrabcem.

Vir: lasten.

5 Znanstveniki, rojeni v drugi polovici 19. stoletja

Znanstveniki, ki so bili rojeni v drugi polovici 19. stoletja, so delovali tudi v 20. stoletju. Prvi med njimi je botanik Alfonz Paulin (1853–1942). Bil je izredni član SAZU, predavatelj sistemske botanike, vodja Botaničnega vrta v Ljubljani in avtor herbarijske zbirke *Flora exsiccata Carniolica*. Slavist in stenograf Anton Bezenšek (1854–1915) je, kot poznavalec vseh južnoslovanskih jezikov, hotel ustvariti enotno

stenografijo za vse južne Slovane. Večino svojega življenja deloval v Bolgariji, zato ga tudi srečamo na znamki, ki jo je izdala bolgarska pošta. Tudi literarni zgodovinar, etnolog in slavist dr. Matija Murko (1861–1952) je deloval v tujini in tam se nahaja tudi večina njegove strokovne zapuščine. Bil je docent za slovansko filologijo na Dunaju, redni profesor v Gradcu, Leipzigu in Pragi, kjer je postal tudi častni doktor univerze ter ustanovitelj in predsednik tamkajšnjega Slovanskega inštituta. Najbolj znano delo arhitekta in urbanista Maksa Fabianija (1865–1962) je večnamenska palača z observatorijem na Dunaju *Urania*. Po 1. svetovni vojni se je začel ukvarjati s prenovo med vojno uničenih naselij na Krasu in v Furlaniji. Fabjaniju sta posvečeni znamka na kateri ob njegovem portretu vidimo še poslopje Mladike in znamka s podobo Narodnega doma v Trstu.

Slika 6: Znamke posvečene znanstvenikom, ki so bili rojeni v 3. četrtini 19. stoletja. V zgornji vrsti so predstavljeni Anton Bezenšek, Alfonz Paulin in dr. Matija Murko, v srednji Maks Fabiani in Narodni dom v Trstu, v spodnji pa dr. Friderik Pregl in dr. Ivan Prijatelj.

Vir: lasten.

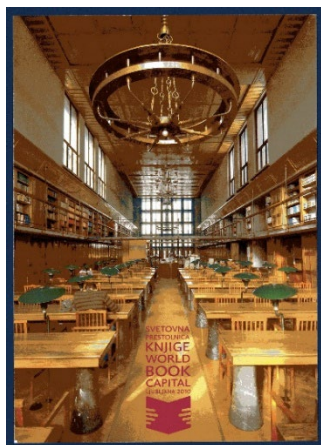
Zdravnik in kemik dr. Friderik Pregl (1869–1930) je edini slovenski Nobelov nagrajenec. Dobil jo je za kemijo leta 1923. V sodelovanju s podjetjem Kuhlman je razvil na milijoninko grama natančno tehtnico. Avstrijska pošta je ob petdesetletnici podelitve Nobelove nagrade izdala znamko z njegovim portretom, ob stoletnici podelitve pa je izdala znamko tudi Pošta Slovenije. Znamki z njegovim portretom sta izdali tudi pošti Svetega Vinceta in Grenadina ter Demokratične republike Kongo. Kitajska pošta je izdala razglednično dopisnico z njegovim portretom.

Slika 7: Češki blok in znamke, ki so posvečene Jožetu Plečniku in njegovemu delu.

Vir: lasten.

Arhitekt Jože Plečnik (1872–1957) je osebnost, katere podoba in dela so prikazana na številnih znamkah. Prva slovenska znamka, izdana na dan osamosvojitve, je imela naklado 2.000.000 izvodov in prikazuje njegov načrt parlamenta - *katedrala svobode*. Druga prikazuje njegov portret, tretja pa Tromostovje v Ljubljani. Tega najdemo tudi na poljski znamki. Češka pošta je izdala znamko s podobo cerkve Srca Jezusovega v Pragi in dopisnico posvečeno njej. Sliko NUKa srečamo na jugoslovanski znamki in na razglednični dopisnici Pošte Slovenije.

Slika 8: Razglednična dopisnica s sliko čitalnica NUKa

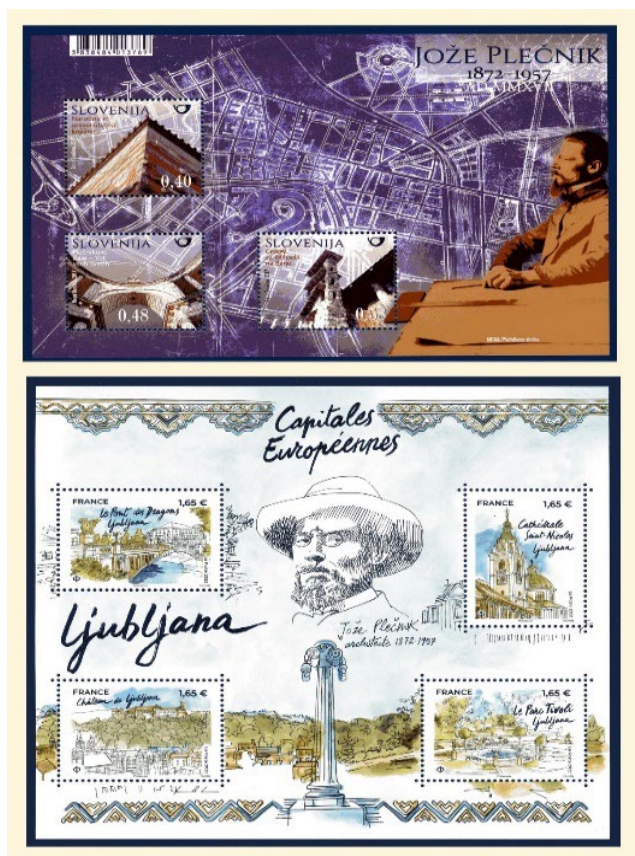
Vir: lasten.

Plečnikov portret je tudi na treh blokih. Prvega je izdala Pošta Slovenije. Na njem so poleg njegovega portreta še znamke z detelji Žal, NUKa in cerkve na Barju. Češka pošta je izdala blok z dvema znamkama z njegovo podobo, na sopolju pa je prikazana cerkev Srca Jezusovega v Pragi. Francoski blok, ki je bil izdan v času predsedovanja Slovenije Svetu EU, prikazuje Plečnikovo podobo, na njem pa so še štiri znamke, ki prikazujejo Ljubljano. Plečnikov portret je bil tudi na bankovcu za 500 tolarjev, kovanec za 10 centov po ima na hrbtni strani njegovo katedralo svobode.

Literarni zgodovinar, prevajalec dr. Ivan Prijatelj (1875–1937) je proučeval novejšo slovensko kulturno in politično življenje. Pisal je eseje in monografije ruskih in slovenskih avtorjih. Njegovo podobo najdemo na jugoslovanski znamki, ki je izšla v seriji znamk, posvečenih znanstvenikom. Fizik, letalec in izumitelj Julij Nardin (1877–1959) sodi med slovenske pionirja letalstva in elektrotehnike. Leta 1922 je postal sprva honorarni in nato redni profesor fizike na ljubljanski medicinski fakulteti. Uveljavil je več patentov. Leta 1914 je patentiral rele s funkcijo elektronke. Velja za začetnika kibernetike misli na Slovenskem.

Naslednji trije znanstveniki so našli svoje mesto na znamkah zaradi dogodkov, pri katerih so bili udeleženi. Ob sedemdesetletnici SAZUja je Pošta Slovenije izdala znamko, na kateri je, ob podobi zgradbe te ustanove, tudi njen prvi predsednik,

raziskovalec staroslovanskega jezika in pismenosti ter zgodovine slovanskih jezikov dr. Rajko Nahtigal (1877–1958). Na znamki, ki je izšla ob stoletnici priključitve Prekmurja matični domovini, je dr. Matija Slavič (1877–1958) ob zemljevidu Slovenije. Bil je prvi, ki je prevajal Sveto pismo neposredno iz hebrejščine. V Narodnem svetu za Štajersko v Mariboru je bil referent za Prekmurje. Kot izvedenec se je leta 1919 udeležil tudi mirovne konference v Parizu, kjer je z dvema znanstvenima razpravama utemeljil zahtevo po priključitvi Slovenske krajine k matični domovini. Ob 75. obletnici Univerze v Ljubljani pa je izšla znamka, na kateri so ob stavbi te ustanove še upodobljeni ljubljanski župan Ivan Hribar, pravnik Danilo Majaron in eksperimentalni psiholog, filozof, politik dr. Mihajlo Rostohar (1878–1966). Slednji je predaval na univerzah v Pragi, Brnu in Ljubljani.

Slika 9: Slovenski in francoski blok posvečen Jožetu Plečniku in njegovemu delu

Vir: lasten.

Arhitekt Ivan Vurnik (1884–1971) je bil skupno s Fabianijem in Plečnikom začetnik moderne slovenske arhitekture. Po prvi svetovni vojni se je najprej trudil ustvariti slovenski nacionalni slog, ki bi združeval smotrnost in oblikovno izraznost, uporabnost in lepoto.

Pošta Slovenije je leta 2019 sklenila izdati serijo znamk, ki so prikazovale slovenske znanstvenice. Prva med njimi je bila botaničarka in muzealka dr. Angela Piskernik (1886–1967). Njeno najbolj znano delo je *Cljuč za določanje cvetnic in praprotnic*, bila pa je tudi pobudnica zaščite prvih varstveno pomembnih območij narave v Sloveniji.

Trije umetnostni zgodovinarji dr. Izidor Cankar (1886–1958), dr. Vojeslav Mole (1886–1973) in dr. France Stele (1886–1972) so bili rojeni istega leta. Vsi trije so upodobljeni na znamki, ki jo je pošta izdala ob 130. obletnici njihovega rojstva. Častniku in raketnemu inženirju Hermanu Potočniku Noordungu (1892–1929) sta posvečeni ena avstrijska in ena slovenska znamka. Potočnik je proučeval možnost vesoljskih poletov. Njegova knjiga *Problem vožnje po vesolju* velja za eno temeljnih del prve generacije raziskovalcev vesolja.

Druga znamka iz serije slovenskih znanstvenic prikazuje epidemiologinjo in bakteriologinjo dr. Amalijo Šimec (1893–1960), ki je bila med začetniki socialne medicine, pa tudi med začetniki uveljavljanja epidemiologije in bakteriologije. Tretja znamka pa predstavlja knjižničarko in zgodovinarico dr. Melito Pivec-Stele (1894–1973), ki je bila prva Slovenka z dvema doktoratoma. Kot zgodovinarica je raziskovala obdobje francoskih Ilirskih provinc. Pisala pa je tudi o samostanskih in drugih srednjeveških knjižnicah v Sloveniji, o razvoju knjižničarstva in tiskarstva in o razvoju slovenske knjižničarske strokovne organizacije.

Arhitekt Viktor Sulčič (1895–1973) je večji del življenja deloval v Argentini. Sodeloval je z arhitektoma Joséjem Luisom Delpinijem in Raúlom Besom. Najbolj znani zgradbi, ki so jo skupaj projektirali, sta stadion moštva Boca Juniors in tržnica Abasto. Pošta Slovenije in argentinska pošta sta v skupni izdaji izdali blok, ki prikazuje arhitekta in tržnico Abasto, napisi na bloku pa so v jeziku države izdajateljice.

Slika 10: Znamke posvečene znanstvenikom, ki so bili rojeni v zadnji četrtini 19. stoletja. V zgornji vrsti so znamke z dr. Rajkom Nahtigalom, dr. Matijem Slavičem in dr. Mihajlom Rostoharjem, v sredini so znamke posvečene Ivanu Vurniku, trem umetnostnim zgodovinarjem rojenim istega leta in dr. Angeli Piskernikovi, v spodnji pa dr. Amaliji Šimčevi ter Hermanu Potočniku.

Vir: lasten.

Slika 11: Na levi strani je blok posvečen Juliju Nardinu, na desni pa sta slovenski in v ozadju argentinski blok posvečena Viktorju Sulčiču

Vir: lasten.

Zdravnik, kirurg dr. Božidar Lavrič (1899–1961) je veliko prispeval k napredku kirurgije in anestezije na Slovenskem ter pri ustanovitvi transfuzijskega zavoda. Uvajal je plastično kirurgijo, razvijal travmatologijo in nevrokirurgijo, največ svojega časa pa je posvečal torakalni kirurgiji in predvsem kirurgiji srca in ožilja. Dr. Lavrič je bil tudi poznan filatelista in po njem se imenuje knjižnica Filatelistične zveze Slovenije. Četrta žena iz serije znanstvenic, dr. Ana Mayert Kansky (1895–1962), je doktorirala leta 1920 z disertacijo »O učinkovanju formalina na škrob« in tako postala prva doktorica znanosti na ljubljanski univerzi. Po popisu, ki so ga leta 1978 pripravili v Padovi je bila na 78. mestu seznama žensk, ki so do leta 1920 prejele naziv doktorja znanosti.

Med znanstveniki, rojenimi v 19. stoletju, je tudi prvi rektor Univerze v Ljubljani matematik dr. Josip Plemelj (1873–1967). Banka Slovenije bo ob 150 letnici njegovega rojstva, v letu 2023, izdala dvoevrski tečajni kovanec. Tudi Pošta Slovenije je v tem letu želela izdati znamko. Žal ni uspela dobiti soglasja vseh dedičev, zato se je odločila, da znamka ne bo izšla.

6 Znanstveniki, rojeni v 20. stoletju

V dvajsetem stoletju so bili rojeni le trije znanstveniki, ki so svoje mesto našli na znamkah. Prvi je filozof, antropolog, psiholog, teolog dr. Anton Trstenjak (1906–1996). Bil je eden najpomembnejših soustvarjalcev evropske humanistične misli 20. stoletja. S svojim monumentalnim znanstvenim opusom, ki obsega 89 knjižnih del ter več kot 500 znanstvenih razprav in strokovnih člankov, se je neizbrisno zapisal v slovensko in svetovno znanost. Drugi je utemeljitelj sodobne slovenske matematike, dr. Ivan Vidav (1918–2015). Po njem se imenuje *Vidav-Palmerjev* izrek in njegovo največkrat citirano delo *Vidav-Jorgensov* izrek. Tretja osebnost pa je antropologinja, dr. Branislava Sušnik (1920–1996), ki je leta 1951, na povabilo ustanovitelja Etnografskega muzeja v Asunciónu Andrésa Barbera, odšla v Paragvaj. Po njegovi smrti je leta 1952 prevzela vodenje muzeja in ga je vodila vse do svoje smrti, leta 1996. Proučevala je tudi avtohtona ljudstva v Paragvaju. Dvajset let je na Filozofski fakulteti Univerze v Asunciónu vodila Katedro za ameriško arheologijo in etnologijo. Leta 2005 je paragvajska pošta izdala znamko z njeno podobo.

Slika 12: Znamke posvečene znanstvenikom, iz konca 19. in začetka 20. stoletja. V zgornji vrsti sta predstavljena dr. Mayer Kanskyjeva, dr. Božidar Lavrič in dr. Melita Pivec Steletova v spodnji pa dr. Anton Trstenjak, dr. Branislava Sušnik in dr. Ivan Vidav

Vir: lasten.

7 Razglednice in osebne znamke

Razen znamk izdajajo pošte tudi razglednične dopisnice. Pošta Slovenije je ob 100. obletnici rojstva dr. Antona Peterlina (1908–1993) izdala dopisnico, ki ima na hrbtni strani sliko njegovega kipa ob inštitutu Jožefa Stefana. Petrelin je leta 1947 sprejel nalogo, da ustanovi Inštitut Jožefa Stefana v Ljubljani. Bil je njegov prvi direktor. To funkcijo je opravljal do leta 1955. Poučeval je fiziko na Univerzi v Ljubljani in na Tehniški visoki šoli v Münchnu. Leta 1961 je odšel v ZDA, kjer je postal ustanovni direktor Laboratorija Camille Dreyfus (CDL), v sklopu Inštituta Research Triangle v Durhamu, Severna Karolina. Hrvaška pošta pa je izdala dopisnico, posvečeno veterinarju in namiznoteniškemu igralcu dr. Žarku Dolinarju (1920–2003), ki je pri ljubljanskem klubu Korotan pričel športno kariero. Bil je svetovni prvak v parih (1954), razen tega je osvojil še več drugih medalj. Leta 1962 je bil izključen z Veterinarske fakultete v Zagrebu, nato je deloval v Baslu, kjer je bil izredni profesor na Medicinski in stomatološki fakulteti. Bil je strasten zbiratelj. Posebno znana je bila njegova zbirka podpisov znanih osebnosti.

Slika 13: Razglednični dopisnici posvečeni dr. Antonu Peterlinu in dr. Žarku Dolinarju

Vir: lasten.

Razen znamk, ki jih izdaja pošta za splošno uporabo, lahko posameznik naroči tudi tako imenovane osebne znamke. To so znamke pri katerih lahko izbiramo med različnimi okvirji, sliko na znamki pa si lahko naročnik prilagodi svojim potrebam. Celotno naklado, ki je majhna in le redko presega nekaj sto znamk prevzame naročnik in z njimi frankira pošiljke. Ob 100. obletnici rojstva prvega rektorja Univerze v Mariboru, dr. Vladimira Bračiča (1919–1996), je Filatelistično društvo Maribor, skupaj z Univerzo v Mariboru, pripravilo osebno znamko in priložnostni poštni žig, ki je bil v uporabi 19. 9. 2019 na glavni pošti v Mariboru.

Slika 14: Priložnostna kuverta z znamko in žigom posvečena dr. Vladimirju Bračiču

Vir: lasten.

8 Zaključek

Za konec še pogled naprej. Sedaj je že znano, da bodo v seriji znamk, posvečenih slovenskim znanstvenicam, izšle še tri znamke. Prva bo izšla konec leta 2023 in bo posvečena dr. Almi Sodnik. V naslednjih dveh letih bosta izšli še znamki s podobama dr. Sabine Praprotnik in častne doktorice Univerze v Mariboru in dr. Zore Janžekovič. Z ustreznimi in pravočasnimi predlogi Pošti Slovenije pa lahko število znanstvenikov na znamkah še povečamo.

Literatura in viri

Martin Velikanje *Katalog poštne znamke, celin in doplačilnih znamk 2022*, Vila Magnus d.o.o. 2022.
Katalog poštanskih maraka u upotrebi na teritoriji Srbije 1840-2003 Tom 1, Srpski filatelistički klub Beograd
Katalogi poštne znamke Michel
Bilteni Pošte Slovenije

Spominski zapisi

Bojan Golija: Brez naslova, iz cikla Ropotarnica mojih spominov in spoznanj, 2002
kombinirana tehnika (arhiv UGM, foto Jan Hecl)

Vladimir Bračić, kot ga večina ne pozna

BOJAN BRAČIČ

Napisati nekaj o človeku, o katerem je dosti raziskanega in zapisanega, ni enostavno, sploh če naj to besedilo odstre del, ki je večini nepoznan.

Gre za moje spomine na očeta in zaradi tega na včasih tudi subjektivno obravnavanje dogodkov. Za očeta sem ves čas uporabljal izraz očka, zato ga uporabljam tudi tukaj.

Nedelja zjutraj. Očka in mama sta bila še v postelji, ko smo se mednju priplazili eden za drugim vsi trije otroci. Takrat smo živeli že v Mariboru, kamor smo se pomladi leta 1959 preselili iz Ptuja. Običajno je bila prva sestra Nevenka, očkov sonček. Pri dveh letih je prebolela otroško paralizo. Posledica bolezni je bila ohromljenost spodnjega dela telesa. V zdravilišču Stara Gora so del posledic bolezni uspešno pozdravili, ostal pa je zaostanek v razvoju leve noge. Za izboljšanje zdravstvenega stanja so predlagali še morje, čimbolj na jugu. In jo je očka, še ne petletno, oktobra 1957 peljal za 14 dni v Ulcinj. Za vso družino ni zneslo, poleg tega sem bil jaz takrat že šolar, in sta šla sama. Hčerke, sploh če so edine, bi naj bile po neki naravni zakonitosti očetove ljubljenske, to pa ju je zagotovo še bolj povežalo. Vendar zaradi tega z bratom nisva bila nikoli deležna manj očkove pozornosti.

Ko smo bili tako v nedeljo zjutraj zbrani v zakonski postelji staršev, nam je očka pripovedoval različne zgodbe. Nekaj jih je bilo iz partizanskih dni, zraven pa je bila še kakšna iz njegove mladosti. Pri pripovedih iz časa vojne ni nikoli govoril o njenih grozotah, poskusil je najti kako bolj veselo dogodivščino, kot je bila tista, ko so si partizani naredili minomet. Po nekem spopadu s sovražnikom so dobili tudi mine za minomet; slednjega seveda niso imeli. Pa je bil nekdo našel cevi medkrajevnega vodovoda, ki so po premeru ustrezale minometu, za kakršnega so pridobili strelivo. In so naredili minomet. Z njim so nek popoldan izstrelili mino proti Žužemberku, v katerem so bili utrjeni Italijani. Minomet je pri tem razpadel, na srečo pa pri tem ni nikogar poškodoval, ker so bili pri streljanju z njim dovolj previdni. Reakcija prestrašenih Italijanov je bila pričakovana. To mino so smatrali za začetek napada partizanov na mesto in so potem dalj časa in še pozno v noč na vso moč streljali iz svojih utrd. Partizani so se v varnem zavetju za hribom ob tem veselo hahljali.

Zvedeli smo tudi, da so ga domačini v vasi Žvirče, kamor se je bil zatekel s soborcem, potem ko so sovražniki v ofenzivi na Kočevskem rogu razbili njuno enoto, izdali. Ko sta zvečer prišla do hiše in vprašala, ali smeta prenočiti na seniku, so jima dali vsakemu skodelico mleka in kos kruha in ju napotili na senik s pripombo, da ne smeta kaditi. Toda zjutraj ju je zbudila vaška straža in ju odpeljala v Zagradec, kjer so ju predali Italijanom. Nikoli pa nam ni povedal, da je bil potem zaprt v Padovi in kasneje tudi v zloglasnem taborišču Kampor na Rabu.

Edina »krvava« zgodba je bila o tem, kako je prišlo do poškodbe sluha na desnem ušesu. Takrat je bil komisar Slovenske narodno osvobodilne udarne brigade Srečka Kosovela. Na položaju so pričakovali napad Italijanov, ko so jih ti začeli obstreljevati z minometom. Ena od min je priletela na hrbet njegovega kurirja. Kurirja je raztrgalo, njegovo telo pa je zadržalo večino šrapnelov in tako obvarovalo tovariše, ki so bili v bližini. Zaradi detonacije je bil očka nekaj časa na eno uho gluhi. Sluh se mu je potem povrnil, vendar pa je takratni premik koščic v notranjem ušesu povzročil poslabšanje sluha v starejših letih.

Poleg partizanskih smo slišali tudi nekaj zgodb iz njegove mladosti. Najzgodnejša je bila o tem, kako je bil kratek čas predsednik *Lige proti alkoholizmu in kajenju* na osnovni šoli Sv. Barbara. Pa se je zgodilo, da sta s starejšim sorodnikom prodala junce nekje v okolici in so ju po dobri kupčiji povabili v vinsko klet, kar pa se za predsednika

omenjene lige seveda ni spodobilo. Sošolka, ki je bila priča dogodku, ga je »zašpecala« in članstva v ligi je bilo konec.

Več zgodb je bilo povezanih s časom, ko je bil dijak v višjih razredih učiteljišča v Ljubljani. Zanimivo je, da o času, prebitem na učiteljišču v Mariboru, ni pripovedoval, razen tega, da se je občasno družil z bratrancem, narodnim herojem Bojanom Ilichom.

V Ljubljani je stanoval pri mami s sestri Kristini Urch, teti Tinki. Sicer ni živel v pomanjkanju, pa vendar se ni branil kakega dodatnega dinarja, če se ga je dalo zaslužiti. Tako je ob obiskih doma pri povratku v Ljubljano vedno tovoril s seboj velik kovček skrbno spakiranih kokošjih jajc, vsako je bilo zavitov časopisni papir, ki so jih ljubljanske gospodinje zelo cenile. Ni jih prodajal sam, ampak je imel dogovor z nekaj »jajčaricami«, ki so potem ta »zaklad« prodajale po hišah.

Posebna zgodba je bila *Društvo Zarada*. To ime si je nadela skupina s tremi ali štirimi sošolci, ki so občasno s skupnim delom kaj zaslužili. To delo pa ni bilo igranje po gostinskih lokalih, kot je napačno interpretiral najin pogovor pred mnogimi leti mag. Martin Prašnički, v sicer odlični študiji *Prof. dr. Vladimir Bračič – žlahtni trs haloških goric*. Fantje so prenašali in zlagali drva, igrali manekene, ki so oblečeni v oblačila nekega trgovca sodelovali na prireditvi in podobno. Posebna naloga pa je bila, kako se z združenimi silami od časa do časa pritihotapiti na kakšno veselico, tako da jih je vstopnino plačalo kar najmanj, najraje samo eden.

Takih zgodb bi se dalo napisati še mnogo. Nikoli se v njih ni hvalil s svojim herojstvom ali velikimi deli in nikoli tudi ni skrival kakšne manj svetle strani svojega življenja. V osnovni in srednji šoli je bil vedno prav dober, nikoli pa odličen učenec razen pri posameznih predmetih. Tako tudi nas otrok ni nikoli gnjavil, da bi morali biti odlični. Bolj nas je spodbujal pri tem, da smo razvijali svoje sposobnosti in poskusili uresničevati svoje želje in ideje. Razen enkrat.

Živeli smo še na Ptujju in jaz nisem naredil določene naloge, nisem vadil igranja na klavir oziroma pianino. Neizpolnjena naloga je pomenila kazen in ta je bila nekaj udarcev s kuhalnico po zadnji plati. Prvič in zadnjič. Očka kot družinski oče ni imel nobene izkušnje ali vzorca, kako ravnati v takih situacijah, otroštvo je namreč preživel le z materjo ter starejšim in mlajšim polbratom. Ko se je rodil, je bila njegova

mama že šest let vdova. Zanosila je z domačinom, ki je ob koncu prve vojne prišel domov in nekaj časa živel pri njej in ji pomagal pri vodenju posestva in gostilne. Potem pa se je izkazalo, da se ne moreta poročiti, saj je bil on že poročen in se je vrnil k ženi. Očkova mama, zame babica Micka, se je pol leta po rojstvu drugega sina Vladimirja, starejšega Stanka je imela iz prvega zakona, drugič poročila. Drugi Mickin mož Franc Bračić je očka posvojil in po njem imamo sedanji priimek, sicer bi se pisali drugače. Žal je očkov očim zelo hitro »odšel«. Iz ne povsem jasnih razlogov se je zastrupil štiri mesece po poroki in zdaj je očkova mama ostala spet sama z dvema otrokoma in noseča. Očkov mlajši polbrat Maks se je rodil, ko je bil njegov oče že mrtev.

Pravega, biološkega očeta je očka videl samo enkrat v življenju. Ko je bil star 18 let, mu je mama razložila, kar se je tu in tam včasih šušljalo, dala denar in naslov, da ga je šel obiskat. Potem je nadaljeval šolanje na učiteljsišču v Ljubljani, kjer je bil polno zaposlen, saj je poleg šolskih obveznosti igral kontrabas v šolskem orkestru, društvo *Zarada* sem že omenil. V počitnicah je doma sodeloval v zelo razgibanem kulturnem življenju, za katerega sta skrbeli dve kulturni društvi in po njuni ukinitvi Sokolska četa. V gostilni, ki jo je vodila očkova mama, je bilo stalno prizorišče različnih kulturnih dogodkov, tako ne preseneča, da se je očka prvič pojavil kot igralec v Finžgarjevi *Verigi*, ko mu je bilo le devet let.

Očka je očitno hitro ugotovil, da omenjeni ukrep oziroma kazen za neizpolnjeno nalogo ni pravi način vzgoje otrok, saj se ne taka ne podobna fizična kazen ni nikoli več zgodila, ne meni, ne sestri, ne bratu. Probleme, ki pa jih na srečo ni bilo dosti, smo reševali z razgovorom.

Življenje na Ptuj in prva leta v Mariboru je bilo življenje tipične tedanje družine. Mama se po prihodu na Ptuj iz Ljubljane, kjer sta starša živela po poroki in kjer sem se rodil jaz, ni več zaposlila. Očka je bil že takrat precej zaposlen, toda še vedno je imel čas za družinske sprehode ob nedeljah ob Dravi, na grad ali v Ljudski vrt na Ptuj oziroma v Mestni park in do Treh ribnikov v Mariboru. Nekajkrat smo si sposodili čoln in se z njim prevažali po prvem ribniku. Na takih sprehodih smo se pogovarjali o vsemogočem in otroci nismo bili samo poslušalci.

Na Ptujju je bil očka nekaj časa celo starešina pri tabornikih. Ko sem dobil kolo in me je naučil voziti se z njim, sva se enkrat odpeljala s kolesi do tabora, ki so ga imeli ptujski taborniki nekje ob desni obali Drave in tam prenočila. Tudi na taborjenje blizu Ljubnega ob Savinji sem smel, taborovodja je bil seveda očka. Sva pa bila s sošolcem Edom na tem taboru najmlajša tabornika. Ko smo se preselili v Maribor, sem sam s taborniki še malo sodeloval, tudi pri gradnji taborniškega doma na robu mestnega parka, očka pa za to dejavnost ni imel več časa.

Po letu 1961, ko smo kupili avto, FIAT-a 600 seveda, smo se ob nedeljah večkrat odpeljali v Cirkulane k babici Mimiki, mami naše mame; očetova je umrla že mnogo prej. Zdaj, ko smo bili bolj mobilni, smo se odpeljali kdaj tudi do drugih sorodnikov, do očkovih sestričen v Vojniku in Slovenskih Konjicah, včasih pa samo kam na nedeljski izlet. Enkrat smo naredili tudi krajši tridnevni izlet po Sloveniji od Žužemberka do Vrbe, na katerem pa sem bil od otrok samo jaz.

Ko takole obujam spomine ob pisanju, se mi zdi, da sem bil kot najstarejši od otrok v nekem smislu malo privilegirani. Ko je imel očka še več časa za družino, sem marsikaj že smel, z menoj se je že lahko pogovarjal o nekaterih zadevah, ki jih mlajša sestra in brat še nista razumela. Seveda pa nista bila za karkoli prikrajšana. Mali, tako sem od nekdaj imenoval brata Borisa, je bil pač kasneje s staršema na izletu po severnem delu Italije. Sam sem takrat kot gimnazijec že hodil po svojih poteh.

Zgodbe o svojem pravem očetu ni nikoli skrival. Ko smo bili nekoč na pokopališču v Cirkulanah, kjer sta bila takrat že pokopana očkova mama in mamin oče, nas je peljal tudi do groba Franca Bračiča in nam vse razložil. Kasneje smo tudi na tem grobu prižgali kakšno svečko. Očka pa je ob priliki obiskal tudi grob svojega pravega očeta Franca Emeršiča na pokopališču Mirogoj v Zagrebu. Ker je videl, da je grob vzdrževan, je na pokopališki upravi prosil za naslov vzdrževalcev. Ko se je vrnil v Maribor, jim je napisal pismo, v katerem se je predstavil in prosil za pojasnilo, v kakšni zvezi so s pokojnikom. Dan ali dva po tem, ko nam je to povedal, je pozvonil pismonoša s telegramom iz Zagreba. Zvedeli smo, da ima očka poleg dveh polbratov po mami, še polsestro po očetu, za nas otroke teto Sofijo. Seveda smo prvo naslednjo nedeljo »leteli« v Zagreb.

Očka je imel vedno manj prostega časa, s sestro pa nisva več imela toliko interesa za skupne družinske poti. Nekdanje nedeljske sprehode so zamenjala nedeljska kosila. Takrat smo bili običajno vsi zbrani in smo ob in po kosilu razpravljali o različnih družinskih in tudi drugih zadevah. Ob enem takih kosil, nas je očka seznanil s tem, da bo delal doktorat. Razložil nam je, zakaj je to potrebno. Če hoče delati na razvoju višjih in visokih šol, ki je nazadnje vodil do ustanovitve univerze, brez tega ne bo šlo. Ne more samo zahtevati od drugih, najprej mora biti za vzgled, nenazadnje tudi nam. Ob tem nas je opozoril, da bo to pomenilo dosti dela in dosti časa, da ga bo torej manj za druženje z nami in da upa, da ga ne bomo preveč pogrešali. Hkrati nas je vprašal, ali smo mu pripravljene pri tem pomagati. Seveda smo bili vsi za. In res smo mu pozneje občasno pomagali s tem, da smo iz svežnjev posestniških listov, ki so mu jih posodili za raziskave, preštevali krave, kokoši, njive, vinograde in še kaj.

Iz tistih časov se spomnim še druženj pri nas doma, ko so nas kak večer obiskali različni prijatelji in znanci kot maestro Jože Gregorc, šolski inšpektor Viktor Švajger, ki je nas otroke učil igrati na harmoniko, prijatelji staršev še iz ptujskih časov in še kdo. Otroci nismo težili in sva starejša dva smela biti prisotna, čeprav je trajalo tudi pozno v noč, kar je bila za naju posebna dogodivščina. Ob takih priložnostih so vsi dostikrat tudi zapeli več domačih in ponarodelih pesmi. Če je bil posebej razpoložen, je očka zapel narodno *En starček*, kar nam je bil poseben užitek. Nekaj časa je pel v učiteljskem pevskem zboru Slavko Osterc, potem pa za to, žal, ni bilo več časa.

Kljub temu, da je bil z različnimi stvarmi zelo zaseden, je poskušal posvetiti vsaj nekaj časa tudi nam, otrokom. Sestri je pomagal narisati kako risbico, vedno je z veseljem pogledal nove znamke, ki sem mu jih kot zbiralec pokazal, poslušal je bratove prigode iz šole.

Po opravljenem doktoratu pa so ga dolžnosti »požrle«. Večino nalog, ki jih je dobil, je vedno kakovostno izpolnil, zato so mu jih radi nalagali, on pa ni znal reči ne. Podobno kot pri doktoratu je bilo tudi z odhodom v Ljubljano, izvedeli smo pri nedeljskem kosilu. Čeprav smo vedeli, da bomo še manj skupaj, smo ga pri tem vsi podprli, saj je šlo v naših očeh za veliko priznanje; ne predlagajo kar tako nekoga v vlado ene od republik.

Nedeljska kosila so zdaj dobila še večji pomen, seveda kadar je očka bil doma. Dostikrat je imel namreč različne zadolžitve tudi ob sobotah in nedeljah. Zame pa so bili v tem času še pomembnejši nedeljski dopoldnevi.

Očka je imel rad naravo. Že v mladih letih je bil planinec, tabornik in kadar mu je čas dopuščal, je bil kje zunaj v naravi. Kadar je bil doma in je vreme dopuščalo, se je že zjutraj odpravil na pohod na Tojzlov vrh in na te ture je vedno povabil tudi mene. Povabila nisem nikoli zavrnil, čeprav je bilo včasih, po posebej veselem sobotnem večeru, v nedeljo navsezgodaj težko vstati. Ti pohodi so bili sicer bolj sprehodi kot planinske ture, zame pa so imeli poleg rekreacije poseben pomen. Bili so priložnost za pogovor med očetom in sinom, za katere drugače ni bilo časa. Čeprav sem zaključeval najstniška leta, me je imel za odraslega sogovornika in imel sem ta privilegij, da sem bil tudi nekak njegov zaupnik. On je od mene izvedel, kaj se dogaja doma, kako je s sestro in bratom, jaz pa sem izvedel kaj o njegovem delu, o katerem sicer ni dosti govoril. Izvedel sem tudi za kako njegovo željo in tudi kako »skrivnost«. Ko se je enkrat odločil, da se bo za krajši čas povsem umaknil pred vsemi, sem za ta skriti kraj vedel le jaz. Bil je prepričan, da bom znal presoditi, v kakem primeru bom to lahko nekemu povedal oziroma ga poklical. Mama, ki ravno tako ni vedela, kje je, je bila z mojim pojasnilom, da pač potrebuje malo počitka, zadovoljna. Niso pa bili zadovoljni mnogi, ki so tudi po večkrat na dan klicali po telefonu in celo grozili, kaj vse se bo zgodilo, če ne povemo, kje je. Očitno jim ni šlo v »čepico«, da naenkrat ne morejo dobiti nekoga, ki je bil vedno na voljo. Ko je postal član Lovske družine Pobrežje, so ture na Tojzla umanjale, ker je bil pač v naravi z lovci, in priznam, da sem jih pogrešal.

Želja po biti več v naravi je botrovala tudi temu, da se je očka odločil za nekaj zemlje v Bresternici. Saj je razmišljal, da bi našel kako reč v Halozah, toda do tja bi potrebovali uro ali več. In ker je bil problem čas, je bila odločitev jasna. Poleg tega je bilo blizu in enostavno dosegljivo s kolesom ali z mestnim avtobusom.

Otroci smo odraščali in se osamosvajali, eden prej drugi malo pozneje. Prva je odšla od doma sestra, ki se je po končani vzgojiteljski šoli odločila za službo v Izoli. Očka seveda ni bil navdušen, toda spoštoval je njeno odločitev in ji zaželel uspešen začetek delovne poti. Ko se je po letu dni vrnila domov, je bil seveda vesel in ji slabe odločitve ni nikoli očital. Ker je v prosvetni sferi poznal dosti ljudi, je prosil, naj nas

obvestijo, če bi se kje odprlo ustrezno delovno mesto vzgojiteljice. To je bilo ednino posredovanje za svoje. Službe in stanovanja smo si otroci urejali sami.

Slika1: Profesor Vladimir Bračič v krogu družine leta 1976

Vir: Iz družinskega albuma avtorja.

Ko smo bili vsak na svojem, so bili stiki seveda redkejši. Otroci smo bili zaposleni s svojimi družinami, vsakdanjim delom v službah, urejanjem stanovanj in še s čim. Družinske sprehode in nedeljska kosila so zdaj nadomestila srečanja na vikendu v Bresternici, kamor smo vsi radi prihajali; tudi delat v vinograd in sadovnjak, ne samo na piknike.

Očka je vedno rad in z zanosom delal vse, kar je bilo v korist drugih, pa naj je šlo za ustanovitev Univerze v Mariboru ali kaj drugega. Večkrat je omenil, da so z novo univerzo dobili več možnosti za študij mladi iz Štajerske in Prekmurja in predvsem iz njegovih Haloz. Rad je pomagal, kjerkoli se je dalo Haložanom, z zavzetostjo je opravljal tudi množico drugih del – spisek je enostavno preobširen, da bi vse naštel – za druge. Nikoli ni delal tega zato, da bi mu postavili kakršenkoli spomenik, večino vsega je naredil iz prepričanja, da dela v dobro ljudi in za to mu ni bilo nikoli žal časa, čeprav ga je s tem odtegoval tako soprogi kot nam otrokom. Mnogi so to znali ceniti

in so mu to tudi pokazali. Toda kakšno leto, preden je odšel, mi je takole potožil: »Nekateri zelo hitro pozabijo, kar je bilo narejenega zanje. Veš, zdaj, ko je seveda za vse prepozno, ugotavljam, da bi včasih lahko več časa posvetil vam otrokom, sploh ko ste bili v puberteti. Mama pri vsem delu v skrbi za družino za to tudi ni imela časa in pravzaprav sreča, da ste se sami dobro znašli in niste zašli na kako čudno pot. Ja, veš, razočaran sem nad nekaterimi stvarmi, ki se dogajajo danes. Večino zanima le lastna rit. Saj so tudi včasih bili taki, vendar je bilo več nekakega kolektivnega duha in več posluha za skupnost, za sodelovanje. Moral bi se vam opravičiti za vse, ampak zdaj je prepozno, ničesar ne bo spremenilo.«

Ne vem točno, na kateri dogodek ali dogodke se je nanašala ta njegova izjava, vem pa, da je bil zelo razočaran, ko so osnovni šoli v Cirkulanah odstranili ime njegovega polbrata Maksa Bračiča, ki jo je nekaj časa nosila. Takrat je z enakim razočaranjem napovedal, da bodo gotovo tudi iz imena Kulturnega društva v Cirkulanah izbrisali ime Frančka Kozela, domačina, partizana, ki je enako kot njegov polbrat Maks padel v partizanih. To se je kasneje res zgodilo.

Še ko se je upokojil, je z nezmanjšano intenzivnostjo nadaljeval z delom in s svojimi raziskavami, katerih večino je namenil svojim dragim Haložam in Haložanom. Prvi infarkt ni bistveno vplival na njegovo delo, šele po drugem je za spoznanje »upočasnil konje«. Zdaj si je vzel malo več časa še za kaj drugega in smo recimo z bratom občasno igrali preferans izmenično enkrat pri enem, pa pri drugem in pri tretjem. Svoje zadnje raziskovalno delo je zaključil tri mesece pred smrtjo. Kot da bi nekaj slutil, mi je na separat iz ČZN, ki mi ga je dal, takrat napisal: To je moje zadnje obsežnejše raziskovalno delo.

O očetu, ki je bil učitelj, vojak, raziskovalec, znanstvenik, pisec, aktiven družbenopolitični delavec, kulturnik in še kaj, bi seveda lahko napisal knjigo. Nanizal pa sem le nekaj spominov iz otroških in mlajših let, ki naj osvetlijo njegov lik tudi s tega zornega kota.

Spomini na Univerzo v Mariboru: o izrednem študiju

JOŽICA KNEZ RIEDL

V letih, ki sem jih prebila na Ekonomsko-poslovni fakulteti, še prej Višja ekonomsko-komercialna šola (VEKŠ), se je nabralo nič koliko spominov, vezanih na zanimive osebe izza katedra in v študentskih vrstah, na različno pomembne dogodke in pripetljaje. Kaj iz tega izvzeti, da bo vsaj malo zanimivo še drugim? Naj na začetku omenim, da se nisem načrtno potegovala za to, kar se mi je v življenju dogajalo. Čeprav sem v nekem obdobju opravljala delo analitika-planerja, planiranje ni moja močna točka, veliko bolj mi leži analiza. Se kar strinjam s hudomušnim vprašanjem in odgovorom zaslužnega profesorja dr. Janka Kralja, ko nas je študente vprašal, kateri čas je planiram, planiraš. Ja, sedanji vendar, smo izstrelili kot iz topa. Motite se, se je hahljal in dodal, to je izgubljeni čas. Profesor je po prihodu iz ZDA, z Massachusetts Institute of Technology (MIT) prinašal takrat še malo poznane ideje o managementu, danes pa ni področja, kjer management ni prišel do veljave (od zdravstva, kulture, športa, okoljevarstva itd.) Sama sem se raje prepustila toku, kar bo, pa bo. Po osnovni šoli se je bilo treba odločiti, kam naprej. Moja izbira je bila gimnazija. Nisem razmišljala, kaj si želim postati, v nasprotju z nekaterimi sošolkami in sošolci, ki so že zgodaj vedeli, kaj bodo študirali in zakaj. Tako jih je po maturi študij odpeljal v Ljubljano, Zagreb in Gradec. Jaz pa sem bila rada v Mariboru in

študij sem nadaljevala na VEKŠ, kjer sem lahko vpisala kar tri tuje jezike. Študirala sem redno, brezskrbno, saj so zame skrbeli starši. V tretjem letniku sem, na podlagi študijskih rezultatov, prišla do solidne štipendije v takrat priznani mariborski raziskovalni inštituciji Ekonomskem centru. Tu sem se po diplomu tudi zaposlila in se pridružila uveljavljenim ekonomistom, svojim mentorjem. Sistem učenja sem izgradila šele v drugem letniku študija. Se je kar obnesel. Na izpite sicer nisem šla med prvimi, ampak temeljito pripravljena, kar mi je vlivalo samozavest. Po izpitu so nas obkrožili izredni študentje, ki so bili že zaposleni in so se za študij odločili ob delu. Zanimalo jih je, kako je bilo, kakšna so bila vprašanja. Skoraj izpulili so nam zapiske, ki smo si jih – kakor kdo – pripravljali za izpit. To, da so bili moji zapiski tako iskani, mi je kar godilo. Sicer pa se nisem ubadala z izrednimi študenti, ki so bili tedaj praviloma starejši od mene, zasedali so različno pomembna mesta v gospodarstvu in javni upravi ter imeli že svoje družine. Ni bilo tako redko, da sta oče in sin študirala hkrati, sin kot redni študent, oče kot izredni. Počasi sem doumela, kako lagodno študiram, ker nimam obveznosti v službi in skrbi z lastno družino. Resnične zgodbe so bile dovolj zgovorne. Prijateljica je, da bi v miru študirala, moža z otrokoma pošiljala v park. Kolegica se je zaprla v sobo, na njena vrata pa je trkal sinko, ki ni razumel, zakaj ne sme do mamice.

Z izrednimi študenti sem se поблиže seznanila, ko me je prof. dr. Majda Škerbic povabila kot honorarno asistentko k predmetu, ki se je takrat imenoval Ekonomika organizacij združenega dela. Profesorica Škerbičeva je imela zanimivo življenjsko pot. Rojena Trboveljčanka se je izobraževala na univerzah v okviru nekdanje skupne države, ustalila pa se je v Mariboru. Njeno uspešno pedagoško delo je temeljilo na bogatih praktičnih izkušnjah. Prav to je potreboval predmet Ekonomika, ki je kasneje z razvojem menjaval vsebino, ustrezno pa se je spreminjal tudi naslov predmeta. Bil je obvezni predmet prvega letnika, množično obiskan. Meni so dodelili nekaj skupin vaj za redne študente, profesorico Škerbičevo pa sem spremljala tudi na izpitu za izredne študente. Ti so bili po centrih za izredni študij širom po Sloveniji. Takrat sem se prepričala v človeški pristop profesorice do študentov, ki so že pred izpitom radi zahajali k njej v kabinet po nasvet in ji zaupali svoje težave. Vedno jim je prisluhnila, vselej ohranjala njihovo dostojanstvo. Bila je svetel lik pedagoga, a velikokrat deležna, danes bi jim rekli, starizmov, s strani tistih, ki so vase zagledani mislili, da se ne bodo postarali, da leta tečejo le drugim. Stremuštvu, pomešano s pomanjkanjem spoštovanja, še posebej žensk in to starejših. Študentje so vrline

profesorice Škerbičeve znali ceniti. Velikokrat so me ustavili v mestu, povprašali zanje in me prosili, da ji prenesem pozdrave. Nič je ni moglo bolj razveseliti.

Kako koristni so bili njeni nasveti, sem spoznala, ko sem čez čas kot docentka prevzela za izredne študente nekaj skupin predavanj. Na teh sem se z izrednim študijem še bolj seznanila. To so bili časi, ko so ljudje imeli zaposlitev. Motivi, zakaj so se odločili za študij ob delu, pa so bili različni. Nekateri je priganjal strah, da bodo morali prepustiti delovno mesto komu z uradno diplomo, spet drugi so hoteli enostavno napredovati. Tako je bilo kar vrsto let, a sčasoma so pričeli predavalnice polniti ljudje, ki niso bili zaposleni, kvečjemu priložnostno. Ni jih bilo malo, ki jim je bilo zaradi tega nerodno. A prav tem je bilo treba še posebej dati priznanje. Kaj za to, če strežeš v kafiču ali razvažajš pizze, glavno je, da hočeš doseči več, da se želiš izviti iz razmer, ki ti niso po godu. Poznam pa tudi primere, ko je kdo najprej študiral izredno in je, čim je bilo možno, presedlal na redni študij. Zelo različno od osebe do osebe in razmer.

Seveda je bilo v zvezi s predavanji za izredne študente povezanih veliko prijetnih in zabavnih prigod. Ena takih se nanaša na predavanje na centru za izredni študij v Velenju. Predavanja so potekala v petek popoldne do poznega večera in naslednji dan, celo sobotno dopoldne. Veliko ur govorjenja in stanja na nogah za predavatelja. Običajno smo prenočili v velenjskem hotelu Paka. Prijazni gospod Groznik, vodja velenjske Ljudske univerze, s katero smo sodelovali, je vse uredil, kot je treba. Skupaj sva odšla v predavalnico, ki je bila v občinski stavbi, v njeni največji dvorani, v obliki amfiteatra. Takoj mi je pojasnil, zakaj sta bila v prvi vrsti, nasproti katedra, dva sinjemodra blazinjaka. Dvorana je bila namenjena tudi porokam, blazinjaka mladoporočencema, preostali leseni sedeži pa številnim svatom. Prebivalci z vseh koncev nekdanje države so se množično udeležili obreda na občini. Pri predavanjih pa je bilo tako, da sta blazinjaka običajno doletela dva zamudnika, kot neke vrste kazen. Res, da sta sedela na mehkem, beležnico pa sta morala imeti na kolenih in bila ves čas na očeh predavatelja. V jesenskem času, ko smo pričeli s ciklusom predavanj, so imeli študentje obilico dela doma s trgatvijo, obiranjem sadja in spraviom poljščin. Tehtati so morali, ali naj gredo na predavanja ali izkoristijo petke in sobote raje za delo doma. Tipičen primer za ponazoritev oportunitetnih stroškov, ki so izrazito subjektivni. Izid je bil včasih tesen. Pa tudi sicer so študentje prihajali z dela na predavanja že rahlo utrujeni. Delati in obenem študirati ni enostavno.

V hotelu Paka, kjer smo običajni prenočevali, se je vedno kaj dogajalo, plesna prvenstva ali razne konference. Nekoč mi je gospod Groznik ves skrušen dejal, da je hotel prenapolnjen, da ima zame drugo prenočišče. Bila je zima, snega veliko. Po predavanjih me je zapeljal do znane in lepe vile Herberstein na obrobju Velenja; zgrajena je bila v prvi polovici 20. stoletja. Gorenje, ki je bilo tedaj na vrhuncu moči, jo je uporabljalo za svoje poslovne goste, ki so se v glavnem konec tedna vračali domov, v Nemčijo. Vila me je očarala. Vrt okrog nje se je lesketal, drevesa in grmovnice so bili prekriti z debelo snežno odejo. V notranjosti sta se stara lesena in najnovejša sodobna oprema lepo dopolnjevali. Ob lesenih stopnicah, ki so vodile k sobam, sta stražila dva viteza v kovinskih oklepih. V sobi pa me je pričakala udobna postelja z baldahinom, kar se tudi ne dogaja vsak dan. Medtem, ko so v petek zvečer še nekateri večerjali ob svečah v restavraciji, sem se z receptorjem dogovorila, kdaj pridem na zajtrk in kaj bi mi pripravili. Čakale so me štiri ure predavanj, na nogah, treba se je bilo podpreti, saj prazna vreča ne stoji pokonci. Ko sem se zjutraj čila in spočita napotila v jedilnico, me je receptor prijazno pozdravil in vprašal, kako sem spala. Odlično. Ko mi je čez čas prinesel dehteči zajtrk, sem ugotovila, da je hkrati še kuhar in natakar v eni osebi. V nadaljnjem pogovoru pa je postalo očitno, da sem edina gostja in da sem noč prebila v vili sama samcata, pod ključem. Enostavno so me zaklenili in po polnoči odšli. Jaz pa sem celo uživala, kako prijetno je bilo v blagodejni tišini. Ko sem se soočila z resnico, mi je grizljaj zastal v grlu. Prvič sem spoznala občutek strahu za nazaj, za nekaj, kar bi se lahko, a se na srečo ni zgodilo. Še pomisliti ne smem, če bi se enemu izmed vitezov del oklepa odkotalil po lesenih stopnicah, kaj če bi v vilo vdrli nepridipravi in, bog ne daj, če bi zagorelo. Svojo rešitev sem videla edino v skoku čez okno na pravljичne grmovnice, oblazinjene z debelo kristalno odejo.

Bistveno manj dramatično je bilo na predavanjih na drugih koncih Slovenije. V Murski Soboti smo sprva zmrzovali v dvorani gasilskega doma, dokler mene, ki sem zelo nepraktična, ni prešinilo. Dotaknila sem se ledeno mrzlih radiatorjev in jih sama odvila. Študentje, dotlej zaviti v puhovke, so me občudujoče gledali. Nekaj posebnega je bilo predavati v koprskem lutkovnem gledališču. V prostoru se je zadrževala simpatična atmosfera lutkovnih predstav za malčke. Prijazni primorski študentje so vedno znova radi iskali dlako v jajcu, ko smo se morali dogovoriti za odmor. Kako se reče po primorsko in kako po štajersko, da se dobimo čez četrto uro. Imeli so me za Ptujčanko, mene, čistokrvno Mariborčanko.

Oh, toliko vsega. A kot analitik, ki mora na koncu analize povzeti ugotovitve, naj izpostavim: študij ob delu je mnogim ljudem pomagal pri uresničitvi ciljev, podprl njihove poklicne poti. Mnogim je približal možnosti za študij, lahko so študirali in hkrati živeli doma. Izredni študentje so morali iskati ravnotežje ne le med svojim poklicnim in zasebnim življenjem, temveč v trikotniku delo, zasebno življenje in študij.

Že od nekdaj sem se spraševala, ali bodo ljudje, ko si bodo pridobili določeno izobrazbo, našli ustrezno zaposlitev. Premišljevala sem o delu, o njegovih oblikah v zgodovini in vse bolj o poklicih bodočnosti. Veliko mi je dal misliti Jeremy Rifkin, s svojima knjigama *Konec dela* in *Empatična civilizacija*.

Slika 1

Vir: lasten.

Hkrati pa me je vzpodbujalo, da je v življenju ne le možno temveč tudi priporočljivo menjati poklice. Naj navedem samo svoj skromni primer. Po diplomi iz ekonomije sem pričela poklicno pot kot raziskovalka v raziskovalni inštituciji, v praksi opravljala delo analitika-planerja, zatem finančnega inšpektorja in revizorja. Na koncu sem prišla do najljubšega poklica, do pedagoga. Pa še bi me mikalo poskusiti kaj novega.

S sokrajanom, agronomom, ki je oboževal delo z zemljo, gojil ajdo, oves in druge poljščine, sva se večkrat pogovarjala, kako smo na eni strani nemočni. Ne moremo vplivati na to, komu, kdaj in v kakšen svet se rodimo. Na nas pa je, kako izkoristimo danosti, v prid sebi in drugim. Samo primer ajde, ki zori na polju in nudi bogat habitat številnim organizmom, ne le ljudem. Je prelep krajinski okras in predstavlja enega močnih trendov v kulinariki kot zdrava hrana. Le vedeti je treba, poleg volje.

Kako je danes z izrednim študijem, ne vem. Številne možnosti izobraževanja, že v času pred pandemijo podprte z digitalizacijo, nagovarjajo mlade in manj mlade. Hkrati so možnosti zaposlovanja pestre, a vse bolj nestabilne. Tudi prevladujoča prekarnost ne omogoča lažnjivega študija. Ja, drugače je. Ta misel me vedno prešine, ko švignejo mimo mene sodobni kuliji, raznašalci hrane na kolesih. Na pol sede, na pol stoje drvijo do naročnikov. Ljudje, pretežno mladi, vsak s svojo zgodbo, pričakovanji, sanjami. Le kdaj, če kdaj, si jih lahko privoščijo?!

Spomini na nastajanje Univerze v Mariboru

JOŽE NEMEC

Moji spomini o nastajanju visokošolskih zavodov segajo v dijaška leta. Bil sem dijak 6. razreda gimnazije v času, ko je osnovno šolanje trajalo štiri leta, temu pa je sledila gimnazija, ki se je delila na štiriletno nižjo in štiriletno višjo gimnazijo. Takrat je v prostorih, ki jih danes zaseda restavracija “Novi svet”, delovalo društvo ekonomistov. Tam je bila v enem prostoru miza za karambol biljard, v drugem prostoru pa televizor, ki je ob športnih dogodkih pritegoval veliko gledalcev. To je bil čas, ko so bili televizorji redki, zato je bilo društveno življenje zelo živahno. Pogosto sem se pridružil očetu, tako da sem večino obiskovalcev društvenih prostorov poznal. Mnogi so poučevali na Srednji ekonomski šoli, kasneje pa so postali predavatelji na Višji komercialni šoli (VKŠ).

Druga skupina predavateljev je bila zaposlena na tedanjem Zavodu za revizijo, kasnejšem Ekonomskem centru Maribor. Ker je bil oče zaposlen v tem zavodu, sem poznal tudi vse njegove sodelavce. Sodelavci zavoda so bili v podjetju, ki so ga pregledovali, najmanj dva tedna, lahko pa tudi dalj. Ob zaključku pregleda so izdelali obširno poročilo, ki je predstavilo celotno stanje podjetja skupno z nasveti za izboljšanje stanja. Zato so imeli vsi ogromno praktičnega znanja, ki so ga kasneje

uspešno prenašali na študente. Ob teh dveh skupinah pa se je zaposlilo na VKŠju še nekaj drugih strokovnjakov.

Seveda so bili kadri le osnova za ustanovitev višje šole. Potrebna je bila tudi pravna podlaga. Če uporabimo nastopno geslo cesarja Franc Jožefa “viribus unitis”, bi lahko ugotovili, da se je vsa mariborska politika družno posvetila lobiranju, da bi slovenski parlament sprejel zakon o ustanovitvi prve višje šole. Spominjam se, da je oče še pred sejo parlamenta obiskal njegovo predsednico Mesaričevo, ki je bila družinska prijateljica, da je zagovarjala sprejetje ustreznega zakona.

Slika 1: Sestanek VKŠ (danes EPF). Prvi z desne dr. Vladimir Bračič, sledijo dr. Ciril Mikl, dr. Janez Nemec, tri neznane osebe, dr. Danilo Vezjak in dr. Stojan Požar.

Vir: Arhiv avtorja.

Ob predavateljih je potrebovala novoustanovljena višja šola tudi prostore. Tedanja politika je hitro našla rešitev. Na takratni Klasični gimnaziji so se šolali tudi bodoči humanistični intelektualci in se je politiki zdela moteč faktor. Sklenili so, da razporedijo dijake in profesorje te gimnazije na preostali mariborski gimnaziji, njene prostore pa namenijo bodoči Višji komercialni šoli. Danes je v tej stavbi Pravna fakulteta. Malo pred koncem šolskega leta 1959 smo zato dijaki 1. gimnazije selili učne pripomočke s Klasične gimnazije na svojo šolo. Takrat sem tudi že vedel, da bo oče poučeval na novoustanovljeni višji šoli.

Naslednjo šolsko leto je VKŠ pričela delovati. Razred, v katerega sem hodil, sta takrat doleteli dve presenečenji. Prva je bila sprememba šolskega sistema. Osnovna šola je postala osemletna in namesto dijaki sedmega razreda posatali dijaki drugega razreda gimnazije. Drugo presenečenje pa je bilo, da smo v času počitnic izgubili razredničarko, ki se je preselila v Ljubljano. Z razpustitvijo klasične gimnazije in prerazporeditvijo njenih razredov na preostali gimnaziji, je bilo število razredov na 1. gimnaziji preveliko. Zato je bilo tudi nekaj razredov s 1. gimnazije prestavljenih na 2. gimnazijo. In ker naš razred v tistem času ni imel razrednika, je bil med preseljenimi. Tam smo dobil novega razrednika, profesorja dr. Slavka Vrhovnika, ki je kasneje postal asistent in nato predavatelj predmeta Varnost pri delu na Višji tehnični šoli. Bil je odličen razrednik in dijaki smo po končani maturi skupaj z njim slavili njegovo fantovščino. V času gimnazijskega šolanja je veljala *hora legalis*, ki je določala, da dijaki nismo smeli biti po dvajseti uri izven doma. Kljub vsemu pa sem se lahko kot dijak, s posebnim razrednikovim dovoljenjem, kot četrtošolec udeležil brucovanja VKŠ.

Ko sem bil študent elektrotehnike na Višji tehnični šoli, smo imeli v zdravstvenem domu praktične vaje iz varnosti pri delu. Bili smo razdeljeni v skupine, vaje pa je vodil profesor Vrhovnik. Dobili smo naloge (meritve), ki smo jih morali opraviti. Z menoj je študirala še sošolka, ki pa je bila v drugi skupini. Profesor Vrhovnik je med vajami zapustil prostor in se čez čas vrnil po naju s sošolko. Peljal naju je v svojo pisarno, v kateri je za nas tri v laboratorijski posodi skuhal kavo. Po kavi sva se vrnila na vaje. Obe najini skupini, ki sta bili pred najinim odhodom hitrejši od ostalih, so v tem času ostale skupine dohitele. Po najinem prihodu pa sta najini skupini ponovno hitro napredovali, tako da sta prvi zaključili z vsemi nalogami.

Morda še nekaj o študentskem časopisu *Katedra*. Na začetku 2. letnika sem srečal svojega bivšega sošolca Iva Vajgla, ki je bil takrat študent na Višji agronomski šoli. Povabil me je, da postanem sodelavec *Katedre*. To je bilo tretje leto izdajanja časopisa in obdobje, ko je časopis doživel svoj vrhunec. Študentje so ga dobili brezplačno na šolah. Istočasno pa je časopis imel še drugo izdajo, ta se je od prve razlikovala v dveh straneh, ki so bile namenjene srednješolcem in tudi urednika Branko Maksimovič in Niko Šoštarič sta bila srednješolca. Prvi je bil kasneje novinar na RTV Slovenija, drugi pa pri mariborskem *Večernu*. Časopis je bil med srednješolci izredno priljubljen, tako da je imel okoli 8.000 srednješolskih naročnikov, kar je bilo v tistem času zelo veliko. Takratna oblast je časopis skrbno spremljala. Tako so se trije uredniki Vlado

Golob (glavni urednik), Martin Prašnički (kultura) in Ivo Vajgl (notranja politika), zasebno, v sobi glavnega urednika, pogovarjali o Titovem govoru v Splitu. Eden izmed njih je ugotovil, “da je stari (Tito) pri eni stvari vsekal mimo”. Naslednji teden je politika zahtevala zamenjavo vseh treh. Proti koncu šolskega leta smo že vedeli, da naslednje šolsko leto *Katedra* ne bo več izhajala, zato je uvodnik na prvi strani izpod peresa tedanjega glavnega urednika Ferija Horvata imel pomenljiv naslov “Ob slovesu”. Časopis so oblastniki združili z ljubljanskim študentskim časopisom *Tribuna*, ta pa med mariborskimi študenti ni imel posebnega odziva. Šele čez nekaj let je *Katedra* ponovno zaživela.

Četudi so po ustanovitvi višjih šol v Mariboru zaradi pomanjkanja ustreznih kadrov predavali določene predmete profesorji iz Ljubljane, fakultete, ki so bile orientirane predvsem na teoretično znanje, niso s preveliko naklonjenostjo gledale na njihovo ustanavljanje. Osnovna značilnost tedanje VKŠ je bila, da so predavatelji prihajali z bogato podjetniško prakso, vendar večina ni imela doktorata. To je bil tudi čas, ko tudi v Ljubljani veliko profesorjev ni imelo doktorata. Zato je šola spodbujala učitelje, da so pridobivali doktorske nazive. Večina je doktorirala na raznih jugoslovanskih univerzah, nekateri med njimi pa so opravili doktorat v Nemški demokratični republiki.

Vsak dosežen doktorat je bil v tedanjem času velik dogodek, zato je Društvo visokošolskih učiteljev prirejalo srečanja, kjer so novopečeni doktorji dobili priznanja (testimonije). Z uvedbo višjih šol se je spremenila tudi organizacija študija. Namesto enovitega študija je bil vpeljan tristopenjski študij. Diplomanti tretje stopnje so dobili znanstveni naziv magister. Tudi za ta dosežek so dobili višješolski sodelavci testimonije.

Morda še beseda o reelekciji. V tistem času je vsak kandidat moral izpolnjevati tri točke. Prva je bila pedagoška uspešnost, druga znanstveno delo in tretja družbenopolitično udejstvovanje. Spomnim se, da je na nekem sestanku eden izmed profesorjev dvignil partijsko izkaznico in izjavil “to je moja tretja točka”. Tisti, ki take izkaznice nismo imeli, smo se vedno spraševali ali so naše funkcije na šoli dovolj, da izpolnimo to tretjo točko.

Ob ustanovitvi tedanje Višje komercialne šole je bilo pravilo, da mora vsak predavatelj napisati učbenik za svoj predmet. Ob koncu prvega semestra bil moj oče edini, ki je imel učbenik napisan in zato je bil razpisan izpitni rok le iz njegovega

predmeta. Rezultat tega je bil, da so se vsi študentje prijavili na izpit. Mesec dni je imel oče vse dopoldneve izpite. Moram priznati, da je bil na koncu tako utrujen, da je doma vzrožil skoraj ob vsaki besedi. Morda še to, prvi dan je bil na izpit prijavljen eden izmed mariborskih "večnih študentov". Bil je izredno simpatičen in vsako leto smo ga srečevali na smučanju na Mariborski koči na Pohorju. Oba z bratom sva očeta prepričevala, da mora izpit narediti. Tudi sestrična, ki je bila takrat še asistentka na Univerzi v Ljubljani, je navijala zanj. Seveda je bilo prvo vprašanje, ko je prišel oče domov, ali je naredil izpit. Odgovor očeta je bil: "Bolj sem ga vlekel iz blata globje se je zaril." In tako je, kljub družinskemu navijanju, dobil prvo negativno oceno v zgodovini mariborskih višjih šol.

Naslednja značilnost VKŠ in kasneje tudi ostalih višjih šol je bil tudi razvejan izredni študij. Šola je ta študij izvajala v Mariboru pa tudi v centrih v različnih krajih po Sloveniji. V času največjega razcveta te oblike študija so bili centri v Ljubljani, Celju, Kranju, Murski Soboti, Sevnici, Kopru, Novi Gorici, Jesenicah, Sežani in verjetno še kje. Ker je bil ta študij plačljiv, je šola z njim dobila materialno osnovo za izgradnjo obeh stavb, v katerih danes domuje.

Naslednje moje srečanje z višjimi šolami v Mariboru je bilo v času po maturi. Četudi sem želel vpisati študij matematike, sta starša želela, da najprej končam "uporaben študij". Tako sem se vpisal na tedanjo Višjo tehniško šolo Oddelek za elektrotehniko smer šibki tok. Kot zanimivost navajam število ur predavanj in vaj v posameznem semestru:

Tabela 1: Število ur predavanj in vaj Višje tehniške šole, oddelek za elektrotehniko smer šibki tok

Semester	Št. ur predavanj	Št. ur vaj	Št. ur Varnost pri delu
1	23	19	
2	23	12	
3	25	12	15
4	29	15	8
Skupaj	90	49	23

Komentirati moram še število ur vaj v zadnjem semestru. Po učnem načrtu smo imeli dve uri laboratorijskih vaj. Študentje smo menili, da je to premalo. Zato smo dali pobudo, šola nam je ustregla in smo imeli tako (tudi v indeksu) 4 ure laboratorijskih vaj. Glede na povedano si upam trditi, da je bila tedanja obremenitev študentov veliko višja, kot je obremenitev današnjih študentov.

Ob redno zaposlenih profesorjih so predavali tudi predavatelji, ki so bili zaposleni v mariborskih podjetjih. Nekaj profesorjev pa je prihajalo tudi iz ljubljanske Fakultete za elektrotehniko. Prvi letnik je bil skupen za smer jaki in šibki tok, v drugem letniku, ko sta se smeri ločili, je bilo na oddelku za šibki tok 9 študentov in ena študentka. Največ predmetov in vaj je opravil profesor dr. Bruno Štiglic. Skupno je bil nosilec sedmih predmetov. Nekoč, ko sva se v drugem letniku pogovarjala, je dejal, da nas že tako pozna, da lahko ugane oceno že pred izpitom.

Po končanem študiju na VTŠ sem lahko vpisal študij matematike na tedanji Fakulteti za naravoslovje in tehnologijo v Ljubljani. Po končanem študiju sem se zaposlil na VEKŠu. Tam sem bil asistent pri predmetih Matematika, Statistika in Računalništvo. Po šestih letih asistentiranja sem odšel v prakso, se v prosveto vrnil čez sedem let in postal predavatelj predmeta Matematika na tedanji Višji agronomskih šoli.

Preden sem se prijavil za predavatelja, sem razmišljal kakšna naj bi bila vsebina predmeta. Ko sem se zaposlil, sem vodstvu šole povedal, da želim vsebino predmeta temeljito spremeniti. Ker ni bilo nasprotovanja, sem to tudi storil. Skrčil sem poglavja, ki jih je predaval moj predhodnik, ki me je učil v gimnaziji prav v času, ko sem se pričel ogrevati za matematiko in dal poudarek linearnemu programiranju ter statistiki. Moram priznati, da za ta korak ni bil potreben pristanek nobene komisije. Potrditev pravilnosti moje odločitve sem dobil dve leti kasneje, ko se je pojavila zahteva, da imata Višja agronomska šola Maribor in Biotehniška fakulteta Ljubljana na prvi stopnji enak program. Na skupnem sestanku so predstavniki Biotehniške fakultete izjavili, da po njihovem mnenju predmet Matematika na prvi stopnji ni potreben. Ko sem jih seznanil z učnih načrtom, ki sem ga izvajal na naši šoli, so ugotovili, da pa v taki obliki mora ostati v programu. O pravilnosti moje odločitve govori tudi to, da se še danes na prvi stopnji strokovnega študija izvaja, z manjšimi spremembami, enak program.

V posebno veselje pa mi je bilo, da je v času mojega službovanja Višja agronomska šola prerasla najprej v visoko šolo in kasneje v fakulteto.

Mednarodna mreža geografov **GEOREGNET**

LUČKA LORBER

Pobuda, da člani Centra za zaslužne profesorje in upokojene visokošolske učitelje Univerze v Mariboru v kratkih zapisih ohranimo spomin na svoje delo na mariborski univerzi, se mi je zdela odlična. Vsak od nas, ki smo upokojeni, ima polno spominov – takšnih in drugačnih – na svoje delo na Univerzi v Mariboru. Kako izbrati spomin in ga na primeren način predstaviti? Vedno je potreben določen časovni odmik od dogodka, da ga lažje objektivno presodimo in predstavimo. Prav tako je potrebno izbrati spomin na dejavnost in ljudi, ki nas spremlja in je trajno pustil sled v nas in okolju, v katerem smo ustvarjali.

Moja študijska pot se je začela oktobra 1975 na Oddelku za geografijo Pedagoške akademije novonastale Univerze v Mariboru. Kljub temu da začetki razvoja humanističnega študija v Mariboru segajo v leto 1859, lahko govorimo o začetkih visokošolskega študija družboslovja z ustanovitvijo Pedagoške akademije leta 1961. Takrat je Pedagoška akademija postala članica Združenja visokošolskih zavodov Maribor, ki je leta 1975 preraslo v Univerzo v Mariboru. To so bili začetki univerzitetnega delovanja, čutila se je velika vznesenost in ponos naših profesorjev, da vzpostavljajo univerzitetni študij. Na Oddelku za geografijo je bilo še posebej

vznemirljivo, saj nas je poučeval prvi rektor, prof. dr. Vladimir Bračič (1919–1996). Pri svojih predavanjih je razlagal o pomenu univerze kot znanstvene in pedagoške institucije, o tem, kakšen je njen vpliv na prenos znanja v okolje in krepitev razvoja takrat industrijskega mesta Maribor. Kot geograf je poudarjal njen pomen za policentrični regionalni razvoj, še posebej za severovzhodno Slovenijo. To so bila tudi ključna izpitna vprašanja pri njegovem predmetu. Zaradi drugih obveznosti sem izpit uspešno opravila v njegovi, tj. rektorjevi pisarni na Rektoratu Univerze v Mariboru, na Krekovi ulici 2. Petindvajset let kasneje sem se v tej isti pisarni prvič srečala s prof. dr. Ludvikom Toplakom, takratnim novoizvoljenim rektorjem Univerze v Mariboru, ki me je povabil k sodelovanju pri uresničevanju novega Zakona o visokem šolstvu, leta 1993. Moja študijska in poklicna pot na Univerzi v Mariboru sta se tako začeli in bili – vse do moje upokojitve leta 2019 – povezani z razvojem Univerze v Mariboru. Seveda se je moj pogled na vlogo univerz, zlasti na poslanstvo univerz, v petindvajsetih letih močno spremenil. Ključno vedenje o zagotavljanju kakovosti univerz sem pridobila leta 1999 na usposabljanju v okviru Tempus Phare Individual Mobility Grant (QSC, – Quality Assurance in Higher Education System) v Quality Support Centru v Londonu, ki ga je vodil John Brennan.

Delovanje univerz, strateško načrtovanje in financiranje univerz sem spoznala v okviru ameriškega programa International Visitor Program (ZDA, 1996) – Professional Qualification at Higher Institutions in USA. Na osnovi individualnega programa mi je bil omogočen strokovni obisk zasebnih in javnih visokošolskih institucij (John Hopkins University, Venderbilt University, Princetown University ...) v devetih ameriških zveznih državah. V okviru Visitors Programme of the Federal Government - "Germany as a Study and Research Location" sem se udeležila obiska izobraževalnih in raziskovalnih institucij tudi v Nemčiji (Frankfurt, Bonn, Berlin, 2014). Na osnovi pridobljenih strokovnih izkušenj sem svoje delovanje v prostoru slovenskega in mednarodnega visokošolskega prostora usmerjala v razvoj in zagotavljanje kakovosti akademskega dela.

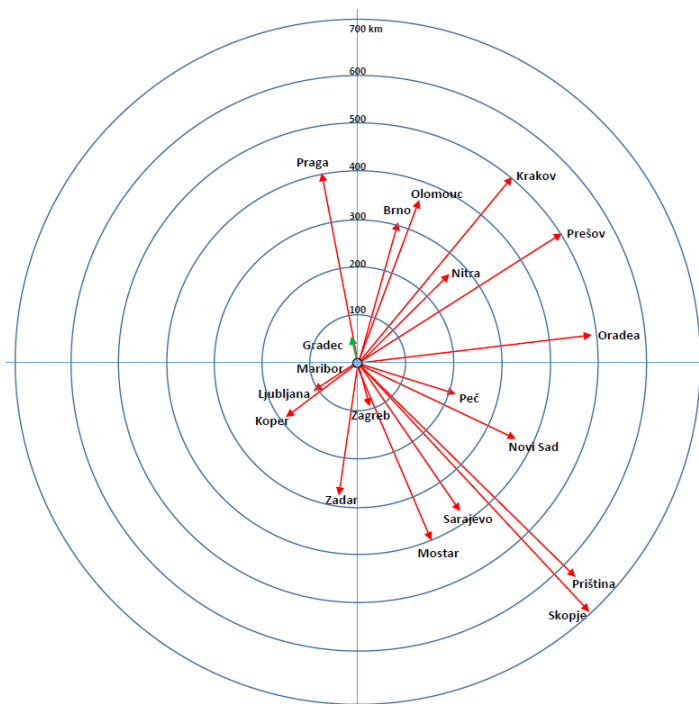
Na Univerzi v Mariboru sem sodelovala pri številnih razvojnih projektih. Prav gotovo je ustanovitev Filozofske fakultete UM uspeh, ki me navdaja z zadovoljstvom in ponosom, da nam je uspelo. Filozofska fakulteta UM je bila ustanovljena septembra leta 2006. Nastala je s preoblikovanjem Pedagoške fakultete UM in na osnovi razvoja nepedagoških študijskih programov. Z ustanovitvijo

fakultete se je začela uresničevati dolgoletna želja intelektualnih krogov o mariborski humanistiki. Dekan prof. dr. Marko Jesenšek me je povabil v vodstveno ekipo kot prodekanko za mednarodno sodelovanje in razvoj (2008–2011).

V petnajstih letih je Filozofska fakulteta postala prepoznavno središče humanističnega in družboslovnega razvoja na Univerzi v Mariboru. Od vsega začetka je bila odprta za sodelovanje in usposobljena za povezovanje ne samo z domačimi temveč tudi z odličnimi evropskimi univerzami. Za njeno akademsko prepoznavnost je bila ključnega pomena njena odprtost, kakovost raziskovalnega in pedagoškega dela ter oblikovanje študijskih programov na način, da je bila zagotovljena mednarodna mobilnost tako študentov kot profesorjev. Vse od njene ustanovitve smo pristopili h krepitvi že obstoječih oblik mednarodnega sodelovanja in k vzpostavljanju novih partnerstev tako v evropskem kot svetovnem prostoru. V študijskem letu 2007/2008 je bilo sklenjenih 35 mednarodnih sporazumov, največ z nemškimi in avstrijskimi institucijami za področje jezikoslovja. Naš cilj je bil krepitev sodelovanja z uglednimi humanističnimi visokošolskimi institucijami in zagotoviti mobilnost študentov in profesorjev v programih mobilnosti ERASMUS, CEEPUS in bilateralnih sporazumih.

Na Oddelku za geografijo Filozofske fakultete UM smo se zavedali pomena mednarodnega sodelovanja. Kot gostujoča profesorica sem aktivno sodelovala z uglednimi univerzami v mednarodnem prostoru in z Mednarodno geografsko zvezo (Internatinal Geographical Union, IGU). S kolegi iz Prešova (prof. RNDr. René Matlovič, PhD.,LL.M.), Olomouca (Assist. Prof. Pavel Ptaček) in Zagreba (Dr. sc. Zoran Stiperski, red. prof.) smo leta 2006 pristopili k oblikovanju geografske mreže GEOREGNET (CIII SI–0111) v okviru srednjeevropskega programa CEEPUS (Central European Programme for University Studies). Pri prijavi mreže nam je svetoval Mladen Kraljič, vodja mednarodne službe UM. Predlog vzpostavitve mreže je bil potrjen s strani glavne CEEPUS pisarne s sedežem na Dunaju, ki jo je od leta 1995 do leta 2020 vodila generalna sekretarka Elisabeth Sorantin. Strokovna podpora mreži je bila med letoma 2008 in 2019 zaupana dr. Tjaši Mohar, kot sodelavki mednarodne pisarne Filozofske fakultete UM, ki je svoje delo odlično opravljala.

V obdobju od študijskega leta 2006/2007 do študijskega leta 2019/2020 je bilo izvedenih 538 študentskih in 174 profesorskih mobilnosti. Ob zaključku našega vodenja je mreža vključevala 19 partnerskih univerz iz 12-tih držav. Ob Univerzi v Mariboru so bile članice mreže: Univerza v Ljubljani, Univerza v Gradcu, Karlova univerza v Pragi, Jagelonska univerza v Krakovu, Univerza sv. Cirila in Metoda v Skopju, Univerza v Sarajevu, Univerza v Mostarju, Univerza v Novem Sadu, Univerza v Oradei, Univerza Palacky v Olomoucu, Univerza v Pecu, Univerza v Prešovu, Univerza na Primorskem, Univerza v Zagrebu, Univerza v Zadru, Mendelova univerza v Brnu, Univerza Constantine The Philosopher v Nitri in Univerza v Prištini.

Slika 1: GEOREGNET, geografska mreža partnerskih univerz

Vir: lasten.

Primarni cilj GEOREGNET mreže so bile semestrskeske izmenjave študentov in profesorjev, prav tako organizacija tematskih poletnih šol in strokovnih ekskurzij. Partnerji mreže so sodelovali tudi pri različnih bilateralnih raziskovalnih projektih in skupnih znanstvenih publikacijah.

Organiziranih je bilo devet poletnih šol. Septembra 2008 je potekala prva mednarodna poletna šola z naslovom *Evropa regij – Evropa kot regija*. Vsebinski poudarek je bil na regionalnih vprašanjih glede integracijske politike Evropske zveze, vloge Srednje Evrope pri integraciji Zahodnega Balkana v Evropsko zvezo in principov regionalnega razvoja. Na prvi poletni šoli je sodelovalo dvaindvajset študentov iz devetih držav in enajst predavateljev iz šestih držav. Program je bil obogaten z dvema celodnevniima ekskurzijama po Sloveniji. Prvi poletni šoli je sledila druga z naslovom “Changes in Geographical Organisation of Society in Central Eastern Europe: Two Decades After”, ki jo je gostila Univerza Palacky v Olomoucu leta 2010.

Tretja poletna šola “Future Perspectives of European Integration Process” je leta 2011 potekala na Univerzi v Zagrebu. Leta 2012 je poletno šolo gostila Univerza v Prešovu, njen naslov pa je bil “Geography as a Socially Relevant Discipline”. Peto poletno šolo je organizirala Jagelonska univerza v Krakovu leta 2014 z naslovom “Urban Transitions”, šesta poletna šola z naslovom “Geospace Research – New Trends in Human Geography and Geoheritage” pa je potekala na Univerzi v Novem Sadu leta 2015. Naslednje leto, 2016, je poletno šolo gostila Univerza v Gradcu s temo “GeoDesign: the Next Step towards Integrative Geography”. Naslednjo poletno šolo je organizirala Mendelova univerza v Brnu z naslovom »Social, Economic and Environmental Aspects of Regional Development in Central Europe«. Deveto poletno šolo z naslovom “Sustainable Use of Regional Resources” pa je leta 2019 gostil Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

Izmenjava študentov v okviru srednjeevropskega programa je bila dodana vrednost našemu pedagoškemu delu. Delo s tujimi študenti mi je predstavljalo posebno zadovoljstvo. Aktivno so sodelovali pri predmetih Ekonomska geografija, Prometna geografija in Geografija gospodarskih sistemov. Tuji študenti so pripravljali tematske seminarje na način, da so predstavili razmere v svoji državi in jih primerjali s stanjem v Sloveniji. Posebej živ je spomin na študente, ki so prišli iz Bosne in Hercegovine. Kako nepopisno je bilo njihovo veselje, da so lahko obiskali Slovenijo. Kako žive so bile njihova predstavitev seminarjev, ko so primerjali socio-ekonomski položaj življenja v Bosni in Hercegovini in Sloveniji. Našim študentom so odprli oči in pogled na neenake perspektive življenja študentov v evropskih regijah

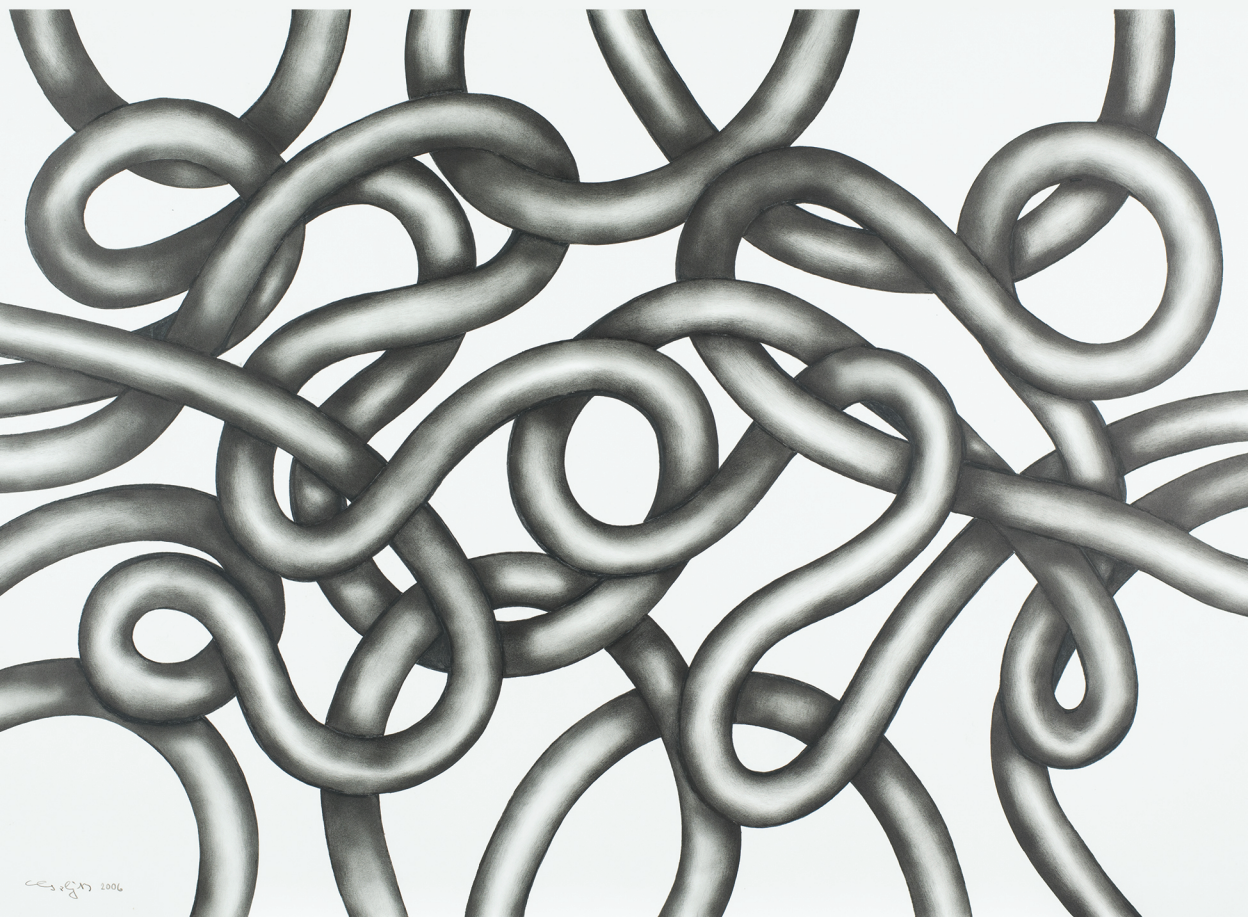

Slika 2: Udeleženci sedme poletne šole GEOREGNET v Gradcu leta 2016

Vir: lasten.

Leta 2019 mi je univerza Palacky v Olomoucu podelila univerzitetno priznanje za razvoj mednarodnega sodelovanja med Oddelkom za geografijo univerze Palacky v Olomoucu in Oddelkom za geografijo Univerze v Mariboru. Po moji upokojitvi leta 2019 je koordinatorsvo mreže GEOREGNET (CIII-CZ-0111) prevzel kolega Assist. Prof. Pavel Ptaček z Mendelove univerze na Češkem.

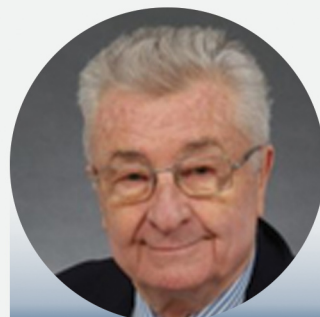
O avtorjih in priloge

Bojan Golija: Brez naslova, iz cikla Kipuji, 2006
kombinirana tehnika (arhiv UGM, foto Jan Hecl)

Dr. Jože Gričar (https://sl.wikipedia.org/wiki/Uporabnik:Joze_Gricar) se je rodil 17. aprila 1941 v Novem mestu, kjer je maturiral na gimnaziji (1960). Diplomiral (1964), magistriral (1977) in doktoriral (1984) je na Ekonomski fakulteti Univerze v Ljubljani. Zaposlen je bil v podjetju Commerce Ljubljana, zastopništvo tujih podjetij (1965-1977) na različnih delovnih mestih, povezanih z računalniško obdelavo podatkov. Nato je bil zaposlen na Fakulteti za organizacijske vede Univerze v Mariboru (1977-2010), kjer je predaval predmete Informacijski sistemi, Analiza in projektiranje organizacijskih sistemov ter E-poslovanje. Upokojil se je kot zaslužni profesor. Po upokojitvi raziskuje na področju razvijanja čezmejne e-regije in je koordinator zadevnega omrežja od leta 2010. V Sloveniji in mednarodnem okolju, kot tajnik nekaj omrežij, sodeluje v prizadevanjih za podporo aktivnemu staranju in razvijanju srebrne ekonomije z uporabo e-tehnologije.

Dr. Jože Gričar (<https://www.linkedin.com/in/joze-gricar-201799b/?originalSubdomain=sj>) was born in Novi mesto on April 17, 1941, where he graduated from high school (1960). He graduated (1964), obtained master's degree (1977) and doctorate (1984) at the Faculty of Economics of the University of Ljubljana. He was employed at Commerce Ljubljana, a representation of foreign companies (1965-1977) in various positions related to computer data processing. He was then employed at the Faculty of Organizational Sciences of the University of Maribor (1977-2010), where he taught the courses Information Systems, Analysis and Design of Organizational Systems, and eBusiness. He retired as an emeritus professor. After his retirement, he researches in the field of cross-border eRegion development and has been the coordinator of the relevant network since 2010. He participates in Slovenia's and international efforts to support active aging and the development of the silver economy by using eTechnology as

Jože
GRIČAR

Dr. Matjaž Debevc je upokojeni izredni profesor, raziskovalec, svetovalec in ekspertni ocenjevalec za evropske programe v Bruslju. Njegova področja raziskovalnega dela in izobraževanja so komunikacija človek-računalnik, e izobraževanje, vizualna komunikacija, avdio in video tehnologija ter v zadnjem času področje dostopnosti za osebe s posebnimi potrebami. V času od 2010 do 2012 je deloval tudi kot vabljeni raziskovalec v Švici, na ETH Zürich in v podjetju Phonak, Stäfa. Je prejemnik nagrad za najboljši članek na treh mednarodnih znanstvenih konferencah in prejemnik priznanj za inovacije v slovenskem in evropskem okolju. Trenutno deluje kot nacionalni ekspert za Evropski center za vire za dostopnost – AccessibleEU, kot koordinator ekspertne skupine za dostopnost za Svetovno zvezo gluhih ter kot član različnih delovnih skupin za področje dostopnosti na Univerzi v Mariboru in drugih institucijah v Sloveniji.

Dr. Matjaž Debevc is a retired associated professor, researcher, consultant and external expert for European programs in Brussels. His areas of research and education are human-computer interaction, e-learning, visual communication, audio and video technology, and more recently the field of accessibility for persons with special needs. From 2010-2012 he also worked as an invited researcher in Switzerland, at the ETH Zurich and at Phonak, Stäfa. He is the recipient of awards for the best paper at three international scientific conferences and the recipient of awards for innovations in the Slovenian and European environment. He currently works as a national expert for the European Accessibility Resource Centre - AccessibleEU, as a coordinator of the Expert group on the accessibility for the World Federation of the Deaf, and as a member of various working groups in the field of accessibility at the University of Maribor and other institutions in Slovenia.

Matjaž
DEBEVC

Šime
IVANJKO

dr. Šime Ivanjko, prof. emeritus, je bil dolgoletni profesor na Pravni fakulteti Univerze v Mariboru za gospodarsko, zavarovalno pravo, etiko in druga področja. Bil je večkratni dekan in opravljal tudi funkcijo prorektorja. Izobraževal se na Pravnih fakultetah v Ljubljani, Zagrebu in v Hamburgu. Predaval je tudi na univerzi v Reki in Zadru (HR). V sistemu COBISS ima vpisanih več kot 1700 bibliografskih enot. Je član Akademije pravnih znanosti Hrvaške in častni konzul Hrvaške. Je ustanovitelj prve zasebne zavarovalnice v Sloveniji in na Hrvaškem. Prejel je nagrado za življenjsko delo od Zveze društev pravnikov Slovenije.

Šime Ivanjko, prof. Emeritus, dr. sc. was a long-time professor at the Faculty of Law of the University of Maribor for economic and insurance law and ethics and society. He was dean several times and also served as vice-rector. He was educated at the Faculties of Law in Ljubljana, Zagreb, and Hamburg. He also lectured at the University of Rijeka and Zadar (HR). Cobiss has more than 1,700 bibliographic items registered, written by the professor in the Slovenian national bibliographic records. He is a member of the Academy of Legal Sciences of Croatia and Honorary Consul of Croatia. Founder of the first private insurance company in Slovenia and Croatia. He received the Lifetime Achievement Award from the Association of Law Societies of Slovenia.

Silvo
DEVETAK

Dr. Silvo Devetak je brez dvoma eden najbolj vizionarskih znanstvenikov, družbenih in političnih akterjev, čigar akademsko delo, pa tudi civilnodružbene pobude so v veliki meri prispevali k evropski integraciji Jugovzhodne Evrope in evropskemu integracijskemu procesu kot celoti. Erhard Busek, nekdanji avstrijski podkacler, je v liber amicorum, objavljenem ob njegovi 80-letnici, zapisal, da so njegove ideje, vizije in obeti še posebej potrebni v današnjem svetu. Devetak je bil ustanovitelj in predstojnik Katedre za mednarodno pravo in mednarodne odnose na Pravni fakulteti Univerze v Mariboru. Poleg tega je ustanovil Evropski center za etnične, regionalne in sociološke študije-ECERS, ISCOMET – Inštitut za etnične in regionalne študije ter mednarodno nevladno organizacijo ISCOMET, ki ima participativni status pri Svetu Evrope. Leta 1997 mu je Vlada Republike Slovenije podelila naziv »Ambasador znanosti Republike Slovenije«. Leta 2016 je postal zaslužni profesor Univerze v Mariboru. Silvo Devetak je od leta 1993 uspešno izdelal in koordiniral več kot 17 mednarodnih akademskih projektov, ki so obravnavali različne vidike politik EU v različnih evropskih regijah. Prvi (Vloga religij v procesu miru v JVE) je bil leta 1994 dodeljen ISCOMET-u s sklepom Evropskega sveta. Njegova bibliografija obsega več kot 630 enot.

»Without doubt, Silvo Devetak is one of the most visionary scientists, social actors and political players whose academic work, as well as civil society initiatives, has contributed to a great extent to the European integration of South Eastern Europe and the European integration process as a whole. His ideas, visions and prospects are especially needed in today's world« wrote Erhard Busek, former Vice-Chancellor of Austria in the liber amicorum published at his 80 anniversary. Devetak was the founder and head of the Department of international law and international relations at the Faculty of law, University of Maribor. Besides, he founded the European centre for ethnic, regional and sociological studies – ECERS, ISCOMET- Institute for ethnic and regional studies and the ISCOMET international NGO, which enjoys a participatory status with the Council of Europe. In 1997, the government of Republic of Slovenia awarded him with the title "Ambassador of science of the Republic of Slovenia". In 2016, he became a Professor Emeritus of the University of Maribor. Silvo Devetak since 1993 successfully elaborated and coordinated more than 17 international academic projects dealing with different aspects of EU policies in different European regions. The first one (The role of religions in the process of peace in SEE) was in 1994 allotted to ISCOMET with the decision of the European Council. His bibliography comprises more the 630 items.

Dr. Rudolf Pušenjak se je rodil 21. januarja 1947 v Ljutomeru. Leta 1972 je diplomiral na Fakulteti za elektrotehniko UL, leta 1982 magistriral in leta 1988 doktoriral. Po diplomi je bil zaposlen na IEVT v Ljubljani, od leta 1993 dalje pa na Fakulteti za strojništvo UM, kjer je postal docent, kasneje pa izredni profesor. Do upokojitve je predaval predmete s področja elektrotehnike in avtomatizacije, v sonosilstvu pa tudi predmet podiplomskega študija Mehanika objektov in procesov. Je avtor številnih SCI člankov v mednarodnih znanstvenih revijah in avtor številnih učbenikov. Do upokojitve je bil sodelavec, nosilec in vodja programske skupine na področju mehanike. Bil je član številnih mednarodnih znanstvenih združenj, je aktivni član PAZU ter član DAP. Po upokojitvi je na Fakulteti za logistiko UM predaval na podiplomskem študiju in v soavtorstvu izdal učbenika Osnove modeliranja dinamičnih procesov v logistiki I in II. Redni profesor za predmetno področje Elektromehanski sistemi je postal na Fakulteti za industrijski inženiring Novo mesto, kjer je predaval številne predmete na dodiplomskem in podiplomskem študiju in s soavtorjem, prof. dr. M. Oblakom, izdal učbenik Nihanja mehanskih sistemov. Na tej fakulteti je še nadalje raziskovalno in pedagoško aktiven in je za svoje delo leta 2019 prejel naziv zaslužnega profesorja.

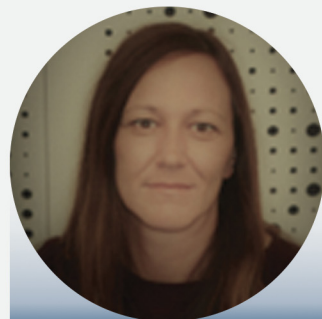
Rudolf Pušenjak was born on January 21, 1947 in Ljutomer, Slovenia. In 1972, he graduated from the Faculty of Electrical Engineering of UL, where he obtained master's degree in 1982, and PhD in 1988. After graduation, he was employed at IEVT in Ljubljana, and from 1993 on at the Faculty of Mechanical Engineering of UM as assistant professor and associate professor. Until retirement, he taught subjects of electrical engineering and automation, and the postgraduate subject Mechanics of Objects and Processes. He is author of numerous SCI articles in international scientific journals as well as textbooks. He was an associate, holder and head of the program group of mechanics and member of many scientific associations, active member of PAZU and DAP. After retirement, he taught Master's courses at the Faculty of Logistics of UM and co-authored the textbook Fundamentals of Dynamic Process Modeling in Logistics I and II. He became full professor at the Faculty of Industrial Engineering in Novo mesto, where he taught subjects in undergraduate and postgraduate studies and coauthored with prof. PhD M. Oblak textbook Oscillations of mechanical systems. At this faculty, he is still active in research and teaching and in 2019 received the title of professor emeritus.

Dr. Danijela Lahe je docentka na Oddelku za sociologijo Filozofske fakultete Univerze v Mariboru. Raziskovalno se ukvarja s področjem družine, izobraževanja in socialne gerontologije, s poudarkom na starizmu in medgeneracijskem sodelovanju.

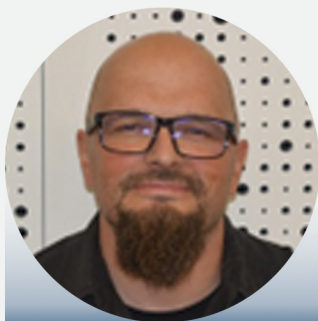
Danijela Lahe is an assistant professor at the Department of Sociology, Faculty of Arts, University of Maribor. He conducts research in the field of family, education and social gerontology, with an emphasis on ageism and intergenerational cooperation.

Rudolf
PUŠENJAK

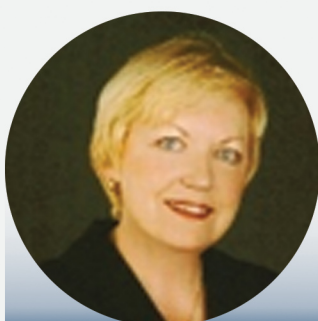
Danijela
LAHE

**Andrej
NATERER**

Dr. Andrej Naterer je izredni profesor na Oddelku za sociologijo Filozofske fakultete Univerze v Mariboru. Raziskovalno se ukvarja s problemi otrok, otroštva in mladino, ter kvalitativnimi pristopi pri proučevanju družbenih pojavov.

Andrej Naterer is an associate professor at the Department of Sociology at the Faculty of Arts, University of Maribor. His research deals with the problems of children, childhood and youth, as well as qualitative approaches in the study of social phenomena.

**Lučka
LORBER**

Izr. prof. dr. Lučka Lorber je bila zaposlena na UM (1994 do upokojitve 2019). Najprej v univerzitetni upravi in od leta 2000 na Oddelku za geografijo UM, kot izredna profesorica geografije. Sodelovala je pri evropskih projektih, vabljenih predavanjih na tujih univerzah in v uredniških odborih znanstvenih revij. Vlada RS jo je imenovala za državno sekretarko za visoko šolstvo na MIZŠ RS (2003-2004). Od leta 2011-2018 je opravljala funkcijo prorektorice za razvoj kakovosti na UM in aktivno sooblikovala zunanji in notranji, tako programski kot institucionalni sistem zagotavljanja kakovosti visokošolske dejavnosti. Aktivno je sodelovala pri presojah kakovosti v visokem šolstvu (NAKVIS) in pri Evropskem združenju univerz (EUA), kjer je članica ekspertne skupine evalvatorjev (IEP EUA). Vlada RS jo je leta 2014 imenovala za predstavnico v OECD UO IMHE in za predsednico Sveta za visoko šolstvo RS.

Assoc. prof. Lučka Lorber, PhD, was the Vice-Rector for Quality Development of the UM (2011-2018), responsible for the implementation of adopted policies for a sustainable and socially responsible university. She has been a part of the University of Maribor since 1994, first working in the university administration, and later moving as a geography professor to the Department of Geography of the Faculty of Arts. She continues to develop her skills and expertise by cooperating in various European projects and as a visiting professor at different European universities. She is a member of several editorial boards of national and international journals. In the period 2003-2004, she served as the State Secretary for HE at the Ministry of Higher Education and Sport, appointed by the Government of the Republic of Slovenia. Due to her expertise in Slovenian and international higher education, Professor Lorber is a regular member of higher education quality evaluation bodies (NAKVIS) and the European University Association, where she serves as a member of the Institutional Evaluation Programme (IEP). In 2014, the Government of the RS appointed Professor Lorber as the Slovenian representative to the OECD (IMHE). In the same year, she was appointed as the Chair of the Slovenian Council for HE.

Nina Kotnik je diplomirana pravnica in uspešna študentka magistrskega študija na Pravni fakulteti Univerze v Mariboru, bivša v.d. prorektorja za študentska vprašanja Univerze v Mariboru ter trenutna občinska svetnica občine Zreče. Od nekdaj si je prizadevala za pravično in enakopravno družbo. Njeno poslanstvo se je začelo odražati s sodelovanjem v Civilni iniciativi za enakopravno prehrano otrok z medicinsko predpisanimi dietami ter preučevanjem položaja alergikov v Sloveniji. V času študija je aktivno sodelovala na različnih področjih: tekmovanja, izobraževanja, tutorstvo, sodelovanje v različnih komisijah, delovnih skupinah in odborih na fakulteti ter Univerzi, organiziranje dogodkov, sodelovanje pri projektih, pisanje različnih člankov, predvsem o posegih v človekove pravice in diskriminaciji, sodelovanje v društvu Pravo za VSE – brezplačno pravno svetovanje itd. Po večletnem delovanju v Študentskem svetu Univerze v Mariboru, je v preteklem letu zastopala pravice študentov kot v.d. prorektorja za študentska vprašanja. Prav tako je že več let aktivna članica komisij v lokalni občini ter občinska svetnica.

**Nina
KOTNIK**

Nina Kotnik is a law graduate and a successful master's student at the Faculty of Law of the University of Maribor, former acting Vice-rector for student affairs of the University of Maribor and a current Municipal councilor of the Municipality of Zreče. She has always strived for a true and equal society. Her mission began to be reflected by participating in the Civil Initiative for equal nutrition of children with medically prescribed diets and studying the situation of allergic population in Slovenia. During her studies, she actively participated in various fields - competitions, education, tutoring, in various commissions, working groups and committees at the faculty and the University, organizing events, in projects and writing various articles mainly about human rights violations and discrimination. She is also a member of the association Law for ALL - free legal advice, etc. After working in the Student Council of the University of Maribor for several years, in the past year she represented the rights of students as acting Vice-rector for student affairs. She has also been an active member of different commissions in the local municipality for many years and is currently a Municipal councilor

Sanja Smojver-Ažić is a full professor at the Department of Psychology, Faculty of Humanities and Social Sciences in Rijeka, University of Rijeka. She teaches the courses Psychology of Adulthood and Aging, Developmental Psychology and Psychology of Parenting. Her research interests relate to various topics in developmental psychology, such as determinants of psychological adjustment in children and adolescents and the relationship between parents and children. She has published about 50 scientific papers. Currently, she is leading the project at the University of Rijeka "Determinants of emotional adjustment in normative life transitions" and is a research associate in the CARNETS project "e-Schools: Development of the system of digitally mature schools". She is the coordinator of the University of Third Age at the University of Rijeka and coordinator of the Psychological Counseling Center at the University Counseling Center. She is a member of the Quality Assurance Council at the University of Rijeka.

**Sanja
SMOJVER-AŽIĆ**

Nives
LIČEN

Dr. Nives Ličen je izredna profesorica na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, kjer predava predmete s področja izobraževanja odraslih in izobraževanja starejših. Raziskovalno se ukvarja s skupnostnim izobraževanjem in izobraževalno gerontologijo.

Dr. Nives Ličen is an associate professor at the Faculty of Arts, University of Ljubljana. She is a member of program board in the MA program of adult education. Her professional interests include community education and educational gerontology.

Matjaž
MULEJ

Zaslužni profesor ddr. Matjaž MULEJ, rojen leta 1941, je doktor ekonomskih znanosti in doktor menedžmentskih znanosti. Deluje zlasti na Ekonomsko-poslovni fakulteti UM in v IRDO – Inštitutu za razvoj družbene odgovornosti. Je mentor 26. doktorjem in 62. magistrim. Bil je gostujoči profesor in raziskovalec v tujini 15 semestrov. V obdobju 1997-2001 je bil dekan in prorektor Univerze v Mariboru. Od l. 2006 se ukvarja s teorijo in aplikacijo družbene odgovornosti v okviru Inštituta IRDO (www.irdo.si). Je član v treh Akademij znanosti in umetnosti, Evropski v Salzburgu (2004), Evropski v Parizu (2004), in IASCYS, za sistemske in kibernetične vede (Dunaj, 2010, zdaj Pau, Francija, častni ustanovni predsednik), kandidat tudi za SAZU. V International Federation for Systems Research (IFSR) je bil podpredsednik (2002-2006) in predsednik (2006-2010). Za delovanje na omenjenih področjih je dobil priznanja v Jugoslaviji, Sloveniji, Mariboru, na Univerzi v Mariboru in IRDO ter WOSC kot eni od najstarejših mednarodnih organizacij za teorijo sistemov in kibernetiko. Objavil je okoli 2.500 tekstov v skoraj 50 državah, med njimi skoraj sto soavtorskih knjig in zbornikov. ResearchGate poroča o skoraj 110.000 branjih, Academia o preko 2.600 citatih. Je avtor dialektične teorije sistemov, teorije inovativnega poslovanja in modela inovativne trajnostne družbene odgovorne družbe (s soavtorji).

Matjaž MULEJ, 1941, Slovene, holds a Doctor of Economic Sciences (in the field of systems theory) and a Doctor of Management Sciences (in the field of innovation management), emeritus professor of systems theory and innovation (since 2001). He works in particular at the Faculty of Economics and Business of the UM and at the IRDO - Institute for the Development of Social Responsibility. He was the mentor of 26 doctors and 62 masters. He was a visiting professor and researcher abroad for 15 semesters. He was dean and vice-rector of the University of Maribor (1997-2001). He is a member of three Academies of Sciences and Arts, European in Salzburg (2004), European in Paris (2004), and IASCYS, for system and cybernetic sciences (Vienna, 2010, now Pau, France, honorary founding president); candidate also for SAZU. In the International Federation for Systems Research (IFSR), he was vice-president (2002-2006) and president (2006-2010). For his work in the aforementioned fields, he received virtually all possible awards in Yugoslavia, Slovenia, Maribor, the UM and IRDO and WOSC as one of the oldest international organizations for systems theory and cybernetics. He published almost 2.500 texts in almost 50 countries, including almost 100 co-authored books. ResearchGate reports almost 110.000 readings, Academia on 2.600 citations of him. He authored the Dialectical Systems Theory, innovation management theory, and innovative sustainable socially responsible society model (with coauthors).

Urška Gruden, specialistka menedžmenta v izobraževanju in andragoginja, je koordinatorica projekta Vseživljenjsko učenje, trajnostni razvoj in dolgoživa družba: razvoj vsebin, strategij in evalvacije ter sistema mikrokreditov za starejše odrasle na Centru za pedagoško izobraževanje Filozofske fakultete v Ljubljani. Raziskuje in razvija programe za izobraževanje učiteljev za različna starostna obdobja.

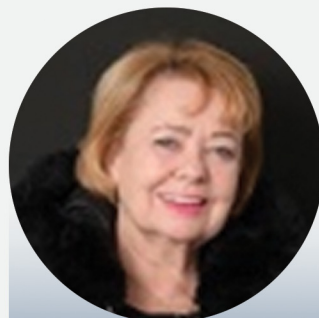
Urška Gruden, a specialist in education management and adult educator. She coordinates project Lifelong learning, sustainable development, and longevity society: the development of teaching contents, strategies, evaluation, and system of micro-credentials for older students at the Centre for Pedagogical Education, Faculty of Arts, University of Ljubljana. She conducts research on and develops programmes for teacher education for various age groups.

Urška
GRUDEN

Primarij Jelka Reberšek Gorišek, dr. med., specialistka infektologije, do leta 2012 zaposlena v UKC Maribor, vodja oddelka za Infekcijske bolezni v letih 1997 – 2005. Višja predavateljica na Fakulteti za zdravstvene in socialne vede v Slovenj Gradcu. Članica Centra za medicinsko pravo Pravne fakultete v Mariboru, ustanovna članica slovenske zdravniške zbornice, v letih 2017- 2021 vodila Odbor za pravno etična vprašanja pri Zdravniški zbornici Slovenije. Predsednica Zdravniškega društva Maribor od leta 1988 - 1992 in podpredsednica Slovenskega zdravniškega društva od 1992 - 1996. leta. Pobudnica in soorganizatorica že 32. posvetov Medicina, pravo in družba. Ustanoviteljica Bedjaničevega simpozija, tradicionalnega posveta infektologov v Mariboru, predsednica Komisije varuha bolnikovih pravic v Mariboru, predsednica etične komisije na Almi Mater Europaea in članica etične komisije na Fakulteti za zdravstvene vede v Mariboru.

Prim. Jelka Reberšek Gorišek, dr. med., a specialist in infectology, employed at UKC Maribor until 2012, and head of the Department of Infectious Diseases from 1997 to 2005. Senior lecturer at the Faculty of Health and Social Sciences in Slovenj Gradec. Member of the Medical Law Center of the Faculty of Law in Maribor, founding member of the Slovenian Medical Association, 2017-2021 headed the Committee for Legal and Ethical Issues at the Medical Association of Slovenia. President of the Maribor Medical Association from 1988 to 1992 and vice president of the Slovenian Medical Association from 1992 to 1996. Initiator and co-organizer of the 32 International Conferences Medicine, Law, and Society. Founder of the Bedjanič Symposium, a traditional meeting of infectious disease specialists in Maribor, president of the Commission for the Guardian of Patients' Rights in Maribor, president of the ethics commission at Alma Mater Europaea and member of the ethics commission at the Faculty of Health Sciences in Maribor.

Jelka
**REBERŠEK
GORIŠEK**

Zmago
TURK

Dr. Zmago Turk: je diplomiral na Medicinski fakulteti Univerze v Reki (1971) in nadaljeval podiplomsko izobraževanje na Medicinski fakulteti Univerze v Zagrebu (MSc, 1985 in PhD, 1998). Kot specialist fizikalne medicine in rehabilitacije ter revmatologije je ustanovil in vodil Oddelek za fizikalno medicino Univerzitetnega kliničnega centra Maribor. V 40. letih dela je svojo poklicno in akademsko kariero posvetil kroničnim degenerativnim boleznim in razvoju rehabilitacije gibalnih motenj. Leta 2005 je postal redni profesor in predstojnik Katedre za fizikalno medicino in rehabilitacijo na Medicinski fakulteti Univerze v Mariboru. Tam je vodil raziskave na področju rehabilitacije v revmatologiji, gerontologiji in integrativni medicini. Na podlagi odmevnosti mojega raziskovalnega in strokovnega dela je postal član Evropske akademije znanosti in umetnosti, Medicinske akademije Slovenije in Medicinske akademije Hrvaške. Poleg več podeljenih priznanj, med katerimi so Red za zasluge Republike Slovenije, Zlata plaketa Univerze v Mariboru in Bronasti grb mesta Maribor, je prejel tudi strokovna priznanja, kot so Zaslužni član Zdravniške zbornice Slovenije in častni član Slovenskega zdravniškega društva. Trenutno kot zaslužni profesor predava na različnih akademskih ustanovah v Sloveniji.

A graduate of medicine from the Medical Faculty, University of Rijeka (1971), I continued postgraduate education at the Medical Faculty, University of Zagreb (MSc, 1985 and PhD, 1998). As specialist of physical medicine and rehabilitation, as well as rheumatology, I founded and led the Department of Physical Medicine at the University Clinical Centre of Maribor. In my 40 years of work, I dedicated my professional and academic career to chronic degenerative diseases and development of the rehabilitation of locomotory disturbances. In the year 2005, I became full professor and Chair of Department of physical medicine and rehabilitation at the Medical Faculty, University of Maribor. There, I have been leading research in the field of rehabilitation in rheumatology, gerontology, and integrative medicine. Based on the impact of my research and professional work, I became a member of the European Academy of Science and Arts, Medical Academy of Slovenia and Medical Academy of Croatia. In addition to several awarded honours including the Order of Merit of the Republic of Slovenia, Golden honour of the University of Maribor and Bronze Emblem of the city of Maribor, I also received professional awards, such as Member emeritus of the Slovenian Medical Chamber, Honorary member of Slovenian Medical Association. Currently as professor emeritus, I am lecturing at various academic institutions in Slovenia.

Dr. Eva Turk ima 15 let izkušenj na področju raziskovanja zdravstvenih sistemov. Vodi raziskovalno skupino »Inclusive Digital Community Care« v Centru za digitalno zdravje in socialne inovacije na Univerzi uporabnih znanosti St. Pölten. Raziskovala je na Inštitutu za zdravje in družbo Medicinske fakultete Univerze v Oslu. Je izredna profesorica za področje digitalnega zdravja na Univerzi jugovzhodne Norveške. Raziskuje osebno osredotočeno oskrbo, digitalno zdravje, varnost pacientov, vrednotenje zdravstvenih tehnologij (HTA) in kakovost življenja. Kot docentka na Medicinski fakulteti Univerze v Mariboru predava EBM, HTA in javno zdravje. Je tudi delegatka javno zdravje pri Enoti za ukrepanje ob izrednih dogodkih in naravnih katastrofah pri norveškem Rdečem križu. Je članica svetovnega upravnega odbora HTAI in Women in Global Health Norveške in Avstrije. Ima MBA iz zdravstvenega menedžmenta (Avstrija) in doktorat iz zdravstvenih ved (Finska). Po rodu iz Slovenije, je študirala, živila in delala v Avstriji, na Japonskem, Finskem, v Španiji, Argentini, Siriji in na Norveškem.

As a health systems researcher, Eva desires to find and implement safe and sustainable healthcare delivery models globally through co-creation and smart technologies and digital solutions. She has 15 years experience in health systems research, currently leading the research group in Inclusive Digital Community Care at the Centre for Digital Health and Social Innovation at the University of Applied Sciences St. Pölten. Prior to taking up this position, she worked at the Institute for Health and Society, Medical Faculty, University of Oslo, on IMI2 projects Gravitare Health and BEAMER. Eva is also an associate professor working in, digital health at the University of South- Eastern Norway. Her research has been focused on person centred care, digital health, patient safety, health technology assessment (HTA) and quality of life. She teaches EBM, HTA and Public Health at the Medical Faculty, University in Maribor and is Public Health delegate with the Emergency Response Unit at the Norwegian Red Cross. Eva serves on Board of Directors HTAI, and Women in Global Health Norway and Austria. She holds an MBA in Healthcare Management and a PhD in Health Sciences. Originally from Slovenia, she has studied, lived and worked in Austria, Japan, Finland, Spain, Argentina, Syria and Norway.

Eva
TURK

Dr. Maja Šikić Pogačar je rojena na Reki, Hrvaška, kjer je zaključila osnovno in srednješolsko izobrazbo. Od leta 2001 do 2007 se je šolala na Biotehniški fakulteti, Univerze v Ljubljani. Med univerzitetnim šolanjem je dve leti sodelovala na projektu s Medicinsko fakulteto, Univerze v Reki, kjer je delala raziskave na celičnih kulturah, leta 2007 pa se je na Fakulteti za kemijo, Univerze na Dunaju učila kemijskih analitičnih metod ločevanja. Po zaključenem dodiplomskem študiju je nadaljevala svoje delo na celičnih kulturah na doktorskem študiju na Biotehniški fakulteti Univerze v Ljubljani. Med doktorskim študijem je bila zaposlena kot mlada raziskovalka na Oddelku za pediatrijo, UKC Maribor. V času doktorata je tudi za tri mesece bila na Inštitutu za farmakologijo, Univerze v Grazu. Doktorat je uspešno zaključila leta 2016 in od takrat je vključena v pedagoški proces na Medicinski fakulteti, Fakulteti za zdravstvene vede in Fakulteti za kmetijstvo in biosistemske vede Univerze v Mariboru.

Maja Šikić Pogačar was born in Rijeka, Croatia, where she completed her primary and secondary education. From 2001 to 2007, she studied at the Faculty of Biotechnology at the University of Ljubljana. During her studies, she worked for two years on a project at the Faculty of Medicine, University of Rijeka, Croatia, where she conducted research on cell cultures. In 2007, she studied chemical analytical separation methods at the Faculty of Chemistry, University of Vienna. After completing her undergraduate studies, she continued her work on cell cultures in her doctoral studies at the Faculty of Biotechnology, University of Ljubljana. During her doctoral studies, she was employed as a young researcher at the Department of Paediatrics, UKC Maribor. During her PhD, she also spent three months at the Institute of Pharmacology, University of Graz. She successfully completed her doctoral degree in 2016, and has since been involved in teaching process at the Faculty of Medicine, Faculty of Health Sciences and Faculty of Agriculture and Biosystem Sciences at the University of Maribor.

Maja
**ŠIKIĆ
POGAČAR**

Dušana
MIČETIĆ-TURK

Zasl .prof. dr. dr. h. c. Dušana Mičetić-Turk, dr. med., viša svetnica, je ustanoviteljica pediatrične gastroenterologije na Mariborski Kliniki za pediatrijo in dolga leta vodilni pediater gastroenterolog v Sloveniji. Strokovno se je izpopolnjevala na pediatričnih klinikah v Beogradu, Zagrebu, Leidenu, Amsterdamu, Grazu, Londonu in New Yorku. Paralelno s kliničnim delom se je zelo intenzivno ukvarjala z raziskovanjem na področju otroške gastroenterologije in prehrane ter probiotikov in črevesne mikrobiote. Od leta 2004–2018 je vodila Programsko skupino ARRS-P6-0036 – Bio-psiho-socijalni model kvalitete življenja. Od leta 1997 do 2007 je bila dekanica Visoke Zdravstvene šole , ki se je pod njenim vodstvom, leta 2003, preoblikovana v Fakulteto za zdravstvene vede. Zdravniško zbornico Slovenije je od 1998 do 2011 zastopala v Evropskem združenju zdravnikov specialistov (UEMS) in bila članica Evropske delovne skupine za podiplomsko izobraževanje zdravnikov pri UEMS. Leta 2006 ji je Univerza v Oulu na Finskem, podelila častni naziv Doctor Honoris Causa za dolgoletno uspešno in ustvarjalno sodelovanje na področju medicine in zdravstvene nege. Od leta 2013 je redna članica Evropske Akademije znanosti in umetnosti in od 2017 leta članica Medicinske Akademije Slovenije. Za življenjsko delo na področju pediatrije ji je Slovensko združenje za pediatrijo podelilo Derčevo za raziskovalno delo pa Matajčevo priznanje. Leta 2015 je prejela Hipokratovo priznanje ki ga podeljuje Zdravniška Zbornica Slovenije. Zlato plaketo Univerze v Mariboru je prejela leta 2003, Pečat mesta Maribor pa leta 2007. Leta 2022 je prejela nagrado za življenjsko delo na področju mentorstva iz pediatrije. Od ustanovitve MF UM opravlja funkcijo predstojnice Katedre za pediatrijo. Od 2018 leta opravlja funkcijo v.d. prodekanice za Dentalno medicino.

Prof. emerita, dr. dr. h. c. Dušana Mičetić-Turk, Ph.D. med. - senior councilor, is the founder of pediatric gastroenterology at the Maribor Pediatric Clinic and for many years the leading pediatric gastroenterologist in Slovenia. She completed her professional training at pediatric clinics in Belgrade, Zagreb, Leiden, Amsterdam, Graz, London and New York. In parallel with her clinical work, she was very involved in research in the field of pediatric gastroenterology and nutrition, as well as probiotics and intestinal microbiota. From 2004 to 2018, she led the ARRS-P6-0036 – Bio-psycho-social model of quality of life program group. From 1997 to 2007, she was the dean of the College of Health Sciences, which under her leadership became the Faculty of Health Sciences in 2003. From 1998 to 2011, she represented the Medical Association of Slovenia in the European Association of Medical Specialists (UEMS) and was a member of the European Working Group for Postgraduate Education of Doctors at UEMS. In 2006, the University of Oulu, Finland, awarded her the provisional title of Doctor Honoris Causa for her many years of successful and creative collaboration in the field of medicine and nursing. She is a full member of the European Academy of Sciences and Arts since 2013 and, a member of the Medical Academy of Slovenia since 2017. For her lifetime achievements in the field of pediatrics, the Slovenian Association of Pediatrics awarded her the "Derčevo priznanje" and for her research work the "Matajčevo nagrado". In 2015, she received the Hippocrates Award of the Slovenian Medical

Zasl. prof. dr. Peter Glavič ima diplomi iz kemijske tehnologije in ekonomije ter doktorat iz kemije. Zaposlen je bil na Inštitutu J. Stefan, v Palomi in TD Ruše. 30 let je bil prof. kemijske tehnike na UM. Ustanovil je Laboratorij za procesno sistemsko tehniko in trajnostni razvoj. Raziskoval je na področjih procesne sistemske tehnike, okoljske tehnike in izobraževanja za trajnostni razvoj. Sodeloval je v vrsti mednarodnih in nacionalnih projektov. Je glavni urednik znanstvene revije Standards, pomožni urednik revije Processes in član znanstvenih odborov posvetovanj, bil je član 47. uredniških odborov mednarodnih revij. Objavil je več kot 120 znanstvenih člankov, 100 referatov na znanstvenih posvetovanjih 85 znanstvenih in 140 strokovnih poročil o projektih ter 20 učbenikov. Ima več kot 3200 citatov in h-indeks 24. Osem let je bil član slovenskega parlamenta. predsednik Inženirske akademije Slovenije, Slovenske tehnološke platforme za trajnostno kemijo, Sekcije za kemijsko in procesno tehnologijo Slovenskega kemijskega društva, Društva ekonomistov Maribor, tehničnega odbora SIST za enote, veličine in simbole. Vodi Center za zaslužne in upokojene profesorje UM. Za svoje delo je prejel Nagrado RS za življenjsko delo v visokem šolstvu, red dela s srebrnim vencem, zlato plaketo UM, je častni član Slovenskega kemijskega društva idr.

Peter Glavič, Prof Emeritus at the University of Maribor (UM) graduated in Chemical Technology, and later in Economics and Business; he earned his Doctoral degree in Chemistry. Prof Glavič held managerial positions in paper-, chemical-, ceramics-, and metallurgical industry for 9 years. He served as Professor of Chemical Engineering at UM for 30 years. His research focused on process systems engineering, environmental engineering, education, and sustainable development. He participated in many international research projects financed by EU, NATO, national agency, companies, etc. He has published more than 120 scientific articles, 110 papers at international conferences, 85 scientific and 140 professional reports, and 20 textbooks. Prof Glavič has more than 3200 citations and the h-index of 24. He was a Member of the Slovenian Parliament for 8 years, UM vice-rector, president of the Slovenian Academy of Engineering, chair of several professional bodies in Slovenian Chemical Society, and the Society of Economists in Maribor. He is heading the UM Centre for professor emeriti and retired professors. He is Editor-in-Chief of MDPI Standards journal, Assistant Editor of Processes, and a member of editorial board in some other journals. He was a member of many international scientific committees, editorial boards, professional bodies etc.

Peter
GLAVIČ

**Darja
PICIGA**

Dr. Darja Piciga je doktorica psiholoških znanosti (razvojna, kognitivna, pedagoška psihologija) in več desetletij deluje na področjih družbe znanja – vzgoja in izobraževanje ter raziskave, razvoj in inovacije. Več kot deset let se posveča tudi aktualnim izzivom trajnostnega razvoja (TR), zlasti v povezavi s podnebnimi spremembami in zelenim prehodom (aktualni Evropski zeleni dogovor), in sicer do upokojitve leta 2020 kot strokovnjakinja v državni upravi Republike Slovenije (večinoma ministrstvo, pristojno za okolje). Od l. 2012 konceptualno razvija evropski pristop Integralni svetovi, ki je celostna inovacija za TR. Med drugim je vodilna urednica in avtorica knjige Integral Green Slovenia (založba Routledge, 2016) in ključna osebnost Državljanse pobude za Integralno zeleno Slovenijo. Svoje poslanstvo nadaljuje kot neodvisna strokovnjakinja za podnebne spremembe, zeleno gospodarstvo, trajnostni razvoj, vzgojo in izobraževanje za TR in integralno razvojno načrtovanje. Je avtorica več knjig ter več kot 150 objavljenih strokovnih in znanstvenih prispevkov.

Dr. Darja Piciga have a PhD in psychological sciences (developmental, cognitive, and educational psychology) and have been working for decades in the fields of the knowledge society – education and research, development, and innovation. For over ten years, I also focus on current challenges of sustainable development (SD), especially in connection with climate change and green transition (the current European Green Deal), until retirement in 2020 working as an expert in the government administration of Slovenia (mainly at the ministry, responsible for the environment). Since 2012, I also develop the European approach of Integral Worlds, a holistic innovative approach to SD. Among others, I am the lead editor and author of the book Integral Green Slovenia (Routledge, 2016) and the key figure of the Citizens' Initiative for an Integral Green Slovenia. I continue my mission as an independent expert for climate change, green economy, sustainable development, education for SD, and integral policy planning. I am the author of several books and over 150 published professional and scientific papers.

**Anita
PIRC
VELKAVRH**

Anita Pirc Velkavrh – si je v okviru svoje 40-letne delovne dobe nabrala pester nabor izkušenj na področjih okolja, trajnostnosti in foresighta, na nacionalni in evropski ravni, kakor tudi izkušnje s področja upravljanja, vodenja in timskega dela. Je geografinja s specializacijo na področju regionalnega planiranja na Univerzi v Ljubljani v Sloveniji. Zadnjih 20 let je delala na Evropski agenciji za okolje v Kopenhagenu, v zadnjih letih kot vodja skupine za foresight, trajnostnost in razvoj znanja. Zanj je bilo vedno zelo pomembno slediti najnovejšim znanstvenim dognanjem in razvoju politik, inovirati in raziskovati različne možnosti vključevanja deležnikov. Pred tem je delala v Sloveniji, med drugim na Agenciji Republike Slovenije za okolje in na Ministrstvu za okolje in prostor. Bila je vključena v intenzivne delovne procese v obdobju vključevanja v Evropsko unijo in potem deljenja znanja o naši regiji na ravni EU, obenem pa tudi vključitev in nabiranje znanja iz raznolike zakladnice evropskega znanja in kultur.

During 40-years working time Anita Pirc Velkavrh gained various experience in the field of environment, sustainability and foresight, at national and European level, as well leadership skills and competences. Especially important are for me areas of strategic foresight, sustainability transitions, systemic challenges, system thinking and innovation, interlinkages with global developments, experience, network management and similar. I am geographer with a specialisation in regional planning. For the last 20 years I worked in European Environment Agency in Copenhagen, most recently in the position of the head of the group for Foresight, sustainability and knowledge development. It has been always important for me to follow research advances, policy developments, innovate and explore different ways of stakeholder engagement. Before I worked in Slovenian environmental government organisations. I was primarily engaged in supporting the transition to joining EU and after that trying to bring knowledge about our region to European level and integrating and learning from rich European diversity of knowledge and cultures.

Manca Zrinski je zaposlena na Fakulteti za logistiko Univerze v Mariboru kot strokovnjakinja za marketing. Odgovorna je za načrtovanje in izvajanje marketinških strategij, promocijskih dejavnosti, povečanje vidnosti izobraževalne ustanove ter vzpostavljanje odnosov z javnostmi. Med delom na fakulteti se je navdušila nad zanimivim področjem logistike in oskrbovalnih verig ter redno spremlja trende in razvoj. Ko je prof. dr. Bojan Rosi vodil Center za pametna mesta in skupnosti Univerze v Mariboru, je aktivno sodelovala pri dejavnostih Centra. Prav tako je bila članica projektnega skupine fakultete v okviru SRIP – Pametna mesta in skupnosti.

Manca Zrinski is an employee at the Faculty of Logistics, University of Maribor, a marketing specialist responsible for planning and implementing marketing strategies, promotional activities, increasing the educational institution's visibility, and public relations. During her work at the faculty, she became enthusiastic about the exciting field of logistics and supply chains and regularly keeps up with trends and developments. When Prof. Dr. Bojan Rosi led the Center for Smart Cities and Communities at University of Maribor, she actively participated in the Center's activities. She was also a member of the faculty project group in the SRIP – Smart Cities and Communities.

Manca
ZRINSKI

Red. prof. dr. Bojan Rosi, MBA, univ. dipl. organizator dela je na Fakulteti za logistiko Univerze v Mariboru zaposlen kot visokošolski učitelj. Kot dekan Fakultete za logistiko Univerze v Mariboru in vodja Centra za pametna mesta in skupnosti Univerze v Mariboru je pomembno prispeval k razvoju slovenske logistike in vpeljavi konceptov pametnega mesta v slovenski prostor. Kvalificiran je za predmetno področje Poslovna logistika in habilitiran na področju Logistike (družboslovje). Je avtor številnih znanstvenih člankov, učbenikov in knjig ter mnogih drugih znanstvenih in strokovnih publikacij. Karierno pot je začel na Slovenskih železnicah, kjer je bil zaposlen 20 let, 5 let pa kot svetovalec Vlade RS na Ministrstvu za promet, na Direkciji za železniški promet in Javni agenciji za železniški promet Republike Slovenije. Kot mednarodno uveljavljeni strokovnjak je tudi član nekaterih pomembnih združenj s področja transporta in logistike na nacionalni in mednarodni ravni.

Full. Prof. Dr. Bojan Rosi, MBA, BSc. of organizational (production management) science, is employed as a university teacher at the Faculty of Logistics of the University of Maribor. As dean of the Faculty of Logistics at the University of Maribor and head of the Center for Smart Cities and Communities at the University of Maribor, he made a significant contribution to developing Slovenian logistics and introducing smart city concepts into Slovenian space. He is qualified in the field of business logistics and has a habilitation in the field of logistics (social sciences). He is the author of numerous scientific articles, textbooks and books, and many other scientific and professional publications. He started his career at the Slovenian Railways, where he was employed for twenty years, and for five years as an advisor to the Government of the Republic of Slovenia at the Ministry of Transport, the Directorate for Railway Transport and the Public Agency for Railway Transport of the Republic of Slovenia. As an internationally established expert, he is also a member of some important national and international transport and logistics associations.

Bojan
ROSI

Anita
HRAST

Anita Hrast je ustanoviteljica inštituta IRDO, slovenske organizacije za družbeno odgovornost, ki z raziskovanjem, usposabljanjem, svetovanjem, povezovanjem in promocijo sodeluje s strokovnjaki, ustanovami, organizacijami, vladami in podjetji. Več: www.irdo.si

Anita Hrast is founder of IRDO Institute, a Slovenian social responsibility organisation using research, training, consulting, connecting and promotion, collaborating with experts, foundations, organisations, governments and companies. More: www.irdo.si

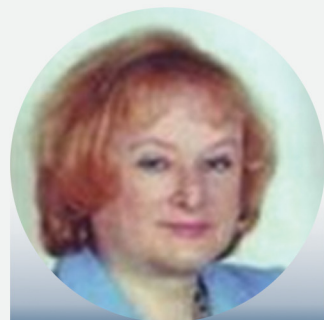
Nomi
HRAST

Nomi Hrast, dipl. ekon. (UN) je podiplomska študentka na Ekonomsko-poslovni fakulteti Univerze v Mariboru, leta 2022 je diplomirala na področju strateškega managementa, sedaj pa raziskuje predvsem vlogo trajnostnega strateškega managementa v akademskih institucijah. Opravlja funkcijo prorektorice za študentska vprašanja na Univerzi v Mariboru, kjer vodi študentski svet univerze. Je članica Senata Ekonomsko-poslovne fakultete in Senata Univerze v Mariboru. Bila je sodelavka na Oddelku za univerzitetno politiko in izobraževanje Študentske organizacije Univerze v Mariboru. Je soustanoviteljica Inštituta IRDO – Inštituta za razvoj družbene odgovornosti, kjer deluje na področju mladih. Že od osnovne šole se aktivno vključuje v mladinsko politiko – bila je predsednica 24. Nacionalnega otroškega parlamenta, vodja Dijaške skupnosti Maribor (2017-2019), članica predsedstva Dijaške organizacije Slovenije (2017/2018), UNICEF-ova mladinska ambasadorka, županja Mestne občine Maribor za en dan. Do leta 2021 je bila predsednica Komisije za mladinska vprašanja Mestne občine Maribor, sodeluje še pri natečaju Mladi za napredek Maribora in Otroškem parlamentu ter številnih drugih aktivnostih na področju razvoja mladih.

Nomi Hrast, B.Sc. econ. (UN) is a postgraduate student at the Faculty of Economics and Business of the University of Maribor, in 2022 she graduated in the field of strategic management, and now she is mainly researching the role of sustainable strategic management in academic institutions. She holds the position of vice-rector for student affairs at the University of Maribor, where she heads the university's student council. She is a member of the Senate of the Faculty of Economics and Business and the Senate of the University of Maribor. She was a colleague at the University Policy and Education Department of the Student Organization of the University of Maribor. She is the co-founder of the IRDO Institute - the Institute for the Development of Social Responsibility, where she works in the field of youth. She has been actively involved in youth politics since elementary school - she was president of the 24th National Children's Parliament, head of the Maribor Student Community (2017-2019), member of the presidency of the Student Organization of Slovenia (2017/2018), UNICEF youth ambassador, mayor of the city Maribor for one day. Until 2021, she was the president of the Commission for Youth Issues of the Municipality of Maribor and many other activities in the field of youth development.

Dr. Jožica Knez Riedl je upokojena redna profesorica. Delovala je na Ekonomsko- poslovni fakulteti Univerze v Mariboru. Predavala je tudi na Ekonomski fakulteti Univerze v Rijeki, na podiplomskem študiju. Njeno primarno področje pedagoškega in raziskovalnega delovanja je ekonomika podjetja, kar je nadgradila z okoljsko ekonomiko podjetja. Predava in raziskuje tudi teme s področja bonitete podjetja in družbene odgovornosti ter odgovornega podjetništva. V sklopu družbene odgovornosti raziskuje dostojanstvo in empatijo kot potrebi starejše generacije.

Jožica Knez Riedl is retired full professor. She was active at the Faculty of Business and Economics at the University of Maribor. She lectured at the Faculty of Economics at the University of Rijeka, at the postgraduate studies. Her prime field of pedagogical and research activity is business economics, which she upgraded to the environmental economics of a firm. She lectures and researches topics of creditworthiness of a firm and social responsibility, as well as responsible entrepreneurship. In the context of social responsibility she researches dignity and empathy as needs of elder generation.

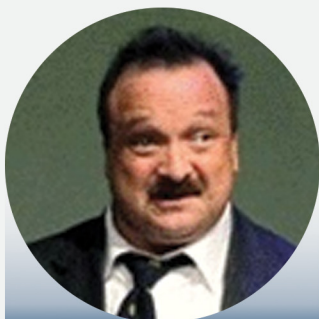
Jožica
KNEZ RIEDL

Izr. prof. dr. Marjeta Ciglenečki je študirala umetnostno zgodovino na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, kjer je leta 1997 uspešno zagovarjala doktorsko disertacijo z naslovom Oprema gradov na slovenskem štajerskem od srede 17. do srede 20. stoletja. Od leta 1978 do leta 2000 je bila zaposlena v Pokrajinskem muzeju Ptuj kot kustodinja, med letoma 1997 in 2000 pa je muzej tudi vodila. Na Pedagoški fakulteti Univerze v Mariboru je pričela poučevati leta 1992, leta 2001 pa se je tam redno zaposlila. Med letoma 2003 in 2007 je predsedovala Slovenskemu umetnostnozgodovinskemu društvu, med letoma 2008 in 2016 pa je zastopala Slovenijo v Mednarodnem odboru za umetnostno zgodovino (Comité International d'Histoire de l'Art); od leta 2012 do 2016 je bila tudi članica Izvršilnega odbora te mednarodne organizacije. V letu 2008 se je zaposlila na leta 2006 ustanovljeni Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru, kjer je s kolegi ustanovila Oddelek za umetnostno zgodovino. Bila je predstojnica Oddelka za umetnostno zgodovino vse do leta 2015, leta 2017 pa se je upokojila. Leta 2020 je prejela Miklošičevo nagrado za raziskovalno in pedagoško delo na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru. Njene raziskave so osredotočene na opremo gradov s posebnim poudarkom na tapiserijah; prav tako se posveča novejši umetnosti, posebej na območju severovzhodne Slovenije.

Associate Prof. Marjeta Ciglenečki studied art history at the Faculty of Arts, University of Ljubljana, where she obtained her PhD in 1997 on the subject of Castle furnishings in Slovenian Styria from the mid-17th to the mid-20th century. From 1978 to 2000 she worked at the Ptuj Regional Museum, and from 1997 to 2000 she was the museum's director. In 1992, she began teaching at the Faculty of Education at the University of Maribor, where she took up a full-time position in 2001. She was the President of the Slovene Art History Society from 2003 to 2007, and from 2008 to 2016, she represented Slovenia on the International Committee for Art History (Comité International d'Histoire de l'Art); from 2012 to 2016 she served as a member of this international organization's executive committee. In 2008, she became a member of the University of Maribor's Faculty of Arts, which was established in 2006, where she and her colleagues founded the Department of Art History. She was the head of the Department of Art History until 2015, and she retired in 2017. In 2020, she received the Miklošič Award for research and teaching at the Faculty of Arts, University of Maribor. Her research focuses on castle furnishings, with a particular interest in the issue of tapestries; she also studies more recent fine art, especially in the area of north-eastern Slovenia.

Marjeta
CIGLENEČKI

**Matjaž
KLEMENČIČ**

Red. prof. dr. Matjaž Klemenčič se je rodil 13. septembra 1955 v Ljubljani. V letih od 1983 do 2020 je bil član oddelka za zgodovino na Univerzi v Mariboru; od leta 1998 kot redni profesor. Bil je vodja številnih projektov in programa P6-0372 ARRS. Sodeloval je v številnih mednarodnih projektih. Je avtor desetih knjig in preko stotih izvirnih znanstvenih člankov, ki jih je objavil v Sloveniji ter evropskih in izvenevropskih državah. Predaval je na vseh štirih slovenskih univerzah ter na Colorado State University. Bil je mentor pri desetih dokončanih doktoratih. Bil je Fulbrightov štipendist in Zoisov nagrajenec. Trenutno je član programske skupine Manjšinske in etnične študije ter slovensko narodno vprašanje na Inštitutu za narodnostna vprašanja v Ljubljani; honorarno pa predava na Univerzi v Novi Gorici.

Prof. dr. Matjaž Klemenčič was born on September 13, 1955 in Ljubljana. From 1983 to 2020, he was a member of the History Department at the University of Maribor; since 1998 as a Professor. He led many Projects and the P6-0372 ARRS program. He participated in many international projects. He is the author of ten books and over a hundred original scientific articles, which he has published in Slovenia and in European and non-European countries. He lectured at all four Slovenian Universities and at Colorado State University. He was the mentor of ten completed doctoral theses. He was a Fulbright scholar and a Zois laureate. He is currently a member of the Program group Minority and Ethnic Studies and the Slovenian National Question at the Institute for Ethnic Studies in Ljubljana; and lectures part-time at the University of Nova Gorica.

**Jože
NEMEC**

Dr. Jože Nemeč se je po končani gimnaziji v Mariboru vpisal in zaključil študij na Višji tehniški šoli v Mariboru, oddelek za elektrotehniko. Zatem se je vpisal na Fakulteto za naravoslovje in tehnologijo v Ljubljani, kjer je diplomiral na smeri Tehniška matematika. Leta 1971 se je vpisal na podiplomski študij na Ekonomski fakulteti v Zagrebu smer Organizacija podjetij. Doktoriral pa je na Ekonomski fakulteti v Ljubljani. Od leta 1983 do upokojitve je predaval predmete Matematika, Statistika in Računalništvo na Fakulteti za kmetijstvo in biosistemske vede.

After finishing high school in Maribor, he enrolled and completed his studies at the Higher Technical School in Maribor, Department of Electrical Engineering. He then enrolled at the Faculty of Natural Sciences and Technology in Ljubljana, where he graduated in Technical Mathematics. In 1971, he enrolled in postgraduate studies at the Faculty of Economics in Zagreb, majoring in Business Organization. He received his doctorate at the Faculty of Economics in Ljubljana. From 1983 until his retirement, he taught the subjects of Mathematics, Statistics and Computer Science at the Faculty of Agriculture and Life Sciences.

Na podlagi tretjega odstavka 49. člena Statuta Univerze v Mariboru (Statut UM-UPB12, Uradni list RS, št. 29/2017, 32/2019) in Pravilnika o podelitvi častnih naslovov, priznanj in nagrad Univerze v Mariboru št. 012/2015/1 (Obvestila UM, št. XXXIII-1-2015) s spremembami in dopolnitvami (Obvestila UM, št. XXXVI-13-2018) je Senat Univerze v Mariboru na svoji 3. redni seji dne 24.9.2019 sprejel naslednji

AKT O USTANOVITVI IN DELOVANJU CENTRA ZA ZASLUŽNE PROFESORJE IN UPOKOJENE VISOKOŠOLSKE UČITELJE UNIVERZE V MARIBORU

I. Splošne določbe

1. člen (namen in veljavnost akta)

S tem aktom se ureja ustanovitev, sestava in delovanje posebne organizacijske enote za zaslužne profesorice in zaslužne profesorje Univerze v Mariboru (v nadaljevanju: zaslužni profesorji UM) in upokojene delavke in upokojene delavce Univerze v Mariboru z nazivom visokošolskih učiteljev (v nadaljevanju: upokojeni visokošolski učitelji UM).

S tem aktom se podrobneje urejajo pravice in odgovornosti zaslužnih profesorjev Univerze v Mariboru ter določajo pravice in odgovornosti upokojenih visokošolskih učiteljev Univerze v Mariboru, oboje za primer izvajanja aktivnosti znotraj organizacijske enote Univerze v Mariboru.

2. člen (pomen izrazov)

V tem aktu uporabljeni izrazi imajo naslednji pomen:

1. **center** - je posebna organizacijska enota znotraj Univerze v Mariboru za zaslužne profesorje in upokojene delavce Univerze v Mariboru;
2. **zaslužni profesorji** - so upokojeni redni profesorji Univerze v Mariboru s podeljenim naslovom zaslužni profesor skladno s pravilnikom Univerze v Mariboru, ki ureja podelitev častnih naslovov, priznanj in nagrad;
3. **upokojeni visokošolski učitelji** - so vsi delavci Univerze v Mariboru z nazivom visokošolskega učitelja, ki jim je prenehalo delovno razmerje na Univerzi v Mariboru zaradi upokojitve, razen zaslužnih profesorjev;
4. **član** – je zaslužni profesor ali upokojeni visokošolski učitelj Univerze v Mariboru, ki se vključi v delovanje centra na podlagi podane pristopne izjave.

3. člen (osebna veljavnost akta)

Ta akt velja za zaslužne profesorje UM, ki so člani centra in ki jim pravice iz tega naslova ne mirujejo zaradi reaktivacije.

Ta akt velja za upokojene visokošolske učitelje, ki so člani centra in so bili neposredno pred upokojitvijo zaposleni na Univerzi v Mariboru.

II. Ustanovitev, sestava in delovanje centra za zaslužne profesorje in upokojene visokošolske učitelje Univerze v Mariboru

4. člen

(ustanovitev centra in vzpostavitev delovanja)

S tem aktom se z namenom medgeneracijskega sodelovanja ter udejanjanja zaveže o starosti prijazni univerzi ustanavlja posebna organizacijska enota na ravni univerze za zaslužne profesorje in upokojene visokošolske učitelje UM.

Center se vzpostavi po sprejetju tega akta ter zagotovi potrebni prostorov in opreme za delovanje s strani rektorata Univerze v Mariboru. Center prične s svojim delovanjem po konstitutivni seji.

Z dnem vzpostavitve centra rektor o tem pisno obvesti zaslužne profesorje UM in upokojene visokošolske učitelje UM z javno objavo na spletnih straneh Univerze v Mariboru ter na drug primeren način.

5. člen

(pravice, obveznosti in odgovornosti enote v pravnem prometu)

Center ni pravna oseba.

Center posluje v imenu in za račun Univerze v Mariboru z vsemi pravicami in obveznostmi.

Center lahko sklepa pravne posle oziroma izvaja aktivnosti v skladu s posebnimi pooblastili rektorja Univerze v Mariboru.

6. člen

(sestava centra)

Center sestavljajo njegovi člani, ki so:

- a) zaslužni profesorji UM na podlagi podane pristopne izjave;
- b) upokojeni visokošolski učitelji UM na podlagi podane pristopne izjave.

Centru se lahko pri njegovem delovanju v konkretnih primerih na povabilo izjemoma pridružijo zunanji strokovnjaki in profesorji drugih domačih in tujih univerz.

7. člen

(temeljne aktivnosti centra)

Center preko svojih članov izvaja naslednje aktivnosti:

- promovira in spodbuja interese njenih članov ter vzpodbuja socialne in intelektualne povezave med člani centra;
- organizira strokovna posvetovanja in obravnava poročila o udeležbi na strokovnih posvetovanjih;
- sodeluje z organizacijami in enotami istih ali sorodnih področij v okviru univerze in zunaj nje;
- promovira in vzpodbuja interese njenih članov ter vzpodbuja socialne in intelektualne povezave med člani centra;

- ob izpolnitvi pogojev lahko izvaja tudi programe vseživljenjskega učenja v imenu in za račun Univerze v Mariboru.

Center se pri izvajanju svojih aktivnosti lahko povezuje z drugimi podobnimi organizacijami in zvezami doma in v tujini, v obsegu in na način, kot je določen z akcijskim načrtom in s programom razvoja Univerze v Mariboru.

Pri izvajanju aktivnosti centra nudijo članom administrativno pomoč strokovne službe univerzitetne uprave.

III. Pravice, možnosti in odgovornosti pri delovanju članov centra

8. člen (pravice članov centra)

Člani centra imajo znotraj centra naslednje pravice:

- do zagotovitve prostorov in opreme na rektoratu UM za njihovo redno udejstvovanje (v okviru centra);
- do podpore pri njihovih aktivnostih (dogodki, srečanja, itd.) v smislu zagotavljanja posameznih storitev, če so koristni za Univerzo v Mariboru;
- do sodelovanja pri aktivnostih Univerze v Mariboru na poziv Univerze v Mariboru,
- druge pravice in možnosti skladno z vsakokratno politiko medgeneracijskega sodelovanja na Univerzi v Mariboru.

Članstvo v centru ne daje pravice do sodelovanja v pedagoškem procesu in pri raziskovalnem delu članic, razen v primeru izrecnih povabil in potreb članic.

9. člen (odgovornosti članov centra)

Center vodi evidenco aktivnosti centra.

Člani centra nimajo pravice samostojno nastopati v razmerju do tretjih pravnih ali fizičnih oseb v imenu centra, temveč zgolj v imenu in za račun Univerze v Mariboru.

Za potrebe delovanja in izvajanja temeljnih aktivnosti centra se lahko financirajo izključno materialni stroški poslovanja centra, kot so tiskovine ter organizacija dogodkov za izvajanje njihovih temeljnih aktivnosti v prostorih Univerze v Mariboru.

Vodja in vsi člani centra svoje aktivnosti izvajajo brez nadomestila ali povračila stroškov.

10. člen (izstop iz članstva)

Član lahko kadarkoli izstopi iz centra na podlagi pisne odstopne izjave.

11. člen
(vodenje in predstavljanje centra ter način dela)

Center za zaslužne profesorje ter upokojene delavce UM predstavlja vodja centra.

Na konstitutivnem srečanju člani z večino glasov prisotnih članov izglasujejo vodjo centra.

Rektor Univerze v Mariboru na podlagi rezultata volitev izda sklep o določitvi vodje centra za mandatno dobo štirih let.

Vodja centra slednjega predstavlja z navedbo, da gre za center Univerze v Mariboru.

Vodja centra lahko o aktivnostih centra seznanja javnost, in sicer preko pristojne službe za promocijo UM.

12. člen
(srečanja članov centra)

Člani centra se redno sestajajo, najmanj pa dvakrat letno. O sestankih pišejo krajši zapisnik ter z izvlečki seznanijo rektorja Univerze v Mariboru oziroma pristojnega prorektorja Univerze v Mariboru.

Srečanje skliče vodja centra ali od njega pooblaščen oseba vsaj 15 dni pred srečanjem.

Konstitutivno srečanje članov centra skliče rektor Univerze v Mariboru..

13. člen
(podrobnejša pravila o delovanju)

Člani centra rektorju Univerze v Mariboru predlagajo v sprejem podrobnejša pravila o delovanju znotraj centra v roku šestih mesecev od dneva vzpostavitve delovanja centra.

Končni določbi

14. člen

Ta akt stopi v veljavo z dnem sprejema.

Rektorat Univerze v Mariboru zagotovi ustrezne prostore za delovanje centra najkasneje v roku šestih mesecev od dneva sprejema tega akta ter o vzpostavitvi delovanja centra obvesti zaslužne profesorje ter upokojene visokošolske delavce.

Za center se po vzpostavitvi pripravijo spletne strani v okviru spletnih strani Univerze v Mariboru.

15. člen

Ta akt se objavi v Obvestilih Univerze v Mariboru.

Rektor UM:
prof. dr. Zdravko Kačič

Professor Peter Glavič
University of Maribor
Centre for Professors Emeriti and
Retired Higher Education Teachers
Slomškov trg, Center 15
2000 Maribor
Slovenia

01 May, 2020

Dear Professor Glavič

I wish to extend a warm welcome to the University of Maribor to the Age-Friendly University Global Network.

The University of Maribor commitment to ageing reflected in its endorsement of the Ten Principles of an Age-Friendly Network brings additional strength to the network. This is a rapidly growing network (66 members currently) with a shared challenge to promote an inclusive approach to healthy and active ageing through research, enhanced learning opportunities for people across generations, and through innovations that address specific issues affecting older adults.

Over the coming months, DCU will further drive the process of developing the Network, and we look forward to our engagement with the University of Maribor. In the meantime, please do not hesitate to contact Ms Christine O'Kelly, DCU's AFU Coordinator to explore issues of common interest.

Yours sincerely

A handwritten signature in black ink, which appears to read 'Brian Mac Craith'.

Professor Brian Mac Craith
President

Seznam članov

Center za zaslužne profesorje in upokojene visokošolske učitelje UM

Zap. št.	NAZIV	IME	PRIIMEK
1	red. prof. dr.	Janko	Belak
2	zasl. prof. dr.	Elko Gabrijel	Borko
3	zasl. prof. dr.	Darinka	Brodnjak Vončina
4	izr. prof. dr.	Marjeta	Ciglenečki
5	red. prof. dr.	Boris	Cizelj
6	zasl. prof. dr.	Silvo	Devetak
7	izr. prof.	Maksimiljan	Feguš
8	zasl. prof. dr.	Peter	Glavič
9	izr. prof. dr.	Borut	Gorišek
10	zasl. prof. dr.	Jana	Goriup
11	zasl. prof. dr.	Jože	Gričar
12	zasl. prof. dr.	Šime	Ivanjko
13	zasl. prof. dr.	Karel	Jezernik
14	viš. pred. mag.	Štefan	Kadoič
15	red. prof. dr.	Vida	Kampuš Trop
16	red. prof. dr.	Vladimir	Kenda
17	red. prof. dr.	Matjaž	Klemenčič
18	red. prof. dr.	Anka	Kline
19	red. prof. dr.	Jožica	Knez Riedl
20	red. prof. dr.	Tamara	Lah Turnšek
21	zasl. prof. dr.	Jožef	Lipnik
22	doc. dr.	Marjan	Logar
23	izr. prof. dr.	Lučka	Lorber
24	zasl. prof. dr.	Dušanka	Mičetič Turk
25	zasl. prof. ddr.	Matjaž	Mulej
26	izr. prof. dr.	Jože	Nemec
27	zasl. prof. dr.	Breda	Pečovnik Balon
28	zasl. prof. dr.	Radovan Stanislav	Pejovnik
29	red. prof. dr.	Eugen	Petrešin
30	dr.	Darja	Piciga
31	red. prof. dr.	Andrej	Polajnar
32	zasl. prof. dr.	Rudolf	Pušenjak
33	zasl. prof. dr.	Vladislav	Rajkovič
34	viš. pred.	Jelka Helena	Reberšek Gorišek
35	zasl. prof. dr.	Miroslav	Rebernik
36	red. prof. dr.	Mitja	Rismal
37	zasl. prof. dr.	Franc	Rozman
38	red. prof. dr.	Ivan	Rozman
39	red. prof. dr.	Majda	Sfiligoj Smole

Zap. št.	NAZIV	IME	PRIIMEK
40	izr. prof. dr.	Metka	Sitar
41	izr. prof. dr.	Marjan	Skalicky
42	zasl. prof. dr.	Manica	Špendal
43	red. prof. dr.	Igor	Tičar
44	zasl. prof. dr.	Ludvik	Toplak
45	red. prof. dr.	Ludvik	Trauner
46	zasl. prof. dr.	Zmago	Turk
47	izr. prof. dr.	Stanislav	Uhan
48	zasl. prof. dr.	Peter	Umek
49	red. prof. dr.	Jože	Voršič
50	red. prof. dr.	Silva	Vuga
51	zasl. prof. dr.	Joso	Vukman
52	red. prof. dr.	Ivan	Zagradišnik

Z velikim spoštovanjem se spominjamo članov, ki so preminuli v prvem obdobju delovanja Centra za zaslužne profesorje in upokojene visokošolske učitelje Univerze v Mariboru.

2020

zaslužni profesor dr. Valter Doleček

2022

zaslužni profesor dr. Borut Belec

zaslužni profesor dr. Jurij Jug

zaslužni profesor dr. Alojz Paulin

zaslužni profesor dr. Adolf Šostar

2023

redni profesor dr. Milan Brumen

zaslužni profesor dr. Božidar Hribernik

Hvala jim za njihovo življenjsko delo v korist Univerze v Mariboru.

CENTER ZA ZASLUŽNE PROFESORJE IN UPOKOJENE VISOKOŠOLSKE UČITELJE UNIVERZE V MARIBORU: 2019–2023

LUČKA LORBER, PETER GLAVIČ (UR.)

Univerza v Mariboru, Center za zaslužne profesorje in upokojene visokošolske učitelje,
Maribor, Slovenija

lucka.lorber@guest.um.si, peter.glavic@um.si

Publikacija predstavlja različna področja delovanja Centra v obdobju med letoma 2019 in 2023. Center je spodbujal medgeneracijsko solidarnost, s priznavanjem heterogenosti in raznolikosti znotraj in med starostnimi skupinami, sodelovanje ter socialno kohezijo. Zbrani prispevki sledijo poslanstvu Centra, ki je usmerjeno v e-učenje in e-izobraževanje, skrb za zdravje, inovativen, trajnostni in družbeno odgovoren razvoj okolja ter prikaz potreb starajoče se družbe, kar omogoča dejavno staranje in dvig kakovosti življenja starostnikov. Delovanje Centra je usklajeno s cilji in načeli starosti prijaznih univerz. V prispevkih so predstavljeni različni strokovni in medgeneracijski pogledi na aktualna družbena dogajanja, ki so ključnega pomena za razvoj humane, demokratične družbe. Umetnost in kultura sta nepogrešljivi spremljevalki življenja, zlasti v zreli dobi, ko se potreba po uživanju umetnosti običajno poveča, zato je dragocen tudi prispevek o umetnosti v obdobju zrelosti in nabor spominskih zapisov, ki bogatijo naše delo. Publikacijo dopolnjujejo dela iz poznega opusa zaslužnega profesorja Bojana Golije (1932–2014).

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.3.2023](https://doi.org/10.18690/um.3.2023)

ISBN
978-961-286-768-3

Ključne besede:
pametno staranje,
starosti prijazna univerza,
vseživljenjsko
izobraževanje,
zdravje,
inovativen, trajnostni in
družbeno odgovoren
razvoj,
kultura

Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.3.2023](https://doi.org/10.18690/um.3.2023)

ISBN
978-961-286-768-3

CENTER FOR EMERITUS PROFESSORS AND RETIRED HIGHER EDUCATION TEACHERS OF THE UNIVERSITY OF MARIBOR 2019–2023

LUČKA LORBER, PETER GLAVIČ (EDS.)

University of Maribor, Center for Emeritus Professors and Retired Higher Education
Teachers of the University of Maribor, Maribor, Slovenia
lucka.lorber@guest.um.si, peter.glavic@um.si

Keywords:

smart aging,
age-friendly university,
lifelong learning,
health,
innovative,
sustainable and socially
responsible development,
culture

The publication presents various areas of activity of the Centre in the period between 2019 and 2023. The Centre promoted intergenerational solidarity by recognizing heterogeneity and diversity within and between age groups, cooperation, and social cohesion. The collected contributions follow the mission of the Centre, which is aimed at e-learning and e-education, care for health, innovative, sustainable, and socially responsible development of the environment, and showing the needs of an aging society, which enables active aging and raising the quality of life of the elderly. The operation of the Centre is harmonized with the goals and principles of age-friendly universities. The contributions present various professional and intergenerational perspectives on current social events, which are of key importance for the development of a humane, democratic society. Art and culture are indispensable companions of life, especially in the mature age, when the need to enjoy art usually increases, so a contribution about art in the period of maturity and a set of memoirs that enrich our work are also valuable. The publication is complemented by works from the late oeuvre of emeritus professor Bojan Golija (1932–2014).

University of Maribor Press

Center za zaslužne profesorje in
upokojene visokošolske učitelje
Univerze v Mariboru